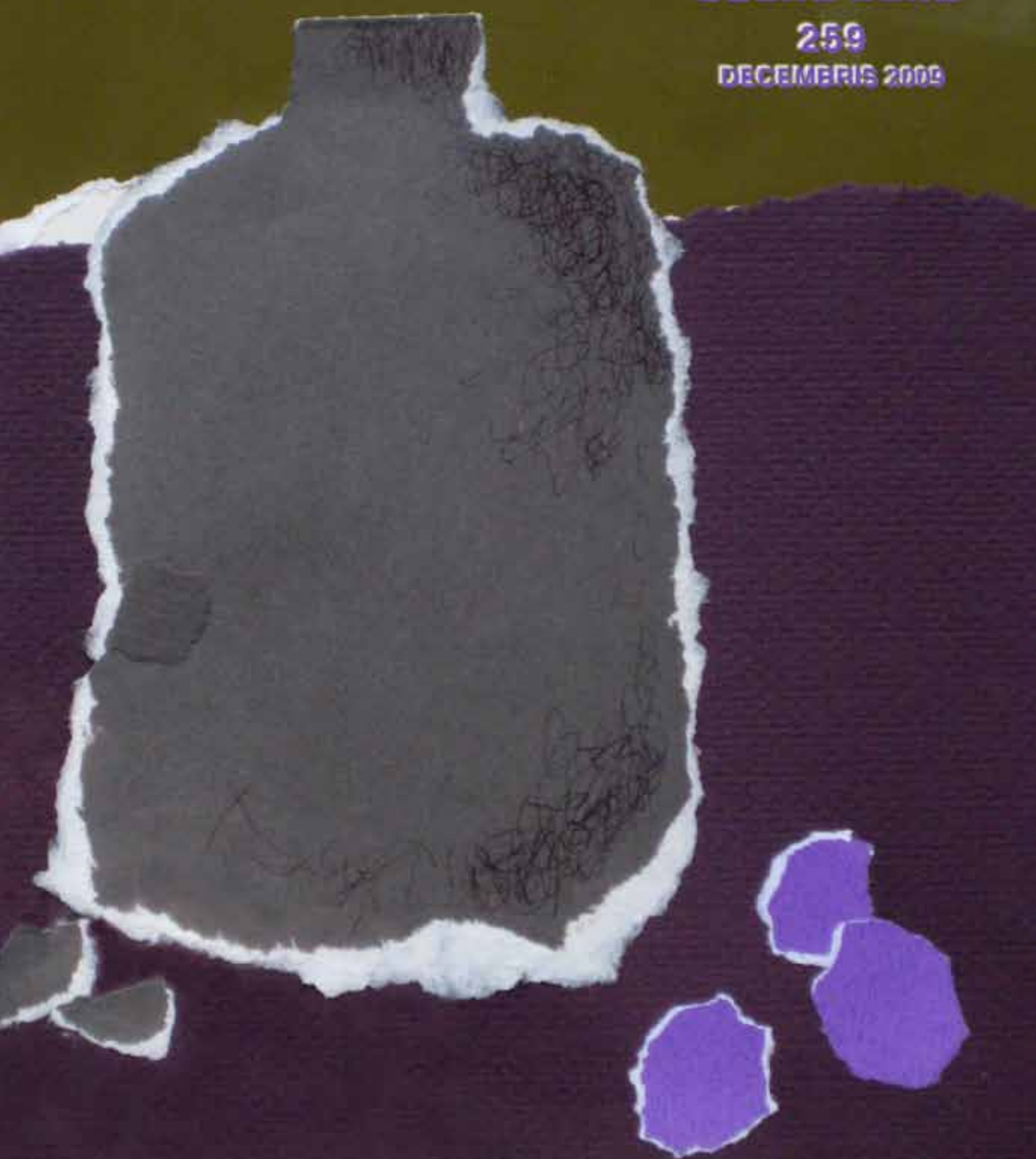

26
জান্নী জায়া

259

DECEMBER 2009

JAUNĀ GAITA

RAKSTU KRĀJUMS KULTŪRAI UN BRĪVAI DOMAI

VOL. LIV, No 4, ISSUE 259
DECEMBER 2009

Jaunā Gaita is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief: Rolfs Ekmanis
Phone/Fax: 928-204-9247
rekmanis@msn.com
rolfs.ekmanis@asu.edu

Associate Editor: Juris Žagarīns
juris.zagarins@gmail.com

Contributing Editors: Voldemārs Avens,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Andris Priedītis,
Juris Silenieks, Juris Šlesers, Biruta Sūrmane,
Lilita Zaiķalne

Business Manager: Ingrīda Bulmane
23 Markland Drive
Toronto, ON M9C 1M8 Canada
Phone: 416-621-0898
Fax: 416-621-9717
ibulmanis@scom.ca

JG home page:
<http://zagarins.net/JG>

Subscription rates

Canada
1 year Can \$39.-
2 years Can \$76.-
Single issues \$10.-

Other countries
1 year US \$39.-
2 years US \$76.-
Single issues \$10.-

JG is indexed in *MLA (Modern Language Association) International Bibliography* and *Latvijas Preses Hronika (Chronicle of Latvian Publications)*.

Copyright 2008 by "Ceļinieks"
Chairman of the Board
Guntis Liepiņš Box 21131, 150 First St.
Orangeville, ON L9W 4S7
Canada

Printed by Greenwood Tamad Ltd
Toronto, Canada
Canada Post Cust. # 02242052
Agreement # 40012507
ISSN 0448-9179

54. GADAGĀJUMS, 2009. GADA DECEMBRIS
4. (259) NUMURS

SATURS

- 1 Maija Meirāne. Ziemcieša krāsvārdi
- 2 DZEJA – Maija Meirāne
- 8 Indra Gubiņa. Dārzs
- 10 Juris Rozītis. Kaņepes un alus
- 12 Irēne Avena. Literatūra un politika
- 17 Juris Šlesers. Distance tuvībā
- 20 Mārgers Grīns. Eiropu atstājot
- 21 Eva Eglāja-Kristsons. Latvija un trimda
- 27 Maija Meirāne. Vižņi
- 28 Aigars Kildišs. Herotiskie zvēri
- 29 Juris Kronbergs. Sapnī atnāca Valdis
- 30 ATMIŅAS – Nikolajs Balabkins. 1945.I
- 32 Juris Kornets. Kuldīga
- 33 Pāvils Ieviņš. Darbs Latvijas radiofōnā
- 65 MĀKSLA – Baiba Bičole. Maija Meirāne
- 65 Māris Brancis. Ar pagātni kabatā
- 67 R.E. Par Juri Kornetu
- 68 Andrejs Jansons. Par trīs tenoriem
- 68 Voldemārs Avens. Par Aigaru Kildišu
- 69 Juris Kornets. Rīgas nami
- 70 Maija Meirāne. Homāža
- 71 Ivars Antēns. Ar dziesmām un dejām
- 74 Gatis Krūmiņš. Ulmanis un aneksija
- 75 Lasītāju vēstules
- 77 DAŽOS VĀRDOS (vg)(lz)(mb)(fg)(ap)(re)
- 87 GRĀMATAS – Ildze Krona. Par dzīvi...
- 88 Juris Silenieks. Vērienīgi pavērieni
- 89 Juris Silenieks. Skats citā gaismā
- 90 Juris Rozītis. Nolauztās rokas meklēšana
- 91 Rolfs Ekmanis. Litprocesis, litpersonības
- 93 Māris Brancis. Jāņa Oša glezniecība
- 94 Anita Liepiņa. Sfumato nesfumato
- 95 Gundars Ķeniņš-Kings. JBS 2009 XL/2
IN THIS ISSUE (jž)

Maijas Meirānes vāks:
„*Homage à Thomas Bezanson*”

JG pateicas par KKF, PBLA & LNAK atbalstu

*Zilgs, zaļgs,
Austreņa valgs.*

*Rauds, vasks,
Budelis nasks.*

*Palss, sarks,
Svētelis, sargs.*

Maija Meirāne
„Ziemcieša krāsvārdi”

Maija Meirāne

MEDITĀCIJAS

I

*Reizēm tik ļoti gribas
apjozt sev apkārt
deviņus dārzus, bet vispirms
uzcelt aizsprosta vārtus*

*lai manā devītā dārzā
ieplūst slāpēta dziesma
lai krāsu šalkoņā atdarās
iekšup raugošu acu plaksti*

*lai dārza klusumu
pārdzied kāda senis dzirdēta
atkal atdzīvināta
putna balss.*

II

*Esmu virēja -
savāru
zāles, domas un reizēm izmisumu
burbuļojošā bezdibeņa katlā.*

*Tas, ko es rakstu
aiztecēs kopā ar laiku
uzrakstītie vārdi taupīgi iekusīs
datora tintē
papīrs pārtaps kokā
un tā zaros sēdēs putni.*

*Putni aizlidos un paliks
aukstā zeme
zem kuņas atpūtīsies
aizgājušie.*

III

*Es neticu miesas augšāmcelšanai
bet ticu vārdu spēkam
tas uzliesmos vienmēr no jauna
kad Rilke un Eliots dziedās
 pasaules valodās
kad kaut kur Vidzemē ausīs
jauno rakstnieku rīts.*

IV

*Ja vien varētu
no mūsu degšanas es celtu piramīdu.*

*Tā liesmotu augstāka par Miķeļtorni
un mestu ēnu pāri Munameģim.*

(2009)

* * *

*Baltā lapa – izaicinājums
uz divkauju –
cimds, nomests pie manām
kājām, bet es drīkstu
izvēlēties ieročus –*

*melno tušu ar otu,
vanaga spalvu,
datora klikšķus,
bēza tāss pierakstus
šifrā –*

*baltā lapa ir ūdens virsma,
pār kuŗu atsperties lēcienam
sevi, vienīgi sevi
kā gaidot bezvēja brīdi,
pirms vārdi vēlreiz
kā ziedi,
atvērsies caurspīdīgi.*

(2006.IV)

MINIATŪRAS

I

*Ar acīm var spēlēt
galda tenisu. Atsist
balto čaulas lodīti
ar atvēzienu
bet tā, ka tā izlec pa logu
un pretspēlētājam
jārāpjas tai pakaļ.*

*Es jau nevēlējos, lai tu
pazaudē. Gribēju
uz mirkli apstādināt
pārāk ātro
laika ritēšanu.*

II

*Saule uzlaidās tev uz pieres
kā dīvains taurenis
pēkšņi es ieraudzīju
kā tu nosirmoji.*

*Tava piere tagad ir Daugava
ar tūkstots attekām
bet grumbās guļ nogremdēti
pirātu kuģi un nāras.*

III

*Es savīšu plostu
no ūdens augiem
varbūt pirms saulrieta
man izdosies saglabāt
dīvainā taureņa
vieglumu*

(2007)

* * *

*Tu taču zini, ka nedrīkst
ar melnu sirdi
ne sēt, ne rakstīt*

*tad nebūs labuma
nedz labības*

*Bet dažkārt tur, kur domas krustojas
kā neizskaidrojama nezāle
zib neredzēta
pērkoņpuķe*

*no viņas ziediem
veļas vecpilsēta
ar jumta dārziem
dižkokiem un zvēriem*

*tā mani uzņem
kā sen pazudušo
un tajā, gaišu sirdi
es paslēpjos*

*

*Bet citureiz
kad manas domas pārtrauc
es atkal izsapņoju
tagadnībai čaulu
vai varbūt blāvu taureņkūnu
kur paslēpties –*

*Nedrīkst, tu taču zini
ar melnu sirdi
ne sēt ne vārdus
rakstīt –*

tad nebūs labības.

(2005-2007)

APLAMI

*Kad uznāk dziedātprieks,
tu nedrīksti traucēt citus,
kad gribas gaviļēt,
klāt Lieldienu gavēnis,
vēl prāts vēl aurot vējos,
kaut gaiss ir smags,
būs atkal kaut kur jāsvin sēras,
būs.*

*

*Šobrīd tu vēlies klusēt,
lai tagad pasmej citi,
tu sapnī raudāsi,
un pūlis auros,
lai nesāk jaunu sapni pīt,
lai nebūtu, kas pārklāj
dienu maratonu.*

*

*Kāpēc tev vienmēr iznāk citādi
kā citiem –
neuzšķirtā lappuse,
greizā opera,
neprasme stāvēt ierindā
un tīši nomaldīties
pat pie saviem vārtiem –*

*

*Pamazām virzoties
uz Raiņa domas pusi,
par to kā būs,
kad vairāk nekā nebūs,
no vientulības jūdzes ceļa staba galam
uz aizmirstību –*

*Un tajā brīdī tā tik bezbailīgi
tu saproti, ka atliek
to aplam satumsušo kalnu aizbīdīt
ar ēnu māžiem, laupītāju viepljiem
un izsvēpināt
savā greizā bezgalībā.*

(2009. 26. VI)

NEPRASI

*Tavs skats vienmēr paslēpies
aiz priekškara
tavi vēstuļu vārdi klusināti
kā čuksti aiz mūŗa sienām –*

*nepŗasi
nenojaut
nepateikŗu*

*tāpat es seju vienmēr aizklāŗu
ar vēdekli
lai tu neredzētu tumŗo ēnu reŗģus
ap manām acīm*

*nenojaut
nepateikŗu
nepŗasi*

Par Maiju Meirāni skat. 65. lpp.

Foto: Vitolds Krustāns

Maija Krustāne (vēlāk dzejniece Maija Meirāne) apmēram piecu gadu vecumā

Indra Gubiņa

DĀRZS

Tēlojums

Rudenīga diena. Nakti lija, liekas miklums vēl veldzē krūmus un kokus, un arī vēlinās puķes. No loga skatos uz savu dārzu. Vēl jau zied ģerānijas, dažas asteres un dārza galā saulespuķes. Bet cik ilgi lai stāv un skatās! Gribētos ar kādu parunāties. Prātā ienāk draugs pāri okeānam, ar viņu sen neesmu runājusies. Varbūt no saules puķēm sirdī ielijis gaišums, varbūt no atmiņām par ilgo gadu draudzību. Un es zvanu. Seno dienu draugs, no citas pasaules malas kaut kur pāri jūrām, bet balss klausulē liekas tepat, blakām. Šad tad gadiem ilgi mēs sazvanījāmies, kādu vēstuli viens otram aizsūtījām, bet ne bieži. Tagad viņa balsī vispirms tāds kā izbilis, vai kas noticis? Nē! Gribēju tev tikai pateikt, cik skaisti vēl manas saulespuķes zied un kā kupli ziedēja magones. Atceries, tu man iedevi reiz sēklas. Atmiņu prieks mūs aizmet atpakaļ pagātnē. Jā, toreiz ...

Man dārza jau gadiem ilgi vairs nav, viņš skumīgi novelk, bet atceros tavējo.

No kura laika? Tu te viesojies pirms vairākiem gadu desmitiem! Viss taču mainās!

Brīdi runājam par maiņām gan katrs savā dzīvē, gan par notikumiem mūsu dzimtenē, un tomēr atgriezāties pie dārza.

Es atceros to mazo eglīti, viņš saka, kuru teicies no meža pārnesusi un baiļojies, vai ieaugsies. Vai aug?

Rakstniecei Indrai Gubiņai šogad iznākusi 27. grāmata – stāstu kopojums *Vēlreiz turp un atpakaļ*. Indras mītnes pilsēta ir Kanādas metropole Toronto.

Un kā vēl! Mazā eglīte tagad ar galotni jau pāri blakus esošajam kaimiņa trīsstāvu namam. Brīdi mēs abi tā kā sastomamies, laikam apmulstam. Vai tiešām tik daudzi gadi pagājuši kopš redzējāmies.

Atraksti, viņš vienkārši saka – atraksti, kāds tavs dārzs tagad. Es jau vairāk uz to krastu neaizbraukšu. Gribas saņemt vēstuli. Tagad tik maz vairs to, kas raksta. Un man patīk lasīt par īstenību, par vietām, kur pats esmu bijis. Jā, es apsolu, ka aizrakstīšu un smalki izstāstīšu, kāds tagad izskatās mans dārzs.

Kad piesēžos rakstīšanai, prātā nevis tagadējais, bet tas dārzs, kāds bija toreiz, kad draugs te ciemojās, no sava akmens pagalmiņa izsprucis, savu vienu vienīgo dobīti tomēr sauca par dārzu. Te, pie manis viņš jutās pārsteigts un iesaucās, ka es jau dzīvojot kā parkā. Nekāds lielais mans dārzs nav, bet tomēr tajā daudz kas aug.

Kā pati varenība blakus garāžai stāv vecs, liels ozols, izslējies stalts un augsts, ar savu ēnu karstajās vasaras dienās sargādams gan dārzu, gan māju! Pavasaros ozols kaisa ziedu bārkstis, rudenos lapas un zīles, ko vāveres cītīgi ierok manās dobēs pie ziemciešu saknēm. Ja tāds ozols dārza vienā galā, ēna plata, un ēnā nekas lāgā neaug. Visa dzīvība alkst saules, to mēs zinām. Dārzam blakus otras ielas kaimiņu māja, tāpēc tā dārza mala parasti ir tikai ēnā.

Toreiz, kad te sākām dzīvot, no Saulaines meža atvedām papardes, tās labi aug arī ēnainās vietās un sadzīvo ar platajām mētrām, kas pavasaros zied ar ziliem ziediem un man atgādina vijolītes. Paziņas teica – tās ir kapu mētras. Latvijā ar tādām bieži apaudzēti kapi. Nē, nē – te nav kapi, te ir dzīvība, kas vērsas ziedos un zaļumos. Un tomēr

Tēlojuma autore savā dārzā Toronto ar mazmeitu Brigitu Gubiņu

man, šais zaļumos stāvot, par kapiem bija jādāmā, jo papardes atgādināja bērniņā redzētos zārku rotājumus, kas kā mūžīgās dzīvības simboli gan bija domāti palmu zari. Toreiz palmas nebiju redzējusi, un manām acīm likās, ka zārkus rotā papardes.

Reizēm tomēr liekas, ka manā dārzā ir tāda kā bērū smarža. Mētras, papardes, un ja vēl padomā par jasmīna krūmu, ko sākuma gados paziņa, kapsētas piekopējs, atnesa un pats iestādīja dārza stūrī, tad bula laika svelmē reizēm liekas, ka savā dārzā satiekos ar dvēselēm, kas iztvīkst baltajos jasmīna ziedos vai šūpojas uz platajām papardēm, sarunādamās ar mūžam zaļajām kapu mētrām.

Bet tā ir tikai tajā ēnas pusē. Pretējā pusē, kur krīt saules stari, ir puķu dobe, un tajā aug viss kas: pavasarī tur tulpes un primulas, vasarā zied lilijas, margrietiņas, vazdiķes, asteres, samtenītes, kas nu kuro gadu iesētas, iedēstītas vai ieaugušas pašas. No dārzkopības maz ko zinu, bet ievēroju tautasdziesmā dzirdēto padomu: *Sēj māsiņa krenģelītes / gar tām dobes maliņām, / Lai es sēju magonītes / pa vidiņu vidiņiem.*

Magonēm manā dārzā vieta visur. Reiz dabūju sauju sēklu un izbārstīju, jo magonītēm manā sirdī īpaša vieta, laikam no tiem laikiem, kad reiz kāds jauks cilvēks pēc dedzīgām sarunām par mājām un tur pamestajiem dārziem man iedeva lielu sarkanu magoni. Toreiz neticēju magones lielumam, mirkli pat domāju, ka tā no papīra, bet kad zidainais mīkstums pieklāvās vaigam, sapratu, ka gan magone, gan došanas sirsniņa ir īsta. Ir tādas puķes, kas atmiņās nemūžam nenovist.

Tagadnes magonēs man atspīd arī tās no mūsu dārza Jelgavā, tikpat košas un bezrūpīgas kā tur manas aizvadītās bērniības dienas – pašu zemē ar pašu valodu. Svešuma ceļos tādus puķu dārzus atradu tautasdziesmās un tajos iebrižu ar sirdi, riekšām grābdama dzīves ziņu, dabas skaistumu un valodas daiļumu. Tajos dainu dārzos atradu dziesmu, kuru nēsāju līdz. Tikai paklausieties – kāda tāla laika senču tautumeita svešā malā dziedājusi: *Sveša zeme, sveši ļaudis, / sveša skan valodiņa. / Saujā nesu salocītu / savas zemes magonīti.*

Magonīte tālā laika tautietei palīdzēja izdzīvot. Arī man. Kad ap mani kā pelēka migla tinās svešas zemes sveša valoda, bez ierastā lokanuma, kad tā smacēja, saspiedu ciešāk sauju un jutu – manas zemes magonīte vēl ir, tā zied man! Un tāpat kā senlaiku dziedātāja staigāju ar salocītu ziedlapu sauajā, glabāju,

lai neapput ar svešo lielceļu putekļiem vai nesairst negaisu šaltis. Jā, varbūt tādēļ tagadējā dārzā katru gadu paberu magoņu sēklas, lai aug, lai zied, lai atgādina. Skaista ir arī tautasdziesma: *Magonīšu cīsis taisu, / rožu klāju paladziņu. / Kleņģerītes, mārpuķītes / tās palīku pagalvi.*

Tagad, pieminot rozes, mēs parasti domājam par tām cēlajām, skaistajām rozēm ar ērkšķiem, bet tautasdziesmu rozītes, kuras sēja, tagad saucam par kāršu rozēm un to ziedi ir maigi, lapas platas, no tām var klāt paladziņus. Tāda roze auga arī manā dārzā, viena, un to es īpaši sargāju, jo tajos ziedos man paveras jūras putu baltums, kāpu smilšu smalkums un priežu žūžošana no manām bērniības vasarām. Protams, to visu jūtu tikai es, jo es zinu – tā sēkla, ko man krustmāte no jūrmalas atsūtīja, rozītes ziedos nes man sveicienus no turienes, no pagātnes. Toreiz, kad kā bērns vasaras vadīju jūrmalā, pie krustmātes mājiņas kāršu rozes stiepās pie logiem, un caur ziediem varēju vērot pasauli. Toreiz... Tas ir tāds savāds vārds, mirkli dur kā ērkšķis, bet tūlīt glāsta kā āboliņš ceļa malā.

Mums jau visiem ir tāds – toreiz, kas dod prieku un sāp reizē, kurā zied un smaržo pagātnē, bet pie to ziedu sēklām mums vairs nepieklūt. Sī tālā *toreiz* dēļ manā dārzā kā pati princese tiek saudzēta viena dzeltena, ēnā izstīdzējusi gundega, ugunspuķe, kā mūspusē sauca. Kad tā zied, pāris ziedīņos redzu Lielupes pļavas, pār kurām gundegas vizēja kā zeltīts palags. Cik rajbas sevišķi pavasaros bija Latvijas pļavas! Seit jau arī tās zied, bet kaut kā pietrūkst. Pēc trīsdesmit svešumā vadītiem gadiem kāda māmuļa man pateica: te trūkst zīdpuķītes.

Jā, jā – atceros! Pavasaros smalkas un vieglas tās plīvoja starp citiem ziediem, ar smilgas trauslumu un tādām kā Ziemsvētku konfekšu bārkstīm, un tā vien likās, ka pļava norāvusi saulrieta mākonī. Zīdenītes – kā gan es varēju tās aizmirst tik ilgu gadu! Jūs, smalkās, violetās puķītes, kas tik krāšņas darija Zemgales pļavas, kādēļ neatnācāt šai zemē ziedēt?

Labi gan, ka palikāt mūsu pļavās. Savu vietu nevajag atstāt, tur jāturas cieši ar saknēm. Tagad mans dārzs pilns ar ziemciešiem, tie turas gadiem ilgi, aug un plešas. Lielās hostas pāraugušas pāri lilijām, un mana vienreizējā *Līlia Latvia* starp lapām izspraukusies tomēr šūpo vairākus pumpurus. Lilijas sīpolu man uzdāvināja tajā gadā, kad Beļģijā attīstīja jaunu šķirni ar nosaukumu – *Līlia Latvia!* Ziedi lieli, ne gluži balti, bet ar svītrām Latvijas

karoga sarkanumā. Pirmajā gadā uz augstā kāta greznokas ducis ziedu. Šogad, tikai dažī pumpuri. Pavasari izrakšu sīpolu un atradīšu savai lilijai labāku vietu, lai tad hostas aug vienas pašas!

Tagadējais dārzs, protams, mainījies. Krūmiņi lielāki, puķu daudz vairāk. Garāžu pārklāj vīnstīgas, kas apvijušās arī ap ozolu līdz pat galotnei. Rudenī, kad tās sārtas, liekas ozols vienmēr saulrieta gaismā. Tas varbūt tādēļ, lai man atgādinātu, kurā dzīves posmā pati esmu. Bet vēl es esmu – ar dārzu, ar rozēm, ar margrietīnām zālājā, ar krenģelītēm dobes maliņā un mirdzošiem pagātnes mirkļiem sarkanajās magonēs. □

Juris Rozītis

KAŅEPES UN ALUS

Fragments no topošā romāna *Displaced Person jeb kāda latvieša stāja svešumā*.

Jūlijs nekad saviem austrāļu skolas biedriem nestāstīja, ka viņš piektdienas vakaros iet latviešu baznīcas draudzes namā dejot tautas dejas.

Viņi to nebūtu sapratuši. Viņi būtu nīrgājušies. Tas bija kaut kas pilnīgi ārpus viņu priekšstatu loka. *Folk dancing!* Viņiem nāktu prātā jodelējošas sievietes puķainās kleitās ar mākslīgām blondām parūkām, kuras falši smaidīdamas met puķes no groziem, piespiestus pie krūtīm, vai vīrieši rūtainos kreklos ar *lederhosen* kājās, kuri stāv pie nedabīgi gām papes šķūņa kulisēm un siena gubām televīzijas studijā, sizdami karotes vai arī ar plaukstu sizdami pie dibena vai papēža, vai rokas vai partnera plaukstas, visu laiku nedabīgi smaidīdami. Kāda vella pēc lai Jūlijs tādā būšanā piedalītos?!

Moderns austrālis ir tiešs, patiess, bez pretenzijām, bez vecās sabiedrības izsmalcinātiem un liekiem izgreznojumiem. Eiropas kultūra ir trauslas porcelāna ganu meitenes un runāšana daiļskanības pēc. Austrāļi ir sviedri un āda, un sports un lakoniska patiesība vai – klusēšana. Eiropā – balti pūkaini jēriņi zaļās plāvās, Austrālijā – aita, kas ar vienu roku

jāapgāž uz dēļu grīdas, ar otru jāapcērp, uzmanoties no sūdos saķepušās vilnas, kas dzirkles saķepina, un kuras brūces pēc cirpšanas ar darvu jāaptraipa, lai tās neiekaistu un sadzītu. Eiropā apbrīno balerīnu, kura, tērpta trikō ādā ar šifona *frou-frou* ap gūžām, māk uz kāju pirkstu pašiem galiem vairākkārt griezties pati ap savu asi. Austrālijā aplaudē futbola spēlētāju, kas, palēkdamijs gaisā, atsperas pret sava pretinieka muguru un, uzstiepdamijs trīs četru vīru augstumā, saķer bumbu.

Izejpunkti bija pilnīgi atšķirīgi.

Jūlijs ar saviem latviešu draugiem nerunāja par filmu. *Fellini, Antonioni, Bergman, Godard* bija vārdi, kas viņiem nekā neizteica. *Polanski* vārdu viņi bija dzirdējuši sakarā ar viņa sievas brutālo slepkavību narkomānu sektes rokās. Viņi droši vien pat nezināja, ka filmām ir režisori. Vienkārši sanāca aktieri un rāva vaļā! Viens labi šāva, viens ļoti vēsi, pat tad, kad dzīvība apdraudēta, mēcēja kādu ironisku asprātību izmest, un cits atkal allaž atrada plikas vecenes savā gultā.

Mūzikā viņiem patika melodija, iztulkojams teksts (kas gan varēja būt drusku poētiski abstrakts, bet ne par daudz), dramatiski aizraujoša orķestrācija, aizraujoši ritmi, pie kuriem varēja labi dejot. Ja kāda rokgrupa savā dziesmā ielika pārāk garu instrumentālu iestarpinājumu, tad tas dziesmu sabojāja. Ja kāds pielietoja neritmiskas skaņas vai ievada neparastus trokšņus pazīstamo instrumentu vietā, tad tam bija jānotiek ar mēru (kā Harrisona citāras dziesmā *Norwegian Wood*, bet tomēr ne galīgi ārpus rietumu mūzikas rāmjiem, kā *Within You Without You*, kur viņš nūdien totāli izflipējies). Psihedēlijas vārdā gan varēja šo to atļauties – tas bija satraucoši un pikanti, bet nevajag jau trakot ārpus visiem rāmjiem. Varēja atļauties dziedāt:

*Someone's left the cake out in the rain,
All the sweet green icing's flowing down*

... ja to pavadīja uzpūsti grandiozs pavadījums un dziedātājs savas sāpes skaidri izpaudiv balsī. Bet, ja kāds liek melnu sieviešu korim atkal un atkal un atkal atkārtot tikai vārdus:

*All the tired horses in the sun
How'm I s'posed to get any riding done?*

... tad nu gan viņš galīgi zaudējis inspirāciju – izflipējies!

Šie latvieši ar apbrīnu smējās par modernajiem māksliniekiem, kuri uzglezno galīgi melnu gleznu un tad to pārdod par tūkstošiem

Par Juri Rozīti skat. JG257:9.

dolāru, un to izstāda mākslas galerijās un mākslas kritiķi par to spriedelē un runā televīzijā, un mākslinieks droši vien apmierināti smejas, jo bija uztaisījis labu piķi.

Un austrāļu ballītēs, uz kurām Jūlijs gāja Adelaidē, ļaudis sēdēja aplī uz grīdas pus-tumsā un pīpēja kaņepes un laida tās apkārt, un gramofons spēlēja atkal un atkal sarežģīti vijīgu plūstošu mūziku. Bet latviešu ballītēs Melburnā mūzika bija skaļa un ritmiska, un cilvēki kustējās apkārt vai kratījās, vai, rokas ap pleciem aplikuši cits citam, skaļi dziedāja vai smējās, vai kļiedza viens otram asprātības.

Jo kaņepju dūmus sūc uz iekšu un tur elpu. Mute ir ciet un acis pievērtas. Un domas vērstas uz iekšu un gaida, ka iekšā ievilkta enerģija izplatīsies. Un elpu izlaiž tikai tad, kad nevar vairs izturēt, un tad lēni un klusi... Un pēc tam atsēžas ērti un atslābina ķermeni un patur acis ciet, un cenšas koncentrēties uz savām jūtām. Un domas un jūtas iekšā viņņo, un uzsūc skaņas, kā nekad agrāk, un tās nāk iekšā caur ausīm galvā un izplešas ķermenī. Un, kad atver acis, izvēlas kādu detaļu no visa, kas ir apkārt, un to ievēl domās iekšā.

Bet alkoholu iemet pēc iespējas ātri, vienla, vai tas alus, vai šņabis, lai atkal varētu piedalīties runāšanā, un ļaustīties, un grūstīties, un ar rokām žestikulēt, un aizpildīt arvien lielāku telpu dancojot un svaidoties vai streipuļojot. Un dzeršana ir tikai ātra degvīlas iemešana, lai ķermenis no sevis izgrūstu skaņas, kustības, beigās – vēmekli. Cilvēki raida skatus cits uz citu, viens otru uzrunā, apkampjas, cīkstas, dejo kopā. Tas ir ļaužu pulks, tā ir sabiedrība. Cilvēki cits pret citu reaģē.

Puišu banda apstiprina savu kopienu atkal un atkal atkārtodami tikai viņiem vien saprotamus jokus, kā litāniju. Viens apliek otram roku ap plecu un nopietni saka: *Tas bija pavisam cits zilonis*. Un otrs iesprauslājas, smiedamies aizrīdamies un atspļaudams alus malku atpakaļ glāzē. Abi rēc. *Ei, Valdi!* – viņi sauc pār istabu, *Valdi! Valdi! Tas bija pavisam cits zilonis!* Un Valdis ar kreisās rokas pirkstiem sagrābj degunu un, paliekdamies uz priekšu, izstiepj labo roku, lai tā karājas kā snūķis priekšā, un šūpo to no viena sāna uz otru. Un abi šaipus istabai rēc saliekušies. Un viens atmuzguriski uzgrūžas kādai meitenei, un viņai izšļakstās baltvīns no glāzes. *Piedod! Tas nebija tīšām. Tas nebija zilonis*. Un meitene viņam raida niknu skatu un ar roku viegli pagrūž. Un viņš ar dibenu atsitas pret stenderi un smejas. Un viņi abi ap pleciem saķērušies tagad sauc caur

durvīm blakus istabā, kur citi dejo: *Ei, Fredi! Frederico! Tas bija pavisam cits zilonis!* Un Fredis dancodams rāda, ka nedzird. *TAS BIJA PAVISAM CITS ZILONIS!* Un Fredis piedanco klāt un viņiem uzsauc: *Nē tā bija gov!* Un abi tagad atkal rēc. *Ei, Valdi! Valdi! Tā bija gov!* *Govs! Govs!* Un Valdis pār istabu žestiem rāda, kā spaida govus pupus.

Bet kaņepju pīpētāji toties sēž ap galdu un klusē, kamēr domas un jūtas riņķo viņu galvās. Un pēc brītiņa viens saka: *Jā!*... Un citi gaida un ļauj šai skaņai iegrimt viņu apziņā... Un tad viens uz runātāju paskatās... Un skatītājs prasa runātājam: *Kas?*... Un runātājs meklē pareizos vārdus, kuros iespīest to apziņu, ko tas patlaban sevī uztver... Un viņš mēģina vārdus grūst ārā, bet tie it kā negrib viņa ķermeni atstāt, un viņš fiziski jūt, kā katrs vārds viņu atstāj, lēni, negribīgi veldamies starp lūpām... *Es ... tik nupat... aptvēru...* Un citi pie galda cenšas iedzilnāties šo skaņu īstajā nozīmē... Beidzot kāds prasa: *Ko?*

Runātājs, izsists no sliedēm, lēni apmulsis paskatās uz vaicātāju... *Ko?...* *Es teicu, ka es tik nupat aptvēru...*

Kad es prasīju ko?, es prasīju ko tu aptvēri, nevis ko tu teici?

Un runātājs pagriež galvu atkal pret cigarešu paku galda vidū, uz kuru viņa skats bija agrāk raidīts... *Es tikai tagad aptveru, cik sarkana tā krāsa ir uz cigarešu pakas... Es tā īsti aptveru, kas ir sarkans.*

Un visi klusē un koncentrējas uz cigarešu paku.

Pēc brītiņa viens saka: *Jā!*... Un tad viņš piebilst: *Tas ir sarkans!*...

Un cigarešu pakas izskats no visām pusēm tiek vilkts visu apkārt sēdošo apziņā, un tās krāsa tiek uzsūkta visās smadzenēs. Un ilgu laiku daudzas smadzenes nodarbojas ar cigarešu pakas krāsas jēdzienu un šai krāsā šūpojas. Un varētu pat teikt, ka istabu pārņem kopīga sarkanu domu pasaule, tikai neviens no viņiem nezina, ko cits domā, un nejut to, un pat brīžiem neaptver, ka citi tur ir.

Nē! – Pēkšņi saka runātājs. *Es to pazaudēju. Es vairs neredzu to ko pīpēt redzēju!*

Un laikam jau tā ir, ka rakstīšana aptver abus šos procesus – kaņepes un alu: pasaules detaļas, cigarešu iesaiņojuma krāsas iesūkt sevī, ļaut tām mīlēt un briest sevī līdz neizturamībai, un tad tās izvemt citiem par iepriecinājumu. □

Irēne Avena

LITERATŪRA UN POLITIKA

Dace Lūse ir profesore Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē, kur viņa māca latviešu literatūras vēsturi un teoriju un kur sešus gadus bijusi fakultātes dekāne. Par viņas kā literatūras pētnieces ievirzi liecina turpat trīsdesmit publikāciju par Augustu Saulieti, Andrievu Niedru, Jāni Veseli, Albertu Belu u.c. zinātniskos žurnālos un rakstu krājumos. Īpaši jāatzīmē viņas interese par trimdas prozu, kuras izpētei un analīzei veltītas četras publikācijas. Cita starpā, Dace Lūse arī rediģējusi literāta un dzejnieka Jāņa Krēsliņa *Rakstu* trīs sējumus, kas nesen iznākuši *Valtera un Rapas* apgādā (skat. JG241:8-11; 249:21-25; 257:21-24). Ievēribu izpelnījusies arī Daces Lūses kritika *Dienā* (2008.27.XII) par Ingas Ābeles jaunāko grāmatu *Paisums* (2008), kas izraisījusi veselīgu polemiku.

Profesore Lūse laikrakstā *Diena* (2008.11. VI) intervijā ar Zani Radzobi liecina, ka viņa savu ievērojamo darbu par 20. gadsimta latviešu literatūru un vēsturi* sarakstījusi gluži vienkārši tādēļ, ka, mācot savus studentus, pārliecinājusies par studentu *pilnīgo nezinību* un nespēju orientēties Latvijas vēsturē. Par otru iegānu grāmatas radīšanai var minēt profesores neapmierinātību ar virzienu, kādu ņēmusi latviešu šīsdienu literatūra, it sevišķi proza: *Galu galā, ir aizmirsts rakstnieka virszudevums – viņi taču būtībā uztur valsts ideoloģisko saturu.* Pēc Lūses domām, rakstnieki *maļas pa saviem fizioloģiskiem stāvokļiem – ko ēda, kā jutās, vai bija erekcija, bet neķeras klāt cilvēkam kā intelektuālai, domājošai būtnei.* (...) *Tāpēc jau nav ko brīnīties, ka jaunā paaudzē ir ciniska, viņiem nav izveidots skatījums uz pasauli. Un arī tā ir valsts politika – nemācīt Latvijas vēsturi. Ir daudz atrunu - kam mums vajadzīgas ciešanas, skatīsimies uz priekšu. Audzinām tikai pragmatiski domājošus cilvēkus, kas apmierina savas fizioloģiskās funkcijas. Bet, galvenais, mazizglītotus, lai ar viņiem var viegli*

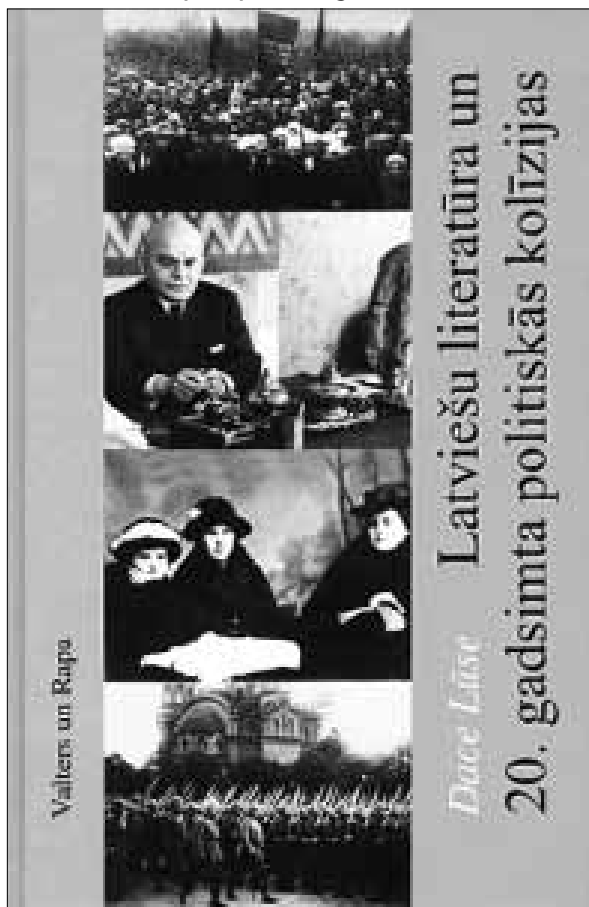
* *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas.* Rīgā: Valters un Rapa, 2008.

Mākslas vēsturniece Irēne Avena daudzus gadus vada Ņujorkas Frika (Frick) Mākslas muzeja bibliotēkas uziņu nodaļu un līdztekus ir *Radio Brīvā Eiropa* ārštata darbiniece. Viņas sacerētie un ierunātie raidgabali (ar pseidonīmu Viviana Brauna) skan ēterā no 1975. līdz pat 90. gadu pirmajai pusei.

manipulēt... Šie skarbie vārdi nepārprotami liecina par Daces Lūses bezbailīgo cīnītājas garu un motivāciju kaut ko darīt šīs lietas labā.

Rezultātā radies monumentāls darbs, kas aptver vairāk kā veselu gadu simtu un savā apjomā līdzinās tādiem trimdā publicētiem kapitāldarbiem kā Rolfa Ekmaņa *Latvian Literature under the Soviets, 1940-1975* (1978) un Jura Roziša *Displaced Literature. Images of Time and Space in Latvian Novels Depicting the First Years of the Latvian Postwar Exile* (2005). Bet tur arī līdzība beidzas. Jo abu minēto autoru grāmatas raksturo stingra akadēmiska disciplīna un objektivitāte, kamēr Lūse savu darbu rakstījusi ar dedzīgu mērķtiecību un misijas apziņu, gandrīz var teikt ar savām 'sirds asinīm'. Viņai grūti apspiest savas izcilās pedagoģes

Uz vāka 1. maija (1940) demonstrācija Sēlpilī; rakstnieks Edvarts Virza 30. gadu beigās; rakstniece Tīrzmaliete (labā pusē) 19. gs. 90. gados; Landesvēra karaspēka parāde Rīgā (1919.V)

dāvanas, tādēļ lāgiem darbā iezogas didaktisms. Kā mēģinājums ar literatūras palīdzību izgaismot, kas noticis un vēl joprojām notiek ar mūsu tautu, Lūses opuss ir izcili noderīgs ne tikai jaunajai akadēmiskajai paaudzei, bet ļoti lielai sabiedrības daļai. Darba vērtību pavairo bagātīgais fotogrāfiju klāsts, arī atsauces un personu rādītājs grāmatas beigās. Par grāmatas glīto noformējumu jāpateicas māksliniekam Valdim Villerušam.

Dace Lūse apzinās, ka tas, ko no 20. gadsimta Latvijas vēstures notikumiem iespējusi apskatīt latviešu literatūra, ir ļoti ierobežots lauks (8. lpp.). Bet pat šis ierobežotais lauks ir tik plašs un materiālu pārbagāts, ka rada zināmas problēmas grāmatas organizēšanā. Grāmatai ir 11 nodaļu, starp kurām visnozīmīgākās un vispamatīgāk dokumentētās ir pirmās četras, kas aptver divas pagājušā gadsimta sākuma dekādes. Seko apceres par brīvības laiku un baigajiem gadiem; atsevišķas nodaļas veltītas latviešu literātiem, kas darbojās Vakareīropā, kolaboracionisma problēmām un specifisku Gundegas Repšes un Alberta Bela darbu analīzei.

Grāmatas ievadā Lūse brīdina, ka nav vienas pēdējās patiesības, bet ka to var būt daudz, un kā šo *patiesību spilgtākā raksturība ir relativitāte* (7). Viņa jautā, vai atskatīšanās ir veselīga, vai tai kāda nozīme pašreizējā situācijā. Bet ja nu pagātnes pieredze noder lai izvairītos no jaunām katastrofām?

Pētot latviešu 20. gadsimta literatūras tekstus, autore saskatījusi virkni negatīvu tautas īpašību, kas *rāda latvieti kā tipisku ilgstoši kolonizētas nācijas piemēru*. Latvietis, kļūdams par svešu karotāju, *svešas ideoloģijas vārdā gatavs visaiņainākajiem darbiem* (9). Kā dominējošāko latviešu nācijas iezīmi Lūse atkārtoti uzsver padošanos liktenim, arī ķildošanos, nespēku vienoties, neuzticēšanos, noslēgšanos sevī. Šajā sakarībā Lūse citē Richardu Rīdzinieku: *latviešiem vienmēr kaut kas sāpēja*. Patiesi, cietēju apziņa mums kopta cauri gadu simtiem kā tāds kopējs ģimenes dārziņš, kas zeļ jo košāk ar katru jaunu pāri darījumu. Ceļot neskaitāmus pieminekļus, mēs esam izveidojuši savu ciešanu kultu, tā nodrošinādami tam turpinājumu arī nākotnē. Vai mums būs aizmirst nodarīto? Nē, mums to būs pārvērst, metamorfozēt jaunā, dzīvā un radošā veidā. Bet vai mēs to darām? Un te ir vietā Lūses pārmetums šīsdienas autoriem: *Literātu jaunāko paaudzi nekas nopietnāks par seksu un citām fizioloģiskām sajūtām neinteresē. Vēsture viņu izpratnē ir vecu ļaužu maz ticami stāstiņi* (46). Var jau saprast jauno vēlmi

neķerties klāt asinīm apķepušajai latviešu vēsturei, kariem un traumatiskajiem okupāciju gadiem. Daudz vieglāk ir kopt savu individuālismu un koncentrēties uz savu nabu. Un ja tā visu laiku bijusi aizliegta zona, tad naba un kas zem tās var kļūt par fascinējošu izpētes objektu. Pēcpadomju rakstnieki nes smagu mantojumu un sarežģītu, ja ne gluži izmežģītu, domāšanas sistēmu. Lai to pārveidotu, viena mūža var nepietikt, jo vēsture māca, ka radikālas sociālas pārmaiņas prasa laiku. Velti no šiem jaunajiem rakstu cilvēkiem gaidīt pirmās Brīvlatvijas sajūsmas pāri plūstošo patriotismu, nedz tas ir nepieciešams. Tomēr arī šīsdienas Latvijā darbojas jauni, talantīgi rakstnieki, kuri meklē savus, līdz šim nemītus, ceļus un saka savu sakāmo. Varbūt runāt savā, kaut raupjā, kaut aizsmakušā, balsi ir veids, kā viņi jūt pildām savu pienākumu reizē pret sevi un savu tautu. Tādēļ, lai kā vēlētos vienoties māsībā ar Daci Lūsi un piekrist viņas racionālajiem iebildumiem pret 90.gados iedibināto literāro tradīciju, kuru pārstāvēja rakstnieces/rakstnieki, kas, brīvības apreibuši, kā Lūse savā intervijā sulīgi saka ... *ir pļurkājušies pa dzimumattiecībām, narkomāniju, līduši miskastēs iekšā*, ir jāatgādina autore pašas nule teiktais par daudzajām patiesībām. Arī viņiem, šiem jaunajiem, ir tiesības uz savu patiesību, kas jārespektē tāpat kā jārespektē Daces Lūses formulētā patiesība.

Savu ievadu autore noslēdz ar deklarāciju: *Esmu piedāvājusi savu redzējumu* (10). Daces Lūses redzējums ir subjektīvs, veselīgi kritisks, ar mugurkaulu, bet pietiekami elastīgs un jautājošs, lai nekļūtu dogmatisks. Lūse savā grāmatā rīkojas ar saviem lasītājiem tā, kā rīkotos katrs labs profesors ar saviem studentiem – viņa tos urda, izaicina, un – kaitina.

Vispirms Lūse apcer Jaunnacionālismu kā politisku un literāru parādību, izgaismojot īso laika posmu (1897-1905) pirms 1905. gada revolūcijas, kas sagatavoja augsni dramatiskajiem notikumiem. Lūse šo laiku dara dzīvu, ņemot palīgā Viļa Olava un Andrieva Niedras *Pēterburgas Avīzēs* publicētos rakstus, un Janševska, Tirmalietes, Saulieša, Skalbes, Raiņa u.c. tekstus.

Nākamajās trīs nodaļās apcerēts 1905.gads, Pirmais pasaules karš un 1919.gads. Tas ir niknuma un naida izvirdumu laiks, kad postīšanas un slepkavošanas gars pilnīgi pārņēmis prāta darbību un rezultātā neatgriezeniski sasmērējis mūsu vēstures lapas ar asinīm. Rakstot par šo haotisko, asinīm un šausmām apzīmogoto juku laiku, arī autore

tekstā vietām atspoguļojas zināma struktūrāla nekārtība un bieža atkārtotāšanās (68, 80, 83).

Pievēršoties 1905.gada revolūcijai, kas pēc Brūno Kalniņa datiem prasījusi 14 000 upuru, Lūse, tiecoties pēc objektivitātes, to apskatījusi no iespējami dažādiem viedokļiem: no pūļa psiholoģijas (Andrievs Niedra, Arvēds Svābe), no kristīgā un analītiski racionālā (Andrievs Niedra), no absurdi teatrālā (Kārlis Zariņš, Voldemārs Kārklīņš), no revolūcijas slazdā notvertas sievietes (Olga Zariņa-Ģermane), no Padomju Savienībā dzīvojošo latviešu rakstnieku (Dāvids Beika) un no trimdas literātu (Jānis Krēslīņš) skatpunkta. Pati Lūse, līdzīgi Krēslīņam, revolūciju vērtē negatīvi un vaino sociāldemokrātus, kuru vēsturiskā loma bijusi – *sasniegt nelielus mērķus ar milzīgiem upuru tūkstošiem* (47). Vēl bēdīgāks ir Lūses konstatējums, ka *latviešu vārds vēl simt gadu pēc revolūcijas daudz Rietumeiropas pētnieku acīs saistās ar laupītāju bandu organizēšanu un asiņainu teror* (49).

Par I Pasaules karu un 1919.gada notikumiem Latvijā latviešu literatūrā pieejamas spilgtas mākslinieciskas liecības, kuras Lūse veiksmīgi izmantojusi, parādot dažādu varu mērķtiecīgo latviešu iznīcināšanas politiku. Par pirmskara noskaņojumu raksta Kārlis Zariņš (*Brāļu dēli*, 1922) un Anna Brigadere (*Kvēlošā lokā*, 1928). Kara atainojumus Lūse meklē Kārļa Štrāla nenobeigtajā romānā *Karš* (1922-1926), Aleksandra Grīna *Dvēseļu puteni* (1933), Jāņa Ezeriņa, Virzas, Jaunsudrabiņa, Brigaderes un Akurātera darbos.

Aprakstot latviešu bēgļu stāvokli Krievijā, I Pasaules kara laikā un bēgļu atgriešanās dzimtenē, Lūse pie vārda laiž Arnoldu Spekki, Vili Olavu, Raini, Austru Ozoliņu-Krauzi, Jāni Ezeriņu, Angeliku Gailīti, Jāni Veseli u.c. Pārdomām vērts citēt Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas vadītāja Viļa Olava 1916.gadā Pēterburgā kādā runā teikto: *Likās, it kā kam būtu interese, lai latvieši kā putekļi izgaistu un vismaz lielākā daļa no tiem nekad vairs neatgrieztos agrākā dzimtenē* (110). Ironiskā kārtā tajā pašā laikā emigrācijā Eiropā Raiņa 1916.gadā dibinātā Latviešu komiteja Šveicē, iekšējo nesaskaņu dēļ, beidz darboties dažu mēnešu laikā, par ko Lūse rūgti rezumē: *uz asiņainā kara, uz tautas posta fona tā [komiteja – I.A.] izskatījās traģikomiska* (118).

1919.gada sarkano un tam sekojošo balto teror

teror Jānis Ezeriņš, Augusts Saulietis, Kārlis Zariņš, Jānis Krēslīņš, Jūlijs Roze un daudzi citi, bet par Stučkas vadīto sarkano teror, kas ilga no 1919.gada 3.janvāra līdz tā paša gada 22.maijam un maksāja 3 632 dzīvību, svarīgākais ir Andrieva Niedras 18.februāra ziņojums Pagaidu valdībai Liepājā, kas atreferēts Tautas padomes locekļu Oto Nonāča un Vilhelma Šreineras kopīgi rakstītajās atmiņās (148). Tāpat intriģejoši ir izvilkumi, kurus Lūse citē no nedatēta Niedras autorizdevuma *Galvenās kļūdas Latvijas politikā*, kurā Niedra aizrāda uz kardinālām kļūmēm Ulmaņa 1918.gada politikā (172). Šādu un līdzīgu dokumentu citāti padara Lūses monogrāfiju nenovērtējamu.

Iespraustā nodaļa par latviešu literātu ceļiem Eiropā apkopo vēstījumu par ievērojamākajiem (no Raiņa līdz Repšei) latviešu rakstniekiem un politiķiem, kas gadsimta garumā meklējuši uz ilgāku vai īsāku laiku paspārnī Šveicē vai Romā. Lūse likumsakarīgi uzrakusi interesantus faktus un tekstus par šo priviliģēto grupu, tādēļ šī eseja, sekodama 1919.gada asiņaino notikumu aprakstiem, dod lasītājam pelnītu atelpu. Tajā pašā laikā tā liecina par mūsu izlases, mūsu svaidīto intelektuāļu tuvredzību un patmīlību.

Pievēršoties Latvijas brīvvalsts laikam, Lūse rakstniekus iedalījusi nacionālo ideju piekritējos, pretiniekos un tos, kas rakstījuši pēc ilga laika un no liela tāluma. Sākumu gadu vērtējums, kā tas atspoguļojas literatūrā, ir negatīvs: tauta nav sagatavota demokrātijai, tās vadoņi vēl jo mazāk; valstī valda korupcija, negausība, trūkst idejisku, garīgu centienu, pie varas nāk *vakardienas lopu audzētāji, katorgā un revolūcijā saļauztie revolucionāri* (Ernests Blanks, 201). Šo grūto un sarežģīto laiku aprakstījuši raiba rinda interesantu rakstnieku – Pāvils Rozītis, Valdis Grēviņš, Jānis Grīns, Arnis, Lūcija Zamaiča un Andrejs Upīts. Par mākslinieciski spēcīgāko Lūse apzīmē Kārļa Zariņa devumu – viņa romānus *Pelnu viesulis* (1928) un *Spīganais purvā* (1929), kurus lasot, kā autore saka, *zūd robeža starp tēloto un lasītāja šodien dzīvoto laiku. Liekas, ka divās neatkarīgās Latvijās, kaut abas šķir savi astoņdesmit gadi, nekas nav mainījies* (206). Svarīgu lomu un lappušu skaitu Lūse veltījusi visuma idejas paudēja Jāņa Veseļa romāniem *Tiruma ļaudis* (1927) un *Dienu krusts* (1932), tāpat arī Jāņa Jaunsudrabiņa romānam *Jaunsaimnieks un velns* (1933).

Turpretim Ulmaņa laika attēlojums 30. gadu literatūrā šajā grāmatā ir samērā mazasinīgs. Jābrīnās, ka šis leģendārais, goda vārtiem un

vārpu vainagiem kronētais laikmets bez cēlējjiem un pēlējjiem izpelnījies tik maz kaut cik objektīvu literāru liecinieku. Tā dēvētais zelta laikmets latviešu literatūrā sākās ar to, ka Ulmanis 1934.gadā nodibināja Sabiedrisko lietu ministriju, slēdza rindu literāru žurnālu, daļa spējīgu rakstnieku zaudēja publicēšanās iespējas, un, kā Lūse ironizē, palika tikai apdziedātāji, apdzejotāji, cildinātāji un dainotāji (221). Lūse analizējusi diletantisko Aidas Niedras sacerējumu *Anna Dzilna* (1936) un piecas lappuses vēltījusi paplāņajam Ērika Adamsona (alias Ērika Rīgas) romāniņam *Sava ceļa gājējs* (publicēts *Tēvijā*, 1944), kas it kā raksturo paaudzi, kam bijusi dota iespēja dzīvot savā valstī. Ar Aidas Niedras romāna izklāstu varbūt tiek nodarīts pāri Virzas, Plūdoņa, Cedriņa un Medeņa Latvijai, arī mazpulcēniem, kaucmindietēm, Malnavas un Priekuļu skolu izgājušajiem, kuri, kaut varbūt ticīgi, naivi ideālisti (arī Antiņš bija naivs, bet redz' kā uzrāpās!), sevī nesa lielu pozitīvu lādiņu, kas tikai pāris gadu vēlāk tika izlādēts (un varbūt nolādēts) kauju laukos, bēgļu ceļos, Sibīrijas taigās un kolhozu kļaušās.

No latviešu trimdas rakstnieku darbiem Lūse izvēlējusies apskatīt Gunāra Janovska *Uz atgriešanos* (1973), kura centrā ir latvieša un aizceļojošas baltvācu meitenes mīlestība un ar to saistītā plašākā dilemma. Bagātīgi Lūse citējusi no Dzintara Soduma autobiogrāfiskā romāna *Savai valstij audzināts* (1993), kurā autors nevirās sāpīgas patiesības par brīvo Latviju, tās izauklēto un tad pazudušo paaudzi, kam bija *daudz uzskatu un maza spēja spriest*, jo bija jāgaida, kamēr *paiet gadu desmiti citos ļaudīs, citās skolās līdz vienpartijas režīmā dzīvojis cilvēks atkal jaudā skaidri domāt un runāt* (236). Savā līdz trūcībai īsajā summējumā Lūse optimistiski vērtē: *Sava valsts sagādāja pavalstniekiem ļoti lielu pašapziņas devu. Tā palīdzēja uzdrošināties radīt* (236). Ne tikai radīt – tā palīdzēja panest, izturēt un saglabāties tiem, kas saglabājās. Vai šī apziņa par savu valsti palīdzēja arī nosalt ziemeļu sniegos, nomirt badā, krist no vācu vai krievu lodes, to mēs nezinām. No prāta neiziet kāda no gūsta pārnākuša leģionāra teiktais: *Par zemi gan es vairs necīnīšos, par zemi nē . . .*

Nodaļā *Baigie gadi* (skaidrības labad jāatzīmē, ka te runa ir par 1940. un 1941.gada padomju un 1941.-1944. gadu vācu okupācijām) Lūse galvenokārt balstās uz literatūru, kas publicēta trimdā. Viņa liecina par skaidru stāvokļa izpratni, par izejas punktu ņemot diplomāta Miķeļa Valtera saraksti ar

Kārli Ulmani un Vilhelmu Munteru, kas publicēta 1957. gadā, Zviedrijā. Par galveniem iemesliem, kas veicinājuši Latvijas patstāvības galu, Lūse min neitralitātes sludinātāju Vilhelma Muntera un Alfrēda Bērziņa negatīvo ietekmi uz prezidentu Kārli Ulmani; Latvijas atsvešināšanos no Tautu savienības; nespēju organizēt Baltijas savienību; vilcināšanos, šaubīšanos un skaidras stājas trūkumu. Lūse velk paralēles starp Miķeļa Valtera un Andrieva Niedras likteņiem, jo viņi abi tika izstumti no Latvijas. Arī Jānis Krēslīņš domā, ka Valters varbūt bijis *pats svarīgākais neatkarības saucējs* (245). Cita starpā, savās vēstulēs Valters apsver pretošanās iespēju okupācijas gadījumā. Šo iespēju apspēlē Ainārs Zelčs savā interesantajā romānā *1940* (2005), kurā autors attīsta hipotēzi par to, kas būtu noticis, ja Ulmanis nebūtu pakļāvis Muntera nepretošanās politikai un valdība nolemtu militāri stāties pretim Padomju iebrucējiem, neraugoties uz traģisko iznākumu. Divdabīgo lomu, ko 1940.gada notikumu laikā spēlēja laikraksts *Jaunākās Ziņas* un cilvēki, kas ap to grupējās, savos darbos visai līdzīgā kārtā fiksējuši Žanis Unāms, Anšlavs Eglītis, Jānis Veselis un Mariss Vētra. Par Baigo gadu rakstījuši Zenta Mauriņa, Gunārs Janovskis, Pēteris Aigars, Dzintars Sodums u.c. Par nacistiskās okupācijas laikā ciestajām pārestībām Salaspils, Neuengammas un Būhenvaldes nometnēs un kreiso šaušanu vācu laikā Latvijā Lūse piesaukusi liecināt Miervaldi Birzi, kamēr Milda Losberga autobiogrāfiskajā romānā *Mirdzošais dvinis* (2001) attēlo notikumus Latviešu ģenerāldirekcijā un raksturo Alfrēdu Valdmani kā drosmīgu vīru. Lūse dod ietilpīgu Valdmaņa nosauktu citātu, kurā viņš ar vācu kungiem bezbailīgi argumentē pret latviešu iesaukšanu leģionā (287). Respektējot Lūses tiesības izvēlēties savus informācijas avotus, un apzinoties šo avotu daudzumu, tomēr jāatzīmē, ka Baigais 1940.gads Lūses grāmatā ir zaudējis savu baigumu, jo pie vārda nav laists neviens bijušais aizvestais, neviens čekistu mocību cietušais, kaut gan šajā jomā mums netrūkst iespaidīgu literāru tekstu (Valentīns Jākobsons, Aleksandrs Pelēcis, Melānija Vanaga u.c.).

Apskatot latviešu rakstnieku kolaboracionisma problēmas, Dace Lūse ņem priekšā trīs galvenos vaininiekus Vili Lāci, Andreju Upīti un Arvidu Griguli, kuri sacenkušies un pārcenkušies savā kalpībā svešajai varai. Viskaitīgākais – Lācis, kurš, kā izrādās, stažējies partijā jau kopš 1928.gada, bet atklāti par biedru pasludināts tikai 1944. gada 2. janvārī, ne tikai parakstījis abu deportāciju pavēles, bet

ar savu lēto romānu produkciju nonivelējis *latviešu jau tā ne visai akūto literāro uztveri* (305). Lūsei dziļi rūp arī iespaids, kādu Viļa Lāča ražojumi atstājuši uz latviešu literatūras izpratni citās tautās, kas no viņa darbiem tagad *gūst izkropļotu priekšstatu* par Latvijas vēsturi (306). Raksturojot Vili Lāci, Lūse no literāriem tekstiem citējusi Anšlavu Eglīti, Jāni Grīnu, Gunāru Janovski, Jāni Rudzīti un Māri Čaklo. Pati viņa trāpīgi analizējusi Viļa Lāča stāstu *Dzīvotgrība* (1932), kas, iespējams, simbolizē stāsta autora spēju nežēlīgi saraut savas asins saites, lai pats peldētu pa virsu (307). Vēl skaudrāk Lūse vērtē Andreja Upīša vulgārām marksistu mācībām piebārstītos rakstus, kas runā *smagos, žvadžošos teikumus* (310) un deklarē, ka literatūra ir tikai īpaša *ideoloģiska nozare* (312), nevis suverēns mākslas veids. Lūse norāda uz Rolfu Ekmani, kurš savā *Latvian Literature under the Soviets, 1949 - 1975* pret Andreju Upīti mēģinājis izturēties tolerant, atzīmējot, ka pēc 1956.gada rakstnieks atklāti aicinājis latviešus atturēties no pārkrievošanās (321). Saistībā ar to, Lūse sašutumā jautā, cik ilgi latviešu sabiedrībā turpināsies uzskats, ka, kaut politiski smagi kļūdījies, Andrejs Upīts ir liels rakstnieks? Gudrā diplomāta, jurista un dzejnieka Arvīda Grigulja personību un darbību Lūse nodēvējusi par mefistofelisku. Grigulis, atšķirībā no Lāča un Upīša, aktivizējies aizkulisēs un Lūses slēdziens ir, ka Grigulis strādājis uz pasūtījumu, rakstīdams galvenās Viļa Lāča, Arvīda Pelšes un Augusta Vosa runas. Grigulis smagi kritizējis Andreju Upīti, patoloģiski nīdis Kārli Skalbi un 1970. gadā devis *atmaskojošu* lekciju filoloģijas fakultātes studentiem par Vizmas Belševicas *Gadu gredzeniem*, kas tiem likumsakarīgi kļuvusi par kulta grāmatu (327).

Autore komentē smago kolaborācijas nastu, ko divu okupāciju varas uzvēlušas nācijai, un nāk pie slēdziena, ka mēs nekad neuzzināsīm patiesību, kādēļ latviešu rakstnieki sapinās nodevības tīklos. Pēc Alberta Bela domām režīms tikai tad var pastāvēt, ja tautā atrodas cilvēki, kas nemitīgi nodod tautu. Guntis Zariņš to definē: *nodevība kā raksturīpašība, kā dzīves veids* (319). Jautājums, vai tā tiešām varētu būt fatāla kļūme tautas raksturā, kas iesūkusies tās audos, saindējusī tās imunitāti, paralizējusi tās morāli? Diez' vai. Manuprāt, vismaz daļēji tā bijusi tā pati mazas, apspiestas un, kā Lūse raksturo, *ilgstošī kolonizētas* nācijas vienīgā izdzīvošanas iespēja. Latvieši nekad tā īsti nav varējuši atļauties būt morāli nevainojami un palikt dzīvi.

Lai raksturotu Padomju totalitārismu un tā ietekmi uz individu Latvijā, Lūse ķērusies pie mūsu izcilo prozas rakstnieku Alberta Bela un Gundegas Repšes tekstiem. Viņa sāk ar Bela romāna *Melnā zīme* (1996) atstāstījumu, kas lieku reizi rāda latvieti kā dedzīgu komunistu varas rīkojumu pildītāju un nežēlīgu čekistu (336). Dziļāk analizēti divi Bela psiholoģiski ievirzītie romāni *Bezmiegs* (1967-2003) un *Būris* (1972), kuros Lūse atrod *daudzslāņu semantiku* (338). Tautas garīgo un fizisko pakļaušanu varai Lūse salīdzina ar zirga kastrēšanu, bet kolaboracionismu ar prostitūciju (339). Prieka meita Dina (*Bezmiegs*) simbolizē mūsu nāciju, kas laika gaitā *šausa, pazemota, pakļauta* (343) zaudējusi savu morālo kompasu. Ja šie spēcīgie salīdzinājumi aizskar kādu jūtīgāku lasītāju, vēl jo labāk, jo Lūses nolūks nav saudzēt, bet šokēt. Un Bela romānu simbolika autori apgādā ar iedarbīgu munīciju. Simbolikas – šoreiz poētiskas – pārpilns ir arī romāns *Cilvēki laivās* (1987), kurā skārti Kuršu jomas iedzīvotāju likteņi, vēsture, valoda. Uz mācītāja iebildi, *ka mazajām tautām un valodām reiz jānoiet no cilvēces kuģa klāja*, skolotājs atsaka, *ka pagaidām mazās tautas un valodas velk kopējo cilvēces ari. Un nevajag pirms laika nonest no klāja vēl dzīvu airētāju* (352).

Psiholoģiski izārdīto pēcpadomju laika latvieti zem mikroskopa paliek Alberta Bela trioloģija *Latviešu labirints* (1998), *Uguns atspīdums uz olu čaumalām* (2000) un *Vientulība masu sarīkojumos* (2005). Momentā, kad tauta paralizēta *kaut kā jauna piedzimšanas gaidās* (367), Bels atgriežas sengrieķu filosofu pasaulē, kur meklē pārbaudītus domāšanas modeļus, kas palīdzētu izkļūt no labirinta, bet tajā pašā laikā pats apšaubā šādu iespēju. Kā to interpretē Lūse, šis ceļš ārā no starpposma labirinta ir visai sarežģīts un nedrošs, tas rada daudz jautājumu, *uz kuriem bail atbildēt, jo tie skar mazas, nesen brīvību atguvušas valsts trauslu esamību* (374).

Ar pagātnes terora garo ēnu cīnās arī Gundegas Repšes literārie tēli, galvenokārt radoši, talantīgi indivīdi. Repšes agrināis darbs *Ugunszīme* (1990) ir mēģinājums attēlot disidentes, tulkotājas Maijas Silmales sarežģīto raksturu un dzīvi (jāpiebilst, ka Maija Silmale nomira 49, nevis 39 gadu vecumā). Mākslinieciski spēcīgs ir Repšes sirreālais stāsts *Vestsaidas dārzs* krājumā *Septiņi stāsti par milu* (1992), kas vēsta par cilvēkiem, kas kopj dārzu, un cilvēkiem, kas posta dārzu. Postmoderni konstruētajā Repšes romānā *Īkstīte* (2000) uzpeld vēl viena retāk cilāta latviešu sociālā problēma, proti, karos un

deportācijās zaudēti tūkstoši jauno vīriešu, un rezultātā *mūsdienu jaunie vīrieši ir izkauto vīriešu dēli, kurus uzaudzina sievietes* (364). Viens no Repšes personāžiem, Amēlija, spriež: *redz', bez vīriešiem vīrieši izaug mīksteni kā pūpēži (Iksīte, 127)*

Lūses piedāvātais *redzējums* grāmatas gaitā izkristalizējas pamazām. Autoru, kuru literārās darbus viņa izmanto politisko kolīziju analīzei un ilustrācijai, ir daudz, bet Lūses vada zvaigznes, šķiet, ir Andrievs Niedra (minēts 37 reizes), Kārlis Zariņš, Anna Brigadere, Jānis Veselis, pa daļai arī Jānis Krēslīņš un, protams, Alberts Bels. Tie arī ir atkārtoti un visbiežāk citētie autori. Viņu darbos Lūse mērķtiecīgi meklē tekstus, kas atbilst viņas teorijai par padošanos liktenim kā iezīmīgāko nācijas īpašību. Ar šo tekstu palīdzību viņa it kā veido pretēju modeli, pati savu latvieša tēlu, brīvu no kolonizācijas uzspiestā zīmoga. Šāds cilvēks būtu neatkarīgs, stipru gribu, paļautos tikai pats uz saviem spēkiem, īsts Raiņa dzejoļa *Pats* prototips, kas nepadotos liktenim. Atkārtoti Lūse runā par neizglītotiem, pusinteligentiem, par muļķiem, lēnīgiem un naiviem. Antitēze tiem būtu izlase. Bet izlase nav tauta. Un tauta grib izdzīvot. Padošanās liktenim nav tikai negatīva, jo tā ietver izdzīvošanas gribu, izturību, sīkstumu un zināmu gudrību – īpašības, kas varētu būt bijušas vitālas tautas pastāvēšanā. Ļoti iespējams, ka mums šādu izdzīvotāju bijis pārāk daudz, tādēļ Lūses grāmatā vesela nodaļa par kolaboracionistiem. Bet iespējams arī, ka mums vajadzīgi abi – cinītāji un izdzīvotāji. Vajadzīga arī lielāka tolerance.

Jautājumu, ko īsti Dace Lūse uzskata par ideoloģiski pareizi ievirzītu rakstnieku, vislabāk atbild viņa pati, raksturojot Kārļa Zariņa tēlotos cilvēkus, kas *meklē jaunās valsts Latvijas sabiedrības orientāciju uz kaut ko kopīgu, šīs kopīgās sajūtas, kas var sublimēties iepriekšējo paaudžu tradīciju, tikumiskās stājas, ētisko vērtību restaurācijā un tad atrisināties vienotās politiskās nostādņēs* (202).

Jo ilgāk par Daci Lūsi domāju (un es esmu par viņu domājusi jau neveselīgi ilgi), jo vairāk viņa manā galvā pārveidojas pār tādu kā mītisku varoni, par kaut ko līdzīgu Lāčplēsim vai Augeja kūts mēzējam Herkulesam, kurš metas cīņā ar nesamērīgu pretinieku. Tieši Lūses izpratne par vārgo cerību, ka šīs viņas grandiozais darbs varētu kaut ko saglābt vai radīt kādu radikālu pagrieziena, liek viņu apbrīnot. □

Juris Šlesers

DISTANCE TUVĪBĀ

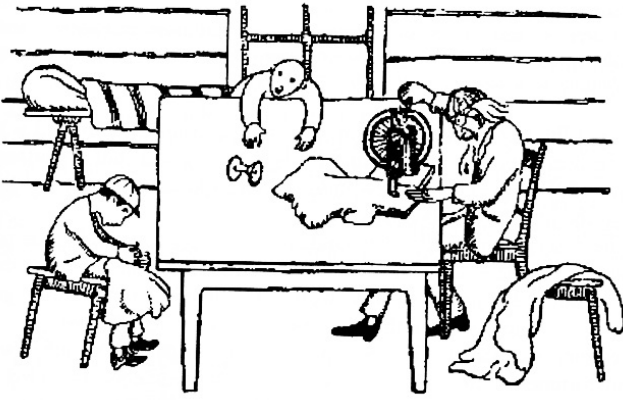
ZVIEDRIJAS ZINĀTNIECE PĒTA DISKURSU PAR ŽĪDIEM LATVIEŠU LITERATŪRĀ

Emocionālā un sabiedriskā distance un dehumanizācija – tiem pretim nacionālisms, kultūras mantojums, tautu izdzīvošana, sadzīvošana. Šie pavedieni mudzinās caur prātu, lasot un pārdomājot Reinš-Kampbeles (Anette Reinsch-Campbell) filoloģijas doktordarbu *Tradition and Modernity / Images of Jews in Latvian Novels 1934-1944*.¹ Publicētā abstraktā teikts, ka tas ir pētījums par žīdiem kā tie atspoguļojas latviešu romānu selekcijā, kas izdoti 1934.-1944. gadu periodā, un ka tradicionālais žīdu tēls tur izmainās modernizēšanās, nacionālisma un strauju politisku pārmaiņu iespaidā.²

Priekšvārdā autore pastāsta arī par sevi – pētījums veikts pamīšus ar apprecēšanos un trīs bērnu pasaulē laišanu. Šī Zviedrijas zinātniece ieprecējusies, jādodomā, angļiskas izcelsmes ģimenē – vīramāte Mabel Campbell palīdzot pieskatīt bērnus – bet pirms tam jau paspējusi diezgan pamatīgi ieauģt latviešos. Iemācījusies latviešu valodu, dzīvojuši Latvijā un ir tuvās attiecībās ar vairākiem prominentiem vidējās paaudzes latviešu literātiem Stokholmas un Upsalas universitātēs un jaunās Södertörn augstskolas Baltijas un Austrumeiropas studiju centrā. Šī tuvība ar latviešiem, kā arī tas, ka latviešu literatūra ir samērā jauna un pārskatāma, un žīdi ir labi pazīstami un daudz aprakstīti „otrie” daudzās Eiropas sabiedrībās un laikmetos, palīdzēja autorei izvēlēties un norobežot sava pētījuma tēmu.

1. Anette Reinsch-Campbell. *Tradition and Modernity / Images of Jews in Latvian Novels 1934-1944*. Stockholm: Stockholms universitet, 2008 (Nr. 7 sērijā *Acta Universitatis Stockholmiensis – Stockholm Studies in Baltic Languages*). 325 lpp., pievienots CD.

2. Tāpat kā apskatāmajā literatūrā (atskaitot 1940-1941), arī šajā rakstā konsekventi turos pie etnonīma *žīds*, nevis *ebrejs* vai *jūds*. Lūdzu lasītāju to pieņemt bez krievu okupācijas laikā ieviestās negatīvās pieskaņas.

Ilustrācija no Jāņa Jaunsudrabiņa *Baltās grāmatas*. Židu skroderis ar savu dēlenu latviešu zemnieku mājās 19.gs. Pārspiesta no recenzētās grāmatas (123).

LATVIEŠI NAV ANTISEMĪTI!

Par to, kā tas viss iesākās, viņa pastāsta kādā 2004.gada apcerē:³ „Kad biju studente, izlasīju nodaļu ... Annas Brigaderes *Dievs, daba, darbs*, kurā viņa atstāsta, kā [Anneles] māte savām abām meitām pārnesusi maizi Lieldienām (viņām mājās nebija krāns) un meitas priecājās, bet kad māte ieminējās – ja viņas zinātu, kur tā maizīte cepta, tās to varbūt negribēs ēst, vecākā māsa izsaukusies – „Tu esi bijusi pie žīdiem!” – un tiešām sāka šaubīties, ēst vai neēst. Es nevarēju saprast, kāpēc – vai kaut kāda pretžīdu aizsprieduma dēļ, vai varbūt dēļ kādas latviešu tradīcijas, ka Lieldienu maize jācep mājās? Pajautāju savam (trimdas) latviešu valodas skolotājam. Atbilde – latvieši *nav* antisemīti! ... Es jautājumu neatkārtāju, bet sāku turpmāk pie sevis atzīmēt visas norādes uz žīdiem, kurām uzdūros, lasot latviešu klasisko literatūru.” (Šo epizodi Brigaderes triloģijā viņa apskata arī šajā darbā, vēl arvien nebūdamā droša par Līziņas neapmierinātības cēloni.) (135)

Autore apzīmē savu pētījumu kā *case study* (apskatīts gadījums), kas nākotnē varētu salīdzinoši sakļauties ar citiem *case study* pētījumiem – piemēram, citu tautu literatūrās, citā laikmetā, vai pievērsties citiem „otrajiem”. Runājot par vēsturisko žīdu „apmešanās nožogojumu” Krievijas ķeizariņē (angliski – *Pale of Settlement*), viņa saskata: „Plašs reģionāls pētījums padziļinātu mūsu zināšanas un izpratni par nežīdu-žīdu attiecībām

3. Anette Reinsch Campbell, „Latvian-Jewish Relations and Images of ‘Them’: Literature, Historical Consciousness and Questions of Guilt and Shame” („Latviešu attieksme pret žīdiem un priekšstats par tiem kā „Viņi”: literatūra, vēstures apziņa un jautājumi par vainu un kaunu”), *The Baltic Sea Area Studies: Northern Dimension of Europe*, Working Papers edited by Prof. Dr. Bernd Henningsen, Vol. 11, Gdańsk-Berlin: BaltSeaNet 2004 (angļu valodā). (http://www2.hu-berlin.de/ostseekolleg/virtual/online_pdf/paper11.pdf)

teritorijā, kurā žīdi gadsimtos bagātinājuši un veicinājuši pamattautu kultūru attīstību, kas tik traģiski izbeidzās ar Otro pasaules karu, atstājot vairs neaizpildāmu tukšumu” (299). Viņa saredz iespēju pētīt šīs attiecības arī no žīdu perspektīvas – piemēram, žīdu rakstnieku darbos.

ULTIMĀIS MĒRĶIS

Pētījums balstās vispārpieņemtajā atzinumā, ka literatūra atspoguļo sabiedrību, un tāpēc literāri darbi ir pētāmi kā sabiedriski dokumenti (14). Ievadā autore izskaidro pētījuma mērķus: 1) noskaidrot *tradicionālā* žīdu tēla atspulgu latviešu literatūrā pirms 1934. gada; 2) noskaidrot, kā tas salīdzinās ar to, kas redzams 1934.-1944.gadu romānos, īpaši – vai ir antisemitisma pazīmes; 3) konstatēt, vai ir izmaiņas žīdu literāro personu individualizēšanas/ stereotipēšanas pakāpē; 4) konstatēt, vai redzama žīdu dehumanizācija, un kādā veidā. Tad viņa uzstāda vēl *piekto* jautājumu – kaut pati atzīst, ka to atbildēt šajā pētījumā varētu izrādīties neiespējami – bet kas tomēr turams prātā kā *ultimais* šādu pētījumu mērķis: ņemot vērā fiktīvās literatūras lielo iespaidu pār mūsu prātiem, vai tajā allaž kā „otrie” attēlotai sabiedrības daļai „īstajā pasaulē” pastiprināti draud dehumanizācija, un – krīzes laikā – arī diskriminācija un vardarbība? (20-21)

Pētījuma viela sastāv no „korpusa” (1934.-1944.gadu romāni) un ko varētu saukt par „kontroles materiālu” – folklorā un literatūrā pirms 1934.gada, salīdzināšanai. Korpusā ietver visus 147 romānus latviešu valodā, kas publicēti dotajā laikposmā un atbilst noteiktiem kritērijiem (izslēgti vēsturiski romāni, kuru galvenā darbība ir pirms 1900. gada, autobiogrāfiski romāni, kara memoāri un romāni, kam nav sakara ar Latviju vai tās kultūru vai politiku). Korpusā aprakstītā sabiedrība ir Latvijas „mikrokosms” no apmēram 20.gs. sākuma līdz apmēram 1941.gadam, skatīts caur 1934.-1944.gadu prizmu.

Pievienotajā kompaktdiskā ir „Matrix” – liela tabula (63 lpp.) ar visiem tiešiem vai netiešiem žīdu pieminējumiem korpusa romānos un īsām atzīmēm par katru. Šīs „matrices” uzdevums ir pārskatāmi sniegt atsevišķo romānu informāciju par žīdiem un atvieglot salīdzinājumus starp tiem.

BLAKUS, BET NE PĀRĀK TUVU

Korpusā ietvertā žīdu tēla pilnīgākai izgaismošanai, autore uzstāda vēsturisko un sabiedrisko fonu. *Vēsturiskais* fons ir latviešu

un žīdu vēsture Latvijas teritorijā un tradicionālais žīdu tēls latviešu folklorā un literatūrā pirms 1934. gada (ne tikai romānos). Pamatā viņas maģistra tēzes materiāls,⁴ papildināts ar vairākiem citiem darbiem, kā arī tautas dainas, pasakas, teikas, mīti, sakāmvārdi, anekdotes un karikatūras. Īpaši apskatīti 10 autoru stāsti un romānu fragmenti (sarakstīti 1887-1933), kas izdoti 1938. gadā kā antoloģija jūdiša tulkojumā.⁵ Izvērtējusi visus šos avotus, autore secina, ka tradicionāli latvieši saskatīja žīdus kā *citādus*, bet bez negatīva vērtējuma – apzīmējama šo attieksmi ar vārdu *allosemītisms*: „Latvieši un žīdi dzīvoja blakus, bet ne pārāk tuvu” (141). Seko korpusā ietvertā „latviešu nacionālā diskursa” analīze⁶ (latviešu pasaules redzējums), šādi radot *sabiedrisko* fonu žīdu tēlam. Kaut žīdi pieminēti tikai 99 no korpusa romāniem, sabiedriskajam fonam izmantoti visi 147. Tekstā atsaucies uz kādu simtu.

MODERNIE TRĪSDESMITE

Diskursa teorijā dominējošās grupas attieksmi pret „otrajem” izsaka „sabiedriskā un emocionālā distance”. Distancēšanās procesu autore angļiski apzīmē ar vārdu *othering*. No 99 romāniem korpusā, kuros pieminēti žīdi, kādi 60 piemēri arī īpaši apskatīti tekstā. Caur diskursu analīzi autore atklājusi, ka korpusā šī distance starp latviešiem un žīdiem ir ievērojami lielāka nekā agrākajā materiālā. Varbūt pirms pirmā pasaules kara latviešiem bijis vieglāk iejusties žīdos un žīdiem – latviešos (297). Tas šķiet ticami, ja atceramies, ka

4. *Žīdi piecu latviešu klasiķu darbos – stereotipi vai indivīdi?* (zvēdru val. – *Judar hos fem lettiska klassiker – sterotyper eller individer?* Pieejams caur Department of Baltic Studies, Finnish and German, Stockholm University).

5. *Jidn un lotvišn*, K. Tolmana sakārtojums un ievads.

6. Filologu un sociologu terminoloģijā *diskurss* ir tāds virmojošs sabiedrības uzskatu, sajūtu, izteicienu, žestu un noklusējumu akvārijs, kurā ar noteiktu prizmu (šīni gadījumā latviešu romāniem) var apskatīt noteiktu objektu (kā latviešus pašus – vai kādus „otros”, šīni gadījumā žīdus). 2. nodaļa veļtīta pētījuma teorētiskā pamatojuma skaidrošanai. Modernā diskursa analīzes teorija īpaši pievēršas varas attiecībām dažādo sabiedrības grupu starpā – kā tās iespaido „diskursu” un kā „diskurss” savukārt iespaido tās. Šeit dažas publikācijas, kas skaidro diskursa teoriju: Sara Mills. *Discourse*, London: Routledge, 1997; Evija Kļave. „Kritiskā diskursa analīzes lietojums etnopolitisko diskursu izpētē”. *Socioloģija* (Latvijas Universitātes Raksti. 714. sēj.). Latvijas Universitāte: Rīgā, 2007:17-30 (<http://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/714.pdf>); Richard C. M. Mole. „The Impact of Political Discourse on Group Beliefs and Outgroup Antipathy among Latvian Youth”. *Journal of Baltic Studies*. Vol. 38, No. 3, September 2007:273-289.

tad kā vieni tā otri bija sabiedrības apakšslānī un vieni otros nekādu draudu nesaskatīja, kamēr par varu sacentās baltvāci un krievi. Kontaktzona bija laukos, kam latviešu vērtību skalā vienmēr bijusi pozitīva vērtība.

Pēc Latvijas neatkarības nodibināšanās, situācija mainījies – latviešu nacionālisms jūtami audzis, valdošā šķira ir latvieši un kontaktzona ar žīdiem ir pilsētās – kur viņu lielākā koncentrācija izraisa latviešos apdraudētības sajūtu, ko tie apzinīgi vai neapzinīgi saista ar modernību. Modernība, uzņēmējdarbība un žīdi rakstnieku darbos parādās savstarpēji saistīti un visumā negatīvā gaismā – pretstatā latviešu nacionālajiem ideāliem, kas turpina būt konservatīvi un koncentrēti ap lauku sētu un zemnieku tautas tradīcijām. Izteiktu antisemitismu autore tomēr saskata tikai divos trīsdesmito gadu un četros nacistu okupācijas laika romānos, kuru viņa skaita kā izņēmumus – un pēdējos, turklāt, ārējas propagandas iespaidotus.

Arī „vecajā” literatūrā divi romāni minēti kā „varbūt” antisemitiski – zem jautājuma zīmes. Viens, kuru vairāki vēsturnieki autorei apzīmējuši kā antisemitisku, ir Andrieva Niedras *Kad mēness dilst* (1902)⁷ (138-140). Sniegtais apraksts un fragmenti ārkārtīgi interesanti un pamudināja mani grāmatu

Turpinājums 31. lpp.

7. Vēlāks izdevums: Waverly, Iowa, ASV: Latvju Grāmata 1955. Traģisks vēsturisks romāns bez laimīgām beigām – par 16.gs. Vidzemē un Lietuvā.

Karikatūra no žurnāla *Vecais Sikspārnis* (1939), kas rāda žīdu ēdam sipolus (246). Abas ilustrācijas pārspiestas no recenzētās grāmatas, un atspoguļo kontrastu starp tradicionālo un „moderno” žīda tēlu latviešu skatījumā.

Marģers Grīns (Nr. 1816)

EIROPU ATSTĀJOT

Redakcijas piezīme: Šogad, atzīmējot 60.gadskārtu, kopš Lielās izklišanas jeb izceļošanas no pārvietoto personu (DP) nometnēm Vācijā uz ASV, Kanādu, Austrāliju u.c. valstīm brīvajā pasaulē, ievietojam tolaik tikko no padsmītnieka par divdesmitgadnieku kļuvušā Marģera Grīna rakstu, kas sacerēts Atlantijas okeānā, 40N 52W, un iespiests uz amerikāņu transportkuģa izdotās avīzītes „Latvija” 6. laidienā (1949.10.XII).

Smaga rudens migla klāj zemi. Mitrums un vēsums spiežas drēbēs un locekļos. Kāds staidzas. Kas? Cilvēks ar numuru. Uz mājām? Jā un nē. Vai cilvēkam ar numuru ir vairs mājas? Kādreiz bija, tagad nē. Viņa mājas ir tikai garā un sapņos. Un lūk – cilvēks ar numuru staidzas, lai kādu brīdi garā būtu mājās dzimtenē.

Ir vēla pēcpusdiena. Vilciens rauj viņu cauri lietū piemirkušajiem Lineburgas tīreļiem. Ceļš ir garš un ceļotāju gurdina. Viņš aizver acis un, pats nejuzdams, ka aizmidzis, sapņo. Gara acu priekšā nostājas Rīgas ainava 18. novembra vakarā: karogi un ugunis, gājieni un parādes, runas un apsveikumi. Visur spīd un vizuļo. Latvija tērpusies svētku rotā – latvietis svin brīvības svētkus. Garā viņš izstaigā visu Latviju – pilsētas un laukus, ciemus un mājas – visur darba rosme un prieks. Vai tā ir pilnība? Kā no tālienes vēl dzirdamas dziesmas skaņas: Tev mūžam dzīvot, Latvija.

Nākamais brīdis ceļotāju atsviež atkal ikdienā: konduktors viņu modina – cilvēku ar numuru. Viņam jāizkāpj kādā mazā lauku stacijā. Visapkārt svešums un tumsa, bet sirdī prieks: viņš brauc pie tautiešiem, jo šodien ir 18. novembris 1949. gadā. Ceļinieks tur atbraucis pirmo reizi: visur svešas sejas, sveši ļaudis, bet sasveicinoties pretī pavid latviskais smaids, un latviešu valoda dzirdama visapkārt. Tur ir zemnieks rūpju vagotu vaigu,

tur mūziķis, tur dzejnieks. Ļaudis no dažādām vietām un novadiem, bet visi ir latvieši ar latvisku dvēseli un garu, un tas ir galvenais. Šeit viņš – cilvēks ar numuru – ir mājās.

Zāle greznota svētku rotā. “Labvakar jūsu valsts svētkos”, skaidrā latviešu valodā teic angļu pulkvedis, ienākdams zālē. Nav daudz vārdu. Tie šeit lieki. Katrs pārdzīvo šī brīža dziļumu. Priekšskars atveras. Tālumā no tumšiem mākoņiem pretī veras Brīvības pieminekļa tēls. Sērās tīti karogi skatuves abās malās vēl padziļina skumjo noskaņu. Latvija raugās no tumšajiem mākoņiem. Vai nāks gaisma? To jautā katrs, bet atbildes nav. Tad skatītāji sastingst. Parādās dzīva glezna: tautas dēli un meitas no abām pusēm ieslēdz Latvijas tēlu ar augstu celtām trīs zelta zvaigznēm.

Kā no aizkapa atskan balss, kas ar dzejnieka vārdiem, izteiksmīgas mūzikas pavadijumā, stāsta par dzīvi, par darbu brīvā Latvijā, par laimi, prieku un sparū cilvēkos, par visu, kas mīļš un dārgs. Runas temps aug. Vārdi rit ātrāk, toņi kāpj augstāk, stiprāk un skaļāk, vēl un vēl, līdz beidzot ar spalgu sitienu troksni viss apklust un stājas... viss satumst un ļimst... ugunis dziest, gaisma zūd... dzīvā glezna raud un lokās izmisumā, sāpēs, ciešanās. Trīs zvaigznes dziest... vārdi rimst, tik dzirdami klusi vaidi, nopūtas...

Vēl dziļāk kā no pazemes atskan balss, kas stāsta par laiku no 1940. gada. Mēs zinām to, bet brūce sirdī asiņo un viss atkal nostājas gara acu priekšā. Kapa klusums un nāves baigums valda telpā. Tik brīžam, kā smilšu krišana uz zārka vāka, atskan kontrabasa skaņas. Cik ilgi tas tā būs? Vairs ilgāk turēt nevar! Gaisa trūkst un elsās sažņaudzas tautiešu krūtīs. Visur šņukst un elso, un krūtīs taisās vai pušu plīst. Vai tiešām Māte Latvija vairs necelsies, vai nenāks gaisma pār mums? Nebūs?

ASV armijas transportkuģis *General M.B. Stewart*

Būs! Jābūt! Mocekļu asinis brēc pēc tā, trimdinieka sirds to sauc! Un pamazām, soli pa solim, brīdi pa brīdim kļūst gaišāks un gaišāks. Jau dzirdamas dzidrākas skaņas, jau cerību devēji vārdi. Cilvēki ceļas, elpo, dzīvo! Latvijas tēls, gaismas apspīdēts, sāk mirdzēt un starot agrākā spožumā, un Breikša un Virzas vārsmas skanēdamas veicina un stiprina cerību, ticību pašam sev, Dievam un cilvēkiem. Mūzika un dzeja veic savu darbu.

Bet miera nav vairs nekur. Nemiers un sāpes plosa dvēseles. Vārdi neplūst pār lūpām, tik acis lasāms pašu posts. Kam runāt vairs? Nav neviena, kas klausītos – Dievs, svēti Latviju – kā no ievainota zvēra mutēs atskan tautas lūgšana – ne valsts himna, bet vairs; ne prieks, bet izmisums plosās telpā. Tad viss aplūst... Vai beigas? Nē, sākums! Brūce uzplēsta. Tā asiņo! Šodien, rītu, mūžīgi! To nevar sadziedēt svešums – tā dzīst tikai mājās!

Un cilvēks ar numuru skrien, steidzas prom no burzmas, prom no cilvēkiem. Cik tālu? Cik ilgi? Vilciens viņu aizrauj atpakaļ Gronas DP nometnē. Numurs viņu saista, un kā apskatei nostādītu tēlu viņš atrod sevi dēļu aizgaldos ar numuru pie krūtīm. Vēl stunda, divas, un cilvēks ar numuru ir atkal ceļā uz jaunu novietni ostmalā – mazu pieturas punktu lielajā ceļojumā. Viss ir kā miglā. Tikai brīžam dzimtenes ainavas nostājas acu priekšā, un šūpojoties Ziemeļjūras viļņos ausis skan mīļotās dziesmas melodija – jūriņ' prasa smalku tiklu...

Cilvēks ar numuru aizver acis un, neklausoties svešo valodu skaņās, kas dzirdamas visapkārt, garā redz saules apspīdētu, iemīļoto Zebrus ezeru ar jauniešu pildītām laivām. Dziesmas un jautrība, prieks un laime valda cilvēkos! Saule augšā, saule lejā, saule sirdīs – saule visur.

Cilvēks ar numuru neapjauš vairs tuvāko apkārtni. Kuģis šūpojas, viņš to nejūt, lietus brāžas, vējš gaudo – viņš to nedzird: cilvēks ar numuru ir mājās! Viņš kļīst pa kuģa klāju. Tumsa, lietus, aukstums. Nemanot viņš ir aizgājis uz kuģa priekšgalu. Tumsā manāmi daži cilvēku tēli. Kas viņi? Cilvēki ar numuriem? Svešums viņus savedis kopā – nepazīstamos. Bet nojauta neviņ – tie ir tautieši – vienu bēdu bēdātāji, vienu domu domātāji. Tad kā lūgšanā domās kārtojas dziesmas vārdi. Tie plūst pār lūpām, tos uztver otrs, trešs, nākamais, līdz nakts tumsā uz Dzintarjūras krastu aizšalc vismīlās dziesmas skaņas – Pūt, vējiņi, dzen laiviņu, aizdzen mani Kurzemē.

Nr. 1816.

Eva Eglāja-Kristšone

OKUPĒTĀS LATVIJAS UN LATVIEŠU TRIMDAS SASKARSME UN TĀS DINAMIKA – V DAĻA

Sākums JG254:15; 255:28; 256:18; 257:29; 258:12

INTENSĪVO KULTŪRAS SAKARU TAKTIKAS LAIKS (1964-1987)

1976-1979

1976. gadā Veltai Tomai piešķir Zinaīdas Lazdas fonda balvu. Drīz vien laikrakstā *Laiks* parādās Modra Lorberga raksts „Nievājums Zinaīdai Lazdai”, kurā autors vispirms citē Lazdas dzejoli „Mātes vēsts”, uzskatot, ka noticis nepatīkams pārpratums, jo žūrijas locekļi nav pārzinājuši Veltas Tomas nacionālo stāju un Zinaīdas Lazdas literārā mantojuma pamatvērtības, tomēr, *ja nu pārpratums tomēr nebūtu noticis, tad ieteicu mainīt fonda vārdu un balvas nosaukumu. Līdzīgiem apbalvojumiem līdzekļus ieteicu pieprasīt no Latvijas okupācijas varas Maskavā, vai arī izmantot šeit propagandas filmās ieņemtos.*¹ Reakcija uz šo vēstuli ir Jura Mazuša vēstule avīzei *Laiks*, kurā autors izsaka cerību, ka Zinaīdas Lazdas Fonda žūrija pienācīgi atbildēs uz apvainojumiem, piebilstot: *ja Lorbergam rūp Tomas nacionālā stāja (un ir vienmēr aizkustinoši, ka nenogurstam ar to publiski nodarboties), tad lai man atļauts citēt dzejoli „Dzimtene”:*

*Dažs tevi līdzina
ar svešumu
un smejas –
nabagāka tu.
Man tevi līdzināt
ar sapnotu
un mosties –
īstenāka tu.
Ar bites naskumu
pēc negaisa
tu spārnos –
lai spietotu.
Es mīlu tavu
klusu lepnumu
uz Tu²*

Baiļu, aizdomu motīvi, jo īpaši ļaudīm, kas paši cietuši no komunisma varas, parādās gan literatūrā, gan atsevišķu rakstnieku attieksmē pret trimdas sabiedrībā notiekošo. Ja Gunša Zariņa biogrāfijas fakts par

1. Modris Lorbergs. „Nievājums Zinaīdai Lazdai”. *Laiks* 1978.17.XI.

2. Velta Toma. *Pēc uguns* (1975) – Jura Mazuša vēstulē avīzē *Laiks* 1978.28.XI.

Filoloģijas zinātņu doktores Eva Eglāja-Kristsons (kr. pusē) un Inguna Daukste-Silasproģe 6. Baltiešu literatūras zinātnieku konferencē (6th International Conference of Baltic Literary Scholars) Tallinā (2005.7.XII)

apcietinājumu padomju cietumā Baigajā gadā un izglābšanos no nāves viņam nebija šķērslis meklēt kontaktus ar Latvijas literātiem un padomju latviešu literatūru, tad gluži pretēja aina paveras, uzklusot Kanādā mītošo trimdas dzejnieku Modri Lorbergu, kura rūgtuma pilnā un naidīgā attieksme pret tiem, kuri izmantoja „kultūras sakaru” doto iespēju viesoties Latvijā, lasāma viņa daudzajos avīzrakstos gadu garumā. Visakāpinātākā attieksme vērojama pret turpat Kanādā, Toronto, mītošo dzejnieci Velu Tomu, piemēram, iebildumi par Tomas apbalvošanu ar Zinaidas Lazdas balvu, savukārt jau pēc Tomas nāves rakstītā vēstulē Latvijas prezidentei, bijušajai Kanādas latvietei, Vairai Viķei-Freibergai, uzstājot, ka Viķes-Freibergas nekrologs Tomai bijis tendenciozs.

Trimdas rakstnieku viesošanās Latvijā turpinās. 1976. gadā Latviju apciemo Gunars un Jautrīte Saliņi. Gunars Saliņš pēc viesošanās Rīgā savas izjūtas, novērojumus iekļāvis dzejoļu ciklā „Gar sirdi nomutuļo Baltijas jūra” krājumā *Satikšanās*. Īpašs ir dzejolis „Piedzīvojums Rīgā. Kāda trimdas dzejnieka stāsts”, kas ir kā sapnis, mistērija un satikšanās ar Latvijas dzejnieci, kas simbolizē senu mīlestību, režīma pāri nodarījumus un ideoloģisko pakļautību. Šajā dzejolī ietverti vairāki vērojumi, kas raksturīgi trimdas cilvēku asredzīgajam skatījumam, viesojoties Latvijā, piemēram, krievu valoda, trimdinieku kā tūristu statuss:

*lesītās ausīs
krievu mēle, bet mēs
it kā neticējām: tas nevar būt, šīs ir mājas –
MŪSU VIENIGĀS!*

*Tiesa, Daugavmalā zivju sievas
Zvīņainām rokām bikstīja cita citai pie sāniem:
„Skat, ekskursanti no Amerikas? –
kā šiem te patīk!”³*

Karogā (1977,2) publicēts Gunara Saliņa dzejas cikls „It kā mākoņos tava balss”. Jānis Peters ievadsleļā min svarīgākos Saliņa biogrāfiskos faktus un raksturo, ka *Gunars Saliņš ir viens no tiem latviešu dzejniekiem svešumā, kura jaunrade sakņojas latviešu demokrātiskās dzejas tradīcijās, aug kopsajūtā ar Latvijas zemi un tieši tādēļ spēj uzziēdēt un nest augļus arī svešā pusē. Gunars Saliņš to spēj tāpēc, ka ir augstas kultūras un dziļa prasīguma cilvēks. Viņa mājās Amerikā ir solīda pasaules un arī padomju Latvijas literatūras bibliotēka. Viņš darbojas literatūrkritikā un ir publicējis amerikāņu presē recenzijas par Imanta Ziedoņa „Epifānijām”.*⁴ Dzejoļu cikls ir prasmīgi sastādīts (nav norādes, vai dzejoļus atlasījis pats Gunars Saliņš vai Jānis Peters, vai *Karoga* redaktors) un atsedz Saliņa stila īpatnības, ir gan Narcisa, gan Ievas un Ādama motīvs. Pirmais dzejolis „Gregoriāņu dziesmās klausoties” iezīmīgs un rezonansi sabiedrībā un presē radījis ar to, ka vārdi *Tas Kungs* padomju periodikā publicēti ar lielo sākumburtu:

*kamēr mūsu vec-vec-vec-vec-vecmāmiņas
Vecpiebalgā
govis slauca, velējās, dārzus ravēja,
tikmēr citur vienā mierā
citas Tam Kungam augudien laiku kavēja,
rožkroņus skaitīja, gavēja
un tad uz balsīm viņu teica un slavēja.*⁵

Šis fakts arī pieminēts kādā Anšlava Egliša vēstulē, kur tas interpretēts kā Saliņa varoņa pārliecināt, pierunāt *Karoga* redaktoru Andri Vējānu rakstīt vārdu *Dievs* ar lielo burtu.

1976. gadā, pēc vairāku gadu pārtraukuma (kopš 1972. gada, kad uz ASV devās Arvīds Grigulis) uz Ameriku dodas rakstniecības pārstāvis Jānis Peters un KKS sekretārs Jānis Anerauds. Pēdējais *Dzimtenes Balsī* vēstī, ka braucienam pamatā bija interese iepazīties ar ASV, pašiem savām acīm vērot un vērtēt šo lielo un interesanto valsti, par kuru tik

3. Gunars Saliņš. *Satikšanās*. Bruklinā: Grāmatu Draugs, 1979.

4. Jāņa Petera ievads Gunara Saliņa dzejoļu ciklam. *Karogs*, 1977,2:110.

5. Gunars Saliņš. „Gregoriāņu dziesmās klausoties”. *Karogs* 1977,2:111.

daudz lasīts un dzirdēts, taču *nenoliedzami, mani kā Kultūras sakaru komitejas darbinieku interesēja arī, kā dzīvo, ko domā un dara ASV dzīvojošie latvieši*.⁶ No šī raksta arī uzziņām, ka ierobežotā laika (nepilns mēnesis) dēļ Latvijas viesi bijuši spiesti atteikties vairākus laipnus piedāvājumus uzstāties vai piedalīties sarīkojumos, bet ceļojuma laikā notikuši pavisam deviņi literāri sarīkojumi un tikšanās. Anerauds apgalvo, ka viņi iepazinūši daudz jaunu draugu un cilvēku, kuri patiesi vēlas nodibināt un uzturēt kontaktus ar savu vai arī savu vecāku dzimteni. Taču tūlīt pat padomju ideoloģijas manierē bilst, ka daudziem no vēsturisko notikumu likumsakarīgas virzības atpalikušajiem derdzās mūsu tikšanās ar tik daudziem latviešiem, un viņi, bez visfantastiskākajām baumām, kādas izplatīja par mūsu ceļojuma mērķiem un nolūkiem, centās pat traucēt kādu sarīkojumu, lai gan visa šī „iejaukšanās” atstāja nožēlojamu un traģikomisku iespaidu. Visā kailumā atsedza to nesamierināmo uzskatu un viedokļu atšķirību, kāda valda starp dažādu grupējumu latviešiem ASV.”⁷

Trimdas presē notiek asa polemika pēc tam, kad laikrakstā *Laiks* tiek publicēts anonīms ziņu raksts „Amerikā viesojas dzejnieks Peters ģenerālsekretāra Anerauda uzraudzībā”⁸ ar apakšvirsrakstu „Kalamazū jaunatnes sarīkojumā viņiem jādzied Dievs, svēti Latviju”. Minētajā rakstā, ievērojot trimdas „stingrās stājas” ideoloģijas nostādnes, akcentēta atbraucēju piederība komunistu partijai, tiek ironizēts par tikšanās rīkotājiem – Latviešu Jaunatnes pulciņu un viesmīlīgajiem mājās uzņēmējiem (Valdi un Lalitu Muižniekiem).

Tātad: (1) trimdas ideoloģijas „oficiālais” viedoklis parādījās, piemēram, laikrakstā *Laiks*; (2) šiem rakstiem presē parādījās iepriekšējā viedokļa kritika, tika iesūtīti raksti (daļa netika publicēti), piemēram, Ķīkaukas raksts; (3) daļa materiāla par šo notikumu palika nepublicēta, piemēram, Skudru Jura feļetons, un apkopota, piemēram, *Studiju grupas biļetenā* (pateicoties Aivaram Runģim); (4) vēl viens informācijas slānis veidojās vēstulēs un atmiņās, kur daļa balstās uz personiskā saskarē gūtiem iespaidiem.

Tālivaldis Ķīkauka raksta vēstuli⁹ *Laika* redaktoram Jānim Vitolam ar iebildumiem par

6. Jānis Anerauds. „Tikšanās ar tautiešiem Amerikā”. *Dzimtenes Balss* 1976.23.XII.

7. Turpat.

8. *Laiks* 1976.30.X.

9. Ar piebildi, ka vēstules kopijas nosūtītas *Veltai Tomai, Gunaram Saliņam, Olafam Stumbram, Dr.V. Muižniekam u.c. prominentām personām*.

30.oktobrī ievietotā raksta „Amerikā viesojas dzejnieks Peters ģenerālsekretāra Anerauda uzraudzībā” tendenciozītāti, minot piemērus: „*Anerauds bija spiests piecelties...*” (kā rakstītājs to zina, ka viņu spieda?), „*akreditēts par „tulku” (kāds tad ir „tulks” – „pēdīnās”)*. *Tad tālāk: kāpēc kāds A. Lielzuika novietoja karodziņus uz pultes? Vai tad tiešām nolūks bija tieši izprovocēt dzejnieku? Kur tad ir teikts, ka dzejas jālasa pie karodziņiem? (..) Tāpat ir ļoti netaktiski lietāt apzīmējumu „atbraukušie komunisti”, jo vismaz viens no abiem bija dzejnieks. Vai kādam patiktu, ja tā ierašanos Latvijā tūlīt dēvētu par „iebraukušā fašista” apciemojumu?”¹⁰ Tā ir ilustrācija abpus griezīgajai ideoloģiskajai cīņai, ar mērķi atgādināt, ka avīzes primārais nolūks ir informēt lasītājus pēc iespējas skaidrākā veidā, lai ļautu viņiem pašiem spriest par notikušo. Nereti trimdas presē parādās šis jautājums, ko retoriski uzdevis Tālivaldis Ķīkauka: vai trimdas latvieši, saucot atbraukušos Latvijas tautiešus par komunistiem, vēlētos saņemt apzīmējumu „fašisti”, ierodoties Latvijā. Ķīkaukas vēstule netika publicēta.*

Skudru Juris pat sacerējis feļetonu „Ordeņi”, kur ironizē par Jāņa Anerauda attiecībām ar priekšniecību un iztapību. Sižeta pamatā ir KKS sapulce, kurā jaunieceltajam komitejas priekšsēdim Albertam Liepam atskaitās nupat no Amerikas pārbraukušais Jānis Anerauds, kurš apraksta savas pielietotās metodes saskarē ar trimdas latviešiem, komentē turienes situāciju un iesaka pāris labvēlīgi noskaņotajiem trimdas cilvēkiem piešķirt Ļeņina ordeni. Taču laikraksts *Laiks* atteicies iespiest šo feļetonu.

Teodors Zeltiņš raksta Valentīnam Pelēcim: *Nupat izlasīju „Literatūrā un Mākslā” Petera Amerikas ceļojuma piezīmes. Būtu gudrāk darījis, ja nebūtu vilcis bez vajadzības atkal laukā Majakovska jau sen novazāto lietu un nekaitinājis šejieniešus, nosaukdams ziedotājus „patiesības fondam” par latviešu tautas nīdējiem. Gunars arī brīnījās – sarunās nekam tādām neesot pieskārušies – un domā, ka Peteram stāvējis kāds aiz muguras un licis tā kaut ko darīt. Kā redzams, tad tautiešiem viņā pusē ir tikpat iss prātiņš. Ja jau – kā avīzes ziņo – viņi tur plāno „kultsakarību” izvērst plašumā, sūtot šurp vēl vairāk mākslinieku, tad bez vajadzības nevajaga šejieniešus pret tādiem „sūtņiem” noskaņot.*¹¹

Savukārt 1977. gadā Zigmunds Skujiņš kopā

10. Tālivalža Ķīkaukas vēstule Jānim Vitolam 1976.5.XI. Ģunta un Anitas Liepiņu privātais arhīvs.

11. Teodors Zeltiņš vēstulē Valentīnam Pelēcim 1977.18.VI. RTM inv. nr. 564573.

ar savu meitu Ingu (bez jebkādiem citiem pavadoņiem) devās ciemos pie Gunara Janovska Anglijā. Kā atceras Janovskis, Skujiņš nemēģināja *iespaidot manu domāšanu, manu nostāju. Kaut gan varēja manīt, ka tāds bija bijis viņa brauciena oficiālais mērķis, viņš prata to smalki apiet. Īstais pamats, kāpēc mēs kļuvām draugi, bija tas, ka mēs lasījām viens otra domas, tās neizsakot. Es zināju, kāpēc viņš ir, viņam nebija jārunā. Man nekas viņam nebija jāatbild, jo viņš zināja, ko es domāju.*¹² Vairāk par šo viesošanos var lasīt Zigmunda Skujiņa atmiņās rakstā „Caurums žogā. Gunars Janovskis”.¹³

1977. gada nogalē Imants Ziedonis trīs nedēļas ceļoja pa Ziemeļameriku kopā ar 18 sabiedriskajiem, kultūras un mākslas darbiniekiem no citām PSRS republikām. Vairāku trimdnieku atsauksmes liecina, ka Ziedonis šajā braucienā spējis pārsteigt latviešu sarikojumu auditorijas kā dziļš latviskās zemnieku kultūras vērtību vārdotājs un reizē moderns, izaicinošs logosa kultūras nesējs. Pirmo Imanta Ziedoņa literāro vakaru 13. oktobrī Toronto atklājis žurnāla *Jaunā Gaita* redaktors Laimonis Zandbergs, uzsverot, ka mūsu dzejnieki visos laikos ir kalpojuši savai tautai un turpinot to darīt arī tagad.¹⁴ Dzejniece Velta Toma, iepazīstinot klātesošos ar Imantu Ziedoni, teikusi, ka viņš ir reizē zeme, tauta un regīis, jo pie vienas rokas tam dainas, pie otras – kibernetika, un tikšanās mude ir „dots pret nedotu” (no Ziedoņa esejas par Raiņa „Spēlēju, dancoju”).¹⁵ Saviem klausītājiem Imants Ziedonis lasījis *Poēmu par pienu*. Tālivaldis Ķīkaura par šo vakaru raksta: *Nav šaubu, ka Imants Ziedonis bija svaigākais vējš, kāds reiz iešalcis šī krasta latviskā dzejā,*¹⁶ nodēvējot viņu par *dzejnieku ar antennām, kas nāk no sirds un uztver raidījumus gan no laukiem, gan pilsetām, no tūrumiem, no aplokiem, no vecām lauku mājām, no visiem gadalaikiem, no visiem gadiem, un, jauno skatīdams, viņš piemin veco: viņš mūsu saknes apmet ar svaigu zemi un vēl, lai aug!*¹⁷ Imanta Ziedoņa skaidrā balss, kas *mudina, iesaka, sajūsmīna,*

*pakaitina,*¹⁸ klausītājus ir apbūrusi. Ziedonis runājis ar Veltu Tomu tā, it kā tikai vakar būtu redzējušies pēdējo reizi, rādījis savus līdzpaņemtos diapozitīvus par Latviju, neglorificējot savu zemi. Sevišķu ieinteresētību par Ziedoņa dzeju un personību izrādījusi jaunā paaudze. Tā Ziedonis apraksta kādu vakaru Čikāgā, ko pavadījis tikai ar jauniešiem kādas mājas pagrabiņā: *Tētiņam un māmiņai – mājas saimniekiem tik vien šonakt atļauts, kā apskatīties slīdītes un sasveicināties, šoreiz es piederu tikai jauniešiem. (..) Vispār jāsaka, ka mani diezgan izolēja no jaunatnes vai otrādi – jaunatni no manis. Tā bija Toronto, tā Sanfrancisko, tā šeit Čikāgā. Varbūt tā nebija tīša izolācija, bet tikai paaudžu barjera? Vai tikai labās audzināšanas sekas – lai jaunie sāk runāt tikai tad, kad veči beidz!*¹⁹

Par Imanta Ziedoņa autorvakaru ASV, Sanfrancisko piepilsētā Bērklījā, kuru rīko Zinaīdas Lazdas piemiņas fonda Ziemeļkalifornijas nodaļa 28. oktobrī un kurā atkal lasīta *Poēma par pienu*, profesionāli piesaistoša atsauksme lasāma Skaidrītes Rubenes²⁰ rakstā „Ieskats Imanta Ziedoņa dzejā, ko dzirdējām šoruden Berkeleyjā.”²¹ Rubene runā par dzejas īpatnībām – Ziedoņa sardonisko humoru, simboliem, tautasdziesmu motīviem, savdabīgo pesimismu un konstatē, ka *tomēr Imants Ziedonis ir tas izteiktākais vienpatis – sava ceļa gājējs – kāds mūsu literatūrā pēdējo 30 gadu laikā parādījies.*²² Olafs Stumbrs oponē Rubenei, kura uzskata, ka jaukā sarikojuma iemesls bijis pats Imants Ziedonis, kurš savas aristokrātiskās ārienes dēļ ar respektu tiktu uzņemts jebkurā Vakareiropas sabiedrībā. Stumbrs iebilst, apgalvodams, ka interesantā pasākuma iemesls ir dzejnieka garadarbi, jo pieredze rādot, ka cilvēks, *lai cik kalsns, matains, aristokrātisks un aturīgs, var nogarlaikot mani tumši zilu kā negaisa mākoņi pastkartītē.*²³

Teodora Zeltiņa vēstule Valentīnam Pelēcim ar komentāru par Imanta Ziedoņa viesoša-

18. Turpat.

19. Imants Ziedonis. „Tas ir to vērts. 1.variants.” No: *Kļavas lapa sniegā, debesskrāpji mākoņos. Ceļojumu piezīmes, apraksti, dzeja, fotoattēli.* Rīga: Avots, 1983, 65.lpp.

20. Skaidrīte Rubene – literatūrkritiķe. Rakstījusi par latviešu kultūras dzīves norisēm ASV, salīdzinājusi literārās parādības un procesus, recenzējusi grāmatas un teātra izrādes.

21. Bērklīja (Berkeley).

22. Skaidrīte Rubene. „Ieskats I. Ziedoņa dzejā, ko dzirdējām šoruden Berkeleyjā”. *LaRAs Lapa* 1977/1978,10/11:17.

23. Olafs Stumbrs. „Pāris piezīmju”. *LaRAs Lapa* 1977/1978,10/11:25.

12. „Es rakstīju tiem, kas nāks pēc manis. Bet”. Gunara Janovska saruna ar Māri Čaklo. *Literatūra un Māksla Latvijā* 1999.23.IX.

13. *Raksti.* 1.sēj. Rīga: Mansards, 2005.

14. Tālivaldis Ķīkaura. „Ziedonis rudenī”. *JG:116(1977):146.*

15. Turpat.

16. Turpat.

17. Turpat.

nos: *Varu Tev ziņot, ka Ziedonis Ņujorkā uzņēms godam. Lasījis dzejoļus par govju pušiem un pienu. Pēc tam savas jaunās dzejoļu grāmatas manuskripta norakstu atstājis Gunaram Salīņam. Bijuši daudz autogrāfu tīkotāju, kas dzejnieku aplenkusi ar viņa grāmatām. Kolumbijas universitātes krodziņā rīkotajā „pieņemšanā” Ziedonis gan neko stiprāku par ūdeni neesot dzēris. Turējies pie ūdens glāzes arī Mudītes Austrīņas mājās viesodamies. (...) Par spīti skaidrajai galvai bijis ļoti sirsniņš un asprātīgs runātājs. Protams, politikai neviens neesot pieskāries.*²⁴

Tas, ka publikācijas par Imanta Ziedoņa viesošanās trimdas presē neparādās jau nākamajā dienā, devis iemeslu kritiskam komentāram. KKS laikrakstā *Dzimtenes Balss* Imanta Ziedoņa līdzbraucējs un uzraudzītājs Anatols Baranovskis²⁵ nekavējās padomju propagandista manierē idzelt: *Kā redzams, populārākā latviešu tautas dzejnieka sarīkojumi, kuru apmeklējuši daudzi simti šejienes latviešu, nav izpelnījušies žurnālistu ievēribu, bet varbūt viņi vienkārši demonstrē mums savu brīvību nerakstīt par to. Tā taču ir „brīvās pasaules brīvā prese”.*²⁶ Gan Jānis Peters, gan Imants Ziedonis atzīst, ka šī viesošana īstēnībā bijusi kā smags darbs. Trimdas cilvēki viesi ielūdz ciemos uz savām mājām, un sarunas, diskusijas ieilgst līdz vēlai nakts stundai. Garīgajai piepūlei ir vairāki cēloņi. Dzeja jālasa vairākas stundas, pēc tam jāatbild uz neskaitāmiem no sirds nākušiem, uz nostalgiskām atmiņām vai ideoloģiskiem izaicinājumiem balstītiem jautājumiem. Daudzi trimdas latvieši vēlējušies izrādīt savu labvēlību un viesmīlību. Kāds Latvijas viesim kaut ko iedāvinājis, piemēram, kāda sirma latviešu māmuļa Ziedonim atnesusi zemenes, ko izaudzējusi uz balkona. Daudzi ielūguši pie sevis ciemos, bet daļai nācies atteikt laika trūkuma dēļ.

1979. gadā Andris Vējāns viesojas Amerikā. Savus iespaidus viņš aprakstījis gan laikrakstā *Literatūra un Māksla*, gan grāmatā, kurai dots virsraksts no Vējāna raksta *Kļavas lapa sniegā, debesskrāpi mākoņos*. Kā raksta Anšlavs Eglītis: *Pēc gastrolēšanas Sanfrancisko Los Andželosā ievējoja Tautas Redaktors Vējāns. Viņu sagaidīja sakargribīgu jaunavu delegācija (pēc gadiem iederīgas jaunajā literatūras maiņā) un gandrīz pierunāja uz-*

*stāties vietējo interesentu sanāksmē. Bet kā par nelaimi ieminējušās, ka būšot arī Eriks Stumbrs (kas ciemojas pie Olafa), un tūda! Vējāns kļuvis nevalīgs un mukdams aizmucis. Savādā kārtā padomju lielpersonāži vairās no personālsatiksmes.*²⁷ Anšlavs Eglīša vēstules, kas atklāj kādas nezināmas, bet grūti pārbaudāmas un pierādāmas nianšes, seko katrai Latvijas rakstnieka vizītei ASV vai Kanādā. Savdabīgi, bet varbūt diezgan precīzi, raksturojot viņa nostāju, ka Eglītim svarīga šī informācija, citu iespaidi par Latvijas viesiem, taču pats Anšlavs Eglītis līdz pat 80. gadu otrai pusei tā arī netikās ar kādu no dzimtenes rakstniekiem.

Kopumā šie braucieni sacēla lielu ažiotāžu un trimdas sabiedrībā iezīmējās it kā divas nometnes, ar atšķirīgiem uzskatiem un rīcību pret Latvijas viesiem. Petera, Ziedoņa atpazīstamība un Anerauda ietekmīgais amats KKS bija kā izaicinājums ietekmīgai sabiedrībai – parādīt savu attieksmi, konfrontēt atšķirīgi domājošos, uzrādīt tos trimdas cilvēkus, kas gatavi laipni uzņemt Latvijas viesus. Šādu braucienų galvenās funkcijas var aplūkot no vairākiem redzesleņķiem: (1) no VDK un KKS vadības viedokļa galvenā funkcija bija izziņāt trimdas sabiedrību un panākt šķelšanos, veicināt konfliktu starp paaudzēm, papildināt datu bāzi ar jaunu informāciju un tās devējiem, tāpat arī demonstrēt LPSR kultūras sasniegumus; (2) tāda pati šo braucienų funkcija bija no to trimdas latviešu viedokļa, kuri bija pret Latvijas KKS viesu uzņemšanu, sarīkojumu organizēšanu un apmeklēšanu; (3) no to trimdas latviešu viedokļa, kas apmeklēja un organizēja sarīkojumus un aicināja rakstniekus pie sevis, tā tika uzskatīta par iespēju samērot savus priekšstatus par Latviju, tās kultūru un literatūru ar augsta līmeņa Latvijas rakstnieka priekšnesumu, uzskatiem. Jauniešiem, kuriem nepietika ar vecāku un vecvecāku stāstiem par ideālo, zaudēto dzimteni, tā bija iespēja satikt radošas personības no reālās Latvijas; (4) no pašu Padomju Latvijas rakstnieku viedokļa tā bija nepieciešama iepazīšanās un tuvināšanās ar latviešu sabiedrību un intelektuāļiem trimdā, Latvijā nepieejamās un neatļautās informācijas apgūšana par nacionālo kultūrvēsturi, par moderno pasauli, uzstāšanās neikdienīšai latviešu auditorijai, kā arī pabūšana ārzemēs; (5) vēl pieminama arī grupa trimdas personību, kas paši tieši neiesaistījās kontaktos un sarīkojumus neapmeklēja, taču nenostājās arī krasā „pret” pozīcijā, bet dzīvi interesējās par kultūras sakariem un tos izvērtēja

24. Teodora Zeltiņa vēstule Valentīnam Pelēcim 1977.16.XI. RTMM inv. nr. 564576.

25. Anatols Baranovskis – Padomju Latvijas žurnālists.

26. Anatols Baranovskis. „Tālu no dzimtenes”. *Dzimtenes Balss* 1977,52:7.

27. Anšlavs Eglītis vēstulē Gunaram Salīņam 1979.13.XI. RTMM inv. nr. 482272.

savās vēstulēs (piemēram, Anšlavs Eglītis, daļēji Uldis Ģermanis).

Trimdas presē turpinās apmaiņa ar atšķirīgiem viedokļiem par KKS problemātiku. Mēnešrakstā *Brīvība* parādās Agņa Baloža raksts „Vai ‘bezsaules noriets’ čekas apkampienos?“, kur autors vērsās pret JG redaktoru Laimoņa Zandberga un Andrieva Ezergaiļa taktiku attiecībā uz sakariem ar Latviju, t.i., kā maza aktivistu grupa manipulē „Jauno Gaitu” un mēģina sadarboties ar Rīgas KGB.²⁸ Kā skarbi secina Balodis, iedomāties, ka šādā veidā tiks radīta „vienota latviešu kultūra”, ir nepiedodama naivitāte. Bīstamākais pie tam ir tas, ka vienā daļā šo kultūras sadarbību izveidojusies divaina solidaritāte pret Kultūras sakaru komitejas čekistiem. Iemesls tam taču nebūs meklējams rūpēs par latviešu tautu vai kultūru, bet gan patīkamajā sajūtā piederēt Rīgā pie „izredzētajiem”, kuriem ar Kultūras sakaru komitejas „draugu” palīdzību atveras daudzas durvis. Kā uz to visu skatās lielākā daļa kultūras darbinieku Latvijā, to trāpīgi raksturojis Imants Lešinskis „Kāpības gados”: „Kopš tiem laikiem Latviju apmeklējuši daudzi trimdā pazīstami rakstnieki un dzejnieki. Domāju, ka dažs labs no viņiem Latvijas garadarbinieku mutē čekas ieliktos pretīgi sāļķanos glaimus uzskatīja par ‘tīru valūtu’. Latviešu dzejniekiem un rakstniekiem dzimtenē čekas ārzemju viesu uzņemšana vienmēr bijusi un paliek ārkārtīgi netikams un pazemojošs okupācijas režīma uzdevums.”²⁹

Imanta Lešinska ASV pavalstniecības pieprasījums 1978. gada septembrī gan Latvijas, gan trimdas sabiedrībai ir liela sensācija un Rīgā tiek dēvēta par atklātu nostāšanos uz *Dzimtenes un partijas nodevības ceļu*. Kā atzīst Atis Lejiņš, kura grāmatai *Gorkija iela 11a* Lešinskis uzrakstīja ievadu, trimdā viņš mums radīja problēmas. Mēs meklējam ceļu atpakaļ uz Latviju, viņš savukārt pavēstīja, ka Latvija ir kļuvusi par komunistu valsti un tur nedrīkst atgriezties. I. Lešinska propagandas dēļ trimdas sabiedrība sadalījies divās daļās – vieni teica, ka Latvijā jāatgriežas, otri iebilda, ka komunisma ideoloģijas pārņemtā zemē mums vairs nav ko darīt.³⁰ Par spīti vispārējam samulsūmam, pēc Imanta Lešinska pārbēgšanas, KKS turpina darbu, vairāk iezīmējas kompromisu meklēšana, labvēlības paušana pret tiem trimdas latviešiem, kas

saistījās ar KKS. Lešinska sniegtās intervijas un lekcijas, publikācijas presē par savu darbību KKS un VDK ir atsevišķa blakusparādība, kas abu literatūru saskarsmes kontekstā vērtējama kā margināla, jo abas puses tik un tā turpina kontaktēties iepriekšējā veidā un intensitātē, mēģinot sasniegt savus mērķus.

1979. gadā *Dzimtenes Balss* publicēta saruna ar Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija priekšsēdētāja vietas izpildītāju Helmutu Kreicbergu „Savstarpēja uzticība, saprašanās un sadarbība”, kur *Dzimtenes Balss* vēlas iegūt apliecinājumu tam, ka svešatnes latviešu kultūras dzīves zelta gaudi, īstas literatūras, mākslas un zinātnes personības taču atradušas iespējas sevi apliecināt arī Latvijā? Kreicberga atbilde ir apstiprinoša: *Jau minēju par gaidāmo 1980. gadā Veltas Tomas dzejas izlases izdošanu, kura radusies dzejnieces un mūsu pazīstamo literātu A. Griguļa, I. Ziedoņa, O. Lisoiskas, M. Čaklā un citu sadarbības rezultātā. Aizvien ciešāki kļūst vēsturnieku kontakti, aktīvi turpinās sadarbība ar Sanfrancisko Mazo teātri. Tie nebūt nav vienīgie piemēri. Latvijas kultūras sakaru komiteja vienmēr bijusi atsaucīga tautiešu priekšlikumiem kultūras sakaru jomā, ja tie atbilst Helsinku sanāksmes Noslēguma akta garam. Runājot par tautiešu iespējām iepazīstināt ar savu radošo darbību Latvijas iedzīvotājus, tad par mērķu tāpat kā līdz šim tiek uzskatīts viens vienīgais noteikums – profesionālais līmenis. Šinī gadījumā jāatzīmē, ka atrautība no Latvijas, izklaidētība un tiešais maizes darbs lielam lielajam vairumam svešatnes latviešu neļauj pilnībā nodoties savām interesēm, kas savukārt veicina diletantismu un savu spēju pārvērtēšanu.*³¹

Tiešie kontakti, kas bija iespējami, viesojoties vai nu Latvijā, vai trimdas zemēs, pavēra ceļu jaunam attiecību modelim: klātienēs pārrunas, savu vai cita autora dzejas vai prozas klātienēs lasījumi, pārspriedumi lielākās vai mazākās, oficiālās vai neformālākās tikšanās reizēs satuvināja daļu trimdas un Latvijas literātu vai vismaz radīja iespādu, ka kopābūšana ir iespējama un abpusēji patīkama. Klātbūtnes, dzīva sarunas biedra efekts 60. un 70. gados bija svarīgs nosacījums vēlāko gadu attiecībām, draudzībai Atmodas un pēcatmodas periodā.

Turpinājums sekos.

28. Agnis Balodis. „Vai ‘bezsaules noriets’ čekas apkampienos?” *Brīvība*, Nr.10, 1979:10.

29. Turpat.

30. Gunita Nagle. „Rūdiņš ideālists”. *Diena* 2002.26.I:18.

31. „Savstarpēja uzticība, saprašanās un sadarbība: Saruna ar H.Kreicbergu”. *Dzimtenes Balss* 1979.20.-26.IV.

Maija Meirāne Šlesere. *Vižņi*. Monotipija. 20 x 30 cm

Par mākslinieci skat. 65. lpp.

Aigars Kildišs. *Herotiskie zvēri*. 2006-2008. Tuša uz koka paneļa. 152 x 122 cm
Par mākslinieku skat. 68. lpp.

Juris Kronbergs

TAD SAPNĪ ATNĀCA VALDIS

Valdis Muižnieks in memoriam

Ja gribi uz bērēm ko rakstīt, es nolasīšu, tā e-pastā Maira Nevaru, jāpabeidz tulkojums, izdevējs gaida, rakstišu vēlāk...

Tad sapnī atnāca Valdis. Savā parastā mierā,
ar savu labsirdīgi viltīgo smaidu – varēja redzēt, ka viņam
kaut kas aiz ādas – savā parastā balsī, viņš teica:
Tā nav problēma, Juri, tu taču vari to dzejoli izsapņot
Valdis aizgāja, bet sapnis turpinājās,
un sapnī dzejolis:

Es nezinu kad viņš sāka taisīt, veidot
savu pirmo riteni – varbūt Latvijā, varbūt dīpīšu nometnē

Noteikti bij tie, kas teica – kāds smieklīgs vīrs
vai ta viņam nav zināms, ka ritenis sen jau izgudrots

Tas pirmais ritenis, tas bija viņš pats
vēlāk nāca vēl trīs: Lalita, Zintis un Sarma
Tad Valdis tiem riteniem virsū uzcēla tādu kā būdu

*Tā, viņš teica, māja uz riteņiem gatava, pasaule
liela, kamēr nebūsim mājās, būsīm tomēr mājās*

Bet kādu dienu viņš ņēma savu riteni, kas bija
viņš pats, un ar pēkšņu atvēzienu to aizlaida
Caur padebešiem, pār mākoņu klajumiem
Un tas pazuda kaut kur tālu aiz saules

Uzmodies pierakstīju Valža rosināto dzejoli

Taču, tomēr: kaut nešķita pareizi, dzejolis pusratā...

Kad esmu tikpat kā nolēmis, ka ar dzejoli nekas nesanāks,
pēkšņi dzirdu kā es, atdarinādams Valža balsi, sev mierīgi saku:
Bet, Juri, es jau teicu, kā tas darāms.

Darāms... vispirms apstulbstu, tad attopos
Jā, protams – tas jāizsapņo

Tas ceturtais ritenis tur vienmēr būs:
sapņos

2009 gada jūlijā-septembrī, Ventspilī-Stokholmā

Nikolajs Balabkins
1945. GADA JANVĀRĪ

15. divīzija nonāca frontē 22. janvārī. Es biju 32. pulkā, ko komandēja pulkvežleitnants Pauls Celle, bijušais 1. Jātņieku pulka intendants Daugavpilī. Viņa dēls Konstantīns bija mans klases biedrs 2. Krišjāņa Valdemāra pamatskolā. Bieži viņa dzīvoklī Lāčplēša ielā Nr. 27 spēlējām galda tenisu. Pēc Latvijas okupācijas Celles ģimene aizbrauca uz Vāciju 1941. gada februārī. Pēc vāciešu ienākšanas Daugavpilī 1941.26.VI Celle drīz vien atgriezās un tika iecelts par pārtikas sadales priekšnieku pilsētas valdē. Pēc evakuācijas 1944. gada jūlijā viņš nonāca Rīgā un tur kļuva par 32. pulka komandieri, jo iepriekšējais komandieris, pulkvežleitnants Kārlis Aperāts bija kritis 1944. gada jūlijā atkāpšanās kaujās pie Latvijas robežas. Mani pašu iesauca 1944. gadā un septembrī aizsūtīja uz Vāciju, kur 32. pulks tika papildināts un pārformēts, jo bija smagi cietis, atkāpjoties no Krievijas. Tā sastāvā bija 1925. un 1926.gadā dzimušie jaunekļi. Apešanās vieta bija mežā, stundas braucienā no tagadējās poļu pilsētas Gdiņas, kas no 1939. līdz 1945.gadam saucās par Gotenhafenu. Septembrī vīri gulēja teltīs un sala. No rīta seržants visus dzina uz ezeru mazgāties. Oktobrī kalna pakājē sākām celt zemnīcas, kur gulējām uz lāvām trijos stāvos. Drīz vien sākās karš ar utīm. Pārtikām no šķidras zupas. Jaunie rekrūši bija vienmēr pusbadā. Arī dzeltenā slimība nebija retums – ar to saslimušos parasti nosūtīja uz Dāniju veseloties. Neziņa, dīkdienība, ilgas pēc mājām. Valdīja pretvāciskais gars. Puikas vienmēr teica, ka Latvijā cūkas dzīvojot labākos apstākļos nekā leģionāri Rietumprūsijā. Arī es reiz palaidu muti, ko bija dzirdējusi kapteiņa Robežnieka sieva no Daugavpils un aizrakstījusi manai mātei uz Libeku ar lūgumu mani brīdināt, lai labāk nesakot to, ko vācieši negrib dzirdēt. Novembrī liels pārsteigums – tiku izsaukts pie rotas komandiera, kurš paziņoja, ka visus leģionārus ar krievu uzvārdiem ieskaitīšot Vlasova krievu vienībās.* Pasmaidīju un teicu, lai viņš piezvana pulkvedim Arturam Silgailim, arī daugavpilietim, un pasaka, ka es ne uz kādām Vlasova vienībām neiešu. Starp citu, apmeklēju skolu kopā ar Silgaili dēlu Igoru, kurš jau 1944. gadā bija kļuvis par leitnantu. Viņa māte Kažemjakina bija skaista

Nikolajs Balabkins, iesaukts 1944. gadā leģionā, nokļūst sabiedroto gūstā. Studē Augusta U. Getingenā (Georg-Augustus Universitāt Göttingen), Vācijā (1946-1949). Ratgersa (Rutgers) U., ASV, iegūst zinātnu doktora grādu tautsaimniecībā. Mācībspēks ASV universitātēs. Daudz publikāciju savā profesijā. LZA ārzemju loceklis, TZO (2002) un LZA K. Baloža balva.

Raksta autors leģionāra formas tērpā (1944)

Daugavpils *staroverka* (vecdicībniece), pazīstama arī manai mātei. Rotņikam vēl pateicu, ka viņš mani var nodot kara tiesai, bet palikšu tepat leģionā. Bez tam lūdzu viņam sarunu turpināt vācu valodā. Viņš ap-

mulsu un teica, ka viss esot kārtībā, ka drīkstu palikt savā rotā. Atceļā uz zemnīcu ieraudzīju daugavpilieša Dr. Rudinska dēlu Oļegu stāvam rindā sūtīšanai pie vlasoviešiem. Viņš bija beidzis Dzelzceļnieku pamatskolu. Vairākus gadus spēlējām kopā futbolu, basketbolu un novusu. Teicu, ka viņš ir traks, ja ies uz Vlasova vienībām. Oļegs atbildēja, ka visi viņu dēvējot par poli vai krievu, un viņš to vairs negribot dzirdēt. Kādus 40 jaunekļus aizsūtīja pie Vlasova. Vai tas nebija šovinisma āprāts? Interesanti, kurš bija tas ziķerzellis, kam ienāca prātā šāda veidā „latviskot” leģionu? Droši vien ģenerālis Dankers, kurš ilgus gadus bija nodzīvojis Daugavpilī. Ar viņa meitām Alisi un Ženiju biju kopā gan pamatskolā, gan arī komercskolā. 1941. gada februārī viņš aizbrauca uz Vāciju, bet atgriezās drīz pēc vācu karapulku iesoļošanas Latvijas teritorijā.

Novembrī laiks kļuva arvien aukstāks.

Decembrī bija pat uzsnidzis. Mēs visi salām, jo bijām bez siltām drēbēm. Apmācību kara mākslā un ieroču lietošanā arī nebija daudz – trūka instruktoru, ieroču un municijas. Daudzi jaunekļi ar nepacietību gaidīja, kad viņus sūtīs uz Kurzemi. Pats gan cerēju, ka tas nenotiks, jo vecāki, māsas un brāļi patvērumu bija atraduši Lībekā.

1945.22.I aizgājām karot Rietumprūsijas kaujaslaukos – vāji apmācīti, bez siltas veļas, labiem apaviem un siltām zeķēm. Daudziem pat trūka bruņu cepuru. Divas trešdaļas no 15. divīzijas bija apgādātas ar zirgu transportu. Smago automašīnu bija pamaz. Tikai daļa no divīzijas vīriem varēja braukt ar mašīnām, vairākums devāmies uz fronti kājām. Mums visiem gan bija šautenes, municija un tanku dūres – *Panzerfaust*. Katram pie siksnas bija arī t.s. „dzelzs porcija” – ēdamais, ko nedrīkstēja aiztikt bez pavēles.

Jau trešajā dienā sākām atkāpties. Nevienš nekad nezināja, kur atrodas ienaidnieks. Bija ievainotie, bet nebija transporta viņu nogādāšanai uz aizmuguri. 25. janvārī 32. pulku pārņēma majors Fridrihs Rubenis, jo līdzšinējais pulka komandieris Celle bija pulku pametis.** Vēlāk uzzināju, ka viņu no nošaušanas izglābis Arturs Silgailis, viens no 15. divīzijas komandējošiem virsniekiem. Tai pašā dienā krievu gūstā krita divīzijas komandieris Obvurcers (Herbert von Obwurzer). Valdīja apjukums un neziņa. Vienīgi 33. kājnieku pulks bija stingrās pulkveža Viļa Januma rokās.

28. janvārī mūsu kolonas virzījās no Konicas uz dienvidiem ar mērķi ieņemt Immenheimu, ko veikli īstenoja virsleitnants Elmārs Krūka ar saviem vīriem. Vācijas bruņoto spēku virspavēlniecība pat ziņoja, ka

šis pasākums ticis izdarīts *zūgig* (zibenīgi). Krūka saņēma 1. šķiras Dzelzs krustu, bet drīz pēc tam viņu smagi ievainoja. Viņš bija 1939. gada kara skolas 13. izlaiduma virsnieks. Šie jaunie virsnieki bija „seko mani!” tipa virsnieki, toties cara Krievijā skoloto vecāko paaudžu virsnieku pieeja bija: *ej un klausī pavēlēm*. 15. divīzijā gan bija daži izcili izņēmumi, piemēram, leģendārais Vīlis Janums, kurš vienmēr bija klāt kaujas laukā, nevis sēdēja kaut kur štābā.

Bija stingri aizliegts lūgt naktmājas vai ēdienu vācu mājās. Pa lielāku daļai to īpašnieki gan bija aizbēguši, bet lopi bija atstāti kūtiņš. Bads māca tecēt, kā paruna saka, un mēs sākām nodarboties ar pašapgādi. Viens otrs prūsis bija par to sašutis un vācu virsnieki sāka pat draudēt ar nāves sodu. Visapkārt valdīja burtiski haoss. Uz ceļa nevarēja lāgā parādīties, jo saulainās dienās sarkano iznīcinātāji mūs smagi apstrādāja. Tie bija Jaki, kas ātruma un manevrēšanas ziņā ļoti atgādināja vācu Meseršmitus. 1945. gada janvārī vācu iznīcinātāji vairs netika redzēti. Gaisa telpu totāli pārvaldīja krievi.

28. janvārī tiku nozīmēts par novērotāju kādā uzkalniņā. Mans uzdevums bija ziņot par sarkano tanku un prettanku lieltālu kustību uz lielceļu. Biju sasalījis galīgi ragā, visu nakti uz vēdera gulēdams kalniņa virsotnē. Par redzēto ziņoju grupas rotas telefonistam. Uz rīta pusi sākās smaga apšaudīšanās uzkalna abās pusēs. Telefonu neviens vairs neatbildēja. Uzmaniģi norāpoju no uzkalna un devos uz ēku pusi ielejā. Tur satīku jaunu leitnantu, ja nemaldos, vārdā Spādi. Ziņodams viņam, ko redzēju, pēkšņi manu, ka viņam atšauj ikšķi. *Leitnanta kungs, jums nupat noplēsa ikšķi* – saku. *Va velns* – viņš paskatījās uz savu roku. Pagājis dažus soļus uz tilta pusi, pēkšņi dzirdu: *Nikolaj, paņem mani līdz*. Pie vienas no mājām gulēja daugavpīlietis leitnants Teivāns ar sašautām abām kājām. Pacelt viņu man nebija pa spēkam. Izlauzu kādas durvis, uz kurām novietoju Taivānu un aizvilku uz tilta pusi. Nekad neuzzināju, kas ar viņu notika. Pārgājis pāri tiltam, meklēju savu vienību, kad uz ceļa ieraudzīju vienu sarkanarmieti – bez šautenes un siksnas. Nepiegrīzdams viņam ne mazākās vērības, ātriem soļiem devos tālāk. Dzirdu: *Nikolaj, pagaidi!* Apstājos. Sagūstītais sarkanarmietis saka: *Nikolaj, tu mani nepazīsti? Mēs līdz aprīlim bijām vienā klasē komercskolā*. Teicu, lai nāk pie mūsu rotas seržanta, kurš viņu ierakstīs rotas sarakstā. *Nē, pie jums gan neiešu. Vācija karu ir zaudējusi* – bija viņa atbilde. Uz manu jautājumu: *vai esi izsalcis?* – viņš atbildēja: *jā, trakī gribas ēst*. Atdevu viņam savu *eiserne Portion* (dzelzs porciju), ko bija noliegts ēst bez seržanta ziņas. *Ej uz tiem krūmiem prom no ceļa un gaidi „savējos”* – teicu. Tas notika Draudzīgā aicinājuma dienā. □

* Sākoties II Pasaules karam, Andrejs Vlasovs (1900-1946) bija viens no pazīstamākajiem Padomju Armijas ģenerāļiem. Kaujās pie Maskavas izcēlās viņa vadītā 20. armija. Bet viņa triecienarmija cieta neveiksmi pie Ļeningradas un 1942.13.VII viņš nokļuva vācu gūstā, kur piekrita sadarboties ar vācu varas iestādēm. 1942.27.II viņš izlaida t.s. Smolenskas

Pārnesums no 19. lpp..

sameklēt un izlasīt (viscaur saistoša!). Kā man, tā autori ir skaidrs, ka romāns nebūt nav antisemitisks, bet tieši otrādi – ietver reti dziļi un psiholoģiski reljefi iezīmētu garīgi traumēta žīda literāru personāžu.

VAI TAD ES SAVA BRĀĻA SARGS?

Pētnieces *piektais* jautājums – par dehumanizāciju un vardarbību *īstajā* pasaulē – protams, palicis neatbildēts un pirmie trīs tā kā būtu noskaidroti. Kā ir ar *ceturtu* – par dehumanizāciju literatūrā? Kaut arī izteikts antisemitisms latviešu 1934.-1944. gadu literatūrā turpina būt rets, viņa saskata lielu *intereses trūkumu* vienai grupai par otras dzīvi. Tas, pēc autores domām, ir šī pētījuma galvenais atklājums, un šo *pasīvo* distancēšanos viņa uzskata kā kāpsli (*precondition*) ceļā uz eventuālu dehumanizāciju. Literārie tēli – žīdi (tāpat arī citi nelatvieši), mūsu literatūrā attēloti kā *stereotipi* – bez iezīmēm, kas raksturotu viņus kā individuus ar jūtām, ģimenes apstākļiem, dzīves pieredzi utml. Tāpat iztrūkst žīdu domu, viedokļu un darbības motīvu apraksti (297-8). (Paliek neskaidrs, kāpēc tieši *modernībai* dota tik liela ievēriba virsrakstā!)

Lai varētu izvērtēt, cik lielā mērā savstarpējā neieinteresētība ir abpusēja, piekritu autorei, ka būt labi redzēt līdzīgas analīzes nežīdu-žīdu attiecībās arī žīdu rakstnieku darbos (299). Liekas, katra tautība 20.gs. pirmajos 40 gados bijusi tik ļoti apmāta ar sevi, ar savu nacionalitāti, ka tai neatlicis enerģijas un empātijas „otrajai”. Ko tur var, vai vajadzētu, darīt, paliek ārpus šīs grāmatas diskursa – kaut lielāka izpratne pati par sevi jāuzskata kā vērtība. □

Ulža Siliņa atmiņas „Atskatīties, pasmaidīt: DP Camp Alt-Garge – 1945” turpināsim JG260(2010).

deklarāciju, kurā aicināja krievus cīnīties pret PSRS, bet tikai 1944. gada septembrī Heinrihs Himlers ļāva Vlasovam nodibināt Krievijas Atbrīvošanas armiju (*Russkaja osvoboditel'naja armija*), kad karš praktiski bija zaudēts. Īsi pēc kara beigām (1945.12.V) amerikāņi vairumu vļasoviešu izdeva Padomju Savienībai, kas pašu ģenerāli Vlasovu sodīja ar nāvi.

** *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā* 4. sēj. Iasām: *Vandsburgā pulka vienības* (...) sāka ierasties 25. janvāra rītā. (...) *ienēca divīzijas komandiera pavēle par pulkvežleitnanta Celles atbrīvošanu no pulka komandēšanas. Kā iemesls tam bija pltn. Celles nervu sabrukums, kaut gan pavēle to neminēja* (70. lpp.).

Juris Kornets. *Kuldīga*

Par fotogrāfu skat. 67. lpp.

Pāvils Ieviņš

DARBS LATVIJAS RADIOFŌNĀ 1938-1944

1937. gadā biju beidzis obligāto karadienestu Latvijas armijā un nākamā gada pavasarī atsāku pārtrauktās tiesībzinātnes studijas. Jēkabs Rasmanis, kas arī Latvijas Universitātē bija studējis tieslietas, man pavēstīja, ka Latvijas radiofōnā, kādam darbiniekam aizejot, radusies vakance, un man ir iespēja dabūt darbu. Nolēmu šo izdevību izmantot. Latvijas radiofōns toreiz mitinājās galvenā pasta ēkas trešā un ceturtā stāvā, ar ieeju no Krišjāņa Barona un Radio ielas stūra. Bija jāuzraksta lūgums Latvijas radiofōna [turpmāk: LR – red.] direktoram pieņemt mani darbā un jāiesniedz dzīves apraksts. 1938.11.V ieradus radiofōnā. Tā bija saulaina diena – gaišs sākums manas dzīves nākamam posmam. Pasta-telegrafa galvenajā ēkā lifta nebija. Uzķāpu trešā stāvā, kur pie durvīm bija plāksne: Latvijas radiofōns. Iegāju priekštelpā, tur atradās garderobe, kur darbinieki un apmeklētāji atstāja savas virsdrēbes. Te pie galdiņa sēdēja garderobists, viņš mani aizvadīja uz Vispārīgo nodaļu. Lielā, gaišā telpā te strādāja astoņi jauni cilvēki, arī mans nākamais priekšnieks, nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis. Viņš mani iepazīstināja ar Vispārīgās nodaļas darbiniekiem. Mēs visi sarokojāmies. Vispārīgajā nodaļā strādāja arī man pazīstamais tautsaimniecības students Kārlis Baltpurviņš, kas bija vecākais darbinieks. J. Rasmanis ievēda mani direktora kabinetā un iepazīstināja ar LR direktoru Arvedu Smilgu. Viņš bija slaidis, sirms kungs, runāja klusā, ļoti laipnā balsī. Tajā pašā dienā mani pieņēma darbā.

Tiesībzinātnes studijās man bija nepieciešamas vācu valodas zināšanas, jo Latvijas Universitātes romiešu tiesību profesors Benedikts Frēze bija vācietis, viņš lasīja lekcijas un eksaminēja vācu valodā. LR personālaptaujā biju ierakstījis, ka protu vāciski gan runāt, gan rakstīt. Šo valodas prasmi tūlīt dabūju izmantot: mans pirmais darbs bija izstudēt vācu aģentūras STAGMA (*Staatlich genehmigte Gesellschaft zur Verwertung musikalische Urheberrechte*) statūtus – šī iestāde iekasēja daudzu vācu un cittautu komponistu autorhonorārus. Latvijas radiofōnam bija svarīgi iepazīties, kā autortiesības tiek ievērotas Vācijā. Šis darbs bija samērā neinteresants, bija jāpierod pie vācu terminoloģijas. Vairākiem vācu terminiem man vajadzēja izgudrot aptuveni atbilstīgus nosaukumus latviešu valodā. Vācu formālā likumu un noteikumu valoda palaikam bijusi sarežģīta, it kā vadoties no

Ievietojam Pāvila Ieviņa kultūrvēsturiski nozīmīgās atmiņas visā pilnībā ar minimāliem redakcionāliem labojumiem un autora lietotajā pareizrakstībā noskaņojuma jeb gaisotnes labākai atspoguļošanai. Par lielu daļu no ilustrācijām JG redakcija pateicas Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja (RTMM) Galvenā krājuma glabātājai Annai Eglienei un speciālistei digitalizācijas jautājumos Solvītai Puķītei (Rīgā, Pils laukumā 2).

principa: kāpēc izteikt vienkārši, ja var sarežģīt. Mēs sēdējām katrs pie sava galda un darījām savu darbu. Reizēm no blakusistabas, sava darba kabineta, ienāca nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis. Viņš klusinātā balsī, lai netraucētu darbiniekus, paskaidroja kādam darāmo un saņēma paveikto. Darba dienai beidzoties, darbinieki, dodoties mājās, cits no cita atvadījās, sarokojoties. Jau no pirmajām dienām man par LR radās ļoti labs iespaids. Sākumā biju biroja darbinieks un strādāju tikai atsevišķas dienas nedēļā, algu man izmaksāja par nostrādātām stundām.

JĒKABS RASMANIS, Vispārīgās nodaļas vadītājs, bija iesācis strādāt jau 1928. gadā, sākumā par darbinieku, pēc tam par ziņotāju. 1936. gadā viņš beidza studijas Latvijas Universitātes tiesībzinātnes nodaļā, iegūdam kandidāta gradu, ko vēlāk pārdēvēja par maģistra gradu. Pēc tam viņš turpināja studijas Tautsaimniecības nodaļā. Tanī laikā universitātēs vēl nebija atsevišķas nodaļas uzņēmumu vadībai, bet pēc Rasmaņa paša stāstītā sapratu, ka viņš bija studijas turpinājies, lai iegūtu profesionālas zināšanas tieši šīnī nozarē, jo tās viņa darbā LR bija sevišķi svarīgas. Precīzi analizējot katru darbu, bija iespējams izplānot un aprēķināt, cik cilvēku vajadzīgs, lai visu padarītu pareizi un laikus. LR vadība centās izpētīt katra darbinieka dotības, spējas, talantus, enerģiju, vēlēšanos strādāt. Draudzīgā gaisotnē un priekšniecības laipnā attieksmē pret darbiniekiem, biedriskums darbinieku starpā tika veicināti, apzinoties, ka apmierināts darbinieks strādās labāk. Rasmanis izstrādāja likumprojektu par radiofōniju, radiosatiksmi, piedalījās Latvijas autortiesību likuma izstrādāšanā un publicēja rakstus par šiem tematiem. Viņš bijis *Latviešu konversācijas vārdnīcas* un vēlāk *Latvju enciklopēdijas* līdzautors.

Pāvils Ieviņš

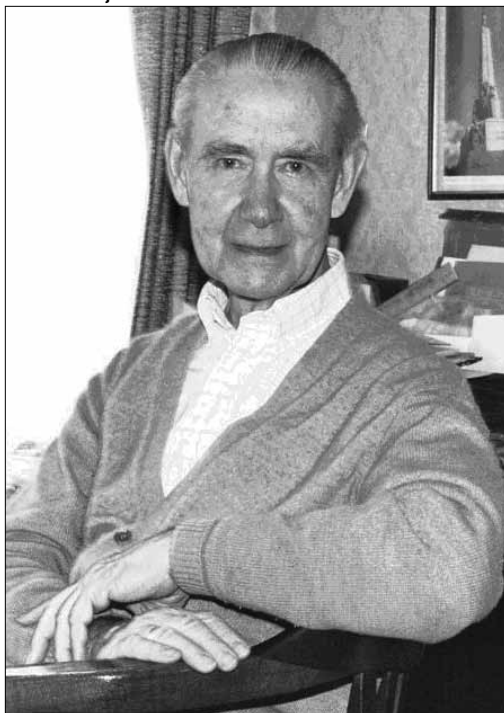

Foto: Rasma Gundega Ieviņa

VISPĀRĪGĀ NODAĻA bija LR direktora sekretāriāts. Šeit tika saņemts viss pasts un izsūtīti kā oficiālie dokumenti, tā direktora norādījumi. Šī bija arī LR personāldaļa, kurā glabājās darbinieku aktis ar dokumentiem vai to kōpijām, dienesta gaitu apraksti par stāšanos un paaugstinājumiem darbā, algas likmēm un algas pielikumiem, kā arī darbinieka aiziešanu no LR, pārejot uz citu darbavietu vai pensionējoties. Šī bija programmas pārvalde: šeit tika izrakstīti izmaksas orderi programmas dalībniekiem un orderi par autorhonorāru izmaksu komponistiem un rakstniekiem. Darba dienas sākumā garderobists Vispārīgā nodaļā ienesa ienākušo pastu. Kāds darbinieks to izskatīja un iegrāmatoja. Direktoram un citiem darbiniekiem un LR daļām un nodaļām adresētās vēstules neatvēra, bet nogādāja pēc piederības. Vēstules, kuŗas bija adresētas tieši LR, tika atvērtas un nodotas kādam nodaļas vecākajam darbiniekam. LR direktors Arveds Smilga bija studējis Jēnā, Vācijā, dažus gadus strādājis Berlīnē Latvijas Telegrafa aģentūrā, labi prata vācu valodu. Tā kā, stājoties darbā, biju minējis, ka varu vāciski rakstīt un runāt, direktors atļāva man rakstīt vēstulēm vācu valodā atbildes. Man radās iespēja spodrināt savu vācu valodu. Direktors manus uzmetumus nedaudz palaboja, lai vēstule atbilstu viņa gaumei. Vispārīgajā nodaļā, kas pārzināja programmu, jau agrā rīta stundā uz galda bija lielformāta programmas grāmata, kuŗā bija ierakstīti visi iepriekšējā vakara raidījumi, to ilgums un programmas dalībnieku vārdi; lektoru vārdi un lekcijas nosaukums; mūzikāliem raidījumiem – sōlistu, kuŗdirīģentu vārdi, katras dziesmas vai skaņdarba nosaukums, komponista vārds un katra mūzikāla priekšnesuma ilgums; par literāriem raidījumiem – aktierja, katra dzejoļa un prōzas darba nosaukums un autors; drāmatiskiem uzvedumiem – autora, režisora un visu dalībnieku vārdi. LR maksāja honorārus saskaņā ar Latvijas

autortiesību likumu un pēc LR vadības izsludinātām likmēm. Par kuŗa vai sōlo dziesmu autorhonorāru saņēma ne tikai komponists, bet arī vārdu autors. Vardoties no ierakstiem programmas grāmātā, kāds no Vispārīgās nodaļas darbiniekiem jau nākamā dienā izrakstīja honorāra izmaksas orderi par piedalīšanos raidījumā, un cits darbinieks vāca datus par raidījumos izmantotajiem darbiem autorhonorāru izmaksai. Izmaksas orderi programmas dalībniekiem, ja viņi paši neieradās jau nākamā dienā priekšpusdienā Vispārīgajā nodaļā saņemt honorāru, nosūtīja uz LR kasi pasta ēkas pirmajā stāvā, Abonentu kantori. Autorhonorāru izmaksas ordeŗus izrakstīja uz autora vai viņa pilnvarotās personas pieprasījumu. Vairāki komponisti un dzejnieki bija nodibinājuši Latvijas mākslas aģentūru (LMA), un viņu autorhonorārus iekasēt ieradās pilnvarotā aģentūras darbiniece rakstniece Konstance Miķelsone. Kādu laiku mans uzdevums bija izrakstīt autorhonorāru izmaksas orderus par raidījumā izmantotajiem darbiem un bija jāsadarbojas arī ar Miķelsoni. Latvija bija pievienojusies Hāgas Starptautiskai autortiesību konvencijai, tātad Latvijā aizstāvēja arī cittautu komponistu autortiesības. Pēc Latvijas likumiem skaņuplatēs ieskaņoto mūziku drīkstēja lietot bez pienākuma maksāt autorhonorārus komponistiem un honorārus māksliniekiem, jo savus honorārus viņi jau bija saņēmuši par ieskaņojumiem skaņuplatēs. Starptautisko autortiesību noteikumi paredz, ka pēc autora nāves tiesības 50 gadu saņemt honorāru ir viņa mantiniekiem. Piemēram, LR ieradās Baumaņū Kārļa mantinieki saņemt autorhonorāru par radioraidījumā atskaņotu Latvijas valsts himnu *Dievs, svētī Latviju!* u.c. Baumaņa dziesmām, jo kopš autora nāves 1905. gadā vēl nebija apritējuši 50 gadi. Slaveno, klasisko, sen mūžībā aizgājušo komponistu skaņdarbus raidījumos drīkstēja atskaņot bez autorhonorāru maksāšanas. Tomēr radās pienākumi

Pasta ēka Rīgā pag. gs. 40. gados

Foto no RTVM arhīva

No kr. sēž Eduards Munters, Jānis Bierīņš (trimdā JG galvenā redaktora vietnieks, 1960-1987), Mirdza Bauce, stāv Kārlis Saulītis, Hugo Rudzītis, Arnolds Jambickis, Pāvils Ieviņš un Adolfs Zuika

un izdevumi, jo lielāko klasisko kompozīciju nošu materiāli orķestrim bija dabūjami, vienīgi irējot tos par dārgu naudu no kāda Vācijas vai Austrijas nošu apgāda (*Edition Wien* u.c.), un Latvijas radiofona budžets bija ierobežots. Ziņotāji lasīja ziņas un pieteica programmu. LR pirmsākuma laikā ziņas bija lasījuši un programmu pieteikuši pārmaiņus vai visi darbinieki, arī Kārlis Saulītis, Jēkabs Rasmanis, Mirdza Ķempe-Ādamsona, Kārlis Baltpurviņš u.c., bet, iestādes funkcijām mainoties, ziņu lasītāji speciālizējās, un izvirzījās ziņotāju izlase. Kad sāku strādāt LR, ziņotāji bija Alma Jansone (dzimusi Šteine), Lidija Gorkša (vēlāk Naķele), Ziedonis Krastiņš, Aleksandrs Plūcis. Raidījumu stundu skaitam palielinoties, vadība nolēma pieņemt darbā vēl kādu ziņu lasītāju un izsludināja konkursu. Pieteicās krietns skaits, un pēc pārbaudes pieņēma darbā aktieju skolas audzēkni Arnoldu Jambicki. Vēlāk, krievu okupācijas laikā par ziņu lasītāju krievu valodā radiokomiteja pieņēma Anatolu Imermani. Vācu okupācijas laikā par ziņotāju strādāja arī Leo Liepiņš. Vispārīgās nodaļas personāllietu kārtotājs Jānis Bierīņš [27 gadus (1960-1987) JG galvenā redaktora vietas izpildītājs – red.] katrai nedēļai sastādīja ziņu lasītāju darba sarakstu, sadalot viņu darba stundas. Tas bija svarīgs darbs, jo ziņu lasītāji strādāja ilgas stundas vakaros, kā arī svētdienās un svinamās dienās. Klausītājam darbdienas vakara un svētdienas skaistās programmas bija tīrā izpriecā, bet ziņu lasītājiem smags darbs, kam vajadzēja koncentrēties. Darbus sadalot, sevišķi svarīgi bija ielānot darbu svinamdienās, jo arī ziņu lasītāji tādās reizēs vēlējās būt ģimenes un draugu vidū. Ziņu lasītāju balsis ieskanēja gandrīz katrā mājā, radioklausītājiem iepatikās gan viena, gan otra balss, un katram radās savī cienītāji. Almas Jansones dzidro balsi bija iemīļojuši daudzi, viņa saņēma neskaitāmas jūsmīgas vēstules. Savas cienītājas bija Ziedonim Krastiņam, un arī viņš saņēma ne mazums vēstulu, bieži vien kopā ar lūgumu atsūtīt savu fotogrāfiju.

GARDEROBISTI parasti bija jaunekļi vai jauni vīriēši. Viņi pārmaiņus sēdēja garderobē un sagaidīja katru

ienācēju. Viens otrs no viņiem par LR zināja vai visu un bija lieli palīgi ikvienam, kas tur ieradās. Tiem apmeklētājiem, kuri zināja, kur iet kādu darbinieku atrast, garderobista palīdzības nevajadzēja. Taču tādus, kuri ieradās pirmo reizi, viņi aizveda uz vajadzīgo nodaļu. Garderobisti darīja arī kurjēra jeb izsūtāmā zēna darbu, ja radās vajadzība kādu vēstuli nekavējoties nogādāt uz citu valsts iestādi. Garderobisti un kurjēri nebija Vispārīgās nodaļas darbinieki, viņi bija Saimniecības daļas algu sarakstos, bet līdzīgi Vispārīgās nodaļas darbiniekiem, kalpoja visam LR, jo reizēm kurjēra ievajadzējās ikvienai nodaļai. Kurjēram nekad nepavēlēja: *Bērziņa kungs, nekavējoties aizejiet uz Sabiedrisko lietu ministriju un nododiet šo vēstuli sabiedrisko lietu ministram!*, bet gan laipni palūdza: *Bērziņa kungs, vai jūs būtu tik laipns un aizietu uz Sabiedrisko lietu ministriju un nodotu šo vēstuli ministram? Šī vēstule ir ļoti steidzama*. Pat direktors runāja ar kurjēru jeb izsūtāmo zēnu kā ar kollēgu un tikpat laipni kā ar pašu ministru.

VALODAS. Raidījumi bija dzirdami arī citās valstīs, un LR ik dienas bija sakari ar citiem Eiropas raidītājiem. Protams, raidījumu valoda bija tikai latviešu valodā (izņemot krievu un vācu okupācijas laiku). Direktora Arvēda Smilgas laikā droši vien labākais vācu valodas pratējs bija direktors pats. Sarunāties vāciski vairāk vai mazāk varēja visi vecākās paaudzes darbinieki. LR pieņēma darbā Arnoldu Gravu, kas bija beidzis Rīgas Franču liceju un Turkuenas liceju Francijā. LR starptautiskajā koncertā, ko pārraidīja visi Eiropas raidītāji, Grava pieteica programmu franču valodā. Bija vēl citi franču valodas pratēji. Programmas sastādīšanas daļā strādāja Rīgas Franču liceja absolvente Edīte Grause (vēlāk Māliete), kas ik nedēļas pārtulkoja latviešu raidījumu programmu franču valodā sūtīšanai uz Franciju Starptautiskai radio savienībai. Pirms II Pasaules kara Eiropā starptautiskā sazināšanās valoda bija franču valoda. Aizritējušā gadsimta 30.gadu beigās Arnolds Grava studēja Latvijas Universitātē romāņu valodas, īpaši itāļu un spāņu valodu. Zinīgākais angļu valodas pratējs bija ilggadējais ziņotājs Aleksandrs

Plūcis. Viņš bija beidzis Rīgas Angļu institūtu un papildinājis savas angļu valodas zināšanas Anglijā. Viņš strādāja arī par angļu valodas skolotāju Rīgas Valsts komercskolā. Programmas sastādīšanas daļas vecākā darbiniece Mirdza Ķempe-Adamsona, prata vairākas svešvalodas – vācu, krievu, angļu un franču. Krieviski sarunāties varēja visi vecāko gadagājumu latvieši, bet Latvijā pirmās neatkarības laikā krievu valoda Radiofōnā nebija jālieto. LR nebija sadarbības ar kādu Padomju Krievijas raidītāju. Padomju Savienība norobežojās no visas pārējās pasaules, valdības vadītāji nevēlējās sadarboties ar „kapitālistiskām valstīm”, žēlojās, ka esot to ielenkumā, sargāja savas robežas ar dzeloņstieplu žogiem un ložmetējiem, nelaida nevienu iekšā un ārā. Mēs, latviešu jaunākā paaudze, bijām Latvijas skolās krievu valodu mācījušies tikai mazliet. Krievu okupācijas laikā krievu valodas zināšanas pēkšņi kļuva sevišķi svarīgas, un steigā katram pašam bija jācenšas valodu apgūt.

DARBA DIENA. Jēkabs Rasmanis ar darbiniekiem allaž runāja laipnā balsī un padarīto darbu saņēma, draudzīgi pateikdamies, it kā viņam būtu parādīta sevišķa laipnība. Mēs katrs savu darbu darījām apzinīgi. LR bija izcila darbavieta daudzējādā ziņā. Šeit, un jo sevišķi Vispārīgajā nodaļā, ik dienas bija saskare ar publiku. Ik rītu direktors ienāca pie Vispārīgās nodaļas vadītāja un sasveicinājās ar viņu, pēc tam izgāja cauri viņa kabinetam un ienāca Vispārīgajā nodaļā, mūs visus apstāigāja un sasveicinājās, ikvienam sniegdams roku. Tas bija tuvības un uzticības apliecinājums, mēs jutāmies pagodināti. Arī Vispārīgās nodaļas vadītājs Rasmanis katru rītu izgāja cauri mūsu istabai un apstājās pie ikviena darbinieka galda un paņēma dokumentus, kuŗi bija jāparāda direktoram. Viņa saruna ar direktoru parasti ieilga, jo bija jāziņo par paveikto darbu, jādabū paraksti uz iekšējiem rīkojumiem darbiniekiem un vēstulēm, kas izsūtāmas citām iestādēm vai personām. Vispārīgās nodaļas vadītājs direktoru sīki informēja par svarīgākajiem notikumiem un ienākušajiem rakstiem. Pie LR direktora ar ziņojumiem un iesniegumiem nāca vicedirektors saimniecības lietās Jānis Magone un vicedirektors tehniskās lietās inženieris Remberts Martinsons. Reizēs, kad vicedirektoriem bija sagatavojams kāds svarīgs iesniegums direktoram, viņi parasti atnāca vispirms pie Vispārīgās nodaļas vadītāja Rasmaņa, lai palīdz sagatavot viņu iesniegumus, motivējot projekta vai prasības nopietnību un nepieciešamību. Svarīgus iesniegumus nereti nosūtīja LR augstākai priekšniecībai – sabiedrisko lietu ministram Alfrēdam Bērziņam vai pat Ministru kabinetam, tāpēc iesniegumā katram vārdam un teicienam bija jābūt nevainojamam, lai visādi citādi labu priekšlikumu neatraidītu formālu iebildumu dēļ. Pie LR direktora ar ziņojumiem ieradās daļu un nodaļu vadītāji: Programmas daļas vadītājs Kārlis Saulītis, Informācijas daļas vadītājs Arvīds Klāvsons, Grāmatvedības daļas vadītājs Arvīds Traņāns, Literātūras daļas vadītājs Atis Zālītis, Mūzikas daļas vadītājs un LR orķestra galvenais diriģents profesors Jānis Mediņš, Abonentu kantoŗa priekšnieks Eduards Jirģensons u.c. Visos galvenos amatos bija izcili sava darba pratēji, un viņi izvēlējās nopietnus

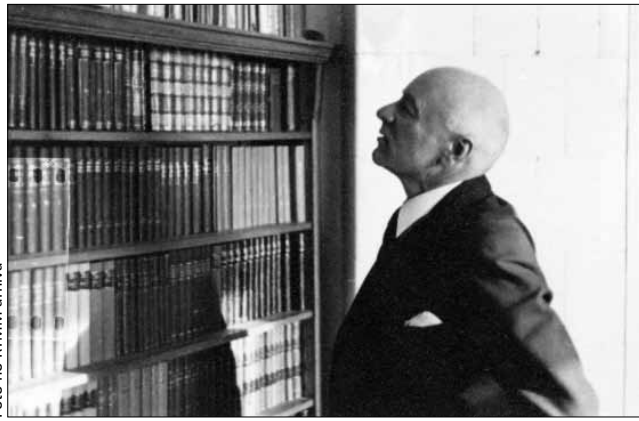

Foto no RTMM arhīva

LR direktors Jānis Akurāters (1934.V)

un spējīgus darbiniekus. Vairāku gadu gaitā Vispārīgajā nodaļā strādāju kopā ar Jāni Ansbergu, Kārli Baltpurviņu, Jāni Bierīņu, Haraldu Bijū, Berntu Ēvertu, Arnoldu Gravu, Arnoldu Jambicki, Augustu Jūgu, Jāni Adalbertu Krastiņu, Eduardu Munteru, Nikolaju Ozoliņu, Hugo Rudzīti un Ādolfu Zuiku. Par mašīnrakstītājām Vispārīgajā nodaļā strādāja Margrieta Alberinga, Mirdza Bauce, Ņina Birzniece, Marianna Kaudzīte [vēlāk atmiņu autora dzīvesbiedre – red] un Austra Riģova. Pirmās rīta stundas aiztecēja, katram rosīgi darot savu darbu. Pulksten 10.00 atvērās durvis un ienāca bufetes jaunkundze. Viņa piensēja katram lielu glāzi mazliet saldinātas tējas. Tas bija patīkams atpūtas brīdis. Iztnām līdzpaņemto brokastu maizīti, dzērām tēju un ēdām. Zālē pirmās studijas priekštelpas stūrī bija iekārtota bufete, kur pie Jurģāna jaunkundzes varēja nopirkt sviestmaizes vai smalkmaizītes un glāzi tējas vai kafijas. Tur bija atpūtas telpa, kur orķestra mēģinājuma starpbrīdi saplūda mūzīķi. Tur kavējās arī aktieŗi, gaidīdami, kad atbrivosies lielā studijā viņu mēģinājumam. Orķestra mēģinājuma starpbrīdi bieži vien izmantoja simfōniskā orķestra diriģents profesors Jānis Mediņš un orķestra inspektors Verners Taube, lai ieskrietu Vispārīgajā nodaļā nokārtot dienesta darīšanas ar vadītāju Jēkabu Rasmani. Nākdami cauri mūsu darba istabai, viņi ar mums visiem sasveicinājās. Profesors Jānis Mediņš un inspektors Verners Taube zināja, ka visus svarīgākos darba jautājumus izšķirs direktors, bet vispirms derēja aprunāties ar Jēkabu Rasmani, jo direktors vienmēr uzklausa viņa viedokli. Katrā darba telpā bija skaļrunis, ko varēja ieslēgt un izslēgt, norēģulēt skaļāk un klusāk. Tāpēc pusdienas laikā lasītās ziņas un pēcpusdienas atpūtas mūzika klusināti skanēja visās telpās. Pie tā mēs bijām tā pieraduši, ka šīs skaņas darbu netraucēja. Protams, priekšlasījumu laikā mūsu skaļruni bija izslēgti, lai netraucētu darbu. Radiofōna orķestrim pulksten 12.00 sākās pusdienas pārtraukums, un tai laikā strauji piepildījās Otto Švarca kafejnīca Aspazijas bulvāra un Kaļķu ielas stūrī. Mūzīķi, kuŗi vairākas stundas bija likuši skanēt saviem instrumentiem un paši klusējuši, gribēja atrāsīt mēles un pie tasītes kafijas apmainīties asprātībām un ziņām par jaunākajiem notikumiem Rīgas mūzīķu dzīvē ar operas mūzīķiem, kuŗi arī te milēja iegriezies. Netālu no Otto Švarca taču bija arī Latvijas konservātorija. Te nu bija īstais laiks un īstā vieta, kur būt klāt arī Rīgas mūzīķas kritiķiem, lai kāds jaunums mūzīķu dzīvē nepaslidētu garām nepamanīts.

RADIOFŌNA PIRMSĀKUMI. Tāpat kā Latvijas valsts, arī LR bija izaudzis mūsu visu acu priekšā no pavisam niecīga pasākuma par ievērojamu un nozīmīgu kultūras iestādi visā Latvijas valsts un latviešu tautas dzīvē. Pašos pirmsākumos tas bija radīts ar lielu nepieciešamības motivāciju: vajadzību sazināties ar kuģiem jūrās un okeanos, ko nekāda telefona un telegrafa līnija nevar sasniegt. Paši radiotelegrafa atklājēji bija pārsteigti un pilnīgā sajūsmā par jaunradušos iespēju pārraidīt un tālumā uztvert ne tikai balsi, bet arī katru skaņu, arī mūziku! Tālab arī saprotams, ka Latvijas jeb toreiz Rīgas radiofons sākumā bija Pasta telegrafa un telefona departamenta iestāde Satiksmes ministrijas pārziņā. Tur darbojās viens no latviešu pirmajiem, ja ne pats pirmais, radiofoni-
jas idejas iedzīvinātājs Latvijā: inženieris elektriķis Jānis Linters. 1925.1.XI darbību uzsāka Rīgas raidītājs, kas toreiz bija Satiksmes ministrijas vietējā iestāde. 1937. gadā LR no Satiksmes ministrijas nonāca Sabiedrisko lietu ministrijas pārziņā, jo kļuva skaidrs, ka tam ir nevērojama kultūrāla nozīme visā valsts dzīvē, tālu pārsniedzot pirmo šauru saistību ar kuģu radiotelegrafu. Jēkabs Rasmanis strādāja radiofona jau kopš 1928. gada un bija direktora labā roka, padomdevējs un daudzreiz faktiskais darītājs un izkārtojtājs. No 1925. līdz 1930. gadam bija divi direktori: inženieris Rolands Valters un diriģents Arvīds Pārups. No 1930. līdz 1934. gadam direktors bija rakstnieks Jānis Akurāters, no 1934. līdz 1940. gadam – rakstnieks Arveds Smilga, un viņa laikā 1938. gadā iestādi pārdēvēja par LR.

No 1940. līdz 1941. gadam LR direktors un vēlāk, kad padomju okupācijas vara Latvijas radiofona pārdēvēja par radiokomiteju, tās priekšsēdis bija rakstnieks Indriķis Lēmanis. 1941. gadā īsu laiku direktors bija inženieris Alberts Jekste. 1941. gadā vācu okupācijas vara formāli pārorganizēja LR, un tas kļuva par Austrumzemes raidītāju grupas galveno Rīgas raidītāju – *Sendergruppe Ostland, Hauptsender Riga*, kā daļa no Vācijas valsts raidītāju sabiedrības: *Reichsrundfunk Gesellschaft GmbH* ar priekšnieku, intendantu, īpašo vadītāju – *Sonderführer* – Hansu Krigleru. 1944. gada rudenī, kaņadarbībai tuvojoties, Rīgas raidītājs pārtrauca darbību; līdz 1945. gada 8. maijam latviešu valodā raidīja Liepājas raidītājs Bernta Ēverta vadībā. Rīgas raidstacijas biroja telpas un studijas no darbības sākumiem 1925. gadā līdz 1928. gadam bija galvenā pasta namā. Pa pasta ēkas pārbūves laiku no 1928. līdz 1932. gadam raidītājs mitinājās Krišjāņa Barona ielā 69, bet pēc pasta ēkas pārbūves pabeigšanas varēja atgriezties pasta ēkas jaunbūvētajos 3. un 4. stāvā, kur arī palika līdz 1944. gada rudenim, kad LR darbība kaņ apstākļu dēļ bija jāpārtrauc.

Darbības sākumā bija tikai maza saujiņa aizrautīgu entuziastu, kuŗi, netaupidami laiku un spēkus, centās padarīt un paveikt gandrīz neiespējamo. Programmu sākumgados galvenokārt sastādīja diriģents un vienlaikus direktors Arvīds Pārups. Viņš apzināja Rīgas mūziķus un aktieŗus, aicināja viņus sagatavot priekšnesumus raidījumiem. Darbinieku bija maz, darāmā darba daudz. Gadījās, ka mākslinieks, kas

bija apsolījies raidījumā piedalīties, pēdējā brīdī paziņoja, ka saslimis un nevar studijā ierasties. Stāstīja, ka tādās reizēs Pārups steidzies uz Brīvības bulvāra un Aspazijas bulvāra krustojumu pie Veckalna pulksteņa, cerībā ieraudzīt kādu mūziķi, lai to pierunātu un „atrautu uz studiju”. Reiz jaunā dziedātāja Vera Fricoviča bija ieradies LR, lai pēc direktora Arvīda Pārupa lūgumu ko nodziedātu, bet programmas pieteicējam Mirdzai Ķempei direktors nebija paspējis par programmas maiņu paziņot, un Mirdza neesot gribējusi laist dziedātāju pie mikrofona. Laimīgā kārtā minūti pirms raidījuma direktors Pārups ieradies un pārliecinājis programmas pieteicēju, ka viss notiek ar viņa ziņu. „Fricītis” apvainotā balstiņā esot dziedājis *Lidaciņu* (Foreli) u.c. Franča Šūberta dziesmas.

Tolaik, kad sāku strādāt LR, tam visā latviešu tautas dzīvē jau bija ievērojama nozīme. Abonentu skaits pēdējos gados bija strauji pieaudzis, raidījumi dzirdami visā Latvijā un tās tālākajās nomalēs, jo papildus Rīgas raidītājam bija uzcelta raidstacija Madonā (1932) un Kuldīgā (1934). Neliels raidītājs bija Liepājas pilsētā un tās tuvākajā apkaimē.

Visbiežāk pārraidīja mūzikālus priekšnesumus, taču regulārās stundās lasīja jaunākās ziņas, bija literāri raidījumi, lasīja praktiskas lekcijas lauciniekiem un dārzkopjiem, netrūka dažādu atpūtas raidījumu – lugu, koncertu, operu un operešu. Meteoroloģiskais birojs sagatavoja gaidāmā laika ziņas, kas bija sevišķi svarīgas lauksaimniekiem. Tas bija laiks, kad latviešu mājās ieskanējās programmas pieteikums un reizē sveiciens: *HALLO, LATVIJA, RĪGA, MADONA, KULDĪGA UN LIEPĀJA!* Rīgas raidstacijas starpbrīža signāls bija tautasdziesmas *Rīga dimd* pirmās taktis. Galvenokārt pārraidīja Rīgas studijā sagatavotos raidījumus, bet katrai raidstacijai bija iespēja sagatavot arī patstāvīgu programmu.

RADIOFŌNA IESPĒJAS UN PRASĪBAS. Piemērojoties LR vajadzībām, iespējām un īpatnībām, radās jauns drāmaturgijas žanrs – raidāmlugas. Skatītāji teātrī redz aktieŗu sejas izteiksmi un kustības. Mākslinieciskie vadītāji apzinājās, ka klausītājiem nekas nav redzams, un tomēr jāpanāk, lai viņi iztēlē uztvertu un pārdzīvotu acīm neredzamo. Ar sevišķu prasmi savā darbā izcēlās LR galvenais režisors Jēkabs Zaķis, kas bija arī lielisks aktieris. Viņš gādāja, lai lugās, kur darbojas vairākas personas – aktieŗi un dziedātāji, katram būtu īpatnējs balss tembrs vai izrunas veids, un klausītājiem jau no pirmās skaņas būtu skaidrs, kuŗa persona runā. Jēkabs Zaķis pats bija izcils balss modulāciju meistars – reiz iestudēja raidāmlugu, kuŗā darbojas četras personas, bet visās četrās lomās bija Zaķis viens pats, pārliecinādams klausītājus, ka piedalījušies četri aktieŗi. Pēc daudziem gadiem manās rokās nonāca Rūdolfa Blaumaņa lugas Skroderdienas Silmačos skaņuplate. Lugas režisori bija Alfrēds Amtmanis-Briedītis un Žanis Katlaps, galvenajās lomās – Olga Lejaskalne un Jānis Katlaps. Plate bija ieskaņota teātra uzveduma laikā. Iespējams, ka teātra uzdevums bija jauks, taču radoraidījumam tas nederēja, jo, atskaņojumu klausoties, bija jātur priekšā grāmata un jālasa, lai saprastu, ko kuŗa persona saka.

Raidījumiem, kur skaņai un klausītāja dzirdei jāaizstāj viss dzīvē acimredzamais, skaņām un piemērotiem trokšņiem ir sevišķi svarīga nozīme. Skaņu meistars Kristaps Lejnīeks, sadarbojoties ar skaņu tehniķiem, izveidoja veselu skaņu bibliotēku, ieskaņojot un ierakstot mikstajos diskos raidāmlugu vajadzībām dažādus trokšņus un skaņas, tostarp putnu čivināšanu, mājlopu balsis utt. Lielajās raidāmlugās dažreiz piedalījās pat 40 personu, un režisora uzdevums bija izmantot aktieŗu atšķirīgo balsu tembru un izrunas īpatnības, lai panāktu iespējamo plašumu, daudzveidību un krāšņumu. Izcils raksturlomu tēlotājs bija augumā milzīgais Teodors Lācis, ko LR bieži aicināja par uzveduma režisoru, kā arī Ēvalds Valters. Teodora Lāča un Valtera balsis nekad nepazuda pat vislielākajā un skaļākajā pūlī. Raidāmlugās bija jāpieaicina arī bērni, zēni un jaunekļi, tā dodot viņiem iespēju jau agri vingrināties aktieŗmākslā. Labi atceros Voldemāru Pukatu un Ansi Tipānu. Rīgas teātros zēnu lomas, piemēram, Spridīti, parasti tēloja aktrises, turklāt nereti cienījama vecuma. Taču radioraidījumā dzirdīga auss viegli varēja atšķirt sievietes balsi no zēna balsis, tāpēc vajadzēja atrast aktieŗus zēnus. Režisoram zēni nereti sagādāja raizes, jo viņiem drīz iestājās balss lūzums un, Jēkaba Zaķa vārdiem runājot, puīši sāka rūkt kā dunduri. Tad bija jāsameklē cits zēns. Kas par neražu! Viņš jau tik labi bija iedzīvojis teātrinieku pulkā! Viņš bija tik labi izskolots, ka nekādi sevišķi aizrādījumi vairs nebija vajadzīgi! Un nu jāmeklē un jāskolo atkal jauns – sūrojās Zaķis un meklēja jaunus zēnus, jaunus talantus, labi zinādams, ka visu zēnu teāŗta gaitas būs islaicīgas un tikai pēc nopietna darba Zeltmata vai Amtmaņa-Briedīša studijā viņiem

būs iespēja atgriezties uz teāŗta skatuves. Kam teāŗta māksla bija kļuvusi par sirdslietu, to neatturēja nekādas grūtības, lai paliktu uzticīgs teāŗta mākslai uz visu mūžu. Viens no viņiem bija Ansis Tipāns, kuŗš vēlāk strādāja ASV.

SPECIĀLĀS PROGRAMMAS. Ar laiku raidāmlugu bija arvien vairāk. Asprātīgas humoreskas, ko režisori allaŗ gaidīja, rakstīja arhitekts Verners Blumenaus, ko klausītāji pazina ar segvārdu Vitamīns. Klausītāji par viņa lugām sūtīja atzinīgas atsauksmes. Blumenauam bija vēl otrs talants – viņš darināja viņetes, ko ievietoja programmas žurnālā. Sevišķi gaidīta bija Augusta Melnalkšņa veidotā Dzimtās zemes raidījumu serija, kuŗā viņš ģeografiskus aprakstus par dažādām vietām Latvijā apvienoja ar teikām, literāriem un mūzikāliem iestarpinājumiem. Šiem raidījumiem bija svarīga kultūras vērtība. Melnalksnis bija latvieŗu literārtūras, kā arī tautas garamantu – teiku, tautasdziesmu un ticējumu pazinējs, un viņš prasmīgi veidoja ļoti interesantus raidījumus. Šajos raidījumos parasti piedalījās liels pulks aktieŗu, kā arī sōlisti, instrumentālisti, pat koŗi un itin bieŗi populārais vīru dubultkvartets „Tēvija”. Ar dzejoļu un prōzas autoru atļauju radiofōns Melnalkšņa uzvedumus saglabāja skaņu ierakstos citu raidījumu vajadzībām. Techniskā daļa bija ieguvusi sevišķi augstvērtīgu ieskaņošanas iekārtu, tā ka ieskaņojums nebija atšķirjams no tieŗraides. LR programmā katru nedēļu bija ieplānota vīru dubultkvarteta „Tēvija” agrā rīta pusstunda. Kādu laiku vīri dziedāja pirmdienas rītos, bet vēlāk, ievērojot viņu lūgumu, programmu pārcēla uz ceturtdienas rītu. Bieŗi dubultkvartetam bija koncerti svētdienās ārpus Rīgas, vīri atgriezās mājās tikai vēlā nakts vai

Vīru dubultkvartets „Tēvija”: 1. rindā no kr.: Leonīds Bērziņš, Arnolds Siliņš, Jānis Ansbergs, Arturs Kļaviņš; 2. rindā no kr.: Arturs Druva, Richards Skujiņš, Ēvalds Grunte, Edgars Plaudis (1937)

Foto no RTMMA arhīva

Darbs Radiofona studijā ap 1938. gadu

No Elmāra Zemoviča privātkolekcijas

pat agrā rīta stundā, tāpēc agrā celšanās pirmdienās, lai nokļūtu uz radiofona studiju, bija sevišķa slodze. „Tēvijas” mūzikālais vadītājs Jānis Ansbergs parasti tūlīt pēc programmas pusstundas ienāca Vispārīgajā nodaļā pēc honorāra, lai saņemtu savus 80 latus un dziedoņiem izdalītu katram savu daļu. Pēc neilga laika Ansbergs kļuva par LR darbinieku un manu kolēģu Vispārīgajā nodaļā. Vīru dubultkvartets „Tēvija”, kuŗa dziedoņiem bija spožas, jauneklīgas balsis, visā Latvijā bija ļoti populārs un labprāt palīdzēja uzvedumu plānotājiem, ja bija vajadzīgs kāds patstāvīgs koncerts, kā arī piedalījās raidījumos, dziedot tautsdziesmas vai patriotiskas vīru kuŗu dziesmas. LR bija privilēģēts stāvoklis, jo no aicinājuma koncertēt neatteicās visizcilākie latviešu sōlisti, kuŗi, instrumentālisti un labākie aktieŗi, kuŗus pieaicināja no visiem teātriem. Tāpēc klausītājiem bija iespēja dzirdēt slavenākos no slavenākajiem, tostarp Ādolfu Kaktiņu, Marisu Vētru, Arturu Priednieku-Kavarru, Mildu Brechmani-Štengeli, Alīdu Vāni, Hertu Lūsi un daudzus citus, kuŗi Latvijā bija sasnieguŗi mākslas kalngalus. Taču radiofonom ir arī savas īpatnējas prasības, un dziedāt pie mikrofona nevar tāpat kā Nacionālā operā, kur „jāpiedzied” visa lielā operas zālē. Tāpēc popularitāti ieguva radiofona dziedoņi, tostarp soprāni Vera Fricoviča un Paula Brīvkalne un liriskais tenors Aleksandrs Jankovskis, kas diemžēl mira gados jauns.

AUTORHONORĀRI UN LATVIJAS MĀKSLAS AĢENTŪRA. Kādu laiku mans darbs LR bija izrakstīt autorhonorāru izmaksas orderus par visiem autortiesību aizsargātiem darbiem, kuŗi atskaņoti raidījumos. LR programmas žurnālā, ko pa pastu piesūtīja katram radio abonentam, bija akurāti ierakstīts, kādas dziesmas, skaņdarbi, dzejoļi, stāsti, lugas, lekcijas tiks raidītas, tā ka katrs klausītājs varēja laikus izvēlēties, ko klausīties. Emīlis Melngailis labprāt pats atnāca

saņemt autorhonorārus par viņa atskaņotām kompozīcijām. Reiz redzēju arī Alfrēdu Kalniņu. Bet bija autori, kuŗi uzticēja savu honorāru iekasēšanu Latvijas mākslas aģentūrai. Latvijas mākslas aģentūra bija pilnvarojusi iekasēt autorhonorārus rakstnieci Konstanci Miķelsoni, un radiofona bija zināms, kuŗu autoru honorārus viņai ir tiesības iekasēt. Kollēgas mani iepriekš brīdināja, ka Miķelsone esot strīdīga, dusmīga, prasīga dāma, man nebūšot viegli ar viņu sadarboties. Mana pirmā tikšanās ar viņu apstiprināja kollēģu teikto. Viņa runāja stingrā, skarbā, dusmīgā balsī, nevarēja būt šaubu, ka, viņaspārīt, ierēdņi ir slinki un nekārtīgi un ko panākt iespējams tikai ar uzstājību un neatlaidību. Nezināju, vai citās valsts iestādēs ar ierēdņiem tā bija jārunā. LR tas nebija vajadzīgs, jo šeit katrs darbinieks centās apmeklētājiem pakalpot.

Programmu sastādot, cik rūpīgi vien iespējams, allaž aprēķināja, cik minūšu un sekunžu ilgs katrs sōlo un kuŗa dziesma vai orķestra kompozīcija, lai iekļautos programmai atvēlētajā laikā. Taču reizēm priekšnesuma laiks var nedaudz par dažām vai vairākām sekundēm svārstīties, jo kādreiz sōlists vai koris to pašu dziesmu nodzied mazliet lēnāk, starp divām dziesmām nepieciešams nedaudz ilgāks atelpas brīdis, un nereti gadās, ka raidījumam atvēlētais laiks beidzies, bet pēdējo dziesmu vairs nav iespējams nodziedāt. Tādās reizēs programmas pieteicējs atvainojās klausītājiem un paskaidroja, kas noticis. Citreiz notiek pretējais: koris vai sōlists nodzied dziesmu pēc dziesmas raitā secībā, un līdz apaļai pusstundai vai stundai atliek dažas minūtes, ko var izmantot piedevām. Tas bija ļoti zināms kā sōlistiem, tā kuŗiem, un katram bija sagatavota piedeva vai pat vairākas. Miķelsone allaž bija rūpīgi izpētījusi programmas žurnālu, zināja autorhonorāru likmes un atnāca ar gatavu sarakstu un aprēķinu, cik latu viņai jāsaņem. Es biju savukārt

LR direktors Arveds Smilga

sagatavojis sarakstu par autorhonorāriem, kurus viņai tiesības iekasēt, ievērojot ierakstus raidījumu grāmatā, un jau pirmajā tikšanās reizē mums radās nesaskaņas. Miķelsones sarakstā bija darbi, kuŗi parasti laika trūkuma dēļ raidījumā nebija atskaņoti un pieprasīja maksāt autorhonorārus arī par klausītājiem apsolītajiem darbiem. Paskaidroju, ka tas nav iespējams, taču viņa gāja pie paša direktora un bija ļoti neapmierināta, kad neko neparādīja. Valdības apstiprinātos noteikumus bija rakstīti, ka LR maksā autorhonorārus *par raidījumā atskaņotajiem darbiem*. Miķelsone pēc nesekmīgas cīņas direktora kabinetā atgriezās pie manis, mēs turpinājām salīdzināt sarakstus, un bieži vien viņa saņēma lielākus autorhonorārus nekā bija aprēķinājusi, jo viņai nebija zināmi gadījumi, kad mūziķi bija atskaņojuši programmas žurnālā iepriekš neizziņotas piedevas. Mazpamazām viņa pārliecinājās, ka var man uzticēties, kļuva ļoti laipna, un mēs labi sadarbojāmies. Viņa piedalījās arī dažādos LMA sarīkojumos. Kādā koncertā viņa sēdēja pie kasieres galda, un mēs draudzīgi sarīcinājāmies. Katrā atelpas brīdī, kad nebija jāpārdod ieejas biļetes, viņa kaut ko citīgi rakstīja biezā klādē. To redzēdams, es apvaicājos, ko viņa tur ieraksta? Miķelsone paskaidroja – savu nākamo darbu. Kā varēju to nezināt?! Konstance Miķelsone taču bija rakstniece! Novēlēju, lai labi veicas. Dažiem autoriem autorhonorāru izmaksas orderi nosūtīja tieši uz LR kasi pasta ēkas pirmajā stāvā, lai autoriem nav jākāpj uz programmas pārvaldi trešajā stāvā; lifta te līdz 1944. gadam nebija. Tomēr ne vienmēr tas bija iespējams, jo pēc valsts likuma uz izmaksas ordera blakus saņēmēja vārdam bija jāpieraksta arī viņa adrese, bet, ja adrese nebija zināma, orderi izrakstīja, kad autors ieradās Vispārīgajā nodaļā un adresi paziņoja. Lai kā

darbinieki centās pakalpot autoriem un programmas dalībniekiem, izdarīt gluži visiem pa prātam ne vienmēr izdevās. Par to liecina šāds gadījums. Pazīstamais dzejnieks Kārlis Jēkabsons bija pārcēlies dzīvot citur, bet adresi nezināja ne Literātūras daļas vadītājs Atis Zālītis, ne viņa vietnieks Jānis Rudzītis, ne citi pazīstamie Rīgas literāti. Piezīmes par autorhonorāriem Jēkabsonam krājās Vispārīgajā nodaļā, bet izmaksas orderi netika rakstīti. Pēc krietna laika LR kasē ieradās dzejnieks un, neatradis izmaksas orderi, uzkāpis trešajā stāvā, lai sabārtu kūtros, nolaidīgos ierēdņus, kuŗi gan saņem algu, bet neko nedara. Lai cik laipni mēģināts Jēkabsonam izskaidrot, ka izmaksas orderi pēc likuma drīkst izrakstīt tikai, uzrādot saņēmēja adresi, un viņa adrese nevienam nebija zināma, viņš bijis ļoti neapmierināts, ka tādas formalitātes dēļ viņš nesaņem, kas viņam pienākas. Kad adrese beidzot bija uzzināta un orderis izrakstīts, viņš ar orderi rokā gājis uz durvīm, galvu pret slinkajiem ierēdņiem pagriezis un viņus dusmīgi bārdams. Pie sienas blakus durvīm atradās liels rakstāmpiederumu skapis, viņš bija atvēris skapja durvis un pacēlis kāju nākamam solim skapī iekšā. Kļūmi tomēr laikā pamanījis, viņš izgājis ārā pa pareizajām durvīm. Laikā, kad sāku izrakstīt autorhonorāru izmaksas orderus, Jēkabsona autorhonorārus iekasēja Latvijas mākslas aģentūra. Kaut Latvijas dzejnieku saime bija bagātīgi sakupļojusi, komponisti vēl aizvien savām dziesmām labprāt izvēlējās viņa dzejoļus. Emīla Dārziņa *Mirdzi kā zvaigzne tu naksniņā*, Jāņa Mediņa *Birzēm rotāts Gaiziņš* un daudzu citu dziesmu teksta autors ir Jēkabsons. Pēc radiofona apstiprinātas likmes par koŗa un sōlo dziesmām, kantātēm, orātorijām, sonātām, simfoniņām, koncertiem ar orķestri, kā arī par citām kompozīcijām autorhonorārs tika aprēķināts, ievērojot atskaņojuma laiku minūtēs. Īpatnējas formas kompozīcija bija Ādolfā Ābeles skaņdarbam *Stāsts vijolei ar orķestri*. Ar Vispārīgās nodaļas gādību es ieguvu lielisku atbalstu un padomdevēju: mani iepazīstināja ar LR darbinieku, jauno mūziķi, komponistu Jāni Ivanovu. Mēs kļuvām sirsniģi draugi. Ar laiku mūzikas autorhonorāru laukā notika pārkārtojumi. Latviešu komponistiem, kuŗu skaņdarbi tika atskaņoti biežāk, LR sāka maksāt mēneša autorhonorāru kā paušalsummu. Pirmie savus autorhonorārus šādi saņēma Jānis Mediņš, Alfrēds Kalniņš un Jāzeps Vītols. LR tādējādi ieguva tiesības mēneša laikā atskaņot ikvienu komponista kompozīciju.

LR DIREKTORS ARVEDS SMILGA. Izraksts no Latviešu rakstniecības biogrāfijās (1992, 301.lpp.): *Arveds Smilga (1879.24.VI Vecpiebalgā – 1947.30.I. Cicakērā pie Elbas, Vācijā) – rakstnieks, pedagogs un žurnālists. Dzimis skolotāja ģimenē; 1893-96 mācījies Millera reālsk. Cēsis, 1896-99 Rīgas pils. reālskolā. 1899-1901 stud. arhitektūru Rīgas Politehniskajā inst., 1901-02 filoz. un ģermāņu valodniecību Jēnā un Minhenē, 1905-06 sab.izinātnes Berlīnē. Šajā laikā S. bijis arī laīkr, „Baltijas Vēstnesis” speciālkorespondents Berlīnē. 1904 ieguvis ģimn. skolotāja tiesības. 1906-07 strād. Arzamasas reālsk. Krievijā, 1907-10 A. Ķeniņa zēnu reālsk. un A. Rūmanes-Ķeniņas meiteņu ģimn. Rīgā. 1913-14 laīkr. „Liepājas Balss” red. loc.;*

1914-15 laiks. „Latvija” atbildīgais redaktors. 1916-18 S. atkal strād. par skolotāju, 1921-24 bijis Cēsu Bērzaines ģimn. Direktors, 1929-34 Cesvaines ģimn. direktors. 1924-29 Ljas telegrāfa aģentūras pārstāvis Berlīnē, 1934-40 Ljas radiofona direktors. 1944. gadā emigrējis uz Vāciju. Pirmā publikācija – dzejoļu kopa un tulkojumu kopa ar nos. „Uzzīmējumi” almanahā „Jaunā raža” 1901 (5. nr.). S. prozā atturīgs, niansēts vērojums. Viņa prozas miniatūras izd. grām. „Aizniguši ceļi” (1912) un „Siluets” (1920). Liriski noskaņota pārdomu dzeja krāj. „Aiz zaļā kalna” (1909), vēlāk public. periodikā. Rakstījis arī apc. par lit. (J. Poruku, A. Saulieti). Tulk. T. Manna noveles „Tristāns” (1923). Arveds Smilga par LR direktoru strādāja no mūža 55. līdz 61. gadam. Man šķita, ka viņš savā personībā un stājā bija saglabājis visu iepriekšējo ievērojamo amatu cieņu. Tā viņam patiešām bija nepieciešama, vadot tik respektējamu valsts iestādi. Direktora darbs ne vienmēr bija kluss un mierīgs: nereti viņam bija jāpieņem Zālamana cienīgs spriedums. Maldās tie, kuri iedomājas, ka daļo mākslu dzīve allaž norit debsēšīgā harmonijā, kā tas redzams uz skatuves. Mākslinieka temperaments reizēm tā uzliesmo, ka tikai direktors prata nomierināt vētru ūdensglāzē. Smilgu respektēja viskarstākie strādnieki, viņa klātienē asie vārdi apklusu un netika lietoti.

KĀRLIS SAULĪTIS, Latvijas Universitātes ķīmijas fakultātes students, strādāja LR jau pirmajos gados, sākumā lasīja zinās, 1938. gadā sāka vadīt Programmas sastādīšanas daļu, kas cieši sadarbojās ar Mūzikas, Literatūras un Informācijas daļu, sazinoties ar māksliniekiem, režisoriem, lektoriem un plānojot LR programmu nedēļām uz priekšu. Darbus veica teicami sastrādājies personāls – vecākā darbiniece Mirdza Ķempe un Edīte Grause (Māļīte), Ernestīne Kaufelde (Kope) un mašīnrakstītāja Lūcija Ozola. Saulītis, sadarbojoties ar Rasmani un Baltpurviņu, bija arī ilggadējs programmas žurnāla redaktors. Vēlāk par žurnāla redaktoru iecēla Konstantīnu Karuli. Sākumgados šī žurnāla nosaukums bija *Hallo, Latvija!*, vēlāk – *Latvijas Vilnis*. Jēkabs Rasmanis bija skolojies Jūlija Madernieka grafikas studijā un gādāja par grafisko ietēpju: žurnāla vāku un viņetēm. Žurnāla mākslinieciskā apdare sevišķi uzplauka, kad LR pieaicināja jauno, izcili spējīgo grafiķi Oskaru Norīti. Interesantas kōmiskas viņetes žurnālam gatavoja arhitekts un grafiķis Verners Blumenaus. Labākās mākslas fotografijas – skaistus dabasskatus – iesniedza fotografs Valdemārs Upītis un Vispārīgās nodaļas darbinieks Nikolajs Ozoliņš, viens no nedaudzajiem fotoaparāta *Leica* īpašniekiem. Programmas žurnāla redakcijas sēdes notika reizi nedēļā, parasti pirmdienas vakaros.

MIRDZA ĶEMPE-ĀDAMSONE, dzejniece, rakstniece Erika Ādamsona sieva, bija ļoti interesanta personība – kultūrāla sieviete ar vispusīgu izglītību un patīkamu raksturu – laipna, draudzīga, izpalīdzīga, kolleģu cienīta. Gan Latvijas pirmās neatkarības laikā, gan Ulmaņa valdīšanas laikā nevienam nebija nekāds noslēpums, ka viņa ir idejiska komūniste. Mirdza bija uzaugusi Liepājas strādnieku ģimenē, iepazinusies ar

„progresīvām” idejām, bet LR viņa savu politisko pārliecību un uzskatus nepropagandēja. Vairāki radiofona darbinieki Politiskai pārvaldei par viņu galvojuši, ka viņa valsti neapdraud un nav iemesla liegt viņai LR strādāt. Varbūt tā bija gudra valdības amatpersonu rīcība – ļaut viņai strādāt pilnu darba laiku radiofonā, kur kolleģas pamanītu jebkādu pretvalstisku rīcību. Bija vairāk nekā skaidrs, ka LR viņa nekādu revolūciju nebūtu varējusi taisīt, pat ja gribētu. Kolleģām nebija zināms, vai viņa Ulmaņa laikā satikusies ar komūnistiem-pagrīdniekiem un tas, šķiet, arī nevienu neinteresēja. Ulmaņa laikā cilvēki darbavietā vispār atturējās no politiskām pārrunām un debatēm. Dažam labam varbūt niezēja mēle pastāstīt kādu anekdotu par Ulmani, bet visi zināja, ka to nedrīkst, jo kāds varēja noklausīties un ziņot Politiskai pārvaldei. Neatceros, ka kāds no LR būtu izsaukts uz Politisko pārvaldi, pratināts un apcietināts. Mirdzas Ķempes brālis Emīls Ķempe 1938. gadā bija cīņijies Spānijā pilsoņu karā, būdams Dimitrova bataljona vada komandieris internacionālajā brigādē, un kritis cīņās Valensijā, Ondas ciemā. Steigeros dienu, kad pienāca ziņa par viņa nāvi, Mirdza stacīgāja saraudātām acīm, jo viņa to ļoti pārdzīvoja. LR viņa strādāja birojā jau no pirmajiem gadiem un sākumā bijusi programmas pieteicēja un ziņu lasītāja, bet 1938. gadā Programmas sastādīšanas daļas vecākā darbiniece. Viņa apgrozījās jauno dzejnieku un rakstnieku sabiedrībā un rakstīja dzejoļus, lai gan ar nopietnu dzejošanu Ulmaņa laikā maz ko varēja nopelnīt. Palaikam Ķempei patika niekoties ar lētas gaumes pantiņu kalšanu, un tolaik šādi pantiņi izrādījās itin vajadzīgi. Skaņuplašu

Latvijas Radiofona darbinieki (no kr.) informators Krūklītis, dzejniece Mirdza Ķempe, pēdējo ziņu informators un diktors Porjēts

Foto no RTMMA arhīva

Foto no RTMM arhīva

Darbs Radiofona studijā. Pie diriģenta pulsts prof. Jānis Mediņš

ražošanai arvien vairāk attīstīties, deju mūzikas nozarē parasti iedziedāja skaņuplatēs jaunākos citzemju „grāvėjus” jeb šlāgerus, kuŗiem steidzīgi bija vajadzīgi latviskoti teksti. Kādu laiku visos Rīgas nostūros patafoni skandināja „lipīgā meldijā” iedziedātu dziesmiņu ar vārdiem: *Manu mazu mērķakīti, ū-ū-ū, nepaliec par vientulīti viens pats tu... utt.*, un reti kāds interesējās, kas ir šī latviskotā teksta autore. Mirdza stāstīja, ka reiz, slimnīcā gulēdama, tik tikko valdījusi smieklus, kad istabā ienākusi žēlsirdīgā māsiņa, pie sevis dziedādama: *Manu mazu mērķakīti, ū-ū-ū...*, pat nenojauzdama, ka teksta autore tepat guļ un klausās. Joks kur joks, bet viņai par šādu darbu labi samaksāja. Viņa sacerējusi daudz tekstu dziesmuspēlēm teātros. Tāpat kā dažam labam latviešu inteliģentam, arī Ķempei-Ādamsonai bija apārstēta tuberkuloze un diezgan vārga veselība. Reiz, kad viņa bija veselības uzlabošanas atvaļinājumā, es kopā ar dažiem LR kollēģām apciemāju viņu mājās. Kamēr dāmas savstarpēji tērzēja, mēs, puīšu cilvēki, runājāmies ar Eriku Ādamsonu. Tikos ar viņu pirmo reizi, un mums bija interesanta saruna. Ulmaņa valdība uzskatīja Ādamsonu par kreisi noskaņotu rakstnieku, un viņš Ulmaņa laikā piedzīvoja dažādus aizliegumus. Viņš bija sacerējis satīrisku darbu ar nosaukumu *Mālu Ansis* un, pārstatot burtus, viegli varēja uzminēt vārdu „Ulmanis”. Vēl mazāk nekā komunistiem Ulmanis uzticējās labajam spārnam – pārkonkrustiešiem, bet īpaši viņš ienīda savu kādreizējo politisko pretinieku, rakstnieku Andrievu Niedru. Stāstīja, ka sarāts dziedonis Mariss Vētra, jo koncertā, Ulmanim dzirdot, dziedājis Alfrēda Kalniņa jaunībā komponētās sōldziesmas ar Andrieva Niedras tekstu. Tērzējot ar Eriku Ādamsonu, bijām vienisprātis, ka Niedras *Liduma dūmos* latviešu literātūrā ir nozīmīgs darbs un to no skolu programmām svītrot gan nevajadzēja.

Piemīnējām arī Latvijas brīvības cīņu posmu, kad Andrievs Niedra bija Ulmaņa valdības pretinieks, nospējis par dzimtenes nodevību un izraidīts no Latvijas ar aizliegumu atgriezties. Prātojām, ka Andrievs Niedra ir kļūdījies, bet tagad vairs Latviju neapdraud, un būtu laiks viņam sodu mīkstināt un atļaut atgriezties Latvijā. Viss strauji mainījās pēc krievu okupācijas 1940.17.VI. Jaunieceltais LR direktors, tad saukts par radiokomitejas priekšsēdi, rakstnieks (kādreizējais komunistu pagrīdnieks) Indriķis Lēmanis vienmēr lūdz Mirdzas Ķempes padomu. Viņa kļuva par jaunā priekšsēža labo roku, būdama visu radiofona darbu un darbinieku laba pārzinātāja. Taču viņa pret mums kā allaž bija laipna un pieklājīga. Līdz ar vācu iebrukumu Latvijā, kad radiokomitejas komunisti bēga uz Krieviju, aizbrauca arī viņa. Pēc kara, atgriezusies Latvijā, viņa kļuva par vienu no ievērojamākajām dzejnieceēm.

MŪZIKAS DAĻA bija vislielākā – ar savu simfōnisko orķestri. Padomju okupācijas laikā nodibināja kori, vēlāk deju kapellu. Bija savi sōlisti un vairāki pianisti – Jānis Ķepītis, Jānis Suchovs, vēlāk Lauma Reinholde. Rīgā reizēm viesojās ārzemju dziedātāji, pasaules slavenības, kuŗi neieradās ar savu pianistu, bet izvēlējās kādu no Rīgas pianistiem. Šķiet, ārzemnieku visiecienītākais Rīgas pianists bija Suchovs. Sōlisti parasti izvēlējās dziesmas, kas līdzīgas pēc satura, taču katra savā tonķārtā. Publiskā koncertā klausītāji pēc katras dziesmas aplaudē, bet radiokonzertā ir klusuma brīdis, tāpēc klausītājiem, ja nākamā dziesma ir citā tonķārtā, dziesmas pirmās taktis šķiet skanam nepareizi jeb „griež ausis”. Mūzikas daļas vadība tāpēc ieteica saskaņot koncertdziesmu priekšnesumus ar pianistu, kas, dažu sekunžu laikā starp dziesmām ar klavierēm „pāmodelē” tonķārtas. Īpašu atzinību

ar ļoti iejūtīgiem pārmodelējumiem izpelnījās Jānis Suchovs. Ārzemju sōlisti Rīgā ieradās apmaiņas kārtībā, radiofōniem sadarbojoties. Darbbiedri stāstīja par kādu itāļu dziedātāju, kas viesojusies Rīgas radiofōnā agrāk. Uzzinājusi, ka latviešiem ir skaistas tautsdziesmas, piedāvājusies kādu nodziedāt. Sōlistei iedotas *Pūt vējiņi* notis. Viņai dziesma iepatikusies, un sōliste jūsmojusi, cik latviešu un itāļu valoda ir līdzīga: *Sol lī, sol lā, bet ne devā...* Latviešu dziedātājas iegriezās arī pie mums Vispārīgajā nodaļā vai nu saņemt honorāra izmaksas orderi par raidījumā dziedātām dziesmām, vai sasveicināties un pastāstīt jaunākos piedzīvojumus. Alīda Vāne bija koncertējusi kādā no Vidusamerikas zemēm, kur notika lieli nemieri. Atkal un atkal uzradās kāds uzņēmīgs ģenerālis, kas ar armijas palīdzību izdarīja apvērsumu un pārņēma valsts varu savās rokās. Alīde Vāne vienu šādu notikumu atstāstīja isos vārdos: *Tu uzmosties no rīta. Bum, bum. Māja nodreb. Bilde nokrīt no sienas. Jauna valdība.* Elza Žebranska pastāstīja savus piedzīvojumus Helsinku radiofōnā, kur uzņemta ļoti sirsnīgi. Pirms koncerta viņa vēlējusies mēģinājumu kopā ar pianistu. Mūzikas daļas darbinieks atbildējis, ka latviešu sōlodziesmām pianists nav vajadzīgs, viņš pats spēlēšot pavadījumu. Žebranska zināja, ka līdz šim latviešu sōlisti Somijā dziedājuši Emīla Dārziņa un Alfrēda Kalniņa jaunībā komponētās sōlodziesmas, kam klavierpavadījums ir vienkāršs un viegls. Viņa nolikusi uz klavierēm Jāņa Mediņa dziesmas *Birztaļiņa* notis. Laipnais soms uzmetis acis notīm un aizgājis paaicināt pianistu.

JĀNIS MEDIŅŠ bija LR Mūzikas daļas vadītājs un LR orķestra galvenais diriģents. Tā kā viņš bija Latvijas konservātorijas profesors, darbinieki mēdza viņu saukt par profesoru Mediņu. Viņa enerģija un

darbaspējas bija apbrīnojamas. Viņa komponēto dziesmu skaits koriem un sōlistiem sniedzās simtos, turklāt pārsteidza viņa fantastiskās spējas isā laikā sacerēt dažādus skaņdarbus. Stāstīja, ka operu *Lu-teklīte* viņš radījis trīs mēnešu laikā. Mūziķi apgalvoja, ka Jānis Mediņš spēj diriģēt jaunu skaņdarbu, ar to iepriekš neiepazīstoties. Reiz komponists izglāba radiofōnu no lielām briesmām. 1940. gadā, tūlīt pēc Latvijas iekļaušanas PSRS, piezvanījies kāds no Maskavas un pieprasījis, lai nākamā dienā Rīgas īpašās programmas laikā radiokomitejas simfōniskais orķestris spēlētu *Internacionāli*. Taču nošu bibliotēkā *Internacionāles* partitūras orķestrim nebija, tāpēc tika lūgts tās atsūtīt. Zvanītājs no Maskavas bija pārliecināts, ka notis ir kaut kur noslēptas un ieteica tās sameklēt, jo tagad taču Latvijā *Internacionāli* droši drīkst spēlēt. Uz atkārtotu apgalvojumu, ka Rīgā nošu nav, viņš jautāja, vai radiokomitejas orķestris atsakās spēlēt *Internacionāli*, un piedraudēja izrēķināties ar „kaitniekiem”, kuŗus bargi sodīšot. Nākamā dienā radiokomitejas orķestris spēlēja *Internacionāli*, un nekad vēlāk, kad pēc ilgāka laika no Maskavas bija saņemtas notis, tā neskanēja tik koši, melodiski un krāšņi. Jānim Mediņam bija tikai īslaika darbiņš uzrakstīt *Internacionāles* partitūru simfōniskam orķestrim, meistarīgi izmantojot katra instrumenta skanīgumu. Viņš bieži devās ārzemju komandējumos. LR sūtīja viņu uz Berlīni, kad bija jāiegādājas koncertklavieres. Viņš labi prata vācu valodu un labprāt viesojās Berlīnes valsts radiofōnā. Atgriezies Rīgā, viņš iegriezās Vispārīgajā nodaļā izstāstīt jaunāko Berlīnē dzirdēto anekdotu. Sadzīvē profesors bija draudzīgs un laipns, vienmēr labā garastāvoklī. Ienācis mūsu nodaļā, viņš, priecīgi smaidot, sasveicinājās ar katru darbinieku, sniegdams roku. Visbiežāk redzējam viņu orķestra mēģinājuma pārtraukumos. Tā kā bija

Jānis Ivanovs 20. gs. 30. gados

Foto no RTMM arhīva

Foto no RTMM arhīva

Andrejs Eglītis (stāv) ar kolēģiem LR redakcijas Informācijas daļā (1939.V)

trīs komponisti – brāļi Jāzeps, Jānis un Jēkabs Mediņi, LR bija zināms, ka minot skaņdarba autoru, nedrīkst rakstīt tikai iniciāli, bet jāraksta komponista pilns kristītais vārds. Visbiežāk dzirdējam Jāņa Mediņa kompozīcijas, taču tika atskaņotas arī Jāzepa Mediņa simfonijs un skaistās korā dziesmas vīru korim *Kas kaitēja man dzīvot un Ganiņš*, kā arī Jēkaba Mediņa korā dziesmas. Simfōniskam orķestrim atskaņojamo pasaules komponistu darbu netrūka. Mazākiem, it sevišķi atpūtas mūzikas ansambļiem, programmas materiāls bija jāsadāda pašiem. Vairāki jaunie latviešu komponisti, piemēram, Aleksandrs Vinters un citi sekmīgi komponēja piemērotu mūziku. Reiz vokālā vienība „Ritmiķi” lūdza radiofona vadībai atļauju koncertā izmantot klasiskās mūzikas melodijas, ko autortiesības vairs neaizsargā. Profesora Jāņa Mediņa atbilde bija: *Nē, komponējiet paši!*

JĀNIS IVANOVS, pieņemts darbā par mūzikas referentu, ienāca ik dienas Vispārīgajā nodaļā. Mūzikālo priekšnesumu mēģinājumos un raidījumos jaunā komponista darbavieta bija Skaņu centrāle, no studijām atdalīta ar skaņu necauraidīgām sienām un logiem, kur bija iespēja visus raidījumus noklausīties skaļrunī, proti, dzirdēt to, ko dzird klausītāji. Ivanovam bija iespēja pieprasīt pārkārtot mikrofona novietojumu vai citādi uzlabot raidījuma kvalitāti. Laikā, kad sāku strādāt LR, Jānis Ivanovs bija apmēram 30 gadu vecs, ļoti centīgs mūziķis un izcili apdāvināts komponists. Viņa sapnis bija kļūt par orķestra diriģentu. Latvijas konservātorijā Jānis Ivanovs 1931. gadā bija beidzis profesora Jāzepa Vītola kompozīcijas klasi, papildinājis vēl praktiskās kompozīcijas klasē (1931-1933) un studējis arī orķestra diriģēšanu. Jāņa Ivanova pirmie simfōniskie darbi LR jau bija atskaņoti, un klausītāji jūsmoja par viņa melōdiskās 3. simfōnijas pirmatskaņojumu. Taču Ivanovs LR laimīgs nejutās, jo viņam nebija nekādu cerību tikt pie diriģenta pulsta. LR galvenais diriģents, profesors Jānis Mediņš bija pašos spēka gados. LR bija pieņemts arī 1907. gadā dzimušais klasiskās mūzikas diriģents Oļģerts Bištēviņš. Vieglās mūzikas koncertus diriģēja kādreizējais direktors Arvids Pārups. Atsevišķos raidījumos vieglās mūzikas diriģēšanu uzticēja komponistam Oļģertam Kreišmanim un vienu otru vasaras

koncertu jaunajam, izcili apdāvinātajam Leonīdam Vīgneram. Kādā atklātības brīdī Jānis Ivanovs man atzinās, ka jūtoties kā iemūrēts, bez karjēras izredzēm. Ar Jāni Ivanovu sadraudzējies, veicot savus darba pienākumus. Par dažādu formu kompozīciju atskaņojumiem man bija jāaprēķina autorhonorāri, un Jānis Ivanovs man skaidroja, kurā katēgorijā atskaņotā kompozīcija iekļaujama. Žaņa Unāma bibliogrāfiskā vārdnīcā *Es viņu pazīstu* (1939) minēts, ka Jānis Ivanovs pēc tautības ir krievs. Radiofona darbinieki par to bija pārsteigti, jo visi domāja, ka viņš ir latvietis ar krievisku uzvārdu, tāpat kā daudziem latviešiem. Ivanovs man paskaidroja, ka viņa tēvs ir krievs un māte latviete. Viņam bijis jāizšķiras par tautību, un viņš to darījis pēc izjūtas. Tomēr par Ivanu viņš saukties negribot. Viņš drīzāk būtu ar mieru parakstīt savas kompozīcijas tāpat kā Sibēliuss ar vārdu „Jans”. Vienalga, kādu tautību Ivanovs izvēlējās, viņš bija īsts patriots, kas patiesi mīl savu dzimteni Latviju. To apliecina viņa kompozīciju nosaukumi: simfōniskās poēmas *Zilie ezeri*, *Padebešu kalns*, svīta *Latgales ainavas*, *Latgales simfōnija*, simfōniskais tēlojums *Lāčplēsis* un patriotiskā sōlodziesma *Arāja ticība* ar dzejnieka Raimonda Bebrņa tekstu. No 1936. līdz 1940. gadam Bebris bija Valsts prezidenta pils komandants. Ivanovs ar viņu bija labos draugos un bieži ciemojās pie viņa pilī „uz tasīti kafijas”.

EMILIS MELNGAILIS ir viens no ievērojamākiem latviešu komponistiem. Šķita, ka dzīve viņam nodarījusi pāri. Visi slavenie latviešu komponisti Latvijas pirmās neatkarības laikā bija materiāli nodrošināti. Jāzeps Vītols bija Latvijas konservātorijas rektors un profesors. Ap viņu pulcējās komponisti Ādolfs Ābele, Ādolfs Skulte, Pauls Jozuus. Nacionālajā operā strādāja talantīgais Teodors Reiters un jaunās paaudzes komponisti, konservātoriju beigušie Jēkabs Poruks un Knuts Lesiņš. Latvijas radiofona Mūzikas daļas vadītājs bija komponists Jānis Mediņš, diriģenti – Arvids Pārups, Oļģerts Bištēviņš, mūzikas konsultants Jānis Ivanovs. Alfrēds Kalniņš bija Doma baznīcas ērģelnieks. Vienīgi Emilis Melngailis bija palicis bez liela, slavēta amata un stabiliem ienākumiem. Vai iemesls bija Emiļa Melngaiļa šķautņainā personība? Nereti viņš bija skarbs un vārds neizvēlējās. Korā dziedātāji stāstīja, ka viņš kādu tenoru rājis: *Ko tu kviec kā cūka?* Mēloja arī, ka Melngailis ir nesaticīgs un strīdīgs. Viņš neguva pelnīto atzinību, bija un palika „neatzīts ģenijs”, viņa nopelni latviešu tautasdziesmu melōdiju vākšanā un pierakstīšanā, iespējams, netika pietiekami augstu novērtēti, un ieguldījumu tautas folkloras pētīšanā atzina tikai vēlāk. Orķestrācija nebija Melngaiļa stiprā puse, taču par viņa tautasdziesmu sabalsojumiem korā diriģents, brīvmākslinieks Niklāvs Balodis reiz teica: *Ja tā ir latviešu tautasdziesma, tad klausoties jānoņem cepure; bet, ja to sabalsojis Emilis Melngailis, tad cepure jānoņem vēlreiz.* Jānis Mediņš reiz raksturoja Melngaili ar vienu vārdu: *Milzis*, un tas bija teikts ar lielu, patiesu cieņu ne tikai komponista dižā auguma dēļ. LR ik nedēļu bija ielānojis regulārus Emiļa Melngaiļa kompozīciju raidījumus, kuŗos piedalījās „Deviņi bāleliņi” un sōlists tenors Ozolītis. Iespējams, ka autorhonorāri par LR

un citur atskaņotām dziesmām bija viens no svarīgākajiem Melngaiļa ienākuma avotiem. Viņš labprāt iegriezās Vispārīgajā nodaļā, un mēs pārliecinājāmies, ka izdaudzinātais nesaticīgais, skarbsais, stūrgalvīgais latviešu mūzikas milzis, no kuŗa daudzi bijās, mēdz būt sirsniņš un draudzīgs. 1938.7.V notika svinīga Latvijas rakstu un mākslas kameras atklāšana. Pie iejas zālē viņam prasīts uzrādīt ielūguma karti, bez kuŗas durvju sargs nedrīkstēja nevienu ielaist, bet Melngailim tādas nav bijis. Viņš durvju sargam teicis: *Es esmu Emīlis Melngailis, un latviešu mākslas dzīvē man ir sava vieta.* Taču durvju sargs viņu nav ielaidis. Bija noticis neticamais. Rīcības komiteja izsūtīja ielūgumus simtiem ievērojamu kultūras darbinieku, zāle bija piepildīta līdz pēdējai iespējai, bet Melngailim vietas neatradās, lai gan viņam būtu jāsež pirmajā rindā. Viņš apzinājās savu izcilumu un nekautrējās asi kritizēt latviešu mūzikas autoritātes. Jāzeps Vītols bija Nikolaja Rimskā-Korsakova skolnieks un, mācot jaunos mūziķus, vadījās pēc Rimskā-Korsakova metodēm. Emīlis Melngailis bija studējis mūziku Drēzdenes un Pēterburgas konservatorijā un Rimskā-Korsakova teoriju kritizēja. Rimskis-Korsakovs bija instrumentējis Modesta Musorgska operu *Boriss Godunovs*. Melngailis bija pārliecināts, ka Rimskis-Korsakovs Musorgska mūziku sabojājis, un ķērās pats pie milzīgā darba – par jaunu instrumentēt operu, kā Musorgskis to būtu vēlējis. Latvijas Nacionālā opera iestudēja Melngaiļa instrumentēto *Boriss Godunovs*. Diemžēl pēc nedaudzām izrādēm operas skatītāju zāle bija pustukša, operas vadība bija spiesta šo izrādi no repertuāra svītrot. Daudz labāk neveicās Melngaiļa oriģinālbaletam *Turaidas Roze*. Nacionālajā operā iestudēja Mārtiņa Jansona operu *Tobago*, ko izrādīja samērā ilgi, un Melngailis ar rūgtumu stāstīja, ka atzinību nav guvis viņa orķestrētais *Boriss Godunovs*, bet gan kāda zemnieka komponētā opera *Tobago*. LR atskaņoja gan Mārtiņa Jansona simfoniķos darbus, gan kameramūziku, taču klausītājiem viņš bija vairāk pazīstams kā mazo instrumentālo darbu autors. Tikai apmēram 40. gadu sākumā Melngailis pamazām sāka atzīt par labu vienu otru Jāzepa Vītola kompozīciju, kuŗā Rimskā-Korsakova skola nav tik jūtama. Emīlis Melngailis daudzus gadus vāca latviešu tautasdziesmu melodijas, ar divriteni apceļojams Latviju un tālākos pagastos meklēdams vecākus ļaudis. Par saviem braucieniem Melngailis publicēja interesantus aprakstus laikrakstā *Jaunākās Ziņas*. Iepazīnies ar dažādu novadu tautas valodu, viņam par valodniecību radās savs viedoklis. Būdamis teicams vācu valodas pratējs, Melngailis bija iecerējis uzrakstīt zinātnisku pētījumu salīdzinošā valodniecībā un publicēt to vācu valodā ar nosaukumu: *Der lettische Beitrag zur deutscher Sprache*. Melngailis apgalvoja, ka latviešu valodnieki, arī Jānis Endzelīns, cenšas latviešu valodu attīrīt no vairākiem iedomātiem ģermānismiem, kuŗi īstenībā ir latviešu jeb baltu vārdi, ko vācieši pārņēmuši, būdami ilgā saskarē ar baltu tautām, piemēram, *Schmuck* no *smuks*, *schmecken* no *smekēt*. Melngailis apstrīdēja arī, ka vārds „stūrgalvīgs” saistīts ar vācu *stur* – latviešu valodas pratējam esot tikai jāiedomājas stūrgalvīgais, ietiepīgais, nepiekāpīgais libietis ar

stūrainu galvas formu, lai saprastu šī vārda īsto nozīmi. Tobrīd, kad Melngailis mums to stāstīja, mēs skatījāmies uz viņa paša stūraino galvu un redzējām viņa acis iezibamies spītības ugunī. Viņš pats bija visstākais savas teorijas piemērs. Melngailis vairākkārt pieminēja, ka viņa senčos ir lībieši. Viņš prata arī leišu valodu. Reiz Emīlis Melngailis sagrēkojās. Par šo notikumu nākamā dienā direktoram ziņoja mūzikas konsultants Jānis Ivanovs, no kuŗa mēs uzzinājām, kas noticis. Melngaiļa tautas melodiju sabalsojumus mazam dziedātāju un instrumentālam ansamblim regulāri atskaņoja katru nedēļu pēcpusdienā starp pulksten pieciem un sešiem. Kopā ar ansambļa „Deviņi bāleliņi” dalībniekiem studijā ienācis Melngailis, piegājis pie mikrofona un sācis dziedāt, vai, pareizāki sakot, baurēt līdzī dziedoņiem un spēlmaņiem. Pēc radiofona noteikumiem, ikvienu sōlistu vai ansambli pārbaudīja mūzikas komisija un pie mikrofona laida, ja priekšnesuma mūzikālais līmenis tika atzīts par raidījumam piemērotu. Melngailim tas bija ļabi zināms. Ansamblis, kas atskaņoja viņa kompozīcijas, bija atzīts par raidījumiem piemērotu, bet nekādā ziņā paša cienījamā komponista Emīļa Melngaiļa neskolotā balss. Ivanovs bijis stipri pārstēigts par Melngaiļa negaidīto pārdošību. Apzinādāmie savu pienākumu, viņam bija ne tikai tiesības, bet pat pienākums priekšnesumu pārtraukt, pavēlēt izslēgt mikrofonus. Ivanovs bija atļāvis priekšnesumam izskanēt un brīdinājis Melngaiļi nākamajā vairs nepiedalīties. Iespējams, ka Melngailis pirms raidījuma bija iedzēris kādu glāzi alus. Atlika vēlēties, lai klausītāji nodomātu, ka dziesmu dziedājis kāds „tautas dziedonis”. Radiofona direktoram ar Melngaiļi bija nopietna saruna, un viņa sōlopriekšnesumi vairs neatkārtojās. Radiofons nekādus klausītāju protestus nesanaņēma, un šis gadījums drīz aizmirsās. Mūziķu dzīvē gadījās dažādi kōmiski notikumi. Emīlis Melngailis stāstīja, ka reiz kāds pazīstams kultūras darbinieks, sarunājoties par operu mūziku, nosaucis viņu par Melnalkšņa kungu. Melngailis sācis izteikt savas domas par Richarda Vignera operu *Loengrins*. Sarunu biedrs laipni aizrādījis: *Jūs droši vien gribējāt teikt: Richards Vāgners? Melngailis atbildējis: Jūs droši vien gribējāt mani uzrunāt: Melngaiļa kungs?*

Emīlis Melngailis ar dēlu Teni pieraksta tautas dziesmas Lielsvitenē

Foto no RTVM arhīva

LITERĀTŪRAS UN PRIEKŠLASĪJUMU DAĻAS vadītājs, kad sāku strādāt LR, bija Atis Zālītis, kurš bija strādājis par skolotāju un darbojies žurnālistikā. Šad tad viņa patriotiskie raksti, kuros tika slavināts Kārlis Ulmanis, parādījās žurnālā *Sējējs*. Mēloja, ka Zālītis amatā iecelts ar „rikojumu no augšas”. Nav šaubu, Ulmanis ir pelnījis uzslavu par veiksmīgu valsts dzīves vadību. Politiskie pretinieki Ulmani dēvēja par diktatoru, jo viņš pārņēma valsts vadību, ignorējot Latvijas satversmi. Taču Ulmaņa rīcība ne mazākā mērā neatbilda jēdzienam, ko pasaulē saprot ar vārdu „diktatūra”. Citās zemēs diktatori zvērīgi izrēķinājās ar politiskajiem pretiniekiem, piesprieddami nāvessodu un ilgu ieslodzījumu, sarauša sev milzīgas materiālās bagātības. Ulmaņa laikā Latvijā viņa politiskos pretiniekus – komunistus, sociāldemokratu partijas dižvīrus un pērkonkrustiešus uz zināmu laiku ieslodzīja cietumā, bet neviens nāvessods piespriests netika, un Ulmanim nebija neviena personiska ārzemju bankas konta, kurā būtu noguldīti miljoniem latu. Par Ulmaņa slavīnāšanu gādāja Sabiedrisko lietu ministrija, ko tautā dēvēja par „Propagandas ministriju”. Ikvienam bija redzams, ka Ulmanis dara labu darbu, taču viņa pārspīlētā slavīnāšana un godināšana, ceļot godavārtus, kaisot ziedus ceļā, pasniedzot vārpu vainagu, jūsmīgi dēvējot par *zemes saimnieku* utt. daudziem likās nevajadzīga. Netrūka arī „politisko ziņotāju”, kuri nosūdzēja Politiskai pārvaldei ikvienu, kas par Ulmani sabiedrībā bija izrunājis kritiski, un tas tad tika sodīts ar samērā lielu naudas sodu. Tādējādi radās nedrošības sajūta, jo allaž bija jāuzmanās un jāvēro, kādi cilvēki ir klāt, lai neiekultos nepatīkšanās. Diemžēl Ulmaņa laikā uzradās lišķi un lidēji, kuri centās piegļaimoties vadonim, cerēdami gūt personisku labumu vai ienesīgu amatu. Tā bija Ulmaņa laika visnepatīkamākā parādība. Tāpēc sākumā Ata Zālīša sabiedrībā es jutos mazliet nedroši, nezinādams, vai, viņam dzirdot, jāuzmanās katra izteiktā vārda dēļ, lai to neiztulkotu man par sliktu,

jo karsts Ulmaņa slavīnātājs nekad nebiju bijis. Taču vēlāk sapratu, ka aizdomām nav pamata. Zālītis bija kluss, pieklājīgs, laipns, draudzīgs un labi iekļāvās LR saimē. Raidījumos, tāpat kā presē, protams, Ulmaņa slavīnāšana notika, un ar to bija jāsamierinās. Viens no visievērojamākiem Literatūras daļas darbiniekiem bija Jānis Rudzītis, vairākus gadu desmitus izcilākais latviešu literatūras kritiķis ar vispamatīgāko izglītību. Dzejnieks Kārlis Baltpurviņš kādu laiku Vispārīgajā nodaļā strādāja par darbvedi, bet pēc kāda laika lūdza sevi pārcelt uz Literatūras daļu, jo tur varēja tikties ar latviešu dzejniekiem un rakstniekiem. Baltpurviņš publicējās ar vārdu Kārlis Dzelde. Viņš bija autors vairākiem radiouzvedumiem, arī 1938.18. XI atskaņotai kantātei *Brīvības dziesma*. Literatūras daļā Baltpurviņš iepazinās ar režisoriem un aktieriem. Viņu savaldzināja teātra māksla, viņš pats piedalījās savos uzvedumos, un pēc gadiem trimdā iesaistījās Mērbekas teātra grupā, arī ar Kārļa Dzeldes vārdu. Stāstīja, ka Krišjānis Barons ar sievu ikdienā sarunājušies, dainas skandēdami; Rudzišu Jānis un Baltpurviņš palaikam uzjautrināja darbabiēdus, sarunādams pantos. Viņiem abiem rīmešana veicās viegli, kā rotaļājoties, un darbinieki bija pieraduši ikdienā dzirdēt viņu pantiņus. Reiz Baltpurviņš, darba biedriem dzirdot, Rudzītim teica: *Viņš, ko domā, prasis man, / Vai nav papross klā? / Es tam atbild tā kā skan: / Gads kopš nepipā!* Kāda LR darbiniece bija laimīgi sagaidījusi mantinieku, darbinieki nolēma pasniegt viņai kopīgu apsveikumu, un Jānis Rudzītis sacerēja apsveikuma pantiņu. Kaut arī iemīļots darbabiēds, taču arī viņam netrūka ienaidnieku. Viņš bija vieninieks un dažādu iemeslu dēļ šad tad pārcēlās no viena dzīvokļa vai istabiņas uz citu. Tādam darbam bija jāsauc smaga darba darītāji – ekspresi. Stāstīja, ka Rīgas ekspresi Rudzīti ienīstot, jo pārvadājot Rudziša mantas, pamatīgi jānostrādājas. Viņam neesot nekā cita, kā tikai grāmatas, kas smagas kā akmeņi.

Bērnu ludziņas ierakstīšanas laikā. Labā pusē Vilis Lapeniekis, bet kreisā – aktieris Ludvīks Šmits

Foto no RTM/M arhīva

Pie mikroфона Viņa Lapeņieka dēli

Kāds ierosināja LR rīkot latviešu dzejnieku un rakstnieku pusstundu, kurā autori paši lasītu vai deklamētu savus darbus. Šo raidījumu virknē piedalījās Vilis Plūdons, Edvarts Vīrza, Leonīds Breikšs, Jonāss Miesnieks, Aleksandrs Čaks un citi. Vīrza dzejoļus burtiski noskaldīja. Diemžēl arī citi autori savus sacerējumus lasīja vienmuļā, neizteiksmīgā balsī, un radiofona vadība nolēma turpmāk aicināt rakstnieku darbus lasīt aktierus – runas mākslas meistarus. Literatūras daļā centās atbalstīt arī jaunus talantus – dzejnieka Aleksandra Pelēča dzejoļus nolasīja aktrise Janīna Puncule. Literatūras daļas pārstāvji sazinājās ar Zemkopības ministriju un darba kameru un rīkoja priekšsajūmu serijas. Profesionāli padomi lauksaimniekiem, zemkopjiem un daudzu citu profesiju darbiniekiem bija ļoti populāri, tos klausījās galvenokārt laucinieki. Inženiera Jāņa Lintera padomi radiotehniķiem īpaši interesēja jauniešus, kuri vēlējās uzbūvēt savu radiouztvērēju. Lektori saņēma honorāru par katru raidījumā nolasītu lekciju; honorāra izmaksas ordeņus lektoriem izrakstīja Nikolajs Ozoliņš. Reiz pirms Ziemsvētkiem Ozoliņš aizgāja atvaļinājumā, un man bija viņš jāaizstāj. Pēdējā priekšsvētku dienā strādājām tikai līdz pulksten 12.00. Apmēram pulksten 11.45 pie manis ienāca vicedirektors saimniecības lietās Jānis Magone, LR kases darbiniece un kāds vīrs, kas apgalvoja, ka pirms diviem gadiem lasījis kādu lekciju, bet honorāru neesot saņēmis. Vicedirektors saimniecības lietās bija nepatīkami pārsteigts, ka LR kas tāds noticis, un gribēja pārliecināties, vai viss tiek nokārtots. Kases darbiniece bija atskrējusi, lai varētu lektoram izmaksāt naudu pirms kases slēgšanas. Lektors zināja, kad lekciju lasījis, taču programmas grāmatā par to bija jāsameklē ieraksts. Kamēr šķirstīju žurnālu, lektors vaimanāja, ka viņam pēc stundas atiet vilciens uz Alūksni. Šķīta, ka vicedirektors ir ar mieru lektoram pienākošos 14 latus izmaksāt no savas kabatas, lai glābtu LR godu. Laimīgā kārtā ierakstu atradu un drīkstēju izrakstīt orderi lektoram,

tikai vispirms noprasīju viņa adresi. Kases darbiniece no kases atnesa naudu. Vicedirektors saimniecības lietās, klanīdamies un vairākkārt atvainodamies lektoram iedeva viņam naudu, apsodamams, ka tāds gadījums LR nekad vairs neatkārtosies. Pēc svētkiem pavēstīju Nikolajam Ozoliņam par notikušo, un viņš teica, ka izmaksas orderi nav varējis sūtīt uz kasi, jo nebija ierakstīta lektora adrese. Literatūras daļā viņa adresi nezināja. Nikolajs Ozoliņš bija sazinājies ar lektora darbavietu, kur viņam paskaidrots, ka šis cilvēks darbu atstājis, pārcēlies uz citurieni un nav adresi paziņojis. Ozoliņš rādīja vairākas izziņas no dažādām vietām ar atbildi, ka minētās personas adrese nav zināma. Tāpēc bija nolemts honorāru izmaksāt, kad viņš ieradīsies pats un paziņos savu adresi. Brīdī, kad pār plecu skatījās augstākā priekšniecība, nevarēju un man nebija laika šķirstīt Ozoliņa darba aktis, kur to visu varēja uzzināt. Nospriedām, ka lektors bijis varenī apsviedīgs zellis. Viņš nenāca uz LR parastā darba laikā, bet, labi zinādams, ka priekšsvētku dienā darbalaiks iestādēs beidzas 12.00, nogaidīja līdz pēdējai minūtei un negāja vis uz darbvedību, bet taisnā ceļā pie paša vicedirektora ar sūdzību un žēlošanos par nekārtībām iestādē. Viņam patiešām laimējās, ka satika vietas izpildītāju, kam visa priekšvēsture nebija zināma, un pietrūka laika to izpētīt. Izdancinājis LR darbiniekus, viņš varēja apmierināts braukt atpakaļ uz Alūksni. Man likās, ka viņš ar saviem 14 latiem kabatā aizgāja ar tik apmierinātu smaidu sejā, kā kaķis, kas apēdis ģimenes kanārijputniņu. Nevienam viņam neprasīja uzrādīt dzelzceļa biļeti uz Alūksni; varbūt viņš, savus 14 latus saņēmis, aizbrauca tepat uz Anniņmuižu.

INFORMĀCIJAS DAĻAS vadītājs Arvīds Klāvsons bija laikraksta *Rīts* redaktors. No LR reportieriem atceros Aleksandru Bundžu, Andreju Eglīti, Vasiliju Jemeljanovu, Pēkšēnu, Irēni Rozi (vēlāk Karuli), sporta reportierus – Voldemāru Dulmani un Osvaidu

Radio orķestris Radiofona studijā (1939)

No Elmāra Zemoviča privātkolekcijas

Porieti. Reportieru uzdevums bija savākt ziņas par svarīgākajiem notikumiem valsts dzīvē un sagatavot ziņojumus nolasišanai. Radiofona un Rīgas laikrakstu reportieri sadarbojās. Klāvsons bija ļoti noteikts, lietišķs un stingrs priekšnieks. Darba dienai sākoties, viņš sadalīja darbus, uzskaitot visus svarīgākos notikumus, un pēc darbu sadales informatori izlidoja kā bites no stropa, katrs savā virzienā, lai laikus būtu atpakaļ Informācijas daļā ar ziņojumu pie mašīnrakstītājas Stakalderes. Stāstīja, ka viņa spēj rakstīt cilvēka runas ātrumā – kamēr reportieris no saviem uzmetumiem vai stenogrammām ziņu lasīja, viņa to bija jau uzrakstījusi. Uzrakstīto nolika uz galda Klāvsonam, kas ziņas sakārtoja pēc svarīguma un iedeva ziņu lasītājam. Ziņu ievākšanai ārpus Rīgas reportieri drīkstēja braukt 2.klases dzelzceļvagonā. Rīgas meteoroloģiskais birojs sūtīja gaidāmā laika informāciju. Tolaik meteoroloģiskais tīkls Latvijā vēl nebija tik pamatīgs kā mūsdienās, nebija arī ciešas sadarbības ar kaimiņvalstu meteorologiem. Gaidāmais laiks bija svarīgs lauksaimniekiem. Meteoroloģijas zinātne bija jauna, laika pareģi nereti kļūdījās. Runāja, ka kādā Latvijas nomalē kāds vecs vīrs, vadīdamies no novērojumiem dabā, allaž precīzi pasaka gaidāmo laiku. Meteorologi viņu uzmeklēja un izvaicājuši. Vecītis stāstījis, ka mazdēls iegādājies kastīti, ko sauc par „rādiņu”, un vecītis to allaž klausoties: ja „rādiņā” paziņo, nākamā dienā būs saulains laiks, viņš sakot, ka līs lietus, un otrādi, un viņam vienmēr esot taisnība. Rīta vingrošanas raidījumu ilgus gadus vadīja sporta instruktors Aleksandrs Miežītis ar asistenti Magdu Ēverti. Šos raidījumus katru darbdienu rītu ievadīja gaija dziesma. Aleksandrs Miežītis bija sagādājis vingrošanai piemērotu mūziku skaņuplatēs. Miežītis aizbrauca uz Vāciju, un rīta vingrošanas vadību pārņēma Oto Vāvere.

SAIMNIECĪBAS DAĻAS vicedirektors Jānis Magone (dz.1886), viens no gados vecākajiem LR darbiniekiem, kādu laiku bijis Vispārīgās nodaļas vadītājs, pēc tam paaugstināts. Viņa pakļautībā bija Grāmatvedības nodaļa, ko vadīja Arvīds Trapāns, legādes daļa (vadītājs Ervins Gorkšs), Abonentu kantoris un LR kase (vadītājs Eduards Jirgensons). Visas nodaļas darbojās nevainojami, Magone saņēma tikai galvenos pārskatus. LR nepelnījās ar komerciāliem sludinājumiem, radiofons ieguva ienākumus no radio abonementa maksām un piešķirumiem valsts budžetā. Abonementa maksa nebija augsta – ziemas mēnešos divi lati, vasaras mēnešos viens lats, gadā 21 lats. Ikviens iedzīvotājs, pērkot radioaparātu, veikalā saņēma abonementa pieteikuma karti, ko nosūtīt uz abonentu kantori kopā ar pirmo samaksu. Protams, bija iespēja raidījumus klausīties, abonementa maksu nemaksājot. Tos, kuri izvairījās maksāt, dēvēja par „radio zaķiem”. Par tādiem varēja kļūt, nopērkot lietotu aparātu, ja iepriekšējais īpašnieks iegādājās citu, vai pašam uzbūvējot radiouztvērēju. Radioamatieri varēja pieteikties, samaksāt nelielu maksu un būvēt aparātu pēc sirds patikas. Abonenti ik nedēļas bez maksas saņēma radioprogrammas žurnālu, kurā bija katras dienas un stundas radiatoraidījumu plašs apraksts. Nereti „zaķu” kārdinājums dabūt radiožurnālu, ko saņēma abonenti, bija tik liels, ka viņi izčiepa žurnālu no kāda abonenta pastkastītes. „Zaķi” acīmredzot sprieda, kaimiņš jau neko nezaudēs, nodomās, ka žurnāls pastā pazudis, aizies uz abonentu kantori un dabūs citu. Tā, protams, arī notika. Taču abonentu kantori tika atzīmēti, kurā mājā žurnāls pazudis. „Zaķis” domāja, ka, gudrs būdams, vienreiz izčieps radiožurnālu no viena, nākamreiz no cita kaimiņa, taču abonentu kantori ziņas par zudušiem žurnāliem reģistrēja un sadzīt pēdas vainīgajam nebija

grūti. Parasti sūdzības par pazudušiem žurnāliem saņēma no kāda daudzdzīvokļu nama. Abonentu kantoņi bija zināms, kuŗos dzīvokļos dzīvo abonenti. Uz šo namu aizgāja radiofona rīta vingrošanas vadītājs Aleksandrs Miežītis kopā ar kādu kārtībnieku un tehniķi, kam bija noklausīšanās iekārta, pastaiģāja un paklausījās, kuŗā dzīvoklī skan mūzikas un, ja pēc radiofona ziņām tajā nedzīvoja abonents, viņi piezvanīja pie durvīm, novēlēja labvakaru un palūdza uzrādīt abonementa karti. Miežītis policijā bija tuvcīņas instruktors. Sūdzību par „zaķi” iesniedza Rīgas miertiesā. Lieli zaudējumi valstij respektīvi radiofonam „zaķu” dēļ neradās, miertiesā parasti vainīgajam piesprieda 15 latu naudas sodu, jo „zaķi” lielākoties bija jaunieši, kuŗi pārkāpumu izdarīja pirmo reizi. Reizēm tika saņemtas sūdzības, ka traucē pārmērīgi skaļa mūzika kaimiņa dzīvokli. Arī šie gadījumi tika pārbaudīti un vainīgais brīdināts.

TEHNISKĀ DAĻA bija patstāvīga vienība, ko augstākā vadība ļoti respektēja. Technisko daļu vadīja vice-direktors tehniskās lietās inženieris Remberts Martinsons, pēc viņa aizbraukšanas uz Vāciju inženieris

Laimonis Ozoliņš. Piesaistot darbā centīgus un apdāvinātus inženierus un tehniķus, radiofona Techniskā daļa darīja izcilu darbu. Krievu un vācu okupācijas laikā, kad radiofonā ieradās sveši priekšnieki, viņi bija pārsteigti, ka Latvijā ir vismodernākās tehniskās iekārtas. Apmēram 30.gados, kad studijas vēl bija Krišjāņa Barona ielā 69, izlasīju *Jaunākajās Ziņās* aicinājumu noskatīties pirmo televīzijas pārraidi. Mācījās Rīgas 2. valsts ģimnazijā. Televīzijas pārraides demonstrējums notika kādā dzīvoklī. Vienā istabā pie rakstāmgalda sēdēja Alma Šteine un lasīja ziņas, tālākā istabā uz melnbalta ekrāna bija redzams viņas attēls kā kinofilmā un dzirdama viņas balsis. Tas nebija viņas fotoattēls, jo varēja redzēt kustamies lūpas. Televīzijas uztvērēju un demonstrēšanas iekārtu bija uzbūvējuši mūsu inženieri un tehniķi pašu spēkiem un pašu līdzekļiem, bez valdības atbalsta. Kinoteātros tad vēl rādīja mēmās filmas. LR rīcībā pēdējos Latvijas pirmās neatkarības gados bija vismodernākā skaņu ierakstu sistēma, un atskaņojumi bija ārkārtīgi augstvērtīgi. Techniskā daļa gādāja ne tikai par uztveri studijās, bet arī par pārraidēm no operas, sporta zālēm un citām vietām.

Studijā Radio orķestris un koris „Daina”. Pie diriģenta pulsts Arvīds Pārups

No Elmāra Zemoviča privātkolekcijas

JOKI. Sevišķi pirmajos gados, ja runātājs nebija pamanījies, ka sarkanā signālgaisma jau iedegusies un raidījums „iet gaisā”, klausītāji dzirdēja šo to, kas viņu ausīm nebūt nebija domāts. Darbabiedri atstāstīja šādu notikumu. Programmas pieteicēja Mirdza Ādamsons, pie sevis prātodama, teikusi: *Jāpiesakā tas vecais trumulis*, un pēc dažām sekundēm teikusi: *Ādolfs Kaktiņš dziedās Emila Dārziņa Spāniešu romānci*. Klausītāji bija dzirdējuši arī pirmo teikumu un vareni uzjautrinājās. Pirmajos gados mūsu operdziedoņiem bija jāpierod dziedāt pie mikrofona. Operas zālē balss „burbuļojumi” ir pieņemami, pie mikrofona no tiem vajadzēja atturēties. Tāpēc arī radās Ādolfa Kaktiņa salīdzinājums ar vārošu trumuli. Mariss Vētra pirmais iemanījies pareizi dziedāt pie mikrofona: viņš piegājis mikrofonam pavisam tuvu klāt un dziedājis ļoti apvaldītā balsī. Reiz programmā kādas kompozīcijas atskaņošanai bija vajadzīgi trīs pūšaminstrumentu spēlētāji, bet radio orķestrī bija tikai divi. Pieaicināja pūtēju no operas orķestra, kurš piedalījās divos mēģinājumos un vakarā ieradās uz koncertu. Taču, kad vajadzēja spēlēt, viņš no milzīgās koncentrēšanās sastinga. LR direktoram bija jāpieņem Zālamana spriedums: ko darīt? Mūzikis bija aicināts, mēģinājumos piedalījās un ieradās koncertā. Skaidrs, ka mūzikis pats bija ļoti nelaimīgs. Un cik gan klausītāju pazina kompozīciju tik labi, ka ievēroja misēkli? Direktora spriedums – samaksāt pieaicinātajam mūzikim tikai par piedalīšanos mēģinājumos. Vispārīgās nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis un Programmas daļas vadītājs Kārlis Saulītis pēc darba reizēm kopā brauca uz Majoriem. Ātrvilciens uz Jūrmalu atstāja Rīgu tikai nedaudz minūšu pēc darbalaika beigām un, ja uz to gribēja paspēt, vajadzēja mesties skriešus. Ar šo vilcienu brauca daudzi rīdzinieki, un rindas pie biļešu kases allaž gaŗas. Rasmānis un Saulītis nolēma uz biļešu kasi iet pārmaiņus: vienu dienu viens, nākamo otrs un iegādāties biļetes abiem. Kādu dienu cilvēku pieplūdums stacijā bijis sevišķi liels, viņi abi paspēja iekāpt tajā pašā vagonā, tikai viens vagona priekšgalā, otrs – pakalgalā. Vagons bija tik pilns, ka biļešu kontrolieris tikai ar grūtībām paspēja izspraukties vagonam cauri. Majoros viens no draugiem teicis: *Vai nav savādi, ka vēl pēc tik daudziem gadiem Latvijā valda priekškaŗa laika krieviskā neuzticība! Es konduktoram teicu, ka mana biļete ir pie kunga vagona otrā galā, bet viņš tik neuzticīgi uz mani skatījās, it kā es gribētu viņu piekrāpt! Es taču neiešu blēdīties biļešu dēļ! Otrs atbildējis: Šoreiz taču bija tava kārta pirkt biļetes mums abiem! Es teicu konduktoram, ka mana biļete ir pie tevis! Abi priekšnieki bija atbraukuši uz Jūrmalu „par zaķi”.*

1938.GADA 18.NOVEMBRIS. LR bija jauna iestāde, jo pati neatkarīgā Latvijas valsts bija jauna! Tā gada rudenī, kad sāku strādāt LR, svinēja valsts 20 gadu svētkus. Bija sagatavots īpašs raidījums, kurā atskaņoja jaundarbu – kantāti *Brīvības dziesma* sōlistiem, korim, simfōniskam orķestrim, vīru runas korim. Tekstu sacerēja mūsu pašu dzejnieks Kārlis Baltpurviņš, mūziku komponēja Jānis Mediņš. Kantāti atskaņoja LR lielajā studijā, kur bija balkons klausītājiem.

Darbinieki un lūgti viesi vakarā ieradās noklausīties koncertu. Visi uzveduma dalībnieki – orķestra mūziķi, arī diriģents Jānis Mediņš, ieradās frakās. Sōlisti, kōristi un aktieri bija tērpušies svētku drānās, viens aktieris senlatviešu kaŗavira tērpā. Gaisotne bija tikpat svinīga kā Nacionālajā operā valsts svētku aktā.

1939.GADA 1.JANVĀRIS. Kādam bija ienākusi prātā jauka doma: visi Eiropas radiofōni varētu ievadīt jauno, 1939. gadu ar kopīgu Laimīga Jaunā gada novēlējumu katrs savā valodā. Šo priekšlikumu visur pieņēma, un radiofōni sadarbojās. Eiropas radiofōnu savstarpējā sazināšanās valoda bija franču, un radiofōnu darbinieku konferences Eiropā notika Francijā. Katras valsts radiofōns ieskaņoja Jaungada apsveikumu, tie visi tika sakārtoti alfabēta secībā. Eiropas radiofōni iekārtoja Jaungada dienā nepieciešamās raidlaika minūtes, lai pārraidītu kopīgo Jaungada sveicienu. Latvijas radiofōns aizsūtīja savu Jaungada novēlējumu visai pasaulei: *Zemēm un tautām – lai laimīgs šis gads!* Jaungada dienā aizzturētu elpu klausījāmieš, lai dzirdētu apsveikumu arī latviešu valodā, bet piedzīvojām lielu vilšanos. Kopīgais Jaungada novēlējums bija ieskaņots divās skaņuplatēs; Latvijas apsveikums bija otrās plātes sākumā, taču tas skānēja kā tik tikko sadzirdama oda sīkšana, tā kā tikai mēs, latvieši, varējām nojaust, kam tur vajadzēja būt. Raidījuma organizētāji acimredzot bija pamanījuši, ka skaņa ir ļoti klusa, un nākamais novēlējums jau bija vajadzīgajā skaļumā.

VĪNES ASINIS. LR vadībai 1939.gadā Jūrmalā bija jāizplāno publiska vasaras koncertsezona. Tika nolēmts uzaicināt kādu austriešu diriģentu, jo Johana Štrausa un citu izcilāko tā dēvētās „Vīnes mūzikas” komponistu darbu iejūtīgu atskaņošanu veicinātu diriģents, kuŗa dzīslās rit „Vīnes asinis”. Radiofōna direktors sūtīja uz Vīnes radiofōnu draudzīgas vēstules, taču atbilde vilcinājās. Pienāca jūnijs, bija pēdējais laiks pabeigt vasaras koncertu plānošanu, kad tika saņemta atbilde: diemžēl Vīnes radiofōns viesdiriģentu šogad uz Latviju sūtīt nevarēs...

Pēteris Lūcis Oskara lomā filmā *Zvejnieka dēls* (1939)

EIROPAS CEĻOJUMS. Vispārīgās nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis un Programmas sastādīšanas daļas vadītājs Kārlis Saulītis 1939. gada vasaras sākumā devās nelielā ārzemju ceļojumā, lai apciemotu draudzīgos Viduseiropas radiofōnas Berlīnē, Viņē, Prāgā un Varšavā. Šo radiofōnu darbinieki Rīgā bija viesojušies, un bija saņēmti ielūgumi apciemot viņus. Ārlietu ministrijās varbūt bija kāds iemesls nervozitātei vai satraukumam, zilējot nedrošo nākotni, taču radiofōniem vajadzēja darboties tāpat kā līdz šim. Tā arī notika, izņemot Vācijas radiofōnus, kuri bija iesaistījušies dedzīgā propagandas darbā. Vācu tauta jau gan bija pieradusi pie Hitlera un Gebelsa ļaustīšanās un saprata, ka tāda ir šī laika „mode”, kas jāpieņem, kāda ir. Mūsu radiofōna darbiniekiem šis varēja būt sevišķi interesants un vērtīgs pieredzes apmaiņas ceļojums. Rasmanis un Saulītis visur bija sagaidīti un uzņemti draudzīgi un sirsnīgi, ceļojums norisinājies, kā plānots, abi ieguva vērtīgu personisku pieredzi radiofōna darbā. Taču viņi bija pamanījuši arī ko neparastu. Armijas manevri visās zemēs tiek rīkoti vasarā, taču latviešu ceļotājiem licies, ka Vācijā visi vīrieši valkā uniformas.

ZVEJNIEKA DĒLS. No Berlīnes 1939.gada vasarā Rīgā atgriezās jauns, izcili apdāvināts aktieris un režisors Vilis Lapenieks. Viņš bija studējis Lesinga universitātē Filmu un teātra fakultātē un vēlējās uzņemt mākslas filmu pēc Viļa Lāča romāna *Zvejnieka dēls*. Sabiedrisko lietu ministrija uzņēmās filmu financēt un atbalstīt, un LR Mūzikas daļas vadītājs Jānis Mediņš komponēja filmai mūziku, orķestris to atskaņoja, piedalīties aicināja arī populāro vīru dubultkvartetu „Tēvija”. Filmas uzņemšana un ieskaņošana notika vasarā Rīgas Jūrmalā, un darbu norise darbiniekiem bija ikdienas sarunu temats; par to mums, kancelejas darbiniekiem, stāstīja gan mūziķi, gan komponists Jānis Mediņš, gan „Tēvijas” mūzikālais vadītājs Jānis Ansbērģs. Visi par jauno filmu bija sajūsmināti. Reiz iegriezās radiofōna skaņuplašu nodaļā, kur tika sagatavotas skaņuplates raidījumiem. Kārlis Baltpurviņš sēdēja pie atskaņotāja un uzmanīgi klausījās patīkamu, klusinātu mūziku. Tas bija kāds valsis, ko vēl nekad nebiju dzirdējis. Baltpurviņš laiku pa laikam pārcēla adatu un atskaņoja valsi par jaunu. Uz galda viņam priekšā bija nolikta lapa, kurā viņš kaut ko pierakstīja. Baltpurviņš klusinātā balsī, pielāgodamies mūzikas ritmam un skaņām skaitīja, paša vārdus uz lapas pierakstīdams: *Pie dzintara jūras, kas Kurzemi vij...* Redzēdams, ka Baltpurviņš nopietni strādā, viņu netraucēju. Tobrīd vēl nezināju, ka esmu bijis liecinieks kādas vēlāk tik ļoti iemīļotas dziesmas radīšanai. Vīru dubultkvartets „Tēvija” dziesmu *Pie dzintara jūras* dziedāja filmas *Zvejnieka dēls* balles skatā. Filmas pirmizrāde notika 1940.22.1 Rīgā kinoteātrī *Splendid Palace*. Vēlāk to rādīja arī citos kinoteātros, droši vien filmu noskatījās ikviens Latvijas iedzīvotājs. Lapenieks pirms filmēšanas sākšanas bija paziņojis, ka šo darbu uzņemas tikai ar noteikumu, ja viņam atvēl pilnīgu brīvību satura, teksta un aktieru izvēlē, un tā viņam bija apsolīta. Filmu izrādīja arī Igaunijā ar teksta tulkojumiem igauņu valodā. Līdz ar šo filmu tautā populāra kļuva patapinātā vācu dziesmiņa par

blondo jūrnieku Biskajas jūras līcī, ko meitene aicina atpakaļ uz Reinas krastiem. Lapenieks savās atmiņās stāsta, ka šī dziesma kļuva populāra arī Igaunijā, kur to, protams, dziedāja igauņu valodā. Pēc vairākiem gadiem atradu šo vācu dziesmiņas tekstu oriģinālvālodā. Reiz dzirdēju Jāni Ivanovu prātojam: *Kāpēc nekomponēja paši?... Drīz pēc filmas pirmizrādes kāds studiju biedrs man teica: Pie mana tēva bija sanākuši draugi, vecie strēlnieki, kuri Maskavā turējās kopā ar pulkvedi Briedi. Viņi stāsta, ka Vilis Lācis esot komūnists. Tāds apgalvojums man šķita neiespējams un smieklīgs, un es iebildu: Ikvienam zināms, ka Emīlija Benjamiņa gādā par viņu kā par pašas dēlu, iespējams viņa romānus žurnālā „Atpūta”. Kāpēc lai viņš būtu komūnists? Romānā rakstīts un filmā rādīts, ka zvejniekiem jāapvienojas kooperatīvā, bet to taču Ulmanis veicina! Studiju biedrs turpināja: Vecie strēlnieki saskata ko vairāk nekā tu. Vai ievēroji filmā, ka zivju uzpircējs – kapitālists Garoza – izmanto zvejniekus, ka Oskaram ir kaitētāji, kuri viņu ļaunprātīgi apsūdz par nelegālu mantu turēšanu saldētavā, ka Oskars, no jūras ar lašu lomu krastā pārbraucis, stāv laivas galā, melnu ādas jaku mugurā kā tāds komisārs un rīko mītiņu, turklāt visi epizodi par blēdīgo sprediķotāju brāli Teodoru ir pretreligiska propaganda!*

JAUNĀ ĒKA. Vairāki konservātorijas mācībspēki bija radiofōna orķestra mūziķi – profesors Jānis Mediņš, docenti Eduards Vīnerts, Voldemārs Rušēvics, Atis Teichmanis, Arvīds Dēliņš, Ferdinands Valdmanis u.c.; viņiem bija ļoti ērti saskaņot darba stundas konservātorijā un radiofōnā, jo no vienas vietas otrā bija viegli nokļūt dažās minūtēs. Tikpat ērti bija sasniedzama Nacionālā opera – ja bija jāpieaicina kāds operas orķestra mūziķis vai radiofōna programmā piedalījās operdziedātājs, uz mēģinājumu priekšpusdienā viņam bija tikai dažu minūšu gājieni. Otto Švarca kafejnīca, kur pusdienas laikā pulcējās mūziķi, bija viegli sasniedzama kā no LR, tā no konservātorijas un operas! Taču izrādījās, ka LR šī vieta nebūt nav ideāla. Studiju logus gan nosedza, taču kvalitatīviem raidījumiem bija nepieciešamas telpas bez blakustrokšņiem – tramvaju zvanišanas, smago ormaņu ratu rībēšanas, zirgu pakavu kludzieniem, autotaurēm. Galvenā pasta ēkā LR bija tikai viena liela telpa: lielā studija, ko izmantoja orķestris gan mēģinājumiem, gan koncertiem, bet uz to gaidīja arī teātrinieki mēģinājumiem un raidījumiem. Arī Techniskā daļa bija paplašinājusies, vajadzēja vairāk telpu. Priekšniecība 1939. gadā izdarīja aptauju – kādas ir darbinieku domas par pārceļšanos uz jaunu ēku tālāk no pilsētas centra. Dzelzceļstacijas Imantas tuvumā bija noskatīta vieta, kur celt jaunu ēku, iepilnējot pietiekami daudz studiju un kantoļu telpu. Es dzīvoju Pārdaugavā, varētu ar tramvaju aizbraukt līdz Zasuļauka stacijai un tālāk ar vilcienu uz Imantu. Taču nez vai apmierināti būtu mūziķi, kuri strādāja arī operā un konservātorijā. Tika minēta iespēja mūziķiem organizēt atsevišķu transportu. Taču par aptaujas galīgiem rezultātiem tā arī nekad neuzzinājām. Pār Eiropu sabiezēja kara mākoņi, izcēlās II Pasaules karš, un Latvijas valdība nolēma jauna nama celšanu par dažiem gadiem atlikt.

1939.GADA 18.NOVEMBRIS. Kara pirmajos mēnešos tieša kara darbība vēl Latvijā neskāra, taču Baltijas valstīm uzspiestais Padomju Savienības bazu līgums un Sarkanarmijas trupas Latvijā izraisīja drūmas nojaudas. Hitlers bija aicinājis savus tautiešus doties projām no Baltijas valstīm, atstājams mūs savam liktenim. Ulmaņa valdības laikā bija uzceltas daudzas skolas ēkas un citas sabiedriskās celtnes, bet valsts aizsardzībai atvēlēts maz naudas, un 1939. gada rudenī tautu aicināja ziedot valsts aizsardzībai. Diemžēl šis ierosinājums jau bija par vēlu, jo par vēlu barot suni, kad vilks aitās. Nebija arī iespējams iepirkt ieročus un municiju, ko Latvijā neražoja, jo pēc kara sākšanās neviena valsts tos vairs nepārdeva. Mēs to nezinājām un turpinājām ziedot. Pienāca 18. novembris. Valsts prezidents Kārlis Ulmanis saaicināja visus augstākos iestāžu un valsts uzņēmumu darbiniekus, lai svētkos ar viņiem pabūtu kopā. No LR bija aicināti direktors Arveds Smilga, Vispārīgās nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis, vicedirektors tehniskās lietās Remberts Martinsons un vicedirektors saimniecības lietās Jānis Magone. Ulmanis apstaigāja zāli, ar visiem sarokojās un pārmiņa pāris vārdu. Vicedirektors saimniecības lietās Jānis Magone brīdī, kad prezidents ar viņu sarokojās, paziņoja, ka no valsts budžetā atvēlētais naudas ietaupījums pusmiljonu latu, ko atdod Sabiedrisko lietu ministrijai. Šķiet, vicedirektors saimniecības lietās, patriotisku jūtu pārņemts, tā izlēma vienpersoniski, katrā ziņā radiofona direktoram un pārējām amatpersonām tas bija liels pārsteigums. Taču valsts prezidents vicedirektoru saimniecības lietās par tautpīgu saimniekošanu un patriotismu neuzslavēja, par negaidīto dāvanu nepateicās. Ulmanis pagriezās un devās pie nākamā galdiņa, kur sēdēja citi svētku viesi. Nevienam radiofona darbiniekam neiepriecināja ziņu, ka pusmiljons latu nosūtīts atpakaļ uz Sabiedrisko lietu ministriju. Kāds darbabiedrs nopūtās: *Lai nu kam, taču ne Sabiedrisko lietu ministrijai?! Tauta par Sabiedrisko lietu ministriju nebija sevišķi augstās domās, jo daudziem šķita, ka tā pārāk izšķiež valsts naudu. Tad jau labāk bija ziedot valsts aizsardzībai vai radiofona jaunās ēkas fondam... Biroju darbinieku algas bija noteiktas ar likumu, tāpēc mēs, ierēdņi, neko nezaudējām, bet Tehniskās daļas darbinieki un mākslinieki bija gaužām neapmierināti. Pusmiljons latu bija milzīga summa, ko varēja izlietot, nopērkot instrumentus, uzlabojot tehnisko aparātūru. Aktieri un mūziķi savukārt domāja, ka viņi pelnījuši lielāku algu un honorārus. Nākamās dienās vicedirektors tehniskās lietās, Mūzikas daļas vadītājs profesors Meidiņš un orķestra inspektors Verners Taube vairākkārt ieradās pie direktora. Pēc viņu sarunām visu mūziķu algu un honorāru likmes tika paagustinātas par 10-15 %, jo LR budžets to atļāva.*

KRIEVI OKUPĒ LATVIJU. 1940.1.III nomira dzejnieks Edvards Virza. Žurnālā *Daugava* 1939. gada nogalē bija ievietots dzejnieka pravietiskais dzejolis „Baigā vasara”. 1940. gada pavasarī man Latvijas Universitātē bija valsts pārbaudījumi. Pārbaudījumu sesija tika sadalīta divās daļās: trīs valsts pārbaudījumi maija beigās, atlikušie divi septembrī. Laimīgi savus trīs pavasara pārbaudījumus izturējis, varēju gaidīt

rudeni. Taču pasaules lielle notikumi izjauc ne tikai manu, bet visas Latvijas normālo dzīves gaitu. 1940. gadā no 15. līdz 17. jūnijam Staļins pavēlēja okupēt Lietuvu, Igauniju un Latviju. Latvijā iesākās baigais gads, ko savā dzejolī bija pareģojis Edvards Virza. 1940.17.VI biju darbā radiofonā. Ap pulksten 10.00 Vispārīgajā nodaļā ienāca komponists Oļģerts Kreišmanis un teica – viņam zvanīts no Valmieras, ka padomju tanki brauc cauri pilsētai Rīgas virzienā. Padomju ultimāts Latvijai radiofonā bija jau nolasīts, kā arī Latvijas valdības paskaidrojums, ka sarkanarmija ierodas ar Latvijas valdības ziņu un Latvijas valdība aicina tautu saglabāt mieru un nepretoties. Mēs sapratām, ka notiek kaut kas baigs, bet neko nevarējām līdzēt, bija tikai jāgaida, kas notiks turpmāk. Turpinājām darīt katrs savu darbu. Pusdienas pārtraukumā mūsu istabā ienāca kāds tehniķis un teica, ka ieradies padomju kaņavīrs, kuŗa uzdevums esot apsgārgāt raidītāju. Mēs brīnījāmies: Latvijas neatkarības laikā raidītājam nekāda militāra apsardzība nekad nebija vajadzīga. No kā tad viņš tagad mūsu raidītāju sargās? Taču, ja viņam liek to darīt, lai sargā vesels, tikai lai nemaisās pa kājām tehniķiem. Daži krievu kaņavīri bija ieradušies arī Programmas sastādīšanas daļā; tika pavēlēts turpināt mūzikālos raidījumus, bet visām ziņām un paziņojumiem turpmāk vajadzīga atļauja. No radiofona ceturtā stāva logiem labi bija pārrēdzams Rīgas dzelzceļstacijas laukums; kolēģas ziņoja, ka tur sabraukuši krievu tanki un ap tiem pulcējas pūlis. Tajā dienā turpinājām savu kārtējo darbu, bet bija manāms, ka pilsētā valda satraukums. Pēc darba iznākot uz ielas, ievēroju cilvēku pūli Brīvības bulvāra sākumā, Veckalna pulksteņa tuvumā, un pagāju tuvāk, lai redzētu, kas tur notiek. Uz ietvēm stāvēja cilvēki, ziņkārīgie, tādi paši kā es,

Indriķis Lēmanis pēc atgriešanās Latvijā līdz ar PSRS okupācijas karaspēku (1944.gada beigās vai 1945.gada pirmajā pusē)

Foto no RTMM arhīva

RADIOFIKĀCIJAS UN RADIOFONIJAS
KOMITEJA PIE LATVIJAS PSR TAUTAS
KOMISĀRU PADOMES

M. Ādamsons
(Apliecinātāja paraksts)

Nr. 113

Apliecināta derīga

līdz 1941. g. 31. decembrim

Dienesta apliecināšana

Šīs apliecināšanas uzraudzītāja

Mirdza
Ādamsons

ir Radiokomitejas

literatūras un dramaturģijas
red. red. vad. galv. red.

Radiokomiteja lūdz visas iestādes
un amatpersonas sniegt iespējamo
atbalstu šīs apliecināšanas uzraudzītāja
viņa uzdotu dienesta pienākumu
izpildīšanā.

Rīgā, 1941. g. 31. janvārī

Radiokomitejas priekšsēdētājs

Lietu pārvaldnieks

Nom. 50. VAPP 2. spiestuve Rīgā, Dzirnau ielā 57
5179. 400. MB 13391

Mirdzas Ādamsones (dzim. Ķempe) Indriķa Lēmaņa parakstītā dienesta apliecināšana

bet ap padomju tankiem lēkāja un bļautījas bars vīriešu. Šķita, ka viņi bija norīkoti apsveikt padomju okupantus. Viņi uzvedās kā huligani, barā uzbruka nedaudzajiem latviešu kārtībniekiem, grūstoties un lamājoties. Tika izsaukta stāba rota. Staltajiem karavīriem tuvojoties, huligani metās uz visām pusēm. Taču tiklīdz stābisti aizgāja, huligani atgriezās. Gāju pa Kaļķu ielu uz Daugavmalu. Tramvaju satiksme ar Pārdaugavu nedarbojās, mājās pāri pontontiltam nokļuva kājām.

LĒMAŅA ATNĀKŠANA. 1939. gada oktobrī LR tika radīts jauns amats: atbildīgais dežurants. Lielo pārmaiņu dēļ tika saņemti rīkojumi un ziņojumi arī svētdienās, kad darbvedība un LR vadītāji neestrādāja. Darbā bija tikai programmas pieteicēji un ziņu lasītāji, programmas dalībnieki un tehniskais personāls. Par atbildīgo dežurantu norīkoja arī mani. Dežūras laikā man vajadzēja uzturēties direktora kabinetā, un manā rīcībā bija tālruni, ar kuriem varēju vajadzības gadījumā sazināties ar ikvienu LR amatpersonu, arī Informācijas daļu. 1940. 17. VI prezidents Kārlis Ulmanis teica radiorunu, ko beidza ar vēsturiskajiem vārdiem: *Es palikšu savā vietā, jūs palieciat savās.* Dievs vien zina, cik daudz brīvības un iespējas prezidentam bija pateikt, ko viņš no sirds būtu vēlējis latviešu tautai teikt. Vai viņam nolika priekšā uzrakstītu runu, kas jānolasa? Kas to lai zina? Latvija bija okupēta zeme, Latvijas ministri no sava amata atteikušies. Brīnījāmies par Augusta Kirchnersteina valdību. Vecais zinātnieks Kirchneršteins jau agrāk esot bijis idejisks komūnists, taču par bacīliem viņš noteikti zināja vairāk nekā par valsts vadīšanu. Ne mazāks pārsteigums bija Viļa Lāča iecelšana par iekšlietu ministru. Cits rakstnieks, Jūlijs Lācis, bija kļuvis par

tautas labklājības un izglītības ministru, žurnālists Pēteris Blaus – par sabiedrisko lietu ministru, tātad viņš tagad bija radiofona augstākais priekšnieks. 23. jūnijs bija jauka, saulaina svētdiena. Sēdēju direktora kabinetā. Skajrunis bija ieslēgts – pārraidīja dievkalpojumu no Māras baznīcas. Laiku kavēdams, lasīju līdzpaņemto grāmatu. Palaikam piecēlos, piegāju pie loga un skatījos uz zaļajiem pilsētas apstādījumiem, cēlo Brīvības pieminekli, balto operas namu. Viss bija klusu un mierīgi, ielās nedaudzki gājēji, nekā neliecināja par pēdējo dienu drāmatisksajiem notikumiem. Ap pulksten 10.00 garderobists ievada trīs vīrus. Piecēlos un gāju viņiem pretī. Sarokojāmies, es nosaucu savu vārdu, pateicu, ka esmu radiofona atbildīgais dežurants un vaicāju, ko kungi vēlas. Pusmūža vīrs, apmēram manā augumā, vasarīgi ģērbies, pelēku, pavalkātu žaketi mugurā, atpogātu krekla apkaklīti, teica, ka viņa vārds ir Lēmanis un viņš atnācis, lai pārņemtu LR vadību, rādīja man papīra puslapu, uz kuŗas mašīnrakstā bija lasāms, ka Indriķis Lēmanis iecelts par LR direktoru. Jautāju, ko vēlas divi pārējie kungi, un Lēmanis atbildēja: *Tie ir mani miesassargi.* Mazliet pabrīnījos – līdz šim šeit nevienam miesassargi nebija vajadzīgi. Skatījos uz Lēmaņa atnesto iecelšanas dokumentu, ko bija parakstījis 21. jūnijā ieceltais iekšlietu ministrs Vilis Lācis. Radiofons nav iekšlietu ministrijas pakļautībā, iekšlietu ministrs radiofona direktoru nevar ne iecelt, ne atcelt. Paskaidroju Lēmanim, ka iecelšanas dokumentam vajadzīgs sabiedrisko lietu ministra paraksts. Teicu, ka piezvanīšu LR direktoram Arvedam Smilgam un ataicināšu viņu. Lūdzu, lai kungi apsēžas un pagaida. Piezvanīju Smilgam uz Jūrmalu un pastāstīju, kas noticis. Ar viņa rīcībā esošo valsts automašīnu ar soferi direktors no Jūrmalas ieradās apmēram pusstundas laikā. Atstāju

viņu runājam ar Lēmani un aizgāju uz savu parasto darbavietu. Tā bija pēdējā reize, kad redzēju Arvēdu Smilgu. Nākamās dienās radiofona vadību pārņēma Lēmanis. Viņu nesauca par radiofona direktoru, bet par radiokomitejas priekšsēdētāju.

Indriķa Lēmaņa vārdu dzirdēju pirmo reizi. Uzzināju, ka viņš ir rakstnieks, stāstu autors un par komunistiskām aktivitātēm no 1924. līdz 1928. gadam bijis ieslodzīts cietumā. Ar viņu sadarbojos kopš viņa ierašanās līdz brīdim, kad komunisti Rīgu 1941. gada jūnija beigās atstāja. Viņam nebija nekādas izglītības uzņēmuma vadībā, viņš bija iecelts ar „rikojumu no augšas”. Radiokomitejas priekšsēdētājam nebija nepieciešams izgudrot nekādus uzlabojumus, vajadzēja tikai ļaut darbiniekiem darīt darbu, kā tas darīts līdz šim. Ar laiku man radās iespaids, ka Lēmanis ir kluss, satīcīgs dabas cilvēks un, ja priekšniecība viņu neurdītu, ar viņu varētu labi sadarboties un sadzīvot. Mirdza Ādamsons kļuva par priekšsēdētāja labo roku, jo radiofona darbu labi zināja, pazina visus darbiniekus, turklāt bija pārliecināta komuniste. Amatu zaudēja Literatūras daļas vadītājs Atis Zālītis. Viņa vietā iecēla veco revolūcionāru Edgaru Šilleru; taču arī viņa dienas bija skaitītas, jo izrādījās, ka viņš pēc pārliecības bijis meņševīks, nevis boļševīks. Mirdza Ādamsons pārgāja uz Literatūras daļu, tur sāka darboties gados jaunais Jānis Žigurs. Lēmanis, Ādamsons un Žigurs bieži bija redzami kopā. Krievu okupācijas laikā jaunieņemtie darbinieki turējās atsevišķi un ar mums nebiedrojās. LR bija paradams, darbiniekiem sasveicinoties, sarokoties. Jaunatnācējiem sasveicināšanās šķita lieka, tīkoties viņi gāja mums garām, it kā mēs būtu svešinieki no ielas.

Pienāca rudens. Pārmaiņas bija arī Latvijas Universitātē. Pavasarī iesāktā valsts pārbaudījumu sesija bija jāpārtrauc. Visus kursa beidzējus uzaicināja studēt vēl vienu semestri, lai gūtu zināšanas sešos jaunos priekšmetos, tostarp marksismā-ļeņinismā. Aizgāju uz sekretariātu un samaksāju lekciju naudu par vienu semestri. Taču tūlīt pēc tam izlasīju avīzē paziņojumu, ka darbaļaudīm padomju valstī studēšana ir bez maksas un studiju nauda jāmaksā tikai nestrādātājiem. Sapratu, ka esmu izdarījis lielu kļūdu – apzīmogojis sevi par nestrādātāju jeb liekēdi. Izlūdzos pieņemšanu pie universitātes rektora Jāņa Paškēviča un teicu, ka es, padomju likumus nezinādams, esmu kļūdinājis un samaksājis lekciju naudu, lai gan strādāju. Rektors saprata un pavēlēja naudu man atmaksāt. Marksismu-ļeņinismu mācīja profesors Pelše no Maskavas, starptautiskās tiesības – Brūno Kalniņš, civiltiesības – Konstantīns Čakste. Valsts pārbaudījumi notika kādā no 1941. gada pirmajiem mēnešiem. Tos izturēju un ieguvi padomju jurista gradu. Radiokomitejā mani paaugstināja par juriskonsultu. 1941. gada pavasaļa mēnešos no Latvijas uz Vāciju repatriējās vēl kāda Baltijas vāciešu grupa, un tai līdzī, tāpat kā pirmajā repatriācijas akcijā, aizbrauca arī daži latvieši. Uz Vāciju aizbrauca vicedirektors tehniskās lietās inženieris Remberts Martinsons, un viņa vietā stājās inženieris Laimonis Ozoliņš.

TALKA UN ALGAS ZIEDOŠANA. Pienāca oktobris beigas. Radiokomitejā mēs sestdienās nestrādājām, sestdienā visiem kantoņa darbiniekiem bija brīvdiena. Dienu iepriekš mums paziņoja, ka sestdien mums pulksten astoņos no rīta jābūt pie radio ēkas, lai dotos kartupeļu rakšanas talkā, ko rīko komunistiskā partija. Būs jāstrādā visu dienu, ēst nevienam nedos, tāpēc pārtika jāņem līdzi. Manai māsiņai Ilonai sestdienas vakarā bija kāzas. Četri viņas tuvākie radi – mana māte (Ilonas krustmāte), tēvs, māsa Zenta un es bijām ielūgti kāzās, bet, kad kollēgām par to paklusām ieminējos, visi mani nopietni brīdināja, lai par to pat nedomā, jo par izvairīšanos no talkas, ko rīko komunistu partija, var būt lielas nepatīkšanas. Māsiņas kāzās ieradās tikai mans tēvs un māte. Zenta strādāja par ārsti uz laukiem un arī uz kāzām netika. Mūziķus un tehniķus, kuŗiem todien bija jāstrādā, no talkas atbrīvoja. Ar smagām kravām mašīnām mūs aizveda pārdesmit kilometru uz dienvidiem no Rīgas, līdz nonācām pie kartupeļu lauka ar neticami garām vagām. Kartupeļi bija paauguši labi. Es nezināju, ka Rīgas tuvumā ir tādi kartupeļu lauki, ne arī, kam tie pieder. Neatkarīgās Latvijas laikā tie, kuŗiem kartupeļu lauki piederēja, gādāja par kartupeļu savlaicīgu novākšanu un nogādāšanu noliktavās. Kartupeļu lasītājiem kārtīgi maksāja, lasītāju netrūka, un darbs allaž bija padarīts laikā. Līdz oktobra beigām kartupeļu novākšana bija pabeigta. Taču tagad zeme īpašniekiem bija atņemta līdz ar visu ražu. Nacionalizētās zemes pārvaldniekam nevajadzēja būt ne lauksaimniekam, ne zemkopim, pietika, ka viņš ir partijas biedrs. Viņš pats kartupeļus nebija stādījis, par ražas novākšanu viņam vispār nebija nekādas jēgas. Padomju iekārtā atrisinājums bija vienkāršs: ja raža jānovāc, izdzen laukā pūli pilsētas ierēdņu, skolēnu vai studentu; var dabūt pat armiju, lai tik strādā. Ērti un labi, jo darbaspēks par brīvu. Diena bija pavēsa, apmākusies, bet par laimi nelija, pats labākais laiks ražas novākšanai. Mūsu garastāvoklis bija itin možs. Domājām, ka vienu dienu paštrādāt svaigā gaisā labu draugu un kollēgu pulciņā būs patīkama pārmaiņa pēc ikdienas biroja telpās. Nostājāmie katrs savas vagas galā, katram iedeva lielu rupja auduma maisu, kur kartupeļus ielasīt, un norādīja, kur pilnos maisus izbērt. Zeme bija labi kopta, viegla, irdena, smilšaina, piemērota kartupeļu audzēšanai. Arklis bija atsedzis daudz lielu, baltu kartupeļu. Nav taču nekāds smagais darbiņš tos ielasīt maisā. Vai es pašu mājās maz esmu kartupeļus racis? Bet es zināju, ka smiltis, tikai mazliet ar roku parušinot, ir vēl tikpat daudz kartupeļu, un pie saknēm vēl desmitiem daudz mazāku – tā sauktie cūku tupeniši, un tie visi jāuzlasa. Strādāju cītīgi, acis uz augšu nepaceldams. Pēc britiņu pamanīju, ka lasītāji blakus vagās tikuši man labu gabalu priekšā. *Pilsētnieki, nekad kartupeļus nav rakuši un nezina, ka daudz kartupeļu paliek smiltīs*, pie sevis nodomāju. Netālu no manis savā vagā likņāja radiokomitejas garderobiste biedrene Biezā. Viņa bija atnākusi kopā ar jauno radio pārvaldi un, lai gan es strādāju darbvedībā, kur neatkarīgās Latvijas laikā bija personāldaļa, mums nebija zināms, kas viņa ir un no kurienes. Nevienam no mums nebija nevienu Biezās personas dokumentu redzējis, un reizēm es

pat mazliet šaubījos, vai viņas īstais uzvārds ir Biezā. Varbūt tas bija tikai segvārds, tāpat kā Staļinam, Molotovam, Trockim un daudziem citiem komunistu partijas biedriem. Bet tā, protams, nebija mūsu darīšana. Jau no pašām pirmajām dienām ievēroju, ar kādu laipnību visi, īpaši pats direktors, vicedirektori un citi augstākie ierēdņi, daļu un nodaļu vadītāji, runāja ar garderobistiem. Direktors ar pašu sabiedrisko lietu ministru nebūtu runājis laipnāk kā ar izsūtāmo zēnu – garderobistu. Tagad pie garderobistu galdīņa sēdēja biedrene Biezā, un visi pret viņu izturējās kā pret sevišķi svarīgu, ievērojamu darbinieci: *Vai jūs, biedrene Biezā, būtu tik laipna un izdarītu to vai to...* Kollēgas stāstīja, ka biedrene Biezā bieži redzēta sarunājamies ar radiokomitejas priekšsēdi Indriķi Lēmani. Viņa bija liela auguma, tuvu pusmūža vecumam, un viņas plaukstas bija kā virietim, smaga fiziska darba strādniekam – lielas, platas, biezas, sarkanās. Darbā viņa valkāja melnpelēku gaļu kleitu un mati bija cieši pieglausti. Pēc izskata viņa atgādināja tipisku strādnieci – padomju sievieti. Kartupeļu lasītāju darba sākumā taisnā līnijā nu bija izlocījusies, jo vairāki aizsteidzās citiem tālu priekšā. Pārtrūka mūsu draudzīgās sarunas, kas iesākumā spārgāja itin moži, blakus strādātājiem citam citu pavēlot uz zoba un izraisot jautrus smieklus pa visu lauku. Ieklausoties jokos, mēs sākumā nebijām pievērsuši uzmanību biedrenes Biezās teiktajam, līdz atskārtām, ka viņas teiktais nav ne joks, ne asprātība. Citas balsis pamazām aplkusa, un Biezās balss kļuva aizvien skaļāka, līdz skanēja pāri visam laukam. Niknā, skarbā balsī viņa skubināja kartupeļu lasītājus strādāt čaklāk. Ne visai izmeklētos vārdos viņa atpalikušos lamāja par baltročiem, dienaszagļiem, mīkstpēdīņiem un tamlidzīgi, šķiet, viņa tik tikko valdījās, lai nepateiktu skaidri un gaiši, ka slinkie tiks saukti pie atbildības par kaitniecību. Visiem kļuva skaidrs, ka nekāda jokošanās vai asprātīga, draudzīga patērzēšana vairs nenotiks. Biezo pavilkt uz zoba neviens nebūtu uzdrīkstējies, jo katru joku viņa uzskatītu par kurnēšanu, sacelšanos un kontrrevolucionāru izlēcienu. Mēs jutāmies kā pamatskolēni, kuŗus, ienākot klasē, izrājis bargs skolotājs, un sapratām, ka jātur mēle aiz zobiem. Šķiet, katrs par savu maisu rūpēdamies, pat nepaskatījāmies, vai biedrene Biezā savā maisā arī kaut ko ielasa, jeb vai viņa mums piekomandēta par vagaru. Var jau būt, ka viņa, būdama smaga darba strādniece, mūs, pilsētniekus, plānā galdiņa urbējus, tik un tā fiziskā darbā itin viegli pārspētu. Pilsētnieks būdams, es tikai no nostāstiem un aprakstiem zināju, ka talkas parasti bija jaukākie latviešu lauku dzīves notikumi, kur jauni puīši un meitas kā sacenzdamies rāvušies vaiga sviedros, lai parādītu citiem, ko kuŗš spēj, pēc padarītā darba talcinieki mieloti pie klātiem galdiem un pēc tam cauru nakti dancojuši. Tikai šī gan nebija Latvijas lauku talka. Biezā ar savu vanaģa aci pamanīja pat visattālākos kartupeļu lasītājus, kuŗi bija apstājušies atvilkt elpu un iztaisnot muguru. Dažas stundas strādāju, stāvēdams kājās, un no neparastās staipīšanas un piepūles mugurā iemetās skaudra sāpe. Turpināju lasīt kartupeļus rāpus. Pēc kāda laika, mēģinot iztaisnot kājas, neganti iesāpējās ceļi. Laiku pa laikam iemetu acis pulkstenī – tuvojās

Padomju propagandas plakāts: *Izpildīsim plānu ar diežiem darbiem* (1930). Autors Gustavs Klucis

pusdienas laiks, un cerējām, ka to taču mums atvēlēs? Jā, patiešām, pusdienas laikā darbu uz pusstundu pārtraucām, un katrs iekodām līdzpaņemto maizīti, piedzerot remdenu ūdeni. Pēcpusdienas cēlienā tupus rāpus līdzam katrs pa savu vāgu tālāk, katrs pie sevis klusībā lūgdamies, kaut ātrāk pienāktu vakars. Pametu acis uz tiem, kuŗi bija izrāvušies citiem tālu priekšā. Tie bija kaitnieki, kuŗus vagarei Biezajai vajadzēja bārt un lamāt! Viņi gāja laukam pāri, uzlasidami tikai baltos kartupeļus, ko izcēlis arklis, un neko no smiltīm nerušinādami. Cik kartupeļu viņi iemina atpakaļ smiltīs, lai nevajadzētu pieliekties un pacelt? Taču biedrenei Biezajai tas nerūpēja, viņas uzdevums bija pārdzīt strādnieku vai, pareizāk sakot, vergu baru, kartupeļu laukam pāri un ziņot priekšniecībai, ka darbs padarīts. Pulksteņa rādītāji virzījās uz priekšu gliemeža gaitā un mūs atbrīvoja tikai, kad tumsas dēļ kartupeļus vairs nevarēja saskatīt. Man neganti sāpēja visas locītavas un jutots, it kā man pāri būtu pārbraucis smagais auto. Biedrene Biezā lika mums iet uz lielu šķūni. Gājām klusēdami, nevienam negribējās neko teikt. Nedzirdējām neviena atziņības vārda, uzslavas par milzu lauka nolasišanu!

Vēl viena cerība iešāvās prātā – mūsu vidū taču bija arī diezgan jaunu sieviešu un jaunu puīšu, un viens otrs čukstēja, ka techniķi paņēmuši no Rīgas līdzī patafōnu ar danču mūzikas platēm. Taču radiokomitejas politiskā vadītāja, kas arī bija atbraukusi līdzī uz kartupeļu rakšanu, lai gan nevienu kartupeli no zemes nebija pacēlusi, stingrā balsī paziņoja, ka nekādas dancošanas nebūs. Viņa esot sagatavojusi

referātu, un mums gluži kā apzinīgiem komunistu pagrīdniekiem pēc smaga dienas darba mirdzošām acīm nācās uzklaist, cik garas darba stundas un cik maza stundu alga bija strādniekiem 1900.gadā Čikāgā un citās tālās pilsētās. Pēc gaŗās darbadienas un piepūles man ar varu bija jātur acis vaļā, kas negribot pašas vērās ciet. Vienmuļajā priekšlasījumā klausoties, man bija jāknieb sev sānos, lai neiesnaustos. Lai Dievs zēlīgs, ja es būtu aizmidzis! Beidzot referente paziņoja, ka mēs atpakaļ uz Rīgu, uz radiofona ēku. Es vēl ilgi domāju par šo dienu. Tai vajadzēja būt priecīgai, laimīgai dienai. Manai māsiņai svinēja kāzas, un man vajadzēja būt tur. Šinī kartupeļu vākšanas talkā neredzēju neviena no jaunpieņemtajiem radiokomitejas darbiniekiem, izņemot biedrēni Biezo un politisko vadītāju Vīdi. Visi citi jaunpieņemtie tajā dienā bija norīkoti kādā svarīgā radiokomitejas darbā.

Radiokomitejā 1941.gadā sākās jauna akcija: pie ziņojumu dēļa tika piekārtas aicinājums ikvienam ziedot viena mēneša algu komunistu starptautiskai palīdzībai un minēt kāda darbabiedra vārdu, uzaicinot darīt to pašu. Mēs Latvijā jau tā bijām aplaupīti: padomju valsts atņēma īpašumus, nozaga ietaupījumus bankās, nevērtīgais rublis bija pielīdzināts latam, un krievi ar saviem papīra rubļiem veikalos izpirka visu, kam vēl bija kāda vērtība. Taču, lai cik mazvērtīgi, rubļi bija vajadzīgi, lai ko iegādātos, un mēs pie rubļiem tikām, tikai saņemdami algu. Nu bagātā komunistu partija to pašu gribēja mums atņemt, it kā irōnizējot: kas ir tavs, ir arī mans! Kādā dienā ieraudzīju pie dēļa piespraustu Informācijas daļas darbinieces biedrenes Rašinas paziņojumu, ka viņa ziedo savu mēneša algu komunistu starptautiskai palīdzībai un aicina biedru Pāvīlu leviņu darīt to pašu. Biju pārsteigts un nesaprātu, kāpēc viņa par savu upuri izvēlējusies mani. Mēs šad tad gaitēni tikāmies un gaŗāmejojot, nesaroķojoties, pateicām viens otram labdien. Darbā mums nekādas saskares nebija. Viņa zināja, ka radiofōnā strādāju jau vairākus gadus. Es par viņu neko nezīnāju. Taču tas bija publisks izaicinājums, un es sapratu, ka man nav nekādas iespējas izvairīties: no manis gaida, ka ziedošu savu mēneša algu. Nodomāju, ka vienas algas dēļ badā nenomiršu un pielīku pie sienas paziņojumu, ka ziedoju mēneša algu un aicinu biedru Levinu darīt to pašu. Levins bija Rašinas draugs – kur vien viņa radiokomitejā apgrozījās, viņas tuvumā allaŗ bija biedrs Levins, bieŗi vien viņi bija redzami staigājam rokrokā. Pagāja vairākas nedēļas, varbūt pat mēnesis, taču biedrs Levins manam aicinājumam neatsaucās. Mans paziņojums pēc kāda laika nozuda, un vairāk aicinājumu ziedot savu mēneša algu neparādījās. Laikam radiokomitejas vadība saprata, ka nav nekādas jēgas turpināt savstarpēju „izrēķināšanos”. Pienāca pavasaris un deportācijas, un biedrus Rašīnu un Levinu es vairs nekad neredzēju.

DARBS RADIOKOMITEJĀ. Līdz ar direktora Arvēda Smilgas aiziešanu un Indriķa Lēmaņa atnākšanu Vispārīgās nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis aizgāja ilgākā veselības uzlabošanas atvaļinājumā, un darba lietas viņa vietā kārtoja Jānis Bierīņš. Visā visumā

darbvedība turpināja darīt to pašu darbu, ko gaŗāk. Protams, bija jāpilda visi rīkojumi, ko saņēma no Maskavas. Ar radiokomitejas priekšsēdi Indriķi Lēmani mēs tikāmies un sadarbojāmies ik dienas. Uzstādījās, ka viņš ir rakstnieks, radās interese izlasīt kādu no viņa sacerējumiem, bet nevarēju nevienu sameklēt. Nekad neuzzināju, par kādiem briesmīgiem noziegumiem viņš Latvijas neatkarības laikā turēts ieslodzījumā. Nodomāju, ka jaunībā viņu varbūt bija savaldzinājuši komūnisma mācība par jaunās pasaules celšanu, kur valdīs taisnība un darbs. Iespējams, viņš bija izplatījies no Padomju Savienības ievesto propagandas literatūru, darbojies nelegālā spiestuvē. Nekas neliecināja, ka viņš būtu dzimis fanātisks revolūcionārs. Viņš zināja, ka mēs, vecie darbinieki, nekādi komunisti neesam un arī necentās mūs par komunistiem pāraudzināt. No darbabiedriem vēlāk uzzināju, ka Lēmanis bijis pikts uz mani, jo negribējis laist viņu radiofōnā, neatzinis Viļa Lāča parakstīto iecelšanas dokumentu. Taču citi viņu pārliecinājuši, ka viss noticis pareizi. Lēmanis man nekādā veidā necentās atdarīt par pirmās dienas nepatīkšanām iecelšanas dokumenta dēļ, kaut viņam tāda iespēja bija. Tāpēc domāju, ka Lēmanis nebija ļauns cilvēks. Radiokomitejā viņam līdzās grozījās divi vīri: Apsītis un Ardamatskis. Apsītis bija Maskavas latvietis, vīrs krietni pusmūŗā, iespējams, komunistu partijas uzticības vīrs, atsūtīts uz Latviju, lai noklausītos darbinieku sarunas, un, ja vajadzīgs, ziņot. Pēc kāda laika sākām domāt, ka viņš nav pārāk dedzīgs komūnists. Ko viņš, Maskavā dzīvodams un tikai propagandas ziņas klausīdamies, varēja zināt par dzīvi Latvijā? Šķiet, viņš apbrīnoja latviešu strādīgumu un augsto dzīves standartu, salīdzinot ar Padomju Savienību. Viņš varbūt gudroja, cik piecgadu vajadzēs, lai lielā Padomju valsts sasniegtu tādu labklājības līmeni, kāds bija Latvijā. Ardamatskis latviski nesaprata, bet tomēr ik dienas grozījās starp radio darbiniekiem. Ardamatskim komandējums uz Latviju visādā ziņā sagādāja pārsteigumu. Tā kā bija jūnijs, silts vasaras laiks, Ardamatskis bija atbraucis uz Rīgu ar ņaketi mugurā un tikai kurpēs, bez zeķēm. Viņš aizbildinājās, ka izbraucis makšķerēt un, saņemot rīkojumu, bez kavēšanās braucis taisnā ceļā uz Rīgu, pat neiegrieŗoties mājā. Padomju rublis bija pielīdzināts Latvijas latam, sudraba pieclatnieki brīvā apgrozībā, un Rīgas veikalos vēl dārgu ārzemju audumu diezgan. Padomju rubļu Ardamatskim netrūka. Pēc dažiem mēneŗiem viņš staigāja glītā, pēc mēra ņūtā dārga auduma uzvalkā un viņam droŗi vien kājās bija arī zeķes. Ar Apsīti man darbā tieŗas saskares nebija, mēs gan katru dienu tikāmies un draudzīgi sasveicinājāmies. Tā kā Ardamatskis prata tikai krieviski un manas krievu valodas zināšanas bija vājas, sarunāties nevarējām. Radiokomitejas vadība ierosināja katram darbiniekam uzsākt nopietnu krievu valodas mācīšanos, un arī es sarunāju krievu valodas stundas.

1941.22.VI kļuva zināms, ka Vācija sākusi uzbrukumu Padomju Savienībai. Nākamās dienās vācu armija virzījās uz austrumiem neticamā ātrumā. Radiokomitejā Apsīti pēdējo reizi redzēju 29. jūnija priekŗpusdienā. Viņš bija tēŗpies militārā uniformā. Arvids Klāvsons

bija atcelts no Informācijas daļas priekšnieka amata un par priekšnieci iecelta Helēna Vide. Šķiet, viņa visas radiofōnā nolasāmās ziņas saņēma no Maskavas, bija tikai jāparūpējas par to pareizu pārtulkošanu. Par ziņu lasītāju krievu valodā pieņēma sarkanmatainu jaunekli Anatolu Imermani; stāstīja, ka viņš arī rakstot dzejoļus. Radiokomitejā darbinieku lietas Vispārīgā nodaļa nekārtoja; tādai vajadzībai tika radīta Kadru daļa. Ar Helēnu Vidi es tikos reti, taču reiz noskaidrojām, ka esam pazīstami kopš bērnības. Mana tēva Friča Ieviņa vadītajā Rīgas pilsētas 16. pamatskolā bija mācījušās māsas Helēna un Marta Graudas, un Helēna bija manas māsas klasesbiedrene. Viņām bija mazāks brālītis Fricītis. Mēs ar mūsu bērnībā reiz viņus apciemojām mājās Zaslauka tuvumā. Helēna mani atcerējusies, tikko ieradusies Radiokomitejā un dzirdējusi manu vārdu. Es viņu vairs nepazīnu, turklāt viņai bija cits uzvārds. Izrādījās, ka Helēna, pa partijas kāpnēm kāpdama, bija tikusi augstu. No Maskavas uz Rīgu darbā Informācijas daļā bija atsūtīta vecgaita latvieti Feldmane, gaŗa auguma, kalsna, sirmiem matiem. Tikko radās iespēja, mēs labprāt ar viņu aprunājāmies, jo ļoti gribējās ko uzzināt par latviešiem Krievijā. Ilgus gadus nodzīvojusi svešumā, viņa jutās kā atbraukusi pie savas tautas, nevis kā komūniste pie kapitālistiem – plūtokratiem. Mēs ļoti sapratām, ka viņa nedrīkst kritizēt Staļina tīrīšanas, kurās aizgāja bojā tūkstošiem latviešu. Reiz, par kādu notikumu stāstīdama, Feldmane teica: *Tas notika 1937.gada ziemā, kad Maskavā bija lielais bads...* Mēs, to dzirdēdami, aiz pārsteiguma iepletām acis. Maskavā bads? Par badu Maskavā neko nebijām dzirdējuši. Bagātajā Krievijā, strādnieku paradīzē, bads? Feldmane aprāvās pusvārdā. Viņa apķērās, ka izplāpājusies, un centās glābt, kas glābjams: *Nu, gluži bads jau nebija, bet kartupelīši, ko mums atveda, bija tādi maziņi, sasaluši, puspuvuši...*

Maskavā dzīvoja viens no raŗīgākajiem latviešu padomju rakstniekiem Eduards Zilbers, kuŗa rakstnieka vārds bija Sudrabu Edžus. Pēc 1940. gada rakstnieks Ernests Birznieks Upītis nolēma aizbraukt uz Maskavu apciemot jaunības draugu Sudrabu Edžu. Rakstnieka meita Nīna Birzniece bija radio maŗinrakstītāja un pēc sava tēva ceļojuma stāstīja mums, darba biedriem, par tēva pieredzēto Maskavā: *Tēvs atrada Sudrabu Edžu Maskavā daudzstāvu ēkas nekurinātā jumta istabiņā, kažokā, kažokādas cepurī galvā, siltdām rokās pie karstas tējas glāzes. Ārā bija -40°C sals un istabā gandrīz tāpat. Tā dzīvoja cildinātais Tautas rakstnieks Padomju Savienībā...* Patriots Sudrabu Edžus nomira Maskavā 1941.30.I, viņa pelnu urna apglabāta Rīgā Raiņa kapos.

RADIOKOMITEJAS MŪZIKAS NODAĻA. Pēc Latvijas uzņemšanas Padomju Savienībā komūnistu valdība par vienu no svarīgākajiem uzdevumiem uzskatīja daudzīnāt „burŗuāziskās” Latvijas trūkumus. Padomju propagandas aparāts nemitīgi skandināja, ka strādnieki Latvijā dzīvojuŗi trūkumā un badā, jo valdība gādājusi tikai par mantīgo ŗķiru. No Maskavas tika saņemts rīkojums izsludināt pieteikŗanos radiofōna orķestrī visiem mūziķiem, kuŗiem ŗi iespēja līdz ŗim

bijusi liegta un kuŗi atstumti savas politiskās pārliecības dēļ, aicināja pieteikties un ierasties uz pārbaudi. Pārbaudes komisijā darbojās radiokomitejas Mūzikas daļas vadītājs Jānis Mediŗš, no konservātorijas atnāca Ādolfs Ābele, un par treŗo pieaicināja latvieŗu visu laiku ievērojamāko mūzikas kritiķi komponistu Jāni Zālīti. Vijolnieku pārbaudītāji bija docents Eduards Vinerts, ģellistu – docents Atis Teichmanis. Mani norīkoja protokolēt. Instrumentālistu pārbaude notika pēcpusdienā radiofōna pirmajā studijā, kuŗā mūziķus ieaicināja pa vienam. Skalji izsludinātā pārbaude piedzīvoja galīgu neveiksmi. Jau pirms pārbaudes sākuma viegli varēja pateikt, kādi būs rezultāti. Latvijā uz katra ielas stūŗa nestāvēja talantīgs mūziķis, kas var spēlēt kā Nikolai Paganīni. Visiem spējīgākajiem mūziķiem jau bija darbs – radio vai operas orķestrī, Liepājas un Jelgavas pilsētas orķestrī. Latvijā talantīgie mūziķi tika meklēti, nevis atstumti. Turklāt Latvijas mūziķu pasaule bija vēl tik maza, ka visi cits par citu zināja: kad beidzīs konservātoriju un ko dara. Uz pārbaudi ieradās ģetri vai pieci vijolnieki. Viens no viņiem, vīrs pusmūŗa gados, spēlēja cirka kapellā un atnāca mazliet iestiprinājies, lai vairāk dūŗas, droŗi vien domādams, ka neko zaudēt nevar. Eduards Vinerts nolika viņam priekŗā notis, un viņŗ sāka spēlēt, sākumā gluŗi sparīgi, bet tālu netika, jo viņa pirksti tādai mūzikai bija par stīviem un negribēja klausīt. Varbūt cirka kapellā viņŗ bija labs diezgan, bet ne simfōniskajam orķestrim. Pēc vairāku kandidātu pārbaudes bija jāatzīŗ, ka neviens no viņiem neatbilst prasībām. Ģellistu bija vēl mazāk, un rezultāts bija tāds pats. Docents Atis Teichmanis lūdza, lai komisija pārbauda vēl vienu ģellistu. Ienāca stalts jauneklis; viņam nolika priekŗā notis. Pārbaudītāji atplauka, viņu drūmajās sejās parādījās smaidis. Jā, beidzot ieradies mūziķis! Atis Teichmanis bija pārliecinājies atnākt uz pārbaudi savu talantīgāko skolnieku Edgaru Tonu, kurŗ studēja konservātorijas pēdējā kursā un nemaz nebija vēlējies pieteikties radiofōna orķestrī. Teichmaņa pierunāto Edgaru Tonu pieņēma.

Sudrabu Edŗus

Foto no RTMM arhīva

Radikomitejā komunistu valdīšanas laikā tika paveikts arī kas pozitīvs – nodibināja radiokomitejas kori. Par radiofona korā diriģentu uzaicināja operas kormeistaru Teodoru Kalniņu. Tapa pirmais profesionālu dziedātāju koris Latvijā. Radiokomiteja izsludināja aicinājumu dziedātājiem pieteikties uz pārbaudi, un pieteicās gan konservātorijas studenti, gan jau konservatoriju beigušie. Teodors Kalniņš atrada arī labus mūzikāli neskolotus dziedātājus, kuŗus varēja pieņemt profesionālā korī. Kāds koris mums pastāstīja, ka visiem, kuŗi pieteikušies radiokomitejas korī, bijis jāiesniedz dzīves apraksts un, kā zināms, komunistu valdība vēlējas, lai visiem nākamajiem dziedātājiem būtu proletāriska izcelsme. Dziedātāja tēvam piederejis veikaliņš, un par tāda fakta noslēpšanu vainīgais būtu smagi sodīts. Viņš rakstījis: *Mans tēvs nokļuva bezizejas stāvoklī un atvēra veikalu.*

DEPORTĀCIJAS, KARŠ AR VĀCIJU. 1941.14.VI, darbā ieradušies, mēs cits no cita uzzinājām, ka naktī bez iepriekšēja brīdinājuma apcietināti un aizvesti tūkstošiem latviešu. Uz darbvedību atnāca noraudājusies sieviete un želojās, ka viņas vīrs naktī apcietināts un aizvests kļūdas dēļ. Viņš taču neesot nekāds aizsargs, kā teikuši apcietinātāji, bet, mūziķis būdams, tikai spēlējis aizsargu orķestrī. Radiofona darbinieki viņai palīdzēt nevarēja. Sapratām, ka nākamā naktī tas pats var notikt ar mums.

Arī es steidzos sagādāt krietnu ceļa somu, iekšā saliku veļu, drēbes, pāri jaunu zābaku un ko citu noderīgu tālam ceļam. Drīz vien sekoja nākamais uztraukums.

Brīdī, kad radiokomitejā saņēmām ziņu, ka vācu armija uzbrūk Padomju Savienībai, mēs gadījāmies kopā trijātā: Mirdza Kempe, Arnolds Grava un es. Padomju varas pēdējās dienas Latvijā bija drausmīgas. Sarkanarmieši, kuŗi tik varonīgi bija piedalījušies bezpalīdzīgo, neaizsargāto deportējamo apcietināšanā, bēga no Baltijas valstīm kā zaķu bars. Redzējām padomju kaŗavīrus plūstam cauri Rīgai braukšus, kājām, pānikā skrienam, klibojam, bez apaviem, lupatām apītām kājām. Šad tad pilsētā dzirdēja šāvienus. Rīgā terrors sasniedza neiedomājamo pakāpi. Izglītības ministrijas skolu departamenta vicedirektors Arnolds Čuibe bija atvēris logu, un abi ar dēlu skatījušies ārā. Krievu kareivji tēvu un dēlu nošāvuši. Nākamā dienā Rīgā bija izlikti paziņojumi, ka Čuibes atvēruši logu, lai signālizētu ienaidnieka lidmašīnām, tāpēc uz vietas sodīti ar nāvi. Radiokomitejai bija atvēlēts lietot Melngalvju namu, galvenokārt lieliskās koncertzāles dēļ, un radiokomiteja algoja sargu, latvieti, kam amata vajadzībām bija izsniegts šaujamerocis ar atļauju to nēsāt un lietot. Krievu kareivis bija pamanījis Melngalvju nama sargu ar ieroci un uz vietas nošāvis. Vēlāk uzzināju, ka mans radnieks, Valsts tehnikuma audzēknis, bija izgājis Daugavmalā paskatīties, vai vēl ir satiksme ar Pārdaugavu, lai tiktu atpakaļ mājās, un krievu kareivis viņu nošāvis. 29. jūnija rītā no Pārdaugavas uz radiokomiteju aizgāju kājām, jo sabiedriskais transports nedarbojās. Todien ne visi ieradās darbā. Sagājām bariņos un prātojām, kas notiks. Radiokomitejas vadība bija jau aizgājusi. Mūsu istabā ienāca kāds tehniķis un teica, ka deg Pēterbaznīca. No mūsu darbistabas logiem skats bija tikai uz austrumiem, Vecrīga nebija redzama. Iegājām direktora kabinetā. Redzējām, ka no Pēterbaznīcas torņa, kas bija augstākā koka konstrukcijas celtnie Eiropā, cēlas melni dūmu mutuļi, un tiem pa vidu šaudījās sarkanas liesmu mēles. Liesmas kāpa augstāk līdz pašai smailei – gailim. Uz ielām neredzēja neviena cilvēka. Šur tur atskanēja pa šāvienam un pa ielu aizdrāzās kāda smagā automašīna. Radiokomitejas vadība par rikotāju un vadītāju bija atstājusi vicedirektoru Jāni Magoni. Viņš nebija komunistu partijā, tomēr radiokomitejas laikā saglabāja savu līdzšinējo radiofona amatu. Viņam bija izsniegta krievu šautene. Likās, viņš bija saņēmis rīkojumu cīnīties pret uzbrucējiem un aizstāvēt radiokomiteju līdz pēdējai iespējai. Vairākkārt biju dzirdējis Jāni Magoni apliecinām, ka viņš ir 1905. gada revolucionārs, bet bija grūti iedomāties, ka mierīgais,klusais darba darītājs, kādu vācieti ieraudzījis, būtu sācis lādēt un šaut. Tā kā tādos apstākļos nekāda strādāšana nebija iespējama, pēcpusdienā devāmies uz mājām. Izgāju cauri Vecrīgai uz Daugavmalu. Nekādas satiksmes ar Pārdaugavu nebija – pontontilts sabojāts, kuģiša neviena. Redzēju Daugavmalā latviešu milīci un gāju aprunāties. Parādīju viņam savu radiokomitejas dienesta apliecību un prasīju, kāda ir iespēja tikt uz mājām, uz Pārdaugavu. Milīcis man nevarēja palīdzēt: kaŗa apstākļu dēļ satiksme ar Pārdaugavu pārtraukta, man jāpaliek Rīgā. Tikai vēlāk uzzināju, kādās briesmās biju iekūlies, iznākdams Daugavmalā – krievu kareivis mani būtu nošāvis bez vārda runas. Trīs naktis dabūju pārgulēt pie viena vai otra darbabiedra.

13. DECEMBRĪ 1941.

PULKST. 19.

GALVENĀ RAIDĪTĀJA RĪGAS DARBINIEKU

* FGLĪTES *

* VAKARS *

- * *Grūtis. Klusa nakts, svēta nakts. Ziemas – svētku dziesma*
Radiofona korā atskaņojumā.
- * *Jo. P. Hardis. Largo assai, no stīgu kvarteta E-dūrā*
stīgu kvarteta atskaņojumā.
- * *Jāz. Vīt. Is. Ziemassvētku jūtas*
Radiofona korā atskaņojumā.
- * *Max. Regers. Marijas sūpļa dziesma Kristus bērnam*
soprāna solo.
- * *Fr. Schuberts. Impromptu As-dūrā*
klavieru solo.
- * *H. Berino. Jai Kristus vakarā*
soprāna solo.
- * *Jānis Medīns. Ārija*
čello solo.
- * *C. Zöllners. Celošana*
- * *E. Melngailis. Divi dienas mežā gāju*
Radiofona korā atskaņojumā.

ATSKAŅOTĀJI:

MILDA BRĒCHMĀNE – ŠTENGELE (SOPRĀNS),
ATIS TEICHMĀNIS (ČELLO),
JĀNIS KEPĪTIS (KLAVIERĒS),
STĪGU KVARTETS: ALFRĒDS ŽIVERS (VIJOLE),
ARTŪRS MADREVĪCS (EVIJOLE), ROBERTS MICHELSONS (BRĀCA) UN ATIS TEICHMĀNIS (ČELLO), RADIOFONA KORIS TEODORA KALNIŅA VADĪBĀ.
OLGERTA KREIŠMĀNA KLAVIERU PAVADĪJUMĀ.

VĀCU OKUPĀCIJA. 1941.1.VII rīts atausa jauks un saulains. Rīgā viss bija klusu, kaŗa trokšņi norimuši. Krievus nekur vairs neredzēja. Atnācu uz radio kopā ar Rūdolfu Miķelsonu, altvijolnieku, kuŗa mājās iepriekšējo nakti biju pārgulējis. Pie pasta ēkas ārdurvīm stāvēja liela auguma vīrs ar dekoratīvu zobenu rokā un stingri noprasīja, kas mēs tādi. Parādīju viņam savu dienesta apliecību. Pienāca komponists Jānis Ivanovs, un mēs sirsnīgi sasveicinājāmies. Durvju sargs mūs ielaida, un mēs priedīgi kāpām augšā uz savām darba telpām trešajā stāvā. Cits pēc cita ieradās darbinieki, arī Vispārīgās nodaļas vadītājs Jēkabs Rasmanis. Visiem bija pacīlāts garstāvoklis: krievi projām, nevienam vairs nedraudēja ne nošaušana, ne apcietināšana, ne deportācija uz Sibīriju. Daudziem par lielu pārsteigumu radiofona direktora kabinetā sēdēja svešs vīrs. Vēlāk uzzinājām, ka tas esot „Latvijas filmas” direktors, inženieris Alberts Jekste, ko mūsu tehniķi bija uzaicinājuši uzņemt radiofona direktora amatu. Mēs sapratām – pēc komunistu aiziešanas radiofons dažas dienas šķietami bija palicis bez vadības, un uzņēmīgu vīru grupa bija nolēmusi vadību pārņemt savās rokās. Inženieri Albertu Jeksti amatā neviens nebija ne iecēlis, ne ievēlējis, viņš vienkārši sēdēja direktora kabinetā ar acīmredzamu nodomu tur arī palikt. Taču labāk likās samierināties ar notikušo, līdz iegūstam legāli ieceltu priekšnieku, nekā skaļi protestēt un apsudzēt Jeksti vācu administrācijai par nelegālu, patvarīgu amata piesavināšanos. Viņam bijusi pieredze uzņēmuma vadībā, kas nemaz nebija jāapliecina, jo iestrādāties personāls turpināja darīt savu darbu kā precīzs Šveices pulkstenis. Pirmā diena Latvijas LR bez krievu klātienes bija satraukumu pilna. Pulksten 10.00 visus darbiniekus saaicināja lielākajā telpā, pirmajā studijā. Vācu valodā mūs uzrunāja Rīgas komandants pulkvedis Ullersbergers; viņš ziņoja, ka vācu armija Rīgu atbrīvojusi, un nobeidza savu uzrunu latviešu valodā: *Dievs, svētī Latviju!* Atskaņoja skaņuplati – Latvijas himnu, ko dzied koris orķestrā pavadijumā. To dzirdēja visā Latvijā. Raidījumi no Rīgas bija atkal uzsākti.

Radiofona viens no pirmajiem darbiem bija saplēst komunistu partijas dižvīru – Ļeņina, Staļina, Molotova, Vorošilova un citu portretus, kuŗi bija vai katrā telpā. Tas tika paveikts ar skaļām gaviļēm un skanot smiekliem. Pusdienas laikā izgājīs pastaigāties, redzēju operas priekšā uz brūga gabalos sašķaidītu milzīgo Ļeņina ģipsa krūstēlu, kas bijis novietots starp baltajām kolonnām operas balkonā. Rīgas ielās 1. jūlijā valdīja svētku noskaņa. Likās, latvieši pēkšņi aizmirsuši visu par bargajiem vācu baroniem, kuŗi simtiem gadus kalpināja latviešu zemnieku bez saulītes vakarā. Protams, par ļaunīgu Hitleru neviens neļūsmoja. Taču latvieši cerēja, ka vācieši panāks deportēto vilcienus un atbrīvos apcietinātos. Daudzi bija pārliecināti, ka vācu armija, padzīdama komunistus, izglābusi viņus no drošas nāves. Tauta sagaidīja vācu karavīrus kā atbrīvotājus, meitenes skrēja viņiem pretī, lai pasniegtu ziedus. Vācieši ienāca Rīgā kā pastaigā parkā – vasaras tērpos, atrotītām piedurknēm. Tie bija gaišmataini, smaidīgi

Milda Brechmane-Štengele *Banutas lomā* (1941)

puīši, pretstatā sarkanarmiešu tumšajām, neizteiksmīgajām sejām, netirām, tumšām, noputējušām uniformām un cepurēm ar pulķīti galā. Dažu vācu vienību kareivjiem galvā pat nebija bruņucepures. Komunisti, bēgdami no Rīgas, rekvizēja visus satiksmes līdzekļus: vieglās un smagās automašīnas, arī autobusus, bieži vien ar visiem šoferiem, tā ka Rīgas pilsēta bija pavisam nabaga. Vidzemes šosejas malā mētājas neskaitāmas sabojājušās automašīnas, ko steigā nebija iespējams salabot. Taču izrādījās, ka latviešu šoferi zināja, ko dara un, kad komunisti bija projām, pēc maza remonta automašīnas atkal bija lietošanas kārtībā. Rīdzinieki liksmi aplaudēja, ieraugot dažus pavisam jaunus pilsētas autobusus, ko komunisti nebija spējuši paņemt. Pa ielu, priedīgi saucienu pavādi, pastaigājās Latvijas armijas virsnieks un aizsargs košā parādes uniformā. Tikai pirms nedaudz dienām viņi abi būtu vai nu uz vietas nošauti, vai arestēti un deportēti uz Sibīriju tikai par parādīšanos uniformā. Pēc darba Krišjāņa Barona ielā satiku draugu, slavenā ārsta dēlu Ilju Livšicu. Pēc deportācijas bijām priedīgi viens otru redzēt dzīvu; deportēts bija arī žīdu tautības zinātnieks profesors Pauls Mīncis, pie kuŗa es iepriekšējā pavasarī biju izturējis valsts pārbaudījumu krimināltiesībās. Abi priedējāmies, ka komunisti no Rīgas padzīti. 1. jūlijā tiku uz mājām Pārdaugavā, kur mājinieki mani bija izgaidījušies trīs dienas. Māte bija saņēmusi policijas pavēli izkārt pie mājas Latvijas karogu, bet tā mums vairs nebija, jo komunistu laikā bija pavēlēts Latvijas karogus iznīcināt. Māte darīja vienīgi iespējamo: pārgriezta sarkano PSRS karogu un iešuva vidū baltu sleju. Padomju karoga sarkanums gan nebija istā krāsa, bet sākumā bija jāizlīdzas. Dārtas ielā

Pārdaugavā 1.jūlijā pie katras mājas tika izkārts Latvijas karogs.

Vācieši ļoti drīz mums lika manīt, ka tagad viņi Latvijā ir kungi. Visi raidījumi, jo sevišķi ziņas, tika pakļautas stingrai vācu kontrolei. Latviešiem bija jāpierod, ka turpmāk no rīta līdz vakaram tiks slavēts Hitlers un nacionālsociālisms. Jau agrāk saņēmām iedzīvotāju vēstules par nebūšanām un nekārtībām. Šoreiz bija saņemta vēstule no Latgales ar sūdzību, ka pagasta jaunieši-aktīvistu kādam latvietim ar krievisku uzvārdu konfiscējuši VEfa lielo četrlampiņu radiouztvērēju, jo viņš droši vien nodomājis klausīties pretinieka radioraidījumus. Šad tad biju uz līdzīgām vēstulēm atbildējis un pārrunāju šo gadījumu ar vecākiem kollēgām. Līdz ar krievu aiziešanu padomju likumi Latvijā vairs nebija spēkā, vācu likumi vēl nebija izsludināti, tāpat jāvadās pēc Latvijas likumiem. Vienojāmies par to ziņot Rīgas prefektūrai, lai tur izlemj, vai vietējiem palīgkārtībniekiem ir vai nav tiesības konfiscēt mantu pēc pašu ieskatiem. Prefektūras plašajā priekštelpā redzēju garu cilvēku rindu. Es pat nebūtu zinājis, kāda iemesla dēļ cilvēki te stāv, ja no rindas nebūtu iznākusi radiokomitejas

Vācu karavīri pie Brīvības pieminekļa (1942)

Foto no RTMM arhīva

kollēga – agrāk pārdevēja ārzemju grāmatu veikalā Brīvības bulvārī, kur es šad tad iegriezos, cerēdams atrast kādu labu grāmatu. Viņa man savulaik ieteica dažas ļoti vērtīgas grāmatas vācu valodā, un ar laiku kļuvām itin labi paziņas. Vācieši bija izsludinājuši pavēli visiem židiem pierēģistrēties prefektūrā, un viņa atnākusi, lai pavēli godīgi izpildītu. Kā kaut ko ļaunu paredzēdama, viņa bija ļoti izbijusies un zinādama, ka radiokomitejā strādāju par juriskonsultu, lūdza, vai varētu viņai palīdzēt, jo viņa neapzinoties neko ļaunu darījusi. Krievu okupācijas laikā viņa bija viena no visklusākajām darbiniecēm, nekādās skalās bravūrīgās komunistu aktivitātes nepiedalījās. Ieteicu viņai atsaukties uz mani, ja viņu apvaino kādā ļaunprātīgā rīcībā, es varu apliecināt, ka tā nav taisnība. Prefektūrā kārtībniekam pateicu sava nācienu iemeslu. Mani aizvadīja pie kāda darbinieka. Iedevu viņam no Latgales saņemto vēstuli un pateicu savu viedokli – par mantas konfiskāciju lemj tiesa uz likuma pamata, to neklājas darīt palīgkārtībniekiem pēc saviem ieskatiem. Policists apsolījās šo lietu noskaidrot. Nākot atpakaļ, savu radiokomitejas kolleģu garajā rindā vairs neredzēju. Pastāstīju par prefektūrā redzēto un sarunu ar radiokomitejas darbinieci, kas bija ieradies pierēģistrēties. Tā kā man bija radiokomitejas juriskonsulta apliecība, nolēmām, ka varu vēlreiz aiziet uz prefektūru. Devos uz turieni nākamā dienā. Garās rindas vairs neredzēju. Mani sūtīja un vadāja no vienas amatpersonas pie citas, līdz nonācu lielā kabinetā. Spriedu, ka esmu nokļuvis pie kāda augstāka priekšnieka. Mēs, protams, runājām latviski. Uzrādīju viņam dienesta apliecību un paskaidroju sava nācienu iemeslu – varu liecināt radiokomitejas darbiniecei par labu. (Šīs sievietes vārdu esmu aizmirsis.) Augstais priekšnieks noklausījās manu ziņojumu, bet tad ļoti bargā balsī, kā ar cirvi noskaldīja, ka viss tiek darīts pēc augstākas pavēles un nevienam nav atļauts iejaukties. Gāju atpakaļ un izstāstīju kolleģām, kas man bija teikts. Pieminēto sievieti pēc tam vairs neesmu redzējis. Nožēloju, ka man toreiz nebija zināms, kādas briesmas viņu sagaida, un nevarēju viņu brīdināt. Išā laikā pieradām dzirdēt propagandu, ka žīdi ir komunisti un plāno pārņemt pasaules virskundzību; jau kopš 1.jūlija to skandināja radiofonā no rīta līdz vakaram, vietā un nevietā. Mēs sapratām, ka nacionālsociālisti par to nedebatē, viņiem tas tāpat kā komunistiem marksisms un ļeņinisms bez iebildumiem bija „jāpieņem zināšanai”.

Māte man pastāstīja, ka saņemts policijas rīkojums uz neilgu laiku atvēlēt naktsmājas vienam vācu karavīram. Jāēdina viņš nebūšot, jo ir armijas uzturā. Pāpildgultas mūsu dzīvoklī nebija, bet ēdamistabā pie sienas stāvēja gaŗa kaste, ko dēvējām par pūralādi. Māte tajā turēja palagus, ziemas segas, lielos galdautus. Šai kastei bija uzklāts šaurs matracītis, parasti tur sēdināja ciemiņus. Kaste bija gaŗa diezgan, tā ka vācu karavīrs uz tās dažas nakts varēja pārgulēt. Mani vecāki, tēvs un māte, bija pensionējušies skolotāji. Māsa strādāja par ārsti 2.pilsētas slimnīcā. Kādu dienu, pārnācis no darba, redzēju, ka uz pūralādes sēdēja vācu karavīrs. Māsa arī jau bija mājās.

Māte, kā katru dienu, aicināja mūs pie galda. Taču bija neērti ēst, kādam cilvēkam uz mūsu mielošanas tikai noskatoties. Māte uzlika galdā vēl vienu šķīvi un aicināja svešinieku mums pievienoties. Ēdiens bija ļoti vienkāršs, jo krievi bija paspējuši Latvijas saimniecību paputināt. Viras katlā bija saknes un dārzeņi un tikai mazliet gaļas, vairāk garšas pēc. Vācietis pateicās par aicinājumu, piesēdās pie galda un ēda kopā ar mums. Mana māte bija strādājusi par vācu valodas skolotāju pamatskolā un prata runāt vāciski, arī mans tēvs. Sākām runāt. Viņš bija bavārietis, apmēram manā vecumā, futbolists, spēlējis Bavārijas izlases vienībā. Vaicājām par viņa ģimeni, un viņš parādīja no mājas atsūtīto fotografiju, uz kurās bija redzama jauna, glīta sieviete ar bērnu – viņa sieva Rozīte un meitiņa. Sievu viņš pēdējo reizi redzējis pirms diviem gadiem, meitiņu nekad. Viņš bija mobilizēts, cīnījies visās frontēs, kur vien sūtīts, laimīgi ticis cauri ar veselū ādu, tikai atvaļinājumam uz mājām vēl nebija pienācis laiks. Mēs zinājām, ka pēc dažām dienām viņš Rīgu atstās. Pēc pusdienām paaicināju viņu mūsu mājas pagalmiņā un nofotografēju ar fotoaparātu *Minox*. Lūdzu viņu iedot man sievas adresi, solīju, ka filmu attīstīšu un fotografiju aizsūtīšu viņa sievai. Tā arī izdarīju. Kaŗa laikā pasts darbojās lēni. Apmēram pēc mēneša saņēmu vēstuli no Vācijas svešā rokkrastā. Rozīte sirsnīgi pateicās par vīra pēdējo fotouzņēmumu. To viņa bija saņēmusi reizē ar valdības paziņojumu, ka vīrs kritis kaujā netālu no Latvijas robežas.

RRG AUSTRUMZEMJU RAIDĪTĀJI. Jūlija sākumā Rīgā ieradās radio jaunā vadība. Ieguvām jaunu, ļoti gaŗu nosaukumu: *Reichsrundfunk Gesellschaft GmbH -- Sendergruppe Ostland -- Hauptsender Riga - Mit Sendern -- Modohn, Goldingen und Libau*. Austrumzemju raidītāju grupas (*Sendergruppe Ostland*) priekšnieks-intendants bija Hanss Krīglers. Viņš sēdēja radiofona direktora kabinetā. Pie sienas tur karājās lielformaŗta glezna, kurā bija attēlots Ādolfs Hitlers. Krīglers valkāja brūnu vācu civildienesta uniformu (tautā šos ierēdņus sauca par „zelta fazāniem”), pie krūtīm viņam bija piesprausta nacionālsociālistu partijas nozīme. Visām radiofona daļām un nodaļām bija vācu priekšnieki. Latviešu daļu un nodaļu vadītāji palika savā vietā un turpināja darīt savu darbu, vācieši tikai saņēma rīkojumus no Vācijas centra un droši vien ziņoja, ka darbs tiek sekmīgi un kārtīgi padarīts. Nezinu, cik ilgi radiofona darbā palika Alberts Jekste. Viņu šad tad redzēja no tālienes tikai jūlija pirmajās dienās, un ar viņu runāja un darba lietas kārtoja tikai latviešu daļu un nodaļu vadītāji. Jekste uzturējās savā kabinetā un nekad neienāca Vispārīgajā nodaļā sasveicināties ar darbiniekiem, kā to bija darījis direktors Arveds Smilga. Par Rīgas, Madonas, Kuldīgas un Liepājas raidītāju priekšnieku bija iecelts doktors Drēze (Dröse). Vispārīgās nodaļas priekšnieks bija Merklins, bet Grāmatvedības – Groile (Greule). Šie ierēdņi tikai sēdēja pie sava galda un par darbiniekiem nelikās ne zinīs. Par Mūzikas daļas vadītāju bija iecelts doktors Kelčs (Költsch). Viņš sēdēja savā kabinetā, sūca pipi, un ļāva visu darīt profesoram Jānim Mediņam. Vēlāk

Foto no autora arhīva

1943.gada Ziemsvētkos (no kr.) Jēkabs Rasmanis, Pāvils Ieviņš, Margarieta Alberinga, Haralds Bija, un Marianna Ieviņa (trimdā rakstniece, arī JG līdzstrādāniece)

uzzinājām, ka doktors Kelčs publicējis pētījumus par komponistu rasisko izcelsmi un konstatējis, kuriem no viņiem ir neāriskā izcelsme. Radiofonom bija dots rīkojums neārisko komponistu darbus neatskaņot. Programmas sastādīšanas daļai bija veseli trīs priekšnieki: doktors Vānraus (Wahnrau), leitnants Probsts, kas veidoja atpūtas raidījumus vācu kaŗavīriem, un Flemings. Probsts programma izvērtās diezgan aktīva un plaša, jo vācu kaŗavīri bija tālu no dzimtenes, un viņu uzmundrināšanai bija nepieciešama piemērota programma ar mūziku, dziesmām un jokiem vācu valodā. Doktors Drēze bija četru Latvijas raidstaciju un arī Vispārīgās nodaļas, Programmas sastādīšanas daļas, Saimniecības daļas un Tehniskās daļas augstākais priekšnieks. Drēzem varbūt bija kāda pieredze biroju vadībā, bet tehnisko zināšanu maz. Viņaprāt, Latvijas radiofons ar visām tehniskām iekārtām un raidītājiem bija un palika no Padomju Savienības iegūts kaŗa laupījums, un viņa vērigā acs pamanīja, ka Rīgai ir tik izcilas tehniskās iekārtas, kādu raidītājam Vācijā nav. Viņš par to bija ziņojis uz Berlīni un saņēmis atļauju Rīgai „nevajadzīgo” nomontēt un sūtīt uz Berlīni. Tādu pašu likteni piedzīvoja latviešu tehniķu un inženieru sagādātie materiāli un rezerves daļas, kas pēc *Reichsrundfunk GmbH* galvenās vadības domām Vācijai bija vairāk vajadzīgas nekā Rīgai. Reiz tomēr Drēze savā rījībā aizrijās, un par to dabūja dārgi samaksāt. Galvenā pasta ēkā, līdzās radiofonom atvēlētajām telpām pa taisnu gaiteni ejot, varēja nonākt PTD: Pasta-Telegrafa departamenta (PTD) radiotehniskā daļā, kurās priekšnieks ilgus gadus bija izcilais Latvijas radiofoniņas tēvs Jānis Linters. Latviešu inženieri un tehniķi Latvijas brīvvalsts laikā bija sagādājuši PTD noliktavās izejvielas un materiālus, tāpat kā radiofona tehniķi un inženieri. PTD tehniķi ziņoja Linteram un savam no Vācijas atsūtītajam priekšniekam, ka Drēze lien viņu noliktavā okšķerēt. PTD vācu priekšniekam nepatika, ka Drēze no kaimiņu iestādes nāk viņa daļā meklēt kaŗa laupījumu. Viņš bija pieteicis savam vietniekam Linteram izmest Drēzi, pamanot viņu PTD noliktavās. Mūsu darbstabai bija durvis uz gaiteni un caur aizvērtajām durvīm dzirdējām, kas tur notiek. Pazīnu Jāni Linteru pēc balss, bieži bija

Nacistu propagandas plakāts (1938)

dzirdējis viņu draudzīgi sarunājamies ar Vispārīgās nodaļas vadītāju Jēkabu Rasmani. Šoreiz Lintera balss skanēja kā pērkona dārdiens: *Hinaus!* (Ārā!). Sekoja skaļas lamas vācu valodā, un troksnis aplkusa. Pēc minūtes gaitenī noklaudzēja smagi soļi, un viss aplkusa. Mēs sapratām, ka noticis kas drāmatisks. Vēlāk PTD tehniķi mums visu izstāstīja. Vācu priekšnieka tobrīd darbā nav bijis, un Drēze ielīdis noliktavās okškerēt. Linters dzinis Drēzi prom, bet Drēze atsaucis no komandantūras sardzi un pavēlējis Linteru arestēt. Linters aizvests uz komandantūru, tikmēr tehniķi savānījuši savu vācu priekšnieku un ziņojuši viņam par notikušo, viņš savukārt zvanījis uz komandantūru, pavēlējis Linteru atbrīvot un Drēzem licis Linteram atvainoties. Vācu priekšniekam bija augstāka civildienesta pakāpe nekā Drēzem, viņš Drēzi arī krietni nostostējies. Drēze aiz dusmām pavēlēja aizmūrēt durvis gaitenī starp radiofōnu un PTD. Tomēr galvenā pasta ēkā bija vēl citas durvis, un PTD tehniķi tāpat kā līdz šim nāca tikties ar radiofōna tehniķiem un otrādi.

TEHNISKĀ DAĻA VĀCU LAIKĀ. No Berlīnes tika saņemti algu apstiprinājumi Rīgas radiofōna darbiniekiem, un visi bijām pārsteigti, cik zemas algas paredzētas latviešu Techniskās daļas personālam. Noskaidrojās, ka vainojama Latvijas izglītības politika. Latvija savas akadēmiskās tradīcijas bija mantojusi no cariskās Krievijas un pārāk ilgi kavējusies piemēroties Vakareiropas līmenim. Krievijā universitātes kursu beidzējiem piešķīra „kandidāta gradu”, jo cilvēks ar universitātes izglītību varēja kandidēt uz zināmiem valsts amatiem. Latvijai nekādu valsts amatu nebija, ko piedāvāt universitāti beigušajiem, un Eiropā latvietim ar Latvijas universitātes piešķirtu

„kandidāta gradu” bija maz izredžu iegūt respektējamu amatu, ja uz to pieteicās Vācijas universitāti beigušie ar tādu pašu akadēmisko izglītību, bet ar doktora gradu. Latvijas universitāte turpmāk sāka piešķirt maģistra gradu. Radiofōna tehniķi noskaidroja, ka Vācijā skola ar tādu pašu mācību līmeni kā Rīgas Valsts tehnikums absolventiem piešķir inženiera gradu un universitātes tehnisko fakultāti beigušie saņem diplomēta inženiera gradu. Turpretim Latvijā tehnikumu beidzēji bija tikai tehniķi, un inženiera gradu ieguva Latvijas universitātes absolventi. Tāpēc arī *Reichsrundfunk GmbH* apstiprinātās algas latviešu inženieriem bija tādas, kādas Vācijā saņemtu tehnikuma beidzēji, un mūsu tehniķiem vēl zemākas. Bija jāizcīna lielas cīņas un jāveic liels skaidrošanas darbs, lai pārliecinātu centru, ka latviešu tehniskais personāls pelnījis daudz augstākas algas. Techniskās daļas darbinieki, inženieri un tehniķi bija paraduši lasīt ārzemju tehniskos žurnālus un iepazīties ar publicējumiem profesionālā literatūrā, kā arī ar jaunākiem pētījumiem un izgudrojumiem. Viņi drīz uzzināja, ka no Vācijas atsūtītajam priekšniekam nav diplomēta inženiera grada, tātad viņš ir tikai tehniķis. Bruņojušies ar speciālo literatūru, latvieši sadomājuši sākt zinātnisku strīdu un gājuši pie priekšnieka, lai tas izšķir, kuram taisnība. Priekšniekam nav bijis ne jausmas, par ko viņa darbinieki runā. Protams, kaŗa dēļ visi vācu spējīgākie un zinīgākie inženieri jau sen bija iesaukti un iesaistīti bruņotajos spēkos, un tādām aizmugures amatam kā Rīgas radiofōna Techniskajai daļai, kas sekmīgi darbojās bez kādas vācu priekšniecības, sevišķi augsti kvalificēts vācu personāls nebija vajadzīgs. Latviešu tehniķi bija čakli, ne tikai cenzdamies iegūt speciālo izglītību, bet arī nadzīgi uz visādiem niķiem un stiķiem, tostarp „velna dzišanu”. Mums atstāstīja šādu gadījumu. Kāds tehniķis, tukšas sērkokociņu kastītes galā iespraudis divus sērkokociņus, aizgājis pie vācieša un teicis: pieliec pirkstu pie abiem kontaktiem. Vācietis pielicis pirkstu. Latvietis prasījis: nu, vai tu mani? Vācietis teicis: nē. Latvietis prasījis vēlreiz: vai tu mani, ka tevi paķer? Ar laiku mēs sākām prātot, ko radiofōnā nodarbinātie vācieši te pie mums aizmugurē dara, kad Vācijai frontē aizvien vairāk sāk trūkt kaŗavīru?

VĀCU OKUPĀCIJAS NORIETS. Radio darbs vācu okupācijas laikā ritēja normāli, ja vācu priekšniecība neiejaucās ar saviem rīkojumiem. Vācieši ļāva latviešiem strādāt tāpat kā tas darīts jau vairākus gadus, bet reizēm mūsu uzskati dalījās. Vācu administrācijai bija nesaprotams, ka radio orķestri spēlē konservātorijas mācībbspēki, profesori un docenti un saņem pilnu algu abās darbavietās. Latvijā tas bija dabiski un saprotami – kā radiofōns, tā konservātorija uzskatīja par savu pienākumu iesaistīt darbā visizcilākos savas profesijas pārstāvjus, un nevienai iestādei nebija iebildumu, ja tā pati persona strādā arī kur citur. Vācieši, kārtību mīlēdami, pieprasīja, lai katrs izvēlas un paziņo, kurū uzskata par savu pamatdarba vietu un kurū par papildvietu. Dzīve ar katru mēnesi un gadu kļuva smagāka, jo vācu armija paņēma sev lauvas tiesu no visas Latvijas

produkcijas, atstājot civiliedzīvotājiem tikai sīkumus, ko izsniedza uz kartītēm. Visa kā sāka pietrūkt – pārtikas, apģērba, itin visa ikdienā nepieciešamā. Daudziem latviešiem laukos dzīvoja radi, un bija zināms, ka laucinieki badu necies un varētu pat šo to no pārtikas pilsētas radiem atlicināt, bet civiliedzīvotājiem bija stingri aizliegts ievest pārtiku no laukiem pilsētā, un dzelzceļa policijai dots rīkojums pārmeklēt braucēju ceļasomas un pārtiku konfiscēt. Mainījās arī vācu okupācijas iestāžu nostāja pret civiliedzīvotājiem. Vācu armijas ienākšanas dienā simtiem jaunekļu un vīru pieteicās vācu armijā cīnīties pret krieviem, cerībā panākt deportēto vīlcienu un atbrīvot apcietinātos, bet vācieši latviešu palīdzību lepi atraidīja. Vāciešu lepnums un iedomība samazinājās jau pirmajā ziemā, kad vācu karavīri pie Maskavas nosaldēja rokas un kājas un bija spiesti atkāpties. Izsludināja aicinājumu civiliedzīvotājiem ziedot vācu armijai kažokus un slēpes. Nu pēkšņi vācu okupācijas vara atpazās, ka latviešu karavīri tomēr vajadzīgi. Sāka formēt latviešu policijas bataljonus un sūtīt uz austrumiem, uz okupētajiem Krievijas apgabaliem. Latvieši dziedāja: *Tec, saulīte, tecēdama, / Mūs' brālītis austrumos; / Aiznes viņam labas dienas, / Dod pēc kaļa mājā nākt. Dod pēc kaļa mājā nākt.* Raidstacijas mākslinieki un ansambļi gatavoja programmas latviešu karavīriem. Nodibinājās latviešu frontes teātris, kas ceļoja pa Krieviju, sagādājot latviešu karavīriem garīgu atspirdzinājumu. Radio darbā bija iesaistījies vīru dubultkvartets „Tēvija” (mūzikālais vadītājs Jānis Ansbergs), kas devās vairākos braucienos uz fronti. Radio bieži atskanēja latviešu patriotiskās un tautasdziesmas. Karavīriem veidoja īpašas programmas – karavīru pusstundas. Radās jautras un sērīgas cīnītājiem veltītas dziesmas: *Divi bija, Paliec sveiks, mans mazais draugs!, Zilais lakatiņš, Kur tagad mans zēns ar gaišo seju* u.c. Mākslinieki savai progamai sāka izvēlēties latviešu tautasdziesmas, jo sen jau bija zināms, ka grūtos laikos tautasdziesma ir vislabākā bedu remdētāja. Pēc neveiksmīgām kaujām pie Staļingradas vācieši sāka latviešu vīru un jaunekļu mobilizāciju, nodibinādami „brīvprātīgo leģionu”, lai gan starptautiskie noteikumi aizliedz karotājvalstij mobilizēt okupētās zemes vīrus savai armijai. „Brīvprātīgos”, protams, sadzenāja policija. Līdz ar vācu personālu uz Rīgu bija atbraucis ļoti sīka auguma vācu pianists Hāgens, kas palaikam rīkoja sōlokconcertus. Vācu priekšniecība, lai Hāgenam būtu ko darīt, centās norīkot viņu par pianistu latviešu dziedātājiem, kurš savukārt bija pieraduši koncertēt ar Latvijas radio pianistiem Jāni Ķepīti, Laumu Reinholdi vai Jāni Suchovu. Vislielāko ciņu izcīnīja Milda Brechmane-Štengelē, kam Hāgens bija norīkots par pianistu. Štengelē bija izvēlējusies savam koncertam latviešu tautasdziesmas, un Hāgens, latviešu valodu neprazdams, spēlēja kā notis rakstīts, bet bez jebkādas izjūtas. Dziedāt latviešu tautasdziesmas, Hāgenam spēlējot pavadijumu, Štengelēi likās kā ar klibu dancot. Ar milzu enerģiju, protestēdama pašai augstākai priekšniecībai, Štengelē izcīnīja savu taisnību un par pianistu dabūja Jāni Ķepīti. Radiofōnā Hāgenam gadījās vēl kāds kōmiskis notikums. 1943. gada Ziemsvētkos radiofōna personālam sarīkotajā

„tuvināšanās vakarā” dažī bija iebaudījuši ko stiprāku, un kāds dūšīga auguma latviešu aktieris, kurš neprata gandrīz ne vārda vāciski, bija centies nodibināt draudzību ar sīciņo Hāgenu, mēģinot viņu samīļot. Hāgens vēlāk sūdzējies, ka latvietis viņu piekāvis. Par Programmas sastādīšanas daļas priekšnieku no Vācijas bija atsūtīts Kurts Flemings. Viņš bija gudrs diezgan, ļaudams Kārlim Saulītim darīt savu darbu, kā tas darīts visus iepriekšējos gadus. Kādā no Latvijas radiofōna pašiem pirmajiem gadiem Rīgā bija viesojies jauns dienvidslavu diriģents Leo Matačičs. Viņš bija laipni uzņemts, un Kārlis Saulītis sirsnīgi ar Matačiču sadraudzējies. Gadiem ritot, Matačičs bija augstu kāpis slavas kalnā. Kādu dienu slavenais Leo Matačičs ieradās radiofōnā. Flemingus steidzās viņu apsveikt, bet Matačičs pabīdīja viņu sānis, taisnā ceļā devās pie Kārļa Saulīša un viņu apskāva. Matačičs bija tērpies vācu civildienesta uniformā, viņam bija daudz augstāka pakāpe nekā Flemingam. Pabīdīts malā, Flemings aizgājās. Nākamā dienā radiofōna darbiniekus pārsteidza ziņa, ka Kurts Flemings atrasts savā dzīvoklī miris, viņam apkārt mētājušās daudzas tukšas dzērienu pudeles. Taču nekāds piemiņas akts vai izvadīšana nenotika. Radiofōna vācu administrācija bija ziņojusi par notikušo RRG centrālei, un Fleminga nāve bija tikai normāls, ikdienišķs kaļa laika notikums. Simtiem un tūkstošiem vāciešu ik dienas mira par Lielvāciju, Flemings bija viens no viņiem.

Uzzinādami, ka 1944.6.VI Normandijas krastā izcēlās ASV armija, mēs radiofōnā slēdzām derības – cik mēnešu vēl līdz kaļa beigām. Vācu propagandas aparāts solīja jaunus ieročus, bet tādu nebija, vācu armija bija spiesta atkāpties un mobilizēja zēnus padsmitniekus un vīriešus līdz 65 gadu vecumam. Vācieši paši irōnizēja: vecie mērkaķi ir tie jaunie ieroči (*Wir, alten Affen sind die neuen Waffen*). Anekdoti ceļoja no mutes mutē. 1944. gada vasarā Hitleram no frontes pienāk tikai sliktas ziņas, un viņš gudro: ko vēl varētu darīt, lai stāvokli glābtu? Aizsūta savu vietnieku Gēringu uz Zviedriju; tā ir bagāta zeme, lai mēģina kaut ko izkaulēt Vācijai. Zviedrijas karalis uzņem ciemiņu un, zinādams, ka viņš nāk no bada zemes Vācijas, liek sarīkot mielastu, lai ciemiņš dabū labi paēst. Gēringis ilgi baudījis tikai konservus no skārdenēm ar metalla piegaršu, Zviedrijā, ticis pie cepšiem, tik ēd un ēd. Karalis saprot no gaida, lai jau ciemiņš paēd. Pēc mielasta Gēringis piedāvā Zviedrijai līgumu un klāj vaļā, kas Vācijai no Zviedrijas vajadzīgs: tīrais tērauds, smagais ūdens un vēl daudz kas cits. Karalis klausās, klausās, izvelk no kabatas smago zviedru sudraba naudas gabalu un uzsviēž to galdā. Sudrabs skan kā zvans. Karalis prasa Gēringam: ko jūs varat tam pretī likt? Gēringis izvelk no kabatas gluži jaunu, nelietotu 100 reichsmarku banknoti, lepnī noliek to galdā un saka: šo te. Bet notiek nelaime: pilī visi logi vaļā, vējš nopūš vācu banknoti uz grīdas. Galdā paliek tikai zviedru sudrabs. Gēringis piesarkst un strauji nolieces, lai banknoti paceltu. Taču nelaime nenāk viena. Resnājam Gēringam pēc laba mielasta strauji nolieces, atskan nepatīkams troksnis. Nuja, katrai naudai sava

skaņa, noteic karalis. 1944. gada rudenī Hitlers saklausījies no frontes tik daudz sliktu ziņu, ka neko vairs negrib dzirdēt. Viņš kāpj automašīnā un pavēl šoferim, lai brauc, vienalga kurp. Vai pa autoceļu? Nē, tas parāk garlaicīgi; brauc pa lauku ceļiem. Hitlers ir nepacietīgs un komandē: ātrāk, ātrāk. Priekšā ceļa līkums, uz ceļa suns. Šoferis vairs nevar automašīnu apturēt, sunim pāri, suns beigts. Hitleram ir mīksta sirds: viņam žēl sabrauktā suņa. Viņš iedod šoferim maku un saka: ieej iekšā un samaksā par suni. Šoferis ieiet mājā, Hitlers sēž automašīnā un gaida. Pāiet 15 minūtes, pāiet pusstunda, stunda, divas stundas, Hitlers gaida. Beidzot atveras durvis, šoferis nāk ārā, bet tik tikko spēj noturēties kājās. Hitlers prasa: ko tu tur tik ilgi darīji? Šoferis atstāsta visu, kā bijis: iegāju mājā, tur cilvēki sēdēja ap galdu un piktojās – ko tas Hitlers izdarījis, iesāka karu, un tagad Vācija ir izpostīta. Man nebija laika uz viņiem klausīties, es teicu: tas suns ir beigts. Tev vajadzēja dzirdēt, kādas gaviles atskanēja! Cilvēki apkampās, vēlēja cits citam laimes, gāja pagrabā un nesa augšā vīnu, lai liksmotos. Sēdināja mani pie galda un nelaida projām, aicinot iedzert kopā ar viņiem. Es teicu, ka samaksāšu, bet viņi teica: nevajag, nevajag, ja tu esi atnesis mums tik labas ziņas, tad tev nekas nav jāmaksā.

Reiz ar kādu vācu mācītāju vajsirdīgi pārrunājām kara norisi. Nebiju lasījis publicētos nacionālsociālistu partijas plānus pēc kara, bet mācītājs droši vien zināja, ka latviešu tautai tie nebija sevišķi labvēlīgi. Pieminot Latviešu leģionu, mācītājs atzina, ka latviešu kaŗošānai kopā ar vāciešiem nav nekādas jēgas. Mācītājs acimredzot domāja, ka latviešu leģionāri cīnās par Hitleru un tūkstošgadīgo jauno Eiropu, kur valdīs Vācija. Viņš bija bijis Lietuvā. Tur vācu administrācija cenšoties noorganizēt leģionu tāpat kā Latvijā, bet tautas pretestība tik liela, ka rezultāti vāji. Leģiona iesaukšanas vietā ieradies neticami liela auguma lietuviešu milzis ar koka zobenu rokā un teicis, ka gribot iet kauties. Vācu armijai tik liela izmēra uniformas nav, un milža runa un izturēšanās bijusi tik kaujinieciska, ka viņš lūgts iet projām ar mieru, kamēr vēl nav piekāvis visu iesaukšanas komisiju. Latvieši cerīgi prātoja, ka Rīga ir sena Hanzas pilsēta un vācieši Rīgu komunistiem neatdos, bet vāciešiem vairs nekādas izvēles nebija. Vācu personāls Rīgas radiofōnā tika samazināts: dažus aizsauca atpakaļ uz Vāciju, dažus mobilizēja. Vācieši 1944. gada rudenī piedāvāja latviešu darbiniekiem iespēju pārvest ģimenes uz Vāciju. Dažus radiofōna darbiniekus iesauca leģionā, bet radiofōns darbību pārtraukt nevarēja: cilvēki latviešu raidījumus klausījās. Vairākus radiofōna darbiniekus nosūtīja uz Tilzītes, Dancīgas un citu pilsētu raidītājiem, kur lasīja ziņas latviešu valodā, jo Vācijā bija ieradušies latviešu bēgļi.

Sarkanarmija Rīgu ieņēma 1944.gadā naktī no 12. uz 13.oktōbri. 7.novembrī radiokomiteja uzsāka raidījumus latviešu valodā no Rīgas. Viru dubultkvarteta „Tēvija” mūzikālā vadītāja Jāņa Ansberga izveidotais viru sekstets latviešu Frontes teātra ietvaros 1944.gadā novembra sākumā ieradās Liepājā

un tūlīt piedalījās programmās Liepājas radiofōnā, ko vadīja LR Vispārīgās nodaļas darbinieks Bernts Ēverts. Raidījumi notika līdz vācu armijas kapitulācijai 1945.8.V. Liepājas radiofōns saņēma simtiem kaŗavīru vēstulu saviem vecākiem un vecāku vēstules kaŗavīriem, kuŗas programmu sastādītājs Jānis Ansbergs ik dienas nolasīja „Kaŗavīru ziņotājā”, kā arī lasīja no vācu administrācijas saņemtās ziņas, kas bija jātulko latviski. Mūzikālos priekšnesumos tiešraidē piedalījās gan viru sekstets, gan sōlisti. Klavierpavadījumu spēlēja Jānis Ansbergs. Darbs Liepājas raidītājā aprakstīts grāmatā *Viru dubultkvartets Tēvija* (2004). Lāčplēšu dienā (1944.11.XI) raidīja izcilu Andreja Eglīša sagatavotu programmu, kuŗā Vilma Briede dziedāja Jāņa Ķepīša *Solveīgas vēstules Pēram Gintam* ar Jāņa Grota tekstu, dzejoļus deklamēja Teodors Lācis. 18. novembra programmā raidīja Eglīša vēstījumu tautai. 8. maija rītā Liepājas radiofōnā līdz pulksten 11.00 bija kārtējā rīta programma, ko noslēdza trīs dziesmas, pēdējā no tām – *Svēts mantojums*. □

Anšlavs Eglītis glezno Vecrīgas drupas (1941.IX)

Foto no RTMM arhīva

DZEJNIECE UN MĀKSLINIECE MAIJA MEIRĀNE

Viņa ir tautastērpā, smagnējais audums kustas viegli, viņai ejot, viņa šai tērpā jūtas brīva un īsta, viņa – latviete, dzejniece un māksliniece Maija Meirāne. No visām man pazīstamajām latviešu dzejniecēm tieši Maiju redzu ar latviešu tautastēru īpaši saderīgu, bet neba jau tālab vien, ka viņas dzejā tik brīnišķīga un izsmalcināta latviešu valoda, tik daudz latviskās pasaules priekšstatu, arī maz pazīstamu. Meirānes latviskums ir dziļdziļuma, tāds, kam pat nevajag izskaidrojuma, tā esamību apliecina viņas dvēseles kustību nospiedumi, viņas vārdi un grafikas darbu linijas. Viņas latviskums nav pārdzintarojies žēlabās par „tur” un „te”, tas ir sāpoši dzīvs, šodienīgs un redzīgs, dzirdīgs.

Būdama droša savā latvisumā, Maija Meirāne ir atvērta arī pārējai pasaulei, tās gara dzīves dažādajām izpausmēm (viņa ir arī tulkojusi cittautu dzeju latviski). Tik labi to pateic Maija pati šajā *Jaunās Gaitas* numurā iespiestajās rindās: ... ticu vārdu spēkam / tas uzliesmos vienmēr no jauna / kad Rilke un Eliots dziedās pasaules valodās / kad kaut kur Vidzemē ausis / jauno rakstnieku rīts.

Maijas Meirānes dzejoļi var būt tieši un viegli uztverami, vieliski, tie var būt arī aizplūvrojušies, minamas mīklas. Viņā sadarbojas spēcīgs intelekts ar dziļām jūtām. Te ir gan vizuālais, gan skaniskais, kā to jau atzīmējusi viedā zinātniece Janīna Kursīte Meirānes dzejas krājuma *naktsvēstules* priekšvārdā.

Plakātismu un uzsaukumus Maijas Meirānes dzejā neatrast. Tā ir tīra un īsta dzeja, gardums un prieks poēzijas mīļotājiem un sapratējiem. Viņa prot apstādināt, noķert mirkli, kurā trīsuļo pasaule, un viņa prot apturēt pasauli, lai satvertu mirkli, to vienu vienīgo, kurā ir dvēseles duravas. Maija Meirāne savā dzejā ir PATI SAVA, svaiga.

* * *

Rīgā dzimusi Maija Meirāne (īst.v. Maija Šlesere, dzim. Krustāne) ASV beigusi (1958) Džona Hopkina Universitātes (Johns Hopkins U.) Merilandes mākslas un grafikas nodaļu (Maryland Institute College of Art) ar BFA (Bachelor of Fine Arts) grādu un Rodailendas (Rhode Island) mākslas skolu ar maģistra jeb MFA (Master of Fine Arts) grādu (1966). Piedalījies ar saviem darbiem mākslas izstādēs, darbojies par dekoratori Bostonas latviešu teātri, bijusi Bostonas latviešu skolas pārzine, mācījusi ASV austrum-

krasta latviešu vasaras vidusskolā „Beverīna,” bijusi lektore 3x3 nometnēs, mākslas recenzente laikrakstā *Laiks*. Īpaši izceļams un cildināms ir Maijas Meirānes darbs *LaRAs Lapas* (Latviešu rakstnieku apvienības trimdā izdevums) redaktora amatā pēc Jāņa Gorsvāna nāves, izveidojot saturā daudzpusīgu un interesantus žurnāla laidienus. 1988.gadā iznāk Maijas Meirānes pirmais dzejoļu krājums *Dūmistaba* (izdevis Valters Ziediņš, Toronto), kas 1989. gadā saņem PBLA Kultūras fonda balvu literatūrā. 2002.gadā „Nordik” apgāds laiž klajā Meirānes dzejas grāmatu *naktsvēstules*. Abus krājumus rotā dzejnieces pašas grafikas darbu attēli. 2006. gadā „Nordik” izdod dzejnieces Valdas Dreimanis piemiņai veltītu krājumu ar nosaukumu *Kad dzīvošu otru reizi*, par ko tā sastādītāja, komentāru autore un bibliogrāfijas sastādītāja Maija Meirāne 2007. gadā saņem otru PBLA KF balvu. Tai pašā gadā par darbu literatūrā un žurnālistikā viņai piešķirta Ērika Raistera Piemiņas fonda balva (skat. JG251:16-17).

Bet Maija Meirāne nedzīvo no dzejas un mākslas vien, līdztekus tecējusi „parastā dzīve”. Laulībā ar Dr. med. Juri Šleseru (kopš pensionēšanās kuplinājis JG saturu ar vēstures tematiem veltītām apcerēm), izaudzināts dēls Andris, kuram ar dzīvesbiedri Māru (dzim. Erkmani) nu jau trīs atvasītes.

Baiba Bičole

Jaungaitniece Baibas Bičoles dzejdarbi publicēti grāmatās *Aprite* (1966), *Ceļos* (1969), *Burot* (1976), *Griežos* (1981) un *Atgriežos* (1991). Baiba ilgu gadus ir latviešu avīzes (ASV) *Laiks* redaktore.

Māris Brancis

AR PAGĀTNI KABATĀ

Gleznotāja Voldemāra Avena jubilejas izstāde LNMM, Rīgā (2009.16.VII-23.VIII).

Arhitekts, gleznotājs un dzejnieks Voldemārs Avens ir viens no tiem trimdiniekiem, kuri *pagātņi nēsā kabatā çaurā kā dunci* (dzejoli „Gudrais papagailis Čārlijs”). Kaut arī viņš aicina *pagātnei uzlikt vāku* (turpat), tomēr sendienas visu mūžu, gribot vai ne, ir bijušas katrā viņa solī. Pagātņi nevar padarīt par nebijušu – ne trimdinieks, ne latvietis dzimtajos krastos, lai kā kāds vēlētos aizmirst kā nebijušu vai kā neatminēšanās vērtu. Pagājība mūs baro, mēs no tās esam izauguši un tās

piesātināti. Jā, arī bagāti. Garīgi, protams. Par to visu jādodomā, skatot Voldemāra Avena 85 gadu jubilejas izstādi, kas jūlijā un augustā bija skatāma Latvijas Nacionālajā Mākslas muzejā.

Jubilārs *Jaunās Gaitas* lasītājiem ir ļabi pazīstams kā žurnāla mākslas nodaļas redaktors un apcerējumu autors, tādēļ ne biogrāfijai, ne mākslas gaitām nepieskaršos – nejutos kompetents, bet aprobežošos ar savām personīgām pārdomām.

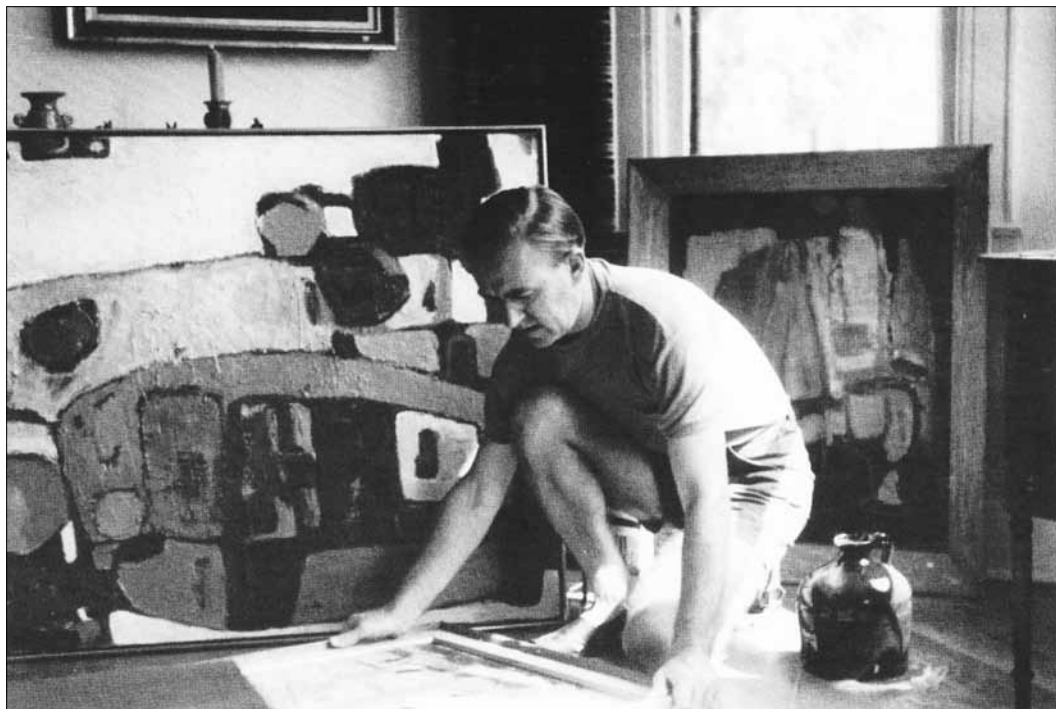
Nelielā zālīte, kas atvēlēta Voldemāram Avenam, ir pārlietu maza, lai gūtu kaut cik pilnvērtīgu priekšstatu par mākslinieka daiļrades likločiem, kaut arī eksponēti vairāki agrāku laiku darbi (vilinājums ir liels dziļāk iepazīties ar viņa gleznotāja gājumu). Tas ir tikai ieskats viņa radošajā dzīvē (tiesa, Latvijas skatītājam Voldemārs Avens droši vien zināms kopš gleznotāja pirmās uzstāšanās dzimtenē 1991.gadā, kad viņš, viens no pirmajiem trimdiniekiem, sadūšojās rādīt savus darbus to dienu dzimtenei visai dramatiskajā laikā).

Vispirms izstāde atklāj, ka tās autors, no Latvijas skatītāju viedokļa raugoties, ir citā mākslas pasaulē audzis, svešā kultūrā briedis. Tas devis viņam izteiksmes plašumu, brīvību. Voldemāram Avenam nav nekādu šķēršļu modernās mākslas parādības pieņemt un sevi pārradīt, reizē paliekot patstāvīgai, citu neiespaidotai personībai (pilnīgi no mākslas pasaules iespaidiem neviens nav izbēdzis),

kas neaizmirst savas saknes, savu pagātņi. (Tomēr gleznotāju nav savaņģojušas dzimtenes glezniecības tradīcijas, kas uzliktu šķēršļus radošajai pašizpaušmei.) Viņā ir savienotas divas visai grūti savienojamas lietas – brīvība un sasaistītība. Šajā sakarā profesora Jāņa Siliņa apcerējumā (*Latvju Māksla*, 1979,6) izlasīju Voldemāra Avena izteikumu: *Pats galvenais ir mākslinieka brīvība: brīvība mainīties, brīvība domāt, brīvība meklēt un atrast vai neatrast... galvenais – būt pašam.*

Brīvība izsakās arī spējā pieņemt savu izcelsmi un, nevicinot Latvijas karogu, ienest mākslā savu nacionālo savdabību kā individuālo iezīmi. Sekojot modernās mākslas valodas specifikai, Voldemārs Avens atradis un iestrādājis gleznās tādas Amerikai pasvešas, netipiskas arhitektoniskas detaļas (durvis, piemēram), kas savā uzbūvē norāda, ka to autors ierosmi guvis tālajam kontinentam neierastā kultūrvidē. Arī krāsu pielietojums ir savādāks nekā amerikāņu glezniecībā izplatīts. Ar šo soli pasaules kultūru Voldemārs Avens paplašinājis ar latvisko dzīves izpratni un uztveri, arī trimdas dramatismu. Citādāk arī nevarēja būt – māksliniekam vajadzēja atrast savu balsi lielajā Amerikas kopkorī, ja gribēja sevi apliecināt kā radoši neatkarīgu personību. Tādējādi gleznotājs apstiprināja savu sasaisti – viņš nevar izkāpt no sevis un nostāties pret savu piederību, noliegt savu pagātņi. Nacionālās „važas” viņu padara par neatkārtojamu parādību mākslā. Šķiet, tas ir

Voldemārs Avens savā darbnīcā Ņujorkā pag. gs. 60.gados

personīgās spīts un laikam „elles ķēķa” svētīgs mantojums. (Tur radās krietna rinda radošu personību, kas dzejā, prozā un mākslā apvienoja nacionālo ar moderno).

Brīvība un pagātnes važas nav vienīgās pretējības, kas apvienojušās Voldemāra Avena mākslā. Ļoti būtiska ir viņa glezniecības forma. Tā ārēji ir raupja, šķietami nevērīga, krāslaukumos lapidāra. Raupjumu pastiprina arī biežās faktūras, glezniecībai pasvešu materiālu izmantošana. Tas pats sakāms par krāsu uzlēcieniem. Otas kustības uz audekla liekas vietām paviršas. Taču pēc savas būtības Voldemāra Avena māksla ir ļoti jūtīga. Ārējā forma ir kā aizsargbruņas, lai svešs skatiens neievainotu dvēseli.

Viņa gleznas var būt kā ar cirvi iztēstas – lieli gabali, neuzmanīgi cirsts. Turpat iepretim ir maigi krāsu salikumi, gluds gleznojums. Abstrakcijai tuva forma sabalsojas ar reālās pasaules attēlojumu.

Pats mākslinieks apgalvo, ka viņam nav būtisks sižets, stāstījums, viņš visu pateicis ar krāsām. Tomēr viņa darbi atraisa skatītājā emocijas, fantāziju, asociācijas. Arī tās ir pretējības, ko sevi apvieno šī ļoti radošā personība, nerunājot par to, ka glezniecība viņa sadzīvo ar dzeju. Racionalitāte (to laikam devušas arhitektūras studijas) jubilārā koeksistē ar romantisku (ne vienmēr skaļi izpaustu) lirismu, emocionāliem izšķākumiem.

85 gadus vecais jubilārs, kā rāda izstāde, ir jauns garā. Liela daļa gleznu radusies pēdējos gados un pat vēl šogad, kuras tikpat emocionāli spēcīgas un ietilpīgas kā iepriekšējo gadu darbi.

Par mākslas vēsturnieku Māri Branci skat. JG256(2009):51

No LMA Mākslas vēstures institūta pētnieces Stellas Pelšes recenzijas par Voldemāra Avena izstādi LNMM (Diena 2009.5.VIII):

„Plaši izmantotās senās koka arhitektūras detaļas (durvis, enģes, apkalumi) kā lokāli mitoloģizēts etnogrāfiskā mantojuma elements vienlaikus labi iekļaujas geometrizējošās abstrakcijas strāvotā, veidojot vienu Avena glezniecības atzaru, dažkārt pat ar spēcīgu trīsdimensionālas ilūzijas efektu. Piemēram, Detaļas uz pelēka pamata (2008) pat sasaucas ar britu abstraktā konstruktīvista Bena Nikolsona 30.gadu pelēcīgajiem ģeometrisku formu reljefiem, tomēr Avena plastiski vibrējošā, gleznieciskā struktūra ir krietni aktīvāka un piesātinātāka. Var uzsvērt, ka Avena savulaik mācījies pie amerikāņu t.s. pēcgleznieciskās abstrakcijas pārstāvja Žila Olitska, tomēr viņa krāsas pludinājumi un smidzinājumi savukārt ir strukturāli ļoti amorfi, salīdzinot ar Avena pastozī gleznoto vertikālo, horizontālo un diagonālo ritmu skaidrību (Durvis, 2005; u.c.). (..) Avena darbi iemieso divas augstu novērtētas nacionālās glezniecības kvalitātes — saturisku piesātinājumu (vēstures un kultūras liecības) vienlaikus ar nosacītību, vispārīgumu un formāli izkoptu glezniecības valodu (abstrahēti laukumi, ritmizēta struktūra, faktūras daudzveidība, krāsu izteiksmība, silti vēso toņu līdzsvarojums). Viņa gleznās dzīvo gan mīts par zaudēto Latviju, gan arī modernās mākslas mīts par gleznieciskās formas pamatelementu izpēti kā indivīda suverēnās pašizpaušmes teritoriju. Abu mītu savstarpējās attiecības ir maksimāli harmonizētas, nevis problematizētas. Senā strīda risinājums, atceļot „latviskuma” un reālisma aliānsi pret formas modernizācijas iespaidiem, tomēr pats jau uzskatāms par solidi autoritatīvas tradīcijas apliecinājumu.

Voldemāra Avena dzejoļu kopa un viņa darbu reprodukcijas atrodamas JG258.

PAR JURI KORNETU

JG250(2007) lasītāju atzinību gūst foto-meistara Jura Korneta (1957) ņemtie uzņēmumi Istanbulas (Stambulas) Zilajā mošejā un Indijas svētājā pilsētā Puškarā. Ar savu kameru viņš nevis ir tikai „izskrējis cauri”, bet ilgāku vai īsāku laiku dzīvojis vairāk nekā 30 valstīs – no dienvidaustrumu Āzijas, arābu zemēm un Turcijas līdz Dienvidamerikai un Eiropai – tas esot vienīgais veids, kā iedziļināties dažādās pasaules kultūrās un to izpaušmes fiksētu un iemūžinātu caur foto

prizmu. Viņa darbi bijuši izstādīti Parīzē, Bangkokā, Toronto u.c. Plašu ievēribu gūst Jura foto reprodukciju albūms *Saris in the Sun: Portraits and Landscapes* (2006). Toronto mītošais (vismaz uz papīra) pēc profesijas civilinženieris un digitālo fotometožu eksperts dala laiku starp komerc- un mākslas fotogrāfiju. Šoreiz piedāvājam Jura foto kompozīcijas, kas radušās Latvijā un XIII Latviešu dziesmu svētkos Kanādā (2009.1.-5.VII), Hamiltonas pilsētā. Sīkāk par Juri Kornetu skat. JG250:37.

R.E.

Andrejs Jansons

PAR TRĪS TENORU KONCERTIEM

Jau kuro reizi trīs Latvijas Nacionālās operas tenori Miervaldis Jenčs, Nauris Puntulis un Guntars Ruņģis iepriecināja Ziemeļamerikas latviešus ar saviem koncertiem. 2009. gada turnejas programma sākās ar izteiksmīgi un saistoši nodziedātām operu un operešu ārijām, kā arī populārām dziesmām no pag.g.s. 30.gadiem, kurām pavadījumus spēlēja izcilais pianists Gints Bērziņš. Bet lielu vilšanos sagādāja koncerta otrā daļa, kad publikai bija jāklausa nejauci skaļus, iekonservētus pavadījumus (*canned music*). Tiri vai gribējās prasīt atpakaļ pusi no samaksātās naudas! Ieskaņotu mūziku taču varam klausīties CD diskos un radio raidījumos cik uziet, nav tādēļ jāiet uz koncertu un jāmaksā nauda. To vēl varētu saprast, ja nebūtu cita pavadījuma, bet pianists Bērziņš pa to laiku sēdēja dīkā un grozīja pastiprinātāja pogas. Vai tad šādu gaumes nabadzības apliecinājumu bija vērts vest pāri okeānam? Tā vien liekas, ka mākslinieki bija pārāk zemu novērtējuši šejienes publiku, kā to liecināja aplausi, kas šīm dziesmām bija manāmi atturīgāki nekā pirmajā daļā. (Pirms vairākiem gadiem līdzīgu eksperimentu izmēģināja Ņujorkas Brodveja teātru producenti, atvietojojot orķestrus ar ieskaņotu mūziku. Kas notika? Publika izrādes izsvilpa un pieprasīja atpakaļ naudu. Rezultātā producenti bija spiesti likt atpakaļ dzīvus orķestrus.)

PAR AIGARU KILDIŠU

Latviešu sabiedrībā un presē visumā maz pazīstamais gleznotājs, scenogrāfs, mūzikas grupu dalībnieks un dažādu mākslas aktivitāšu organizators Aigars Kildišs 80.gadu vidū nonāk Ņujorkas mākslas dzīves iedvesmojošajā vidē Manhatenas (Manhattan) austrumu lejasgalā (Lower East Side), kur tolaik dzīvošana ir samērā lēta un radošā dzīve, īpaši mākslas avangardisms, sit augstu vilni. Visās malās nelielas mākslas galerijas un teātri, grāmatveikali un antikvariāti, bohēmiski restorāni, slaveni naktsklubi. Aigars Kildišs ātri vien ne tikai iekļaujas šī saistošā lielpilsētas rajona krāšņajā sabiedrībā, bet izceļas ar savu ievērojamo mākslinieka talantu, arī ar organizatora spējām, ātri vien kļūst par šīs Ņujorkas daļas mākslas pasaules neatvietojamu sastāvdaļu. Vietējās mākslas galerijās redzamas viņa parasti abstraktās, brīvā stilā veidotās gleznas un zīmējumi. Viņa sirreālajās vīzijās jaušama nihilistiska iznīcības, sagrāves pieskaņa. Viņa gleznošanas metodi varētu dēvēt par *stream*

Gadu tecējumā, sākot jau no okupācijas laikiem, Latvijas publika kļuvusi tik notrulināta, ka lielāko tiesu mūzikas teātros atskaņo skaļruņos, un skatītāji to pieņem par pašsaprotamu lietu. Nesen gadījumā būt klāt kādā augstskolas mācību gada atklāšanas aktā Rīgas Latviešu biedrības greznajā Zelta zālē. Valsts himnu tur atskaņoja no skaļruņiem! Konservēta mūzika! Publika gan piecēlās kājās, bet retais himnu dziedāja. Negribētos domāt, ka Latvijā tāda nabadzība, ka nevarēja atļauties pianistu. Neatliek cits secinājums, kā rīkotāju gaumes trūkums vai varbūt nolaidība. Pat vismazākos latviešu centros Ziemeļamerikā attiecīgos sarīkojumos valsts himnu pavada dzīvs pianists vai ērgelnieks. Gaidīsim trīs tenorus atkal. Viņu programmas bez šaubām ir interesantas un viņi spēj publiku sajūsmināt, bet turpmāk – vismaz Ziemeļamerikas publikai – ar dzīvu mūziku!

Obojists, diriģents, komponists Andrejs Jansons beidzis Džuljarda mūzikas skolu (1960), Manhatenas mūzikas skolu Ņujorkā (1973), ieguvis muzikoloģijas doktora grādu Ratgersa (Rutgers) U. (1986), spēlējis dažādos amerikāņu orķestros, arī tos vadījis. Ņujorkas latviešu kora muzikālais vadītājs un galvenais diriģents, Ņujorkas koklētāju un dziedātāju ansambļa vadītājs. Komponējis muziklus *Meža teika* (1972), *Sarkangalvīte* (1974), *A Brush with Magic* (1981), *Gundega* (1988), *Laimes reibonī* (1997) u.c. Ierakstījis vismaz pusduci albumu ar latviešu autoru skaņdarbiem. TZO (1996), PBLA Kr. Barona prēmija (1966, 1976), K. Gopera Fonda balva (1972, 1976).

of consciousness jeb apziņas plūsmu. Ņujorkas dzīves posmā Kildišs atrod domubiedrus visvairāk mūziku, aktieru un gleznotāju sabiedrībā, piedalās rokgrupās – gan kā mūziķis, gan arī to organizētājs, ņem dalību kabeļtelevīzijas uzvedumu un video filmu veidošanā, sastrādājas ar tādām popzvaigznēm kā Karen Finley, Harry Kipper (Martin von Haselberg), Tom Murrin (*Alien Comic*) u.c. Mākslinieks starplaikā iegūst divus akadēmiskus grādus „dailajā mākslā” (Fine Arts) plaši pazīstamajā Čikāgas Mākslas institūtā (Art Institute of Chicago) – bakalauru (1975) un maģistru (1979), un pēcāk, nu jau ģimenes cilvēks, apmetas uz dzīvi šoreiz nevis Ņujorkā, bet ārpus tās – mākslinieku iemīļotajā Hudsonas (Hudson) miestā. Šajā JG numurā reproducētais Aigara Kildiša darbs piesaista ne vienu vien apbrīnotāju Amerikas Latviešu mākslinieku apvienības (ALMA) biedru saietā Katskiļu kalnos 2008.gada rudenī.

Voldemārs Avens

Voldemārs Avens ir JG redakcijas loceklis.

Juris Kornets. *Rīgas nami* (skats no Latvijas Zinātņu akadēmijas ēkas)

Par fotomeistaru skat. 67. lpp.

Maija Meirāne Šlesere. *Homāža*. Monotipija. 22 x 22 cm

Par mākslinieci skat. 65. lpp.

Ivars Antēns

AR DZIESMĀM UN DEJĀM JAUTRĀM*

Korista vēstule no Čikāgas

Tā latviešu dziedāšana un braukšana uz Dziesmu svētkiem ir tāda kā narkotika. Nu jau būs pagājis vairāk nekā 60 gadu kopš mūsu Augsburgas „Ausekļa” ģimnāzijas kora ceļojuma uz Dziesmu svētkiem Fišbachā 1948.gadā. No Čikāgas kora dziedātāji ir braukuši gan uz ASV austrumu, gan rietumu krastu, uz vidusstatu pilsētām, arī uz Rīgu. Bet, re, ja reiz iesācis, nevar vairs atmet, gribas vēl un vēl. Hamiltonas Dziesmu svētkos Kanādas Ontario provincē bija viss, kam jābūt krietnos dziesmu svētkos – labas dziesmas, labi diriģenti, dziedātāji un mūziķi, atsaucīga publika, labi rīkotāji. Tik labi svētki ilgi nebija bijuši, nu, vismaz kopš Ventūras Kalifornijā un, protams, Rīgas svētkiem 2008.gadā. Viena no svētku zvaigznēm bija galvenais mūzikas nozares vadītājs, Juris Ķeniņš, allažin redzams, gan modinādams, saulītei lecot, citus darbiniekus, gan vai visos mēģinājumos dodot svarīgus norādījumus, gan arī spēlējot kamerorķestrī vai uzņemoties pavadītāja lomu.

Ļoti izcilajā Latviešu mūzikas koncertā baudījums bija dzirdēt Vītola darba pirmatskaņojumu – *Tautas dziesmu svītu*, kas restaurēta pēc komponista piezīmju grāmatās atrastiem materiāliem. Pēc orķestra pēdējās piedevas *Kur tu teci gailīti manu, no rītiņa agrumā?* – kas Jura Ķeniņa ieskatā bija kļuvusi par tādu kā svētku darbinieku himnu, solisti un mūziķi saņēma ziedu veltes, tikai nabaga nošu šķirējs palika bešā. Visos sarīkojumos tika pasniegtas ļoti līdzīgas puķes, protams, ne jau reiz dotās. Izskatījās pēc noorganizēta pasākuma. Kādam puķu audzētājam trāpījās labs „business.”

Rīgā svētkos kori dziedāja vai uz visiem stūriem – Vērmanītī, Doma laukumā, Līvu laukumā u.c. Arī Hamiltonā aiz galvenās Marriotta viesnīcas nelielā dārziņā turpat līdzās nīčēju teltīm pēkšņi redzu – nostājas dižens koris melnos „ancukos” un sāk raut vaļā – Rīgas Biznesa skolas koris Eināra Verro vadībā. Nodzied vienu dziesmu, ir tā ap 50 klausītāju, nodzied otru, nu jau vairāk kā 100. Un visi sauc: *vē!! vē!!* Kopā noklausījāmie kādas

trīs vai četras dziesmas. Garām gāja Andrejs Jansons. Arī viņu lika pie diriģēšanas. Laba vieta naudas tērēšanai bija tirdziņš – gan par ēdamām, gan klausāmām, gan uzvelkamām un nēsājamām, gan skatāmām lietām. Pulka galdu, pilni ar iekš- un ārzemju ražojumiem, arī daudz Latvijā ražotu tvartu, „divīdiju”, vecmodīgi drukātu grāmatu, koka, stikla un māla izstrādājumu. No 100 dālderiem varēja tikt vaļā pavisam viegli, toties pilnīgi par velti varēja tikt pie 2012. gadā paredzēto Milvoku dziesmu svētku zaļi spožā reklāmai domātā rakstīkļa. Jā, Milvoku svētku galvenais priekšnieks ar visu savu mūzikālo ģimeņi arī bija Hamiltonā, viens Brusubārdis diriģēja, divi spēlēja kamerorķestrī, pārējie pieci dziedāja.

Viesnīcas restorānos ēdieni bija dārgi un ne vienmēr tie gardākie, turklāt ilgi jāgaida, kamēr atnes. Arī uz rēķinu jāgaida vesela mūžība. Te nu gluži vietā bija Baltā telts turpat blakus viesnīcai – Toronto Latviešu centra ēstūzis „Pie bērziem” ar desinām, skābiem kāpostiem, pīrāgiem, kotletēm u.c. latviešu iemīļotiem gardumiem. Turklāt par samērā pieņemamām cenām un acumirkliģu apkalpošanu. Viesnīcas krogā gan bijis latviešu alus, bet tas nu aizgājis pa tiro jau pirmajās dienās. Pats nedabūju ne nosmekēt.

Neraugoties uz pasaules dižķibeli, kori un deju grupas sabrauca no visurienes. No Latvijas „Balsis”, „Burtnieks”, „Rīgas Biznesa skolas koris”, „Dzintars”. No Īrijas „Mazais letiņš” un „eLVē”. Pēdējā koristiem mēģinājumos dzeltenī kreklī ar uzrakstu uz muguras: *Labāka sabiedrība*. Viņu labās balsis un zinīgā dziedāšana padarīja katru mēģinājumu tikpat kā par koncertu. Tāpat deju grupas „Oglīte” no Rīgas, Rožupes pagasta deju deju grupas „Zemgaļi” no Jelgavas Ozolniekiem ar savu raito soli lika skatītāju kājām kustēties ritmā līdzī. Mēģinājumi ir tāda patīkama padarīšana, nav satraukuma, tikai laba jušana būt pulkā, darot kopēju lietu. No rītiem čaklās hamiltonietes cienāja mūs ar labām brokastīm. Varējām arī paši lietot tehnoloģijas brīnumu – beigēju jeb baranku griežamo mašīnu. Mēģinājumos iznāca pavadīt vismaz 16 stundas, rāvām ko varējām, un panākumi neizpalika ne Garīgajā koncertā katedrālē, nedz arī Kopkora koncertā lielajā *Hamilton Place* zālē. Jāpiebilst, ka no viesnīcas istabas loga labi redzamā katedrāle tomēr nebija 10-15 minūšu gājienā no viesnīcas, kā minēts kādā svētku informācijas lapā. Salti meli – īstenībā pagāja 25 minūtes un galā slapja mugura... Kritiķi jau rakstīs par dziesmām un dejām

* No Artūra Krūmiņa libreta Alfrēda Kalniņa operai *Baņuta* (Līgo dziesmas)

no ekspertu skatījuma. Kā viens no dziedātājam varu teikt, ka Garīgajā koncertā pie sirds sevišķi gāja Okolo Kulaka *Uz Tevi, mans Dievs*, ko diriģents Egils Lipšāns novadīja tā, ka dziesma līgot ielīgoja dziedātāju balsis. Tad vēl Arnes *Missa Dolente* un Jermaka *Sargi, Dievs, latviešu tautu!* Intu Teterovski labi zinām kā izcilu diriģentu, atceramies arī kā sadziedāšanās izdarīgu rīkotāju pērnā Rīgā Mežaparkā pēc Noslēguma koncerta. Jermaka gabalā Teterovskis, kurš Hamiltonā kļuva par otru svētku zvaigzni – tūlīt aiz Jura Ķeniņa, dziedāja baritona solo.

Kopkoru koncertā bijām vairāk nekā 400 dziedātāju. Dziedājām, kā mums diriģenti noteica, uz pirkstgaliem. Sevišķi patika Beloglāzova *Trīs rītiņi saule lēca*, Saksa *Saule kokles skandināja*, Mencēs *Neba maize pati nāca*, Ordellovskā *Es biju māmiņai viena pati meitiņa*, Jēruma *Māsiņas atvadu deja*, Jura Ķeniņa *Aiz purviem, aiz mežiem saulīte lēca*. Kaut arī klausītāji sīta plaukstas, cik nu vien spēja, diriģenti laikam bija norunājuši neko neatkārtot. Koncerta beigās nespontāni nodziedājām *Pūt, vējiņi!* – bet dziedātājiem ar to nepietika, sākām saukt: *Gaismas pili vēl vienreiz! Gaismas pili vēl vienreiz!* – un tā kādas 25 reizes, līdz diriģenti par mums apžēlojās.

Svētku nagla, manuprāt, bija Viesu koru koncerts akustiski izcilajā Anglikāņu katedrālē. Kori „Balsis” un „Burtnieks”, gan dziedot atsevišķi, gan arī kopā, tik tiešām parādīja

klasi. Un kur tad abi brīnišķīgie solo soprāni – Kristīna Zemberga („Balsis”) un Ilona Haņina („Burtnieks”)! Bez tam abas bija ļoooti dikti SMUKAS! Un, ja nu Teterovskim, Tomsonam un Lipšānam vēl nav nekādi ordeņi iedoti, tad nu par šo koncertu tiem tie noteikti pienākas. Koncertā tā atsitū plaukstu applaudējot, ka zili sasistā delna sāpēja visu nākošo dienu. Laudis, kam neiznāca aiziet uz ekumenisko dievkalpojumu, nokavēja nevien prāvestes Zušēvicas sirsnīgo sprediķi, bet arī kora „Balsis” sniegto Romualda Jermaka kantātes *Paceliet sirdis* pirmatskaņojumu. Dziesmu spēlē *Meldermeitiņa (melodramma giocoso)* iepriecināja Toronto jauno aktieru un dziedātāju labā latviešu valoda. Svētku ieskaņas koncerts *Sītiēt bungas* bija kaut kas speciāls – ar dejām, dziesmām un tikai pāris apsveicēju ļoti īsiem apsveikumiem. Vislabāk patika *Ai jel manu vieglu prātu*. Pērnā Rīgā pēc svētkiem to dziedāja vienā dziedāšanā atceļā no svētku vietas uz 11. tramvaja pietātni, arī pašos tramvajos. Arī Brauna *Saule, Pērkons, Daugava. Raiņa vārdi*. Laikam jau tikai mazliet jāpaskrāpē mūsu it kā vakareiropeiskā āda, lai apakša parādītos sensenais latvis – *Saule, mūsu māte, Daugav’, sāpju aukle, Pērkons, velnu spērējs, tas mūsu tēvs...* Desmittūkstošgalvīgais svētku koris Mežaparkā mirdzošam sejām sauca: *atkārtot! atkārtot!*

Hamiltonas Centra lielajā zālē bija iespēja acīm izbaudīt spriganos soļus interesantajās un sarežģītajās jaundejās. Rīgas grupa „Oglīte”, manuprāt, sniedza to labāko

Juris Kornets. *XIII Latviešu dziesmu svētkos Kanādā* (2009)

Juris Kornets. XIII Latviešu dziesmu svētkos Kanādā (2009)

– *Dzirkstis lec dancojot, un ne tikai tāpēc, ka šajā grupā dejo arī mans Rīgas radnieks. Un kur tad vēl folkloras grupa „Ceiruleits” ar savu brīnumskaisto spēlēšanu leskaņas koncertā, Jaundeju skatē un deju lieluzvedumā. Diženi nostrādāts!*

Rakstnieku pēcpusdienā pie apmēram 30 galdiem vairāk nekā 300 sirmgalvju un vismaz trīs jaunāki ļaudis ar tumšiem, nekārsotiem matiem, kuri droši bija iemaldījušies, domādami, ka, varēs paēst par brīvu. Veselu galdu okupēja Čikāgas Literatūras grupas daļībnieki. Sevišķi patika Laimas Muktupāvelas teiktais un Sarmas Muižnieces dzeja. Toties „Tautas vakariņās” pietrūka goda galds ar rīkotājiem, diriģentiem, komponistiem, mūziķiem, danču meistariem, rakstniekiem, arī vēstniekiem un politiķiem. Taču jau gribējās noraudzīties svētku prieka radītājos, nopriecāties par viņu varēšanu. Bet nekā. Sēdi un ēd tik pie sava galda un pazūdi, pirms sākas balle tajās pašās telpās.

Varen lepnajā viesnīcā Marriott, kur pirms un pēc sarīkojumiem nebija viegli iekļūt liftos, katru rītu pie istabas durvīm atradās *The Globe and Mail* – izcila avīze ar labiem rakstiem, pārskatiem, jaunākajām ziņām. Salīdzinājumā ar amerikāņu avīzēm, ieskaitot manas mītnes pilsētas *Chicago Tribune* un *Sun Times*, tās vislabāk noderētu sagrieztas mazos četrstūra gabaliņos kāda butkā. Var jau teikt arī tualetē (atmiņā uzpeld kādreizēja Čikāgas pieciņa Ulža levāna teiktais: *Latvians are very cultured people, ladies*

have long evening tualets...). Runājot par mazmājiņām, 19.gs. celtajā Anglikāņu katedrālē koru mēģinājumos kādiem 500-600 cilvēkiem bija jāapmierinās ar vienu pašu mazu „būdiņu”. Starpbrīdī sievu rinda garu garā, vismaz pusstundas gaidīšana, un mēģinājums jau tūlīt turpināsies... Vīriem neatliek nekas cits kā uzpurēties – izdzīt visus no savējās mazmājiņas, nostāties sardzē pie durvīm, lai citi vīri netiktu iekšā, un laipni lūgt dāmām pieņemt šo upuri.

Atpakaļceļā uz Čikāgu galvā dziesmu melodijas un prieks par izcilajiem svētkiem.

*Ilgi nāca, drīz aizgāja
Tie diženi Dziesmu svētki.
Piecas dienas, piecas naktis,
Ne nedēļas nepalika.*

□

Zīm. Ilmārs Rumpēteris

Gatis Krūmiņš

VAI ULMANIS ATZINA LATVIJAS ANEKSIJU?

Šī vēstures zinātņu doktora pagātnes liecība pārdrukāta no laikraksta *Diena* (2009.18.IX). LKOK ir saīsinājums *Lāčplēša kara ordeņa kavalierim*.

1940.22.VII Kārlis Ulmanis iesniedza Tautas labklājības ministrijai lūgumu piešķirt sev pensiju. Kā zināms, dienu iepriekš tā sauktā Tautas saeima Latvijā pasludināja padomju varu, Latviju pārdevēja par Padomju Sociālistisko Republiku (PSR), pieņēma lēmumu par Latvijas iestāšanos PSRS. Augusta Kirhenšteina valdība turpināja darbu kā Latvijas PSR Ministru kabinetu, pats A. Kirhenšteins 21. jūlijā pulksten 12.00 kļuva par Valsts prezidentu. Iepriekšminētie notikumi bija PSRS rūpīgi izplānotās Latvijas okupācijas un aneksijas noslēdzošais posms. Lai arī cik tas pirmajā mirklī paradoksāli izklausītos, K. Ulmanis pensiju pieprasīja okupācijas varai un, cik var spriest no viņa iesnieguma, atzina savu atstādīšanu par tiesisku un likumīgu. K. Ulmaņa lūguma par pensijas piešķiršanu oriģināls ir atrodams Latvijas Valsts arhīva PA 200. fonda 5. apraksta 1004. lietas 3. lapā:

*Tautas labklājības ministrijai
Caur Valsts Prezidenta sekretariātu
Bijušā Valsts prezidenta LKOK
Kārļa Ulmaņa, dzīv. Pili*

Lūgums

Noliekot vakar saskaņā ar 1940. gada 20. jūlija likumu (V.V. 162) Valsts Prezidenta amata pildīšanu un līdz ar to izbeidzot valsts dienestu, kuru izpildīju nepārtraukti no 1918. gada 18. novembra, kas redzams pieliktajā dienesta gaitas saraksta norakstā, laipni lūdzu ministriju piešķirt man pēc likuma pienākošos pensiju.

Kā atbrīvošanas cīņu dalībniekam pensija man pienākas ar 20 gadu izdienu.

Bet lūdzu ieskaitīt pensijas izdienā arī divi citus laikus:

1. Cietumniecību par politisku darbību 1905. gada kustībā, jo biju ieslodzīts Pleskavas cietumā 1905. gada decembrī un līdz 1906. gada vidum, un

2. emigrācijas gadus no 1906. līdz 1913., kopā septiņus, jo biju spiests atstāt toreizējo Krieviju kā cariskās valdības vajāts, pat piedraudot nošaut, par manu politisko darbību brīvības kustībā.

Šo apstākļu apliecināšanai atsaucos uz Hermani Endzeliņu Valmierā, kurš varēs atcerēties arī citus notikuma aculieciniekus, kā arī Vilhelmīni Ulmanis Rīgā, Tērbatas ielā 38.

1940. gada 22. jūlijā, Kārlis Ulmanis.

Īpaša uzmanība būtu jāpievērš K. Ulmaņa vēlmei saņemt pensiju par laiku pirms Latvijas proklamēšanas, norādot uz savu revolucionāro pagātni. Var izvirst divas versijas, kas uz to K. Ulmani pamudināja. Viena — K. Ulmanis jaunajai varai centās demonstrēt, ka līdzīgi kā komunisti, cīnījies pret carismu, tātad bijis viņu sabiedrotais. Otra — K. Ulmanis uzskatīja, ka 1 080 latu (tādu pensiju viņš saņemtu, vadoties pēc tā brīža likumiem, ņemot vērā viņa Valsts prezidenta algu — 2 000 latu mēnesī) nav pietiekama naudas summa. Taču viszīmīgākais ir lūguma pirmās teikums, no kura kļūst skaidrs, ka K. Ulmanis visu notiekošo atzīst par likumīgu. Pat pēc tam, kad tika pasludināta padomju vara un Latvijas pievienošanās PSRS. Sadarbību ar okupantiem laika posmā starp 1940. gada 17. jūniju un 21. jūliju vēl varētu mēģināt attaisnot, skaidrojot to ar vēlmi novērst nekārtības un asinsizliešanu, turpretim pēc 21. jūlija tā ir, maigi izsakoties, neizprotama. Vienīgais skaidrojums — gūt sev materiālu labumu pēc emigrācijas. Solījumu brīvi izceļot no Latvijas un Šveices vīzu K. Ulmanis jau bija saņēmis. Jā, pensija pēc Latvijas Republikas likumiem K. Ulmanim pienācās, bet kāpēc viņš uzskatīja, ka tā ir jāmaksā arī Latvijas PSR? Vai viņš atzina Latvijas PSR par Latvijas Republikas tiesību mantinieci?

Šis dokuments līdzīgi kā K. Ulmaņa ziedojums Sarkanajai Palīdzībai līdz šim nav plaši pazīstams. Taču tas ir jau reizi publicēts atmodas sākumposmā vienā no pēdējiem krājumiem, kurā tā laika konservatīvie akadēmiskie spēki centās pierādīt sociālistisko revolūciju Latvijā 1940. gadā (*Padomju varas atjaunošana Latvijā un Latvijas PSR iestāšanās PSRS sastāvā: dokumenti un materiāli*. Latvijas PSR Ārlietu ministrija, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures institūts; sastādītāji: A. Spreslis, Ē. Žagars; redaklēģija: V. Karalūns, N. Neilands, I. Ronis. Rīga: Zinātne, 1987). Līdz tam dokuments bija slepens. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas arhīva lietas reģistrā, kur ir personas, kas iepazīnušas ar lietu, ir trīs ieraksti: Niedra, I. Grava un G. Krūmiņš. I. Grava (šobrid politoloģe dr.hist. Ilga Kreituse) ir norādījusi, ka lietas materiālus kopē LR Saeimas vajadzībām. Šis nav vienīgais dokuments, kas atrodams iepriekš minētajā lietā. Ir arī Valsts kancelejas sagatavota K. Ulmaņa dienesta gaitas apraksta noraksts, uz to savā lūgumā atsaucies arī K. Ulmanis. To ir parakstījuši toreizējais Valsts kancelejas direktors vietas izpildītājs Roberts Bulsons un nodaļas vadītājs T. Veicherts. Šajā aprakstā visai diplomātiski izklāstīti notikumi, kas saistīti ar 1934.15.V apvērsumu: *Sakarā ar 1934. gada 15.maija pārgrozībām, sastādījis jaunu Ministru kabinetu un uzņēmis Ministru prezidenta un Ārlietu ministra pienākumus, skaitot no 1934. gada 19.maija. (...) Saskaņā ar likumu par Valsts Prezidenta amata pildīšanu 1936. gada 11.aprīlī uzņēmis arī Valsts Prezidenta amata pildīšanu, noliekot tai pašā laikā ārlietu ministra amatu*. Tātad uzsverta arī šo notikumu likumība.

Pēc K. Ulmaņa došanās uz Maskavu viņa bijušie padotie ar pensijas lietas tālāku virzību īpaši nesteidzās. Valsts prezidenta sekretāram Jānim Grandavam un sekretariāta galvenajam grāmatvedim Georgam Šmitam bija nepieciešams mēnesis, lai pensijas lūgumu nosūtītu Tautas labklājības ministrijai. Tika atzīts, ka, pēc jaunajiem A. Kirhenšteina valdības pieņemtajiem pensijas likuma grozījumiem (tika noteikti pensiju

Jau sākot ar Voldemāra Avena sulīgo un iespaidīgo mākslu, JG258 saturā ir tik bagāta un daudzveidīga, ka lasu ar lielu interesi un kļūstu zinošāks daudzās jomās – no mūzikas un mākslas līdz vēsturei un pat politikai. Kā vecs bibliogrāfs brīnos par to, kas notiek mūsdienu Latvijā, konkrēti, par *Latvijas Preses Hronikas* „ērmotām būšanām” (55.lpp.) attiecībā pret latviešu publikācijām ārzemēs, ieskaitot JG.

Zigurds Elsbergs, Rīgā

* * *

JG258 vārdos grūti izskaidrojama pievilcība piemīt Voldemāra Avena gleznojumiem. Saista arī visas dzējas [V.Avens, Anita Dzirne] un atdzejas [Uldis Bērziņš] lappuses, atmiņu stāstījumi [Aina Siksna, Franks Gordons, Uldis Siliņš], kultūras informācija, atsauksmes. Varbūt par kopumu visīsāk var sacīt Benitas Veisbergas vārdiem „Pierakstos”: *Skaistums ir ļoti nopietna lieta šajā pasaulē.*

Imants Auziņš, Rīgā

* * *

Laikā (2009.8.-14.VIII) iespīestajā Ilgoņa Bērsona rakstā „Trīs atslēgas vārdi 257. *Jaunajā Gaitā*” vairākas rindkopas vēltītas arī maniem rakstiem šajā JG numurā. Vēstulu nodaļas apceri, ko parakstīju ar vārdu Pelikāns, sacerēju, domādams par šā gada Rīgas 13. janvāra demonstrāciju un logu dauzīšanu un demonstrācijas rīkotāju vēlēšanos identificēties ar Rīgas 1905.13.I demonstrāciju. Bērsonam ir lieli iebildumi pret manis teikto: *Šķiet, vairums latviešu joprojām nav spējuši izvērtēt Piektā gada notikumus. To nav darijuši arī pašreizējie latviešu rakstnieki.* Bērsons

raksta, ka *sarežģītājā cīņā pret vācu muižniecības un krievu carisma jūgu Pelikāns saskatījis tikai vardarbību.* Mani draugi un paziņas tīri labi zina, ka Pelikāns ir Jānis Krēšlīņš, vecākais, kurš samērā plaši ir apcerējis 1905. gada revolūciju Latvijā savu *Rakstu 2.* sējumā (Rīgā, 2006) un arī apcerē „Nav augsta tā ideja, kas nepazīst cilvēka žēluma” (*Diena* 2005.8.I), kad biju aicināts pieminēt 1905. gada revolūcijas simtgadi. Šajās apcerēs pieminu ne vien revolucionāru asiņaino un brutālo vardarbību, kuras rezultātā tika nodedzinātas, izdemolētas neskaitāmas muižas un arī nogalināti daudzi baltvācieši, ne tikai muižnieki, un latvieši, kas savukārt izraisīja neapraķstāmi brutālās muižnieku un cara valdības soda ekspedīcijas, bet aprakstu arī dažādo latviešu aprindu centienus likvidēt vai samazināt daudzās baltvācu muižniecības un cara valdības netaisnās privilēģijas saimnieciskā, sabiedriskā un politiskā ziņā. Minēju arī, ka Latvijas 1905. gada revolūcija bija tikai daļa no šīs revolūcijas daudzās Krievijas impērijās provincēs. Par revolūcijas brutalitāti labu priekšstatu var gūt no krājuma *Livlands zerstörte Schlösser 1905-1906* (Lielvidzemes nopostītās pils, 1906), kura trijos sējumos ir neskaitāmo nodedzināto un izdemolēto muižu fotogrāfijas. Nesen šīs revolūcijas un 20.gs. karu traģismu zīmīgi ir interpretējis izcilais Rundāles muzeja direktors, mākslas vēsturnieks un gleznotājs Imants Lancmanis, sašķojot Rīgā gleznu izstādi un publicējot plašu katalogu ar nosaukumu *Piektais bauslis. Gleznu cikls Revolūcija un kaķš (Piektais bauslis – Tev nebūs nokaut).* [Skat. JG258:52 – red.] Kad, būdams jauns students, pirms daudziem gadiem ierados Ņujorkā, atklāju, ka visai netālu no manis dzīvo Jānis Ozols,

griesti), K. Ulmanim pienākas tikai 399 lati un 60 santīmi mēnesī. K. Ulmaņa vēlmi saņemt pensiju par revolucionāru darbību ierēdņi komentē īsi: *Par cietumniecības un emigrācijas laiku mums noteiktu datu nav.* Par tālāku pensijas lietas virzību ziņu pagaidām nav. Atliek vien piebilst, ka pēc pāris mēnešiem okupācijas vara vēlreiz radikāli mainīja pensiju likumu, pēc kura vadoties pensijas saņemšana tika liegta visiem, kas Latvijas Republikas laikā ieņēma kaut cik atbildīgus amatus, — ministriem, augstākajiem ierēdņiem, banku un valsts uzņēmumu padomju locekļiem utt. Jebkura dalība Latvijas Republikas vadošajās institūcijās no 1918. gada 18.novembra tika atzīta par kontrrevolucionāru rīcību.

Iepazīstoties ar šiem dokumentiem, rodas jautājums: vai Kārlis Ulmanis kā privātpersona atzina Latvijas aneksiju? Bez šaubām, nekādas starptautisku tiesību sekas šīs pensijas lūgums nerada, jo tanī brīdī K. Ulmanis vairs neieņēma nevienu valsts amatu, taču šis lūgums kritiski jāvērtē jebkurā gadījumā, vismaz no morāles un ētikas viedokļa. Vai augstākā valsts amatpersona pēc tam, kad viņa vadītā valsts citas valsts agresijas dēļ zaudējusi neatkarību, drīkst pieņemt un pat lūgt sev materiālu labumu agresora ieliktajām marionetēm? Kā mēs vērtētu mūsdienu amatpersonu rīcību, ja kas līdzīgs notiktu? Kāda būtu mūsu attieksme pret mūsdienu Latvijas prezidentu, ja viņš rīkotos līdzīgi?

Noslēgumā jāatgādina, ka ne Igaunijas, ne Lietuvas autoritārie līderi ar okupācijas varu nesadarbojās, kā

to darīja K. Ulmanis. Nav nekādu ilūziju par to, ka neatkarību nosargāt neizdosos jebkurā gadījumā, lai kā arī K. Ulmanis būtu rīkojies toreiz. Tomēr gloricēt viņa, kā arī citu vadošo amatpersonu rīcību nevajadzētu. □

**Kārļa Ulmaņa pieminekļa atklāšanā (2003)
Raina bulvāra un Krišjāņa Valdemāra ielas
krustojumā, Rīgā**

vai pats galvenais 1905. gada revolūcijas vadonis, viens no LSDSP dibinātājiem un Krievijas 2. Domes deputāts. Pēc šīs Domes slēgšanas 1906. gadā Jānis Ozols atbrauca uz ASV, kur nodzīvoja vēl ilgus gadus. Ciemojos pie Ozola, klausījos viņa stāstos un ieguvu no viņa dažnedažādas laikmeta liecības un grāmatas. Protams, tai laikā biju par zaļu, lai viņu sīkāk iztaujātu. Atceros, kad prasīju, kā viņš izvērtētu 1905. gada revolūciju, viņš atbildēja apmēram šādi: Krievijas lācis gulēja, mēs viņam iedūrām adatu dibenā. Viņš lēnām pamodās, atčāpoja uz Latviju – uzsēdās mums virsū, – un mūsu revolūcija bija cauri. (Pieminot, ka es ļoti bieži lietojis vārdu *vardarbība*, Ilgonis Bērsons raksta: *Vai te nav pamanāms lielā Ņujorkieša Džordža Buša izmisīgi pārspīlētais kaņš pret terorismu?* Starp citu, Bušs varbūt ir viss kas cits, bet nekādā ziņā nav Ņujorkietis.) Diemžēl 1905. gada radikālo revolucionāru un 1919. gada Stučkas īslaicīgās komunistu Latvijas darboņu vardarbībai bija ļoti plašas atskaņas, kas nav zudušas līdz pat šodienai. Daudzi muižnieki un citi baltvācieši kļuva par ārkārtīgi lieliem latviešu nīdējiem un par latviešiem nelabvēlīgas informācijas izplatītājiem visā pasaulē. Pēc revolūcijas un arī pēc I Pasaules kara uz Vāciju aizbēgušie baltvācieši lielā mērā ietekmēja Vācijas oficiālo aprindu uzskatus par latviešiem I un II Pasaules kara laikā, protams, arī karu starplaikā. Šiem baltvāciešiem bija arī ļoti liela loma Hitlera kustības veidošanā un izplatīšanā. Hitlera kustības oficiālais ideologs bija baltvāciētis Alfrēds Rozenbergs, hitlerisma rokasgrāmatas *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (20. gadsimta mīts) autors, Hitlera kustības laikraksta *Völkischer Beobachter* (*Tautas Novērotājs*) redaktors un II Pasaules kara laikā *Reichsminister für die besetzten Ostgebiete* (Iekaroto austrumu apgabalu valsts ministrs). Liela ietekme Hitlera uzskatu veidošanā bija arī baltvācietim Maksim Šeubneram-Richteram (*Max Scheubner-Richter*), 1905. gada revolūcijas soda ekspedīcijas dalībniekam, kurš, soļojot blakus Hitleram, tika sašauts 1923. gadā tā dēvētā Minchenes Alus halles puča laikā. Šim vīram Hitlers ir arī veltījis savas grāmatas *Mein Kampf* (Mana cīņa) pirmo sējumu. – Paldies Ilgonim Bērsonam par kārtējiem rakstiem, apercot žurnāla *Jaunā Gaita* regulāri klajā laistos numurus.

Jānis Krēsliņš, Sr. (Pelikāns), Ņujorkā

* * *

Man liekas, ka vismaz īpašvārdos vajadzētu lietot ā, ö, ü. Saprotu, ka te būs komplikācijas: latviešu valodā garus patskaņus apzīmē ar svītriņu virs burta un divus diakritiskās zīmes viena virs otras ir neparasti. Šeit gan ir nopietns precedents: K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīcas* titullapa, kur virs ü ir vēl garumzīme. Tāpat arī mūsdienu lībiešu ortografijā: A/a, Ā/ā, Ā/ā, Ā/ā, B/b, D/d, D/đ, E/e, Ē/ē, F/f, G/g, H/h, I/i, Ī/ī, J/j, K/k, L/l, Ļ/ļ, M/m, N/n, Ņ/ņ, O/o, Ō/ō, Ō/ō, Ō/ō, Ō/ō, P/p, R/r, R/ŗ, S/s, Š/š, T/t, T/ţ, U/u, Ū/ū, V/v, Z/z, Ž/ž. Man skaudība par angļu un zviedru valodu – tur **drīkst** rakstīt *Jöerüüt*, kaut šais valodās burtu ö un ü nav, un nevienam tas neliekas aplami. Nopietni ņemamas publikācijas nekas nekavē rakstīt latviešu īpašvārdus pareizi, piem. *Elina Garanča*. Mūsu laikos vairs nevar aizbildināties ar burtu trūkumu spiestuvē. Tas, ka nezina izrunu, nav svarīgi. Labi, ka vismaz drīkstam parādīt oriģinālrakstību iekavās. To pēdējā laikā arvien biežāk dara.

AP, Toronto

* * *

Ne jau vienmēr var teikt, ka trīs lietas ir labas lietas, jo, lūk, kas nu ir noticis – ir dižkibeļe un problēmas ar ieguldījumiem, droši vien arī dažam labam JG lasītājam, kaut arī biežmakainie parasti pieskaitāmi pie nelasošajiem. Visi esam lasījuši dažnedažādās avīzēs un žurnālos par amerikāņu dižspekulatora Bernarda Madofa (Madoff) krāpnieciskajiem gājieniem un pulka gudru ļaužu apmānīšanu. Taču droši vien pat ne 5% no Madofa aprāptajiem ļaudīm būs lasījuši Antonija Trollopa (Anthony Trollope) *The Way We Live Now* (Tā mēs tagad dzīvojam) vai Dikensa (Charles Dickens) romānu *Little Dorrit* (Mazā Dorrita). Ja jau būtu lasījuši šos 19.gs. angļu rakstniekus, tad gan skaidri zinātu, ka naudiņas ieguldīšana pie tādiem pārslavinātiem finansistiem gan neko labu nedod. Minētajās grāmatās melns uz balta skaidri redzams, kur noveda uzticība Merdles kungam (Dikenss) un Melmottes kungam (Trollops). Var jau arī būt, protams, ka abu autoru lasītājiem nekad nav bijusi ro-cība tādos apmēros, lai varētu ieguldīt pie Madofa kunga, vai arī tie ir ņēmuši vērā rakstnieku teikto. Ja nu atklātos, ka tomēr **vairāk kā 5%** Madofa ieguldītāju tomēr ir lasījuši Trollopu un Dikensu, bet, acimredzot, nav ņēmuši vērā viņu teikto, esmu ar mieru apēst šos vārdus.

Ivars Antēns, Čikāgā

* * *

Pasīvi agresīvais kolēģis Modris Ekšteins (intervijā *Dienā* 2009.9.VII) atkal sūdzās, ka Ezergaiļa kritika par viņa grāmatu *Walking since Daybreak* bijusi negodīgi skarba, bijusi ārpus akadēmiskām normām. Ekšteina grāmatas kritiku iesāku ar rakstu *Dienā*, kur rakstīju, ka viņš, pieskaroties holokausta tēmai, ir uzkāpis uz *Šikelgrūbera* takas. Samērā riebīgi teikts, vai ne? Bet tas nav šo domstarpību sākums. Viens ķēdes gals atrodams Ekšteina grāmatā, kur viņš raksta: *Viņš [Ezergaiļis] savā grāmatā pamazināja latviešu lomu ebreju iznīcināšanā*. Godīga kritika, ignorance, arrogance, agresija vai riebīgi teikts? Tā kā koleģialitātes dēļ Ekšteina negribēju pierakstīt ignoranci, man nekas cits neatlika kā domāt, ka viņš, raidot arogances bultas pret manu diezko grāmatu un maigo ego, mēģina uzspiest „patiesību”, kuru viņš nevarēja pārzināt labāk kā es. Piedevām zināju, ka Ekšteina „patiesība” ir plaši izplatīta klišeja, it sevišķi pazīstama ģermāņu vēsturnieku aprindās. Kolēģa apgalvojums pacēla manu ziņkāri un, izsekojot viņa avotiem, izrādījās, ka viņa pārliecību ir radījušas Hitlera aparāta darbinieku – visi vācieši un visi nacisti – liecības. Tātad mums šeit bija darīšana ar nacistu, lielimpērijas propagandas uzspiešanu Latvijai! Kopš tām dienām, iedzilnoties šinī tematā, esmu turpinājis konstruēt aizsargvalņus pret Ekšteina imperiālistisko fronti: sarakstījis vairākus rakstus un vienu grāmatu. To vidū „Sešas versijas par holokaustu Latvijā”, „Kaimiņi nononāvēja ebrejus”, „Folklorā pret vēsturi: problēma holokausta vēsturē”, Kolaborācija: piedāvātā un noorganizētā”. Manu rakstu pamattēze ir, ka lielā mērā nacistu sabiedrisko attiecību iestādes sarakstīja Austrumeiropas holokausta vēsturi, kas turpina dzīvot, ir sevišķi Vācijā. Nobeigšu ar jautājumu: vai Ekšteins var mums definēt, ja viņš pieļauj, ka tāda bija, kāda bija nacistu izstrādātā propaganda par ebreju šaušanu Latvijā?

Andrievs Ezergaiļis, Ithaca, Ņujorkā

□

MŪŽĪBAS LAPPUSI PAVER

starptautiski pazīstamais pilsētībūvniecības speciālists **Sigurds Grava** (1934-2009), savas *alma mater* Kolumbijas U. (Columbia U) Pilsētplānošanas daļas profesors, ANO konsultants, daudzu zinātnisku rakstu un grāmatas *Urban Transportation Systems: Choices for Communities* autors, *Latvijas Architektūra* redakcijas loceklis. ●●● Nacionālais partizāns Ziemeļkurzemē **Kurts Aleksandrs Grīnups** (1919-2009), pašu latviešu nodevības dēļ arestēts (1946), spīdzināts SMERŠ pagrabos, atmiņu grāmatas *Cauri komunistu ellei* (2005) autors. ●●● Prozas rakstnieks un publicists **Jānis Mauliņš** (1933-2009), cita vidū romānu *Spriegums* (1973-1974, publicēts 1983), *Kājāmgājējs* (1974), *Pēdas* (1980), *Ragana* (1981), *Mīlestības infraskaņas* (1982), *Pelēkie zīmējumi* (1982), *Tālava* (1990) autors. Par nostāšanās pret „dogmatisku domāšanu” okupācijas gados izslēgts no LVU jurisprudences fakultātes, ko, laikiem mainoties, nobeidz. ●●● **Niklāvs Lapukins**, politisko notikumu (ar uzsvāru uz Baltijas zemēm) komentētājs zviedru laikrakstiem, *Atmodas laikā* LTF Zviedrijas nodaļas pr-jis. ●●● Teātra, pazudušās otrās latviešu lielfilmas *Aizsprosts* (1940), arī vairāku zviedru filmu aktrise **Zenta Zommere Ore** (1915-2009). ●●● *JG* līdzstrādniece, Indianas U. (Indiana U.) pētniece, folkloras zinātni doktore, etnomuzikoloģe **Aija Veldre Beldava** (1941-2009). ●●● Nolaupīta un noslepkavota cilvēktiesību aktiviste Kaukāza reģionā **Natalja Estemirova**, ko promaskaviskais Čečenijas (Ičkerijas) prezidents Ramzans Kadirovs uzskatījis par savu „personīgo ienaidnieci”. Par zinātniskiem pētījumiem un publicistisku saņēmumi atzīnību no Eiropas Parlamenta, Zviedrijas Parlamenta, *Human Rights Watch* organizācijas, arī starptautisko Maskavā nogalinātās, Kremli „neērtās” Annas Poljovskajas balvu (2007). ●●● Kenediju politikās dinastijas pārstāvis, ASV liberālais senators **Edvards Kenedijs (Edward Kennedy)**, 1933-2009), neatlaidīgs cīnītājs par cilvēktiesībām un pret sociālām ne-taisnībām savā zemē. ●●● Polijā dzimušais filozofs, vēsturnieks, reliģijas vēsturnieks, politzinātnieks, literatūras kritiķis, Oksfordas U., arī Kalifornijas U. profesors **Lešeks Kolakovskis (Leszek Kołakowski)**, 1927-2009), trīs sējumu *Main Currents of Marxism: Its Rise, Growth and Dissolution* autors, kurš izbēg no Polijas 1968. gadā. (re)

Sigurds Grava

Kurts Aleksandrs Grīnups

Jānis Mauliņš

Aija Veldre Beldava

JAUNIZDEVUMI

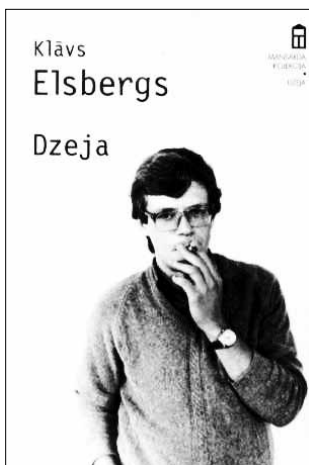
AUDIOMATERIĀLI – Ja negrib lasīt pats, tagad grāmatas var arī klausīties. **Lasi ar ausim!** – skan sauklis izdevniecības „Apostrofs” izdoto audiogrāmatu sērijai „Klausāmgrāmata”. Kopš 2008.gada izdoti: Džinas Vebsteres *Garkājētējiš*, Māras Cielēnas *Pulksteņu nakts gaitas*, Margaritas Stārastes *Pintiķu ciems*, Sudrabu Edžus *Dullais Dauka*, Jāņa Ezeriņa *Noveles*, Imanta Ziedoņa dzejas izlase *Kukainīt, re, kā saule spīd*, arī **Gundegas Repšes** *Sep-tiņi stāsti par mīlu*. Kā pirmais mūsdienu daiļliteratūras sērijā „Sambas audiogrāmatas” iznāk Džeroma (**Jerome K. Jerome**) asprātīgais un dzīvesprie-cīgais ceļojuma apraksts *Trīs vīri laivā (nerunājot nemaz par suni)*. **Astrīdes Ivaskas** kompaktdisku ceļš laiž klajā kultūras vadības centrs „Lauska” sa-darbībā ar LU Literatūras, folkloras un mākslas institūtu – ar dzejām pašas dzejnieces lasījumā un Laimas Janso-nes muzikālo pavadījumu. Dzejnieces *it kā vienkāršā dzeja ieskan dvēselē, atdzīvina tajā kādus klusākus avotus un strautus, un tad jau viss notiek vie-nā elpā – mēs kļūstam līdzdalīgi šajā dzīvē, kas nāk pie mums caur dzeju* – tā literatūrzinātniece Anita Rožkalne kompaktdiskam pievienotajā mazgrā-matiņā. ●●● Atzīmējot 20. gadadienu kopš Dzelzs priekškara krišanas, Ei-ropas Komisija izveido īpašu interneta vietni www.europa1989-2009.eu un izdod kompaktdisku *Sound of Revolution*, kur iekļauta „Baltijas ceļa” him-na *Atmostas Baltija*, arī „Līvu” skandē-tā *Dzimtā valoda* un levas Akurāteres *Manai tautai*. ●●● Mārtiņa Boiko, Gitas Lanceres un Andas Beitānes sa-stādītais etnomuzikoloģiskais kom-paktdisks *Latviešu tradicionālās mū-zikas antoloģija* iznāk LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta paspār-nē. Kā raksta folkloriste Aija Rozentā-le austrāļu laikrakstā *Latvietis, citi var-būt iet meitās, folkloras vācējs vislab-prātāk brauc tantēs* – dziedātājas pa-rasti ir vecas lauku sieviņas jeb *tantes*. ●●● Trīs diskos sakopoti **Jāņa Petera** darbi: poēma *Nakts pēc tautasdzies-mas*, dzejas izlase un dziesmas ar dzej-nieka vārdiem. (vg)

DZEJA – Septembris ir Dzejas dienu laiks, un, kā ierasts, labākie dzejnieki un atdzejotāji saņem dzejas balvas – **Arvis Viguls** par dzejolu krājumu *Istaba – spilgtu, suģestējošu dzeju, kurā sasniegts jaunam autoram*

neraksturīgs briedums un meistarība, kas dekadentiskās, izsmalcinātās mīlas un nāves rotaļas ļauj izspēlēt artistiski un mūsdienīgi – tāds ir žūrijas formulējums. Bet atdzejas jomā **Uldis Bērziņš** – par **Fikreta Demirāga** dzejas izlases *Gaisos tālu medību balsis* latviskošanu, par Kipras dzejas popularizēšanu Latvijā (skat. 90. lpp.). Savukārt www.delfi.lv balsojumā simpātiju balvu ieguvusi **Anita Skrjabe** par *Upes audeklā*. ●●● Radošā darbnīca „Kaza” izdevusi nesen mūžībā aizgājušās **Ingunas Jansones** (1963-2009) (skat. JG258:32) dzejas izlasi *injan*, kurā aptverta visa dzejnieces pārāk īsā dzīve – dzejoļi no grāmatām *Sikspārņa sindroms* (1993) un *Šampūns ar balzamu* (1998), bet lielākā daļa no manuskriptiem. ●●●

Pieminot traģiskā nāvē mirušā dzejnieka un tulko-tāja **Klāva Elsberga** (1959-1987) 50. gadskārtu, iznāk *Klāvs Elsbergs. Dzeja*, kurā sakopoti jau publicēti dzejoļi un iekļauti arī daži pirmpublicējumi. ●●● Lēģeru veterāns **Modris Zihmanis** savā divvalodu dzejas krājumā *Sibirischer Hardrock/Sibīrijas smagais roks* runā par savām izjūtām, kad viņš atradās tālu prom no dzimtās Liepājas. ●●● Jaunās liepājnieces **Gunta Snipke**, **Ineta Stadgale**, **Jana Egle**, **Gunita Boka** un **Sandra Venko** pilsētas Literatūras mēnesī lasa savus dzejdarbus rokkafejnīcā „Pablo”. ●●● Uz jautājumu *Vai zini kam ticu / Ja spēr kam ticēt ir dots* atbildēt vēltīgi pūlas **Arnis Terzēns** dzejkrājumā *Arī tas vēl*. ●●● Toties **Pēteris Karlovs** krājumā *Mana sirds dziļdomīgi atzīstas: Vēl nevaru saprast bez tulka / Es dzeju, ko saceru pats...* ●●● Toties Pegaza mugurā mazliet stingrāk sēž *lietus pār kanālu* e autors, liepājnieks **Jānis Hvoinskis**. (vg)

PROZA – Vasaras mēnešos latviešu rakstnieki nav daudz darījuši, lai pildītos grāmatu plaukti ar romāniem un stāstu krājumiem, tomēr pa kādai grāmatai ir nācis klāt. ●●● **Indras Gubiņas Vēlreiz turp un atpakaļ** sastāv galvenokārt no Kanādas laikrakstā *Latvija Amerikā* iespiestiem stāstiem vai pastāstījumiem (**Biruta Sūrmane**). ●●● Vecmeistars **Olafs Gūtmanis** piedzi-vo savu *Rakstu 4*. sēj. – ar atmodas laika prozas darbiem. ●●● **Jāņa Einfelda** septītajā grāmatā *Mēļu dzīres* sešās dzīru naktīs aizgūtnēm tiek stāstītas aizraujošas, asprātīgas un burvestību pilnas pasakas. ●●● **Gundega Repše** par tēliem savā jaunākā stāstu krājumā *Stāsti par mācekļiem* saka: *Viņi visi nokāpj bedrē. Cits pēc cita. Fanātiķi un rekordisti, liriskie un ciniskie, priecīgie un izmisušie. Un viņi visi būs spiesti izrāpties. Kas dzen katru no viņiem šai rituālajā nāvē un atdzimšanā? To*

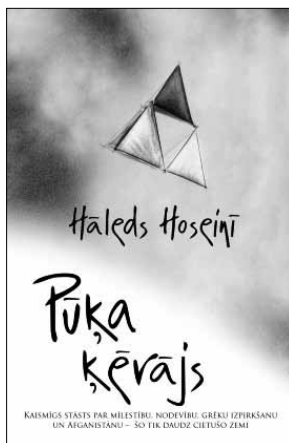
atbild katra individuālais liktenis, raksturs un ticība. ●●● **Jura Zvirgzdiņa** grāmatu bērniem *Lāča Bruņa medības* noteikti var lasīt ne tikai bērni. Labsirdīgi ironiskajā stāstā ved sa-stapt gan plīša lācīti, gan īstos lāčus, kas nāk no Abrenes, bet runā latviski un grib būt par Latvijas lāčiem, gan datorspēlēs iegrimušus bērnus, gan malumedniekus. Ilustrācijas veidojis **Reinis Pētersons**, kas, tāpat kā **Zvirgzdiņš**, ir **Jāņa Baltvilka** balvas laureāts. ●●● *Es i piedzims Ventīnpuse* autore **Agnese Selga** to sarakstījusi tāmnieku dialektā (paralēli teksts lasāms arī latviešu literārajā valodā). Bez tam tā ir krāsojamā grāmata ar dažādiem uzdevumiem, kas rosinās jauno lasītāju darboties radoši. ●●● **Vladis**

Spāre, Juris Zvirgzdiņš un Lienīte Medne-Spāre izdevuši 750 g smagu un 540 lpp. biezu romānu divās daļās *Odu laiks*, kura 1. daļa jau publicēta 1994.gadā. *Patiess stāsts par laikabiedru dzīvi, autoru fantāzijas un melotkāres izkropļots līdz nepazīšanai* – tā teikts pieteikumā. Bet *Latvijas Avīzes* redaktore **Monika Zīle**: *Tomēr aiz šķietamo blēņu izkārtnes ir daudz patiesas un dziļas nopietnības, kas atspoguļo autoru erudīciju un zināšanas par politiku, vēsturi, sabiedrību.* (vg)

DAŽĀDA SATURA – **Roberta Jansona Komunistu režīmam nepakļāvīgie Liepājas zēni** stāsta par Liepājas Politehnikuma audzēkņu pretpadomju kustību „Kursa” (1945-1947) un viņu literāro žurnālu ar tādu pat nosaukumu. Deviņiem čeka piespriež nāvessodu, ko vēlāk aizstāj ar 25 gadiem ieslodzījumā, 21 notiesā uz 10, bet vienu – uz 5 gadiem. ●●● Latvijas Nacionālais vēstures muzejs izdevis **Ilzes Zinģītes** sastādīto zinātnisko rakstu krājumu *Tautas lietīšķā māksla Latvijā*. ●●● Ilggadējā LU docētāja **Sarma Kļaviņa** laiž klajā grāmatu *Latviešu valodas pētnieki: No klausu laikiem līdz savai valstij*. ●●● **Andra Sproģa Irma Grebзде: Ar Dieva čukstu ausi** ir trimdas rakstnieces dzīvesstāsts ar vairākiem noslēpumiem, dažus no kuriem autoram, šķiet, izdevies atšķetināt... ●●● Partijas „Visu Latvijai” dibinātāja **Raiņa Dzintara Pozitīvais nacionālisms** pauž mūsdienu latviešu nacionālisma atbalstītāju pozīcijas, kas atšķīroties no *kosmopolītu, liberāļu un materiālistu* viedokļiem. ●●● **Elitas Rozes Mūžs**. *Stāsts par atdevi pienākumam un uzdevumam* ir par **Nikolaju Romanovski** – cilvēku, kas leģionāru rindās cinījies par Latvijas neatkarību, bet pēc tās atjaunošanas centies panākt, lai Maskavas imperiālistiskā režīma īstenotājiem tiktu sarīkots starptautisks tribunāls. Viņa vadībā izveidoti kritušu leģionāru Brāļu kapi Lestēnē. ●●● Tiem,

kas grib izzināt Rīgas vēsturi un iedzīlīnāties tās attīstības posmos, iesakāms iegādāties **Irēnas Bākules un Arņa Siksnas Rīga ārpus nocietinājumiem. Pilsētas plānotā izbūve un pārbūve no 17.gadsmita līdz Pirmajam pasaules karam.** Latviešu (Bākule) un angļu (Siksna) teksti ir atšķirīgi, tomēr autori beigās nonākuši līdz identiskiem kopīgiem secinājumiem. ●●● **Ilgvara Veignera Latvieši Rietumzemēs** 2. izd. (978 lpp.), tāpat kā krietni plānākais 1.izd. (1993), čum un mudž no paviršībām, kļūdām, pat dažādām muļķībām. (vg)

TULKOJUMI – Tulkojumi, neskatoties uz dižķibeli, turpina birt kā no pārpilnības raga. Grūti uzskaitīt visus, tāpēc ieskatam tikai interesantākie. Nobela prēmijas laureāta, Ļeņingradā dzimušā **Josifa Brodskā** (1940-1996) dzeja pievilksusi dažādu paaudžu atdzejotājus – Amandu Aizpurieti, Pēteru Brūveri, Liānu Langu, Māri Melgalvu, Jāni Rokpelni, Kārli Vērdu, Raimondu Briedi, Jāni Vādonu, Arvi Vīgulu u.c. Tagad izdota Brodskā divvalodu izlase, sākot no pirmajiem dzejoļiem 50. un 60.gadu mijā un beidzot ar 90.gadu darbiem. ●●● Ukrainas vēstnieka Rīgā Raula Čilačavas sastādītā 400 lpp. biezajā ukraiņu dzejas antoloģijā **Vējš no Ukrainas** mūsu ievērojamākie dzejnieki latviskojuši 91 vārda meistarū. ●●● Lielu nozīmi uz 20.gs. filosofiju, socioloģiju, kultūru un politiku atstājuši **Makss (Max) Horkheimers** (1895-1973) un **Teodors (Theodor) Adorno** (1903-1969). Viņu kopīgi uzrakstīto darbu **Apgaismības dialektika: Filosofiski fragmenti** (tulk. Ivars Ijabs) laiž klajā „Laikmetīgais mākslas centrs”. ●●● Afgāņu izcelsmes ASV ārsta **Hāleda Hoseinī (Khaled Hosseini)** romāns **Pūka ķēvājs (The Kite Runner)**, 2003 – tulk. U. Silis) vairākus gadus atradies pasaules ietekmīgāko un visvairāk pirkto grāmatu sarakstu virsotnēs, tulkots 40 valodās, un visā pasaulē pārdoti vairāk nekā 12 miljoni eksemplāru. ●●● **Katram cilvēkam ir eņģelis** autors, benediktiešu abatijas pārvaldnieks un garīgais padomdevējs **Anselms Grīns (Anselm Green)** sarakstījis ap 200 grāmatu, kas pasaulē pārdotas vairāk nekā 14 miljonus eksemplāru. ●●● Latvijā plašu piekrišanu ieguvušās **Shellouzas (Virginia M. Fellows) Šekspira kods (The Shakespeare Code)**, 2000 - tulk. Z. Rozenberga) ir analītisks un lielākoties dokumentāls darbs, kura vēsturiskais fons ir 17.gs. Anglija; redzamākās figūras - Elizabete I, filozofs un valstsvīrs **Bēkons (Francis Bacon)**, grāfs **Roberts Devero** u.c. leģendāras personības. ●●● Vecu vecajam tematam par cilvēku vēlmi mīlēt un tikt mīlētiem veltīts **Outsas (Joyce Carol Oates) romāns Niagara** (no angļu tulk. Agnese Mortukāne). ●●● **Filosofs Alehandro (Alejandro) Bariko** abos vienā sējumā iekļautajos darbos **Hēgeļa dvēsele un Viskonsinas govīs un Bēgošais ģēnijs** (no itāļu tulk. Dace Meiere) cenšas atbildēt uz jautājumiem: Kādus sliekšņus mūzikas vēsturē pārkāpa **svētais pirmmocekļis Bēthovens?** Ko **Rosīni** dara ar laimes jēdzienu? Kāpēc jauniešiem, kuram Šopēns

patik labāk nekā U2, būtu uzskatāms par mierinājumu sabiedrībai? ●●● „Jumava” izdevusi pirmo erotiskā žanra romānu tās vēsturē – **Darijas Šaronas** grāmatu **Markīzes krustmeita** (no vācu tulk. Sinda Krastiņa). (vg)

PAR KRITIKU, DZEJOĻIEM, TRIMDU, ETC. – Literārā žurnāla **Wasafiri** aptaujā par izcilākajiem romāniem pēdējos 25 gados atzīti Nobela Prēmijas laureāta, kolumbieša **Markeša (Gabriel García Marquez) Cién años de soledad** (Simts vientulības gadi) un **Vladimira Nabokova Lolita**, kam seko vēl 19 citi. ●●● **Upsalā ir tāds anatomiskais teātris no veciem laikiem, kur taisīja tādas izrādes: skatītāji, studenti sēdēja apkārt un vidū viens ķidā to liķi**

– un es iedomājos, ka trimda ir tas liķis un es esmu tas, kas viņu ķidā un velk ārā visādas lietas dzejas formā – tā atbild dzejnieks **Juris Kronbergs** uz savas amata māsas **Ingmāras Balodes** jautājumu 1/4 satori intervijā (2009.12.VIII): **Kāpēc jaunākajā izlasē tu sevi tik ļoti saisti ar trimdu?** Bet uz jautājumu, vai trimdā bijis iespējams sekot līdzi gan pasaules, gan Latvijas literatūrai: **No Latvijas jau tobrīd nekā daudz nebija. „Karogs” un „Literatūra un Māksla”. Es tos lasīju un pamazām iepazīnu, kurus autorus ir vērts lasīt, kuriem nekerties klāt. Dzejai īpaši sekoju līdzi. Bet daudz vairāk tomēr lasīju pasaules dzeju zviedru un angļu valodā. Man laimējās ar to, ka Stokholmā bija tik dzīva literāra vide. Mēs ar Pāvīlu Johansonu bijām sākuši rakstīt dzeju zviedru valodā. Reiz mēs nospridām – kāpēc gan nevarētu arī latviski kaut ko rakstīt? Pāvils teica, ka viņa mamma [Veronika Strēlerte] rakstot dzeju, varētu kaut ko pielabot. Nu, iedevu dzejoļus Pāvīla mammai, un viņa ļoti uzmanīgi izlasīja, un priecājās, ka var arī citādi rakstīt. Bieži tikāmiem arī ar Richardu Rīdzinieku (jeb Ervīnu Grīnu) – ar viņu mums bija arī bieži dzejas lasījumi pa telefonu. (..) Protams, bija **Andrejs Irbe** un „Daugavas” izdevniecība, bija valodniece **Velta Rūķe-Draviņa**, kura gribēja, lai es ar valodniecību nodarbojos. Man latviskā jaunieša ikdiena bija bagātīga. Pamodos tā ap pusdienlaiku, gāju parunāties ar Irbi uz Galveno statistikas pārvaldi. Kamēr viņš ēda pusdienas, spriedām par literatūru; tad aizšūcu pie **Dagnijas Šleieres** uz izdevniecību; kad pulkstenis sāka tuvojties pieciem, zināju – **Ervīns Grīns** beidz darbu – tad mēs abi dzērām alu vai viskiju, un tad jau pulkstenis tuvojās desmitiem un tad varēja aizbraukt pie Pāvīla... ●●● **Journal of Baltic Studies** 40/2(2009.VI) publicējis plašu (lpp. 215-243) **Rolfa Ekmaņa** apcerējumu „Harmonizer of Disharmony: Latvian Poet and Editor Māris Čaklais”. Autors pamatīgi analizējis dzejnieka un redaktora Čaklā daiļradi un viņa lomu Latvijas kultūras atsvaidzināšanā, kopš 60.gadu vidus – pēc 20 gadu ilgā staliniskā sastinguma. Ekmanis ietver Māri Čaklo dzejnieku „dižajā astotniekā” (great octet) kopā ar **Imantu Auziņu, Vizmu Belševicu, Laimu Līvenu, Vītautu Lūdeni, Jāni Peteru, Ojāru Vācieti un Imantu Ziedoni.** Okteta dalībnieki, liek saprast Ekmanis, tai**

laikā bija **tautas balss**, atspoguļoja tās noskaņojumu, pauda tās centienus. Pētījums sniedz daudz vērtīgas informācijas par Čaklā dzīvi, viņa 17 dzejoļu krājumiem un par padomju varas gadiem vispār. (fg) (Iz)

B A L V A S – 26.VIII LV **Ata Kronvalda fonda balva** piešķirta 9 izglītības darbiniekiem: Regīnai Gedzjunai, Laumai Micānei, Ingunai Raitumai, Inesei Purmalei, Ingai Sokolovai, Sarmitei Vilcānei, Tamārai Zitcerei, Mirdzai Zommerei un Inesei Vītoļīnai. ●●● Parīzē augusta vidū notikušā festivāla „Summertime” spožākā zvaigzne **Inese Galante** pēc Leonoras ārijas (no Verdī operas *Likteņa varā*) nodziedāšanas saņem Džagileva 1. pakāpes ordeni. ●●● 24.IX Japānas vēstniecībā Berlīnē **Japānas Mākslas asociācijas** balvu kultūrā un mākslā **Praemium Imperiale** saņem orķestris **Kremerata Baltica**. ●●● Ikgadējo **Jāņa Baltvilka balvu** saņem rakstnieks **Juris Zvirgzdiņš** par bērnu grāmatām *Mūsu Latvija* un *Pele, punkts un Gūtenbergs*, mākslinieks **Edmunds Jansons** par ilustrācijām Zaka Frinsa grāmatai *Skolotājs Japs var visu* un **Inese Zandere** par dzejkrājumu *Brīnumbēbiša gads*. ●●● Pirms vairākiem gadiem amerikāņu TV Mākslas un zinātņu akadēmijas ikgadējo **Emmy balvu** par mūziku un aranžējumiem TV filmām saņem komponiste **Lolita Ritmane**. Šogad tā piešķirta **Mārim Bērziņam** par izcilu kadru montāžu TV programmai *Project Runway*. (re)

T Ē L O T Ā J M Ā K S L A – No 3.VII līdz mēneša beigām Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā skatāma pagājušā gada augustā Valmierā atklātā **Pasaules latviešu mākslas izstāde Tēvu zemei**

Laima Eglīte. *Melns un balts*. Eļļa uz audekla. 120x100 cm (2008)

– **Latvijai**, kas kopš tā laika apceļojusi daļu Vidzemes – Gulbeni, Valku, Limbažus, Madonu un Alūksni. Trimdas mākslinieku izstādi 6.VIII atklāj Rīgā, Sv. Pētera baznīcā, piedaloties Voldemāram Avenam, Indrai Avenai, Dainai Dagnijai un Jānim Ritumam. No galvaspilsētas izstāde dodas uz Bausku, bet pēc tam ceļo pa Kurzemi. ●●● XIII **Latviešu dziesmu svētku Kanādā** ietvaros galerijā „Art Gallery of Hamilton” izstādīti žūrijas izvēlēti 20 mākslinieku 39 darbi, to vidū **Ērika Dzeņa**, **Māra Rutuļa**, **Andra Leimaņa**, kā arī vairāku JG reproducētu / apcerētu „skunstnieku” – **Ināras Matīsas**, **Valdas Oestereicheres**, **Ilgvara Šteina** u.c. ●●● 6.VII **Dekoratīvās mākslas un dizaina muzejs** Rīgā svin savu 20 gadu pastāvēšanas jubileju – dižķibeles dēļ gan visam sauram lokam un neparasti klusu. ●●● Visu jūliju Sv. Pētera baznīcā iespējams aplūkot **Visvalža Garokalna** (viņa meitu Tijas un Gunas sarūpētu) piemiņas izstādi. Akvarelists gūst popularitāti 70.gados ar latviešu strēlnieku tēmai veltītajiem darbiem, kuros atainots streļķu kara ceļu dramatisms, biedriskums, traģisms, kara nežēlība, nāves tuvums un upuru veltīgums. ●●● 13.-14.VII Jelgavā risinās starptautiskais smilšu skulptūru festivāls **Summer Signs** (Vasaras zīmes) ar 15 māksliniekiem no 11 valstīm. Latviešiem šoreiz neveicās. Galvenās balvas aizceļo uz Lietuvu, Nīderlandi, Īriju un Čehiju. Skatītāju simpātiju balvu tomēr saņem **Kārlis Īle** par *Mazās meitenes sapņiem*, bet **Ģirts Burvis** – Nacionālās būvkompaniju apvienības speciālbilvu par ironiski veidotu Gaismas pili ar nosaukumu *Latvieša brīnums*. ●●● No jūlija līdz augusta vidum LNMM Baltajā zālē atvēlētā plašā grafikas **Neles Zirņītes** personālizstāde *Laika rezervuārs* ir visai grūti apgūstama, jo māksliniece ļoti skrupulozi izstrādā katru detaļu, un to ir daudz, katra prasidama rūpīgu apskati un iedziļināšanos. Darbiem ir bieži filosofisks zemteksts un daudznozīmība. ●●● No 20.VII līdz 28.VIII galerijā-kafejnīcā „Istaba” viesojas Kanādā dzimusī, LMA studējusi un patlaban Anglijā dzīvojošā **Ilga Leimane** ar gleznu izstādi *Profili: draudzība digitālajā laikmetā*, kuras darbiem ideju smēlusies fotogrāfijās no ļoti populārā interneta portālā *draugiem.lv*. ●●● 21.VII Talsu novadpētniecības muzejā atver **Jelgavas mākslinieku izstādi Mēs visi kopā**, kur pārstāvēti visi mākslas veidi – glezniecība, pastelis, akvarelis, grafika, tēlniecība, plakāts, keramika, stikla un ādas apstrādes māksla. ●●● Tā paša mēneša beigās Krimuldas muižā sarīko **Aivara Zandberga** (ASV) un **Jāņa Anmaņa** (Latvija) darbu izstādi ar, citu vidū, plenērā tapušām gleznām. ●●● Jūlijā un augustā „Daugava” piedāvā **Daces Lielās** izstādi ar visai tradicionālu nosaukumu *Gleznas – Latvijas un Itālijas ainavas*. ●●● Augusta sākumā **Ventspilī** pirmajā **keramikas simpozijā** (ar izstādi noslēgumā) piedalās mākslinieki no Jelgavas, Talsiem, Rīgas un Lietuvas. ●●● Mēneša beigās un arī septembrī LNMM Baltā un Hēges zālē atvēlētā **Laimas Eglītes** retrospektīvajai gleznu izstādei. Viņas mākslas valodu lielā mērā noteikusi darbošanās „Rīgas pantomīmā”. Siluetu, žestu un ķermeņa izteiksmība nāk no tās, arī nosacītā gaisma un krāsu valoda. Liela loma bijusi japāņu kaligrāfijai. ●●●

Aisha

Ap to pašu laiku LNMM Mazajā zāle atver gleznotāja **Jāņa Skuča** marīnu izstādi *Jūra*, kas sakrīt ar **Gundegas Cēberes** grāmatas *Jānis Skučs* iznākšanu. ●● Galerija „Jēkabs” savukārt atzīmē ainavista un jūras skatu gleznotāja **Stanišlava Kreica** simtgadi. ●● Izstāžu zālē „Arsenāls” kopš augusta vidus skatāma mūsdienu latviešu **fotogrāfiju izstāde Privāts** un **Pētera Sidara** izstāde *Nāc un ej!*. (mb)

M Ū Z I K A – 2009.16.VIII Latvijas Mūzikas izglītības iestāžu asociācijas ārkārtas forumā pieņem **rezolūciju**, kurā uzsvērts, ka viskonkurētspējīgākā ir tieši mūzikas nozare, par ko liecina daudzu Latvijas mūziķu spožie panākumi pasaulē – tās „produkti” ir pasaules slavenības **Gidons Kremers**, **Mariss Jansons**, **Andris Nelsons**, **Pēteris Vasks**, **Māris Sirmāis**, **Elīna Garanča**, **Maija Kovaļevska**, **Aleksandrs Antonenko**, **Baiba Skride**, **Vestards Šimkus** u.d.c. Neraugoties uz to, valdība 1 042 356 latī šim gadam var nosegt labākajā gadījumā tikai vienu trešo daļu no vajadzīgā finansējuma. Rezolūciju paraksta arī vesela virkne ar mūziku saistītu latviešu Eiropas Savienībā, Kanādā, ASV, Rasma Lielmane Meksikā un **Armands Ābols Čilē**. ●● *Dienas* intervijā (14.VIII) leģendārais diriģents **Māris Sirmāis** izrāda nosodošu attieksmi pret atsevišķu vārdā nenosauktu kultūrčīnavnieku *noziedzīgajiem* lēmumiem attiecībā pret mūzikas skolām, nogriežot tām, tā teikt, skābekli – viņi, lūk, nespējot saprast, ka *muzicēšana attīsta to smadzeņu daļu, ko neattīsta eksaktie priekšmeti*, un piebilst, ka Japānā un Dienvidkorejā, kur ir viens no augstākajiem izglītības un zinātnes līmeņiem pasaulē, katram bērnam jāapgūst vismaz viena mūzikas instrumenta spēle. ●● Rīgā, Ventspilī, Liepāja, Preiļos, Jelgavā un Kuldīgā notikušajā **Rudens kamermūzikas festivālā** (23.IX-8.X) spilgtus mirkļus rada virkne spilgtu personību – pianists **Vestards Šimkus** atskaņo nesen galīgi pabeigtos festivāla patrona **Pētera Vaska** *Gada-laikus*, pianistes **Lienes Cīrcenes** izpildījumā atskan šūpuļdziesmas latviešu komponistu aparē, **Ieva Parša** dzied **Lučano (Luciano) Berio** *Folk Songs*, tad vēl jaunā komponista **Kristapa Pēterona** jaundarbs, kam pievienojas viesu devums – **Berliner Philharmoniker** **Amarcord Quartet** (*četri labākie no labākajiem*) un **Camerata Klaipeda**. ●● Daudz atzīnīgu vērtējumu Austrijas, Vācijas, Itālijas un Francijas laikrakstos pēc debijas Anaisas lomā Rosīni dramatiskajā operā *Mozus un faraons* **Zalcburgas** festivālā

sauņem **Marina Rebeka**. *Visvairāk iespaidoja Latvijas soprāns Marina Rebeka kā Anaisa, šurp un turp svaidīta starp tēvoci Mozu, ģimeni, tautu un ticību un starp mīlestību pret Amenofisu. Dzīvīgs lasījums, raksta Die Welt (10.VIII).* ●● Stāvovācijas izraisa **Andra Nelsona** vadītā **Birminghamas (Birmingham)** simfoniskā orķestra nospēlētā **Jāņa Mediņa Ārija**. *Badische Zeitung* vēsta, ka **Nelsons diriģē ar vislielāko ekspresiju un izteiktu krāsu izjūtu, izsmalcinātību un ārkārtīgi plastisku partitūras atklāsmi. (...) *Īpaši piesātinātais žests dara viņu par visaugstākā līmeņa skaņu dizaineri. Līdzīgas atsauksmes lasāmas Neue Zürcher Zeitung u.c.* ●● Starptautiskajā **ARD** konkursā **Mīnhenē** **Gunārs Upatnieks** no 94 kontrabasistiem atzīts par vislabāko. ●● 25.IX atklātībā parādās dziedātājas **Aishas** kompaktdisks *Dvēselīte* ar 11 dziesmām (komp. **Mārtiņš Brauns**, **Imants Kalniņš**, **Raimonds Pauls**, **Elga Igenberga** u.c.). (re)**

T E Ā T R I S – Jaunajiem teātriniekam domātājā „Homo Novus” festivālā izceļas **Valtera Sīļa** un **Lauras Kovaļevskas Oāze**, kur grupa cilvēku cenšas īstenot dzīvē nepagūto trijās stundās pirms pasaules gala. ●● **Valmieras** teātrī gruziņa **Otari Bagaturija** drāmā *Karalis Līrs nabagmājā* mūsdienu nespējnieki *apjauš* *sava likteņa radniecību senā karaļa sāpju ceļiem*. ●● **Zigmāra Liepiņa** un **Kaspara Dimitera** muzikālā drāma par prezidentu **Kārli Ulmani** *Vadonis* (Nacionālajā teātrī) – **Ivars Iļabs** to nodēvē par *diktatora slavināšanu mūzikla ietvaros* – uzdod jautājumus: *Kāpēc latvieši vienojas tikai ekstrēmose apstākļos? Vai esam nobrieduši demokrātijai? Vai valsts viena cilvēka rokās būtu labāka? Vai bija pareizi Ulmanim uzņemties vadoņa lomu?* (re)

F I L M A *Es gribu tavu meiču* (rež. **Miķis Ozoliņš**), kam pamatā igauņa **Jāņa Tjates** luga *Bungee Jumping*, uzņemta 10 dienās **Warner Brothers** studijā **Holivudā**. ●● 28.IX izripo **Jura Podnieka** studijas, studijas *Trīs* un **Rīgas Kinomuzeja** DVD ar okupācijas laikā 60. gados un 70. gadu sākumā *Glavjita* aizliegtām **Rolanda Kalniņa** filmām *Es visu atceros*, *Ričard*, *Četri balti krekli* (arī *Elpojiet dziļi!*), *Dzimtene*,

Anaisa (Marina Rebeka) un Amenofiss (amerikāņu tenors **Eriks Katlers**) **Rosīni** operā, **Zalcburgā** (2009)

piedod un Piejūras klimats. Darbu pie pēdējās Kalniņam liek pārtraukt, bet pašu filmu sadedzināt kinostudijas pagalmā. (re)

PERIODIKA – Latvijas Mākslas akadēmijas (LMA) žurnāla *Mākslas Vēsture un Teorija* (2009/11, galv. red. **Elita Grosmane**) centrā Miervalža Poļa glezniecībai vēlinajā padomju posmā veltīts Eimijas Brizgeļas (**Amy Bryzgel**) raksts plus apceres par Rīgas Doma ziemeļu portālu (**Agnese Bergholde**), Rīgas būvvēsturi 16. un 17.gs. (**Anna Ancāne**), Jelgavas pilsētas ģerboni (**Imants Lancmanis**), reklāmām mūsdienā Rīgā (**Anita Sedliņa**). Recenziju daļā apskats par Houvarda (Jeremy Howard) Austrumeiropas mākslai veltīto *300 Years of Aspirations, Influences & Conflicts, 1650-1950* (**Stella Pelše**) un Igaunijā izdoto *Koht ja paik / Place and Location: Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics VI* (**Ruta Čaupova**). ●●● Neregulāri klajā laistās *Akadēmiskās Dzīves* 45. nr. (2008,167 lpp.) no iekļautajiem 17 sacerējumiem (+ hronika) piramīdas pašā augšgalā novietojams trīs filoloģijas zinātņu doktoru devums – par nozīmīgiem, bet Latvijas sabiedrībā joprojām neintegrietiem vārdiem (**Aija Priedīte**), par saistību starp izglītības līmeni un sabiedriskās domas veidošanos (**Sigma Ankrava**) un Jāni Jaunsudrabiņu, kurš allaž pratis arī *politiski pozicionēties, apliecinot bezprincipu politisko angažētību*, ko, iespējams, noteikuši *materiāli apsvērumi* (**Dace Lūse**). ●●● Pēc 20 gadu pārtraukuma atkārtoti izdota 1989.gada marta *Zilīte* ar Māra Putniņa komiksu *Mums būs bērnis!* Šis nr. tolaik Padomju Latvijas presē pirmoreiz ļoti atklāti stāsta par bērnu ieņemšanu un dzimšanu, par sieviešu un vīriešu bioloģiskām atšķirībām, kas sacēla lielu traci tā laika sabiedrībā. ●●● Ziņas par latviešiem Austrālijā, un vēl daudz ko vairāk, var atrast diasporas, liekas, vienīgajā īsti profesionālajā tīmekļa nedēļas laikrakstā *Latvietis* (www.laikraksts.com), ko veido **Dr. Gunārs Nāgels** un viņa dzīvesbiedre, māksliniece **Ilze Nāgela** (skat. JG243:40-42). ●●● Galvenokārt lietuviešu kultūrai veltītais, bet ne tikai, ceturkšņizdevums (angļu val.) *Lituanus* savu ripojumu iesāk 1954.g. – gadu pirms JG. Atsaucoties uz Homi Babas (Bhabha) pieeju vēsturei (grāmatā *The Location of Culture*, 1994), **Sambruks (Jeryl Sambrooke)** analizē (2008,54/4) **Dalīas Grinkevičiūtes** autobiogrāfisko darbu *Lithuanians by the Laptev Sea*, par ko plašs **Jūrates Avižienis** raksts ievietots JG217(1999):15-17. **Julija Šukys** savukārt rekonstruē deportētās vecmāmiņas dzīvi, balstoties uz vēstulēm, kas sūtītas no Brovkas sādžas Sibīrijā. Krievijas koloniālisms 19.gs. atbalsojas Defo (Daniel Defoe)

Robinsona Kruzo Simonas Daukantas lietuviskajā variantā (1846) *Rubinaičio Peliuzes Gyvenimas* (Rubinaiša Peliuzes dzīve), kam Maskavas cenzori iededz zaļo uguni turpat 140 gadu vēlāk. Divi bagātīgi ilustrēti raksti veltīti Čikāgas Čiurliona Mākslas galerijai (dib.1957). Š.g. pirmo divu *Lituanus* saturā **Darius Furmanavičius** lietuviešu tautfrončiešu 80.gadu kustības *Sajūdis* detalizēts iztirzājums, rakstnieka un profesora (Yale U) **Tomasa Venčlovas** pārskats par Lietuvas disidentu kustību (1953-1980), **Davida Sattera** Vilņā noziedzīgi nāvējošajā 1991.13.I pierakstītās piezīmes, **Stasys Goštautas** apcere par arhitektes Aleksandras Kasubas veidojumiem, arhitektūras vēsturnieka **Paula Žygas** – par Lietuvas čigānu dzīvi fotoattēlos, Kauņas Vitauts Dižs U. prof. **Inetas Da-**

bašinskienēs pētījums par pamazināmiem vārdiem lietuviešu valodā. ●●● Pirmās LR laikā dibinātais (1922) studentu korporāciju izdevums *Universitas* – aizliegts pirmajā krievu okupācijas gadā (1940) un atjaunots trimdā (1954), nu jau 7. gadu iznāk atkal Rīgā, pēdējos gados filologa, dzejnieka, publicista **Māra Ruka** vadībā. Kamēr redaktora **Ādolfā Šīdes** laikā (1930-1934; 1954-1980) žurnāla apjoms tuvojās 100 lielformāta lpp., tagad tas sarucis uz 28 mazāka izmēra lpp., no kurām gandrīz pusi piepilda dažādas informācijas strēmeles un neizbēgamie *in memoriam*. Nr.95(2008) un 96(2009) atrodami nelieli raksti par latviešu inteliģences, korporāciju (Tērbatā un Rīgā) un arī par ES veidošanos, par holokaustu latviešu un cittautiešu publikācijās, par demogrāfiskajām īpatnībām un pat par cukura

diabētu un mūsdienīga dārza izveidošanu. Vērts izlasīt **Alda Austera** atferējumu par Latviešu b-bas Beļģijā (LBB) paspārnē Briselē sarīkotajām diskusijām par II Pasaules kara izpratni. LBB pr-jis iesāk ar atsaušanos uz britu vēsturnieku Džutu (Tony Judt) – pēckara periods Eiropā beidzies tikai 1989.gada vasarā, jo lielākā daļa no kara ļaunumiem notikusi Maskavas kontrolē esošajās zemēs. Tā kā padomjlaika vēsturnieku (Jāņa Dzintara, Viļa Samsona u.tml.) vēsturisko skatījumu ideoloģiskās slodzes dēļ nevar uzskatīt par leģitīmu, kara pētniecība Latvijā aizkavējusies par gandrīz pusgadsimtu – tā **Uldis Neiburgs**. Norišu komplikētību savukārt ilustrē **Gints Apals: ģenerāļa Kureļa grupas cīnītāji, kuri sākumā uzsāka cīņu ar politisku mērķi – atjaunot Latvijas neatkarību, pēc grupas pamatkodola iznīcināšanas no vāciešu puses nonāca padomju partizānu vienības „Sarkanā bulta” sastāvā. Tajā pašā laikā [tās] komandieri Viktors Stobovs un Aleksandrs Semjonovs karu sāka 281. vācu policijas bataljona sastāvā un piedalījās akcijās pret padomju partizāniem Krievijā un Baltkrievijā.** Apals izsaka neizpratni par Latvijas TV, kas vēl šodien

reproducē padomju propagandas stereotipus un ar meliem atšķaidītu patiesību, piem., izrādot filmu *Smerš*, kur pozitīvi atainoti padomju represīvie orgāni cīņā ar lietuviešu nacionālajiem partizāniem. Par Austera ārlatviešu organizācijām vēlīto rakstu skat. sadaļu Diaspora. ●●● Tematiski plašs ir *DV Mēnešraksts* (2009,1) – no laika skaitīšanas sendienās un latviešu kolonistiem pirms 100 gadiem Baltkrievijā līdz mafijas darbībai Latvijā 90.gados un aicinājumiem īstenot *latviskošanas politiku*, ņemot priekšzīmi no leģendārās *Daces Kalniņas*, kura pircējam veikalā, kolonistiski ievirzītam minoritātes pārstāvim par lielu nepatiku, atbild nevis krieviski, bet valsts valodā. Vēsturiski nozīmīgas ir II Pasaules kara bēgļu atmiņas. *DVM* 2.nr. naglas gabali nāk no Heinriha Stroda un J. Rolava spalvām. ●●● Gluži pievilcīgi izveidotajā Latvju dievturu sadraudzes tīmekļa apkārtraksta *Zīle* (red. Spuru Ričs) 26. laidienā (2009) cita vidū Alenes Jānis vēršas gan pret vācu kādreizējo saukli *Gott mit uns*, kas daļu vāciešu padarījis par 20.gs. barbariem, gan arī pret amerikāņu pašpārliecināto kaujas saucieni *In God We Trust*, ar ko uz lūpām notikusi indiāņu iznīcināšana, nēģeru ķeršana, tirgošana un verdzināšana, „raganu” dedzināšana u.c. Toties latviešiem sentēvi pūrā atstājuši dievaskārmī, kurā Dieva jēdziens un Dieva izpratne bija dabas daudzveidības atklāsmē saskatāma, (..) „ziedā”, „rudzu vārpā”, „aiz deviņi kļavu lapu”, vai arī *labsirdībā līdzcilvēku vidū*. ●●● *Labietī* (2009,117) bez vairākiem pārpublicējumiem no 30.gadu avotiem (Ernesta Brastiņa, Laimoņa Rudziša, Arnolda Straždiņa, Kārļa Ieviņa) dievturu dižvadonis un žurnāla red. *Mārgers Grīns* apcer dainās atrodamās lūgšanas (tādas kā: *Nadūs Dīvs taidys dzeivis, / kaida dzeivja dzāruojam! / Dzāruojš guļ ceļa maļā, / pagalveitī akmisteņš*) un piedevām iedzīlīnās Jura Urtāna grāmatā *Augšzemes ezeri* (2008), kas apvieno arheoloģiskus pētījumus ar folkloras materiāliem. ●●● *Agra Dage* aicina Jāni sakurināt ... *lielu sārta, / lai top gaisma Latvijā*. Šo rindiņu zīmē ir gandrīz viss *Treju Vārtu* 228. laidieni (2008) ar Ulža Gravas 18.XI runu centrā un virkni atmiņu stāstu, visvairāk par pirmo krievu gadu un vācu okupācijas laiku – *Arņa Skujīna, Gunāra Birkmaņa, Andra Ritmaņa, Dimitrija Rubeņa un Artura Plauža*. Pārdomas ierosina intervijs ar vācieti *Detlefu Henningu*, Vācijas un Latvijas vēstures un kultūras attiecību pētnieku Vācijas valsts finansētā Ziemeļaustrumu institūtā (latviešu valodu viņš apguvis Minsteres U. Slāvu valodu institūtā – pie *Ojāra Roziša*). Ja neskaita *Martas Neretas* un *Agras Dages* dzejoļus, 229. numurs (2009) sastāv galvenokārt no pārpublicējumiem. ●●● *I. Piķeļa* nožēla (*Brīvā Latvija* 2008.13.-19.XII), ka no atmiņas galīgi izdzisusi agrīno bēgļu laiku avīze *Latvju Balss* – pat *Benjamiņš Jēgers* neesot *to iekļāvis savās publikācijās* – izklausījās neticama, jo nav zināms, ka izcilajam valodniekam un bibliogrāfam kāds publicējums jebkad būtu pagājis secen. Un patiešām, *Jēgera Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfijā 1940-1960* (2.sēj.) jebkurš var pārliecināties, ka *Latvju Balss* 26 numuri *Paula Kovaļevska* (pseud. Pāvils Klāns) un *Arsenija Podnieka* redakcijā iznākuši (1945.3.I-11.IV) Berlīnē

(Roland-Verlag), pie kam jau iepriekšējā gadā iespiesti tās pašas avīzes 16 numuri, gan ar nosaukumu *Latviešu Balss* (1944.1.XI-23.XII). Informatīvs šķirklis atrodams arī *Latvju enciklopēdijā* (Stokholmā, 1952-1953). (re) (vg)

D I A S P O R A – PBLA valdes priekšsēdis **Mārtiņš Sausiņš** izsaka pateicību LV prezidentam **Valdim Zatleram** par viņa *principiālo* nostāju, ka *valsts amatpersonām intervijās ar Latvijas žurnālistiem būtu jārunā un intervijas jāsniedz valsts valodā*. ●●● Latvijā 15.VIII **ELJAs** jeb Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības **55. gadskārtu** pamatīgs svēti tās „vecbiedri”. ●●● *Man šķita, ka Vācijā es esmu laba [latviešu] patriote, bet [Latvijā] man patriotiskās jūtas sašķobās, kad redzu, ko dara mūsu valsts viri, kuriem būtu jā rūpējas par Latvijas labklājību. Tas ļoti sāpina* – tā pazīstamā sabiedriskā darbiniece **Aija Ebdena**. ●●● Attiecībā uz latviešu diasporu Krievijas Federācijā rūgtus vārdus pauž **Lauma Vlasova**: *...esmu runājusi ar valdības viriem un ministriem, bet viņiem ausim ir klapes priekšā (..) Ja Sibīrijas latvietim būtu iespēja [Latvijā] dabūt daudz maz pienācīgu medicīnisko aprūpi, tas būtu milzīgs ieguvums. Un ja būtu vēl pienācīga pensija, tad jau arī vecie atgrieztos (..) nevajadzētu būtēt atsevišķus rezervātus Latvijas, Rietumu un Krievijas latviešiem, bet visam būtu jābūtu cilvēcīgā līmenī visiem, bet valdība jau to negrib un negribēs*. ●●● Katru gadu Annabergas (pie Bonnas) saimnieks, sociologs **Andrejs Urdze** aicina latviešu literatūras pulciņu uz „tematiskām dienām”. Šogad centrā „sieviešu proza”. Teātra kritiķe, filoloģe **Līga Ulberte** iesāk ar Regīnu Ezeru un Māru Zālīti un nobeidz ar Andru Manfeldi un Ingu Žolūdi; Ingas Ābeles „sapnī par dzīvi” ienirst **Laima Urdze**, kamēr pats **Andrejs „stumj ķerru ar Andru Neiburgu”** un **Zuze Krēslīņa** dara to pašu ar Laimu Muktupāvelu, bet **Lauma Zvidriņa** nododas **Noras Ikstenas** cilvēku „niekiem un izpriecām”. ●●● Vinē pērnogad nodibināta **Austrijas Latviešu biedrība** (vad. Liāna Vikmane) un pavisam nesen (7.III) **Malmē – Dienvidzviedrijas Latviešu biedrība** (vad. **Mārtiņš Kālis**) – *lai vienotu latviešus un uzturētu kultūras tradīcijas*. Pa to laiku **Īrijā Latviešu biedrība** dažādu uzskatu nesakritības dēļ paspējusi sagabaloties vismaz trīs daļās. ●●● Toronto Latviešu biedrība pērnogad savā 60. gadskārtā izdevusi materiālu (galvenokārt referātu) krājumu **Paudžu plūsmā** (red. **Rasma Pērkone** un **Jānis Briedis**) – 9 vecākie referenti ir 80 līdz 76 g.v., bet jaunāko vecums – no 55 līdz 23. *Brīvās Latvijas* (2008.13.-19.XII) secinājums: *II Pasaules kara trimdas sabiedrībā rosās „vecie” un „jaunie”, bet paaudze pa vidu itin vāji pārstāvēta*. ●●● LR valdībai jāprecizē *diasporas programma, jāuzlabo Latvijas sabiedrības informētība par emigrācijas aktualitātēm, tādējādi mazinot atsvešinātību; jāturpina samērīga diasporu organizāciju aktivitāšu līdzfinansēšana* – tā publiskā diskusijā Eiropas Latviešu apvienības sanāksmē Latviešu biedrības Belģijā vadītājs **Aldis Austers** (*Universitas* 2009,96:5-7). Citi runātāji uzsvēruši, ka Latvijā diasporas potenciāls netiek pilnībā izmantots neinformētības dēļ. Lietuvā, piem., ir speciāls ārzēmēs mītošajiem lietuviešiem veltīts

iknedēļas TV raidījums. Ārlietu ministrijas speciālo uzdevumu vēstnieks **Juris Audariņš** paskaidro, kādēļ Latvija velkas astē: *LV ekonomiskā vide, būdama lielā mērā orientēta uz Krieviju, neizjūt vajadzību pēc labi izglītotiem emigrācijas latviešiem. Tas, protams, atspoguļojas valdības programmā. „Lai nāk ar naudu, bet padomus patur ārzemēs”, ir nemainīgs augstu stāvošu politiku uzstādījums pret emigrāciju.* (re) (Iz)

Ē R M O T A S B Ū Š A N A S – Nez kādēļ grāmata **Šūpo šūpuli: Kā apturēt tautas izmiršanu**, kuras izplatīšanai par valsts līdzekļiem būtu jābūt obligātai, Latvijā nav dabūjama brīvā tirgū, tikai bibliotēkās un internetā – DELFI e-grāmatnīcā, portālā *tautas forums.lv* u.c.? ●●● Gluži jocīgs liekas daļas latviešu sabiedrības sašutums par nu jau septiņus gadus ilgo un veltīgo LU rektoru lūgšanos Maskavas Valsts universitātes vadībai ļaut piestiprināt **Jāņa Čakstes** piemiņai plāksni pie viņa *alma mater* tolaik jurisprudences fakultātes ēkas, ņemot vērā faktu, ka Rīga gaida nu jau vismaz divreiz ilgāk uz pieminēti mūsu pirmajam Valsts prezidentam. Tajā pat laikā domnieki, kas pavisam nesen atzinuši Gleba Pantelejeva mākslinieciski augstvērtīgo Kalpaka pieminēkli Esplanādē par *Rīgas pilsētai nenozīmīgu* un tādēļ atteikuši līdzekļus tā uzturēšanai, ar mīļu prātu ir pušķojuši pilsētu gan ar Krievijas impērijas armijas virspavēlnieka Mihaila Barklaja de Tolli statuju, gan ar piemiņas

plāksni Rīgas komandanta sievai un vienlaikus vienai no daudzajām **Aleksandra Puškina** lielajām mīlestībām un viņa dzejas mūzai, Annai Kernai, gan arī nesen (22.VIII) Kronvalda parkā atklāto pieminēkli pašam lielkrievu šovinisma garā ievirzītajam, neapšaubāmi spīdeklim pasaules literatūrā, piešķirot tā montāžai un apkārtnes vērienīgai labiekārtošanai Ls 2 067 (Rīgā, kā zināms, ir arī Puškina iela un viņa vārdā nosaukts licejs). Neraugoties uz „nomaļtautām” virsū gāztajām Maskavas samazgām, atsevišķi Rīgas ļautiņi jau it kā meklējot tikamu vietu caram Aleksandram I. Liekas, nebūtu par jaunu palūkoties pāri mūsu ziemeļu robežai – kad tur atskanējušas runas par Puškina daudz apdzejotā Pētera I statuju Narvā, **Igaunijas premjerministrs Andrus Ansips** intervijā raidstacijai „Vikerraadio” (25.IX) kategoriski bildis, ka nav jāceļ absolūti nekādi pieminēkli caram, kurš iznīcinājis Narvu, Tartu un vēl citas Baltijas pilsētas. (re)

L A T V I J Ā – Sakarā ar **Baltijas Ceļa 20 gadu jubileju** un tā laika lielo cīņu mutuljiem vispirms jāsauc atmiņā rindiņas no tolaik dziedātās baltiešu himnas: *Trīs māšas no miega modušās, / Par sevi pastāvēt nāk. // Atmosas Baltija, atmosferas Baltija, / Lietuva, Latvija, Igaunija!* (..) Trīs sesēs iš miego kyla jau / Apginti savo garbēs. // Bunda jau Baltija, bunda jau Baltija, / Lietuva, Latvija, Estija! (..) Et saatust ja elu kaitseda, /

Baltijas ceļš 1989.23.VIII

Foto: Aivars Liepiņš

kolm ode virguvad nūūd. // Ārgake Baltimaad, ārgake Baltimaad, / Leedumaa, Lātīmaa, Eestīmaa! ●●● „Mēs gribam atpakaļ savu neatkarību, savas valstis – brīvu Igauniju, brīvu Latviju, brīvu Lietuvu. Taisnība uzvarēs”. Tā aicināja Latvijas Tautas fronte, un 1989.23.VIII miljoniem cilvēku sadedzās rokās „Baltijas Ceļā”. Valsts toreiz bijām mēs. Valsts bija katrā no mums, tā pastāvēja mūsu apziņā un gribā. Mūs vienoja skaidrs mērķis, mēs spējām sadarboties un uzņēmāmies atbildību par Latvijas nākotni. Latvijas valsts nākotnei mūsu savstarpējā sadarbība un atbalsts pašlaik ir tikpat svarīgi kā neatkarības cīņā pirms 20 gadiem. Ekonomiskā krīze ir nopietns pārbaudījums, tāpēc mums jāspēj saliedēties un pārvarēt dziļā krituma sekas. Atceroties vēsturisko „Baltijas Ceļu”, mēs aicinām pilsoņus līdzdarboties savas valsts dzīvē tāpat, kā to darījām pirms 20 gadiem. Mēs aicinām sākt šo iesaisti ar savu apkaimi, darba vietu, mūsu bērnu skolām un vietējām pašvaldībām. Mēs aicinām apliecināt savu pilsoniskumu ne tikai vēlēšanās un balsojumos, bet arī ikdienā izvērtējot savu ievēlēto pārstāvju darbu un prasot no viņiem atbildību. Mēs aicinām pilsoņus apvienoties savu interešu un vērtību pārstāvēšanai, veidot organizācijas un tīklus, piedalīties politisko partiju darbā. Valsts esam mēs – pilsoņi, kuriem rūp Latvijas nākotne un kuri ir gatavi ziedot savu laiku un spēkus kopuma labumam. Atklāto vēstuli, kas atrodama Dienā (2009.21.VIII), Latvijas Avīzē un daudzos citos izdevumos, parakstījuši Georgs Andrejevs, Ingrīda Blūma, Lolita Čigāne, Valdis Dombrovskis, Sandra Kalniete, Ģirts Valdis Kristovskis, Sarmīte Ēlerte, Einārs Repše, Aivis Ronis, Uģis Rotbergs, Brunis Rubess, Aigars Štokenbergs, Tālis Tisenkopfs, Anna Žigure, Vilis Vītols. **Beidzot!** – vēstuli izlasījis, izsauca viens no JG redaktoriem. (ap)

★

Atklāta vēstule Valsts prezidentam un Ministru prezidentam:

Rakstām Jums sakarā ar Latvijas presē un citos plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju, ka 23 nevalstisko organizāciju pārstāvji (sabiedrisko organizāciju padome «Latvijas krievu kopiena») griezusies pie Jums ar vēstuli, kurā izvirzītas četras prasības: līdz saprātīgam minimumam samazināt to amatu un profesiju skaitu, kurās būtu izvirzīta prasība prast un runāt latviešu valodā; neizvirzīt valsts valodas prasības mazākumtautību skolu absolventiem, kuri izturējuši centralizētos eksāmenus pēc 2008.gada; samazināt latviešu valodas zināšanu prasības personām (vai vismaz pensijas vecumu sasniegušajiem), kas pretendē uz Eiropas Kopienas vai Latvijas pastāvīgā iedzīvotāja statusa saņemšanu, līdz viszemākajam līmenim A1; svītrot no Ministru kabineta noteikumiem Nr.733 prasību prast valsts valodu pašvaldību deputātiem.

Pasaules Brīvo latviešu apvienība (PBLA) uzskata, ka atjaunotajā Latvijā neatkarības 18 gados joprojām nav izdevies nostiprināt latviešu valodas statusu. Spilgts piemērs tam ir repatriēto latviešu diskriminācija Latvijas darba tirgū krievu valodas zināšanu trūkuma dēļ, jo vairumā Latvijas

uzņēmumos un iestādēs bez krievu valodas zināšanām viņiem nav iespējams iegūt darbu.

Saeima patlaban grasās pieņemt likumu, kurš vēl vairāk sašaurinātu latviešu valodas lietošanu radio un televīzijā. Latvijas armijā, biznesa uzņēmumos un citur par savstarpējo saziņas valodu pārāk bieži kļūst krievu valoda. Latvijas Ministru kabineta locekļi un pašvaldību darbinieki Latvijas televīzijai un radio intervijās labprāt runā krievu valodā. Latviešu sabiedrībai ārzemēs rodas iespāids, ka beidzamajos gados krievu valodas lietošanas telpa Latvijā ievērojami paplašinājusies, nevis sašaurinājusies.

Tāpēc Pasaules Brīvo latviešu apvienība (PBLA) un tās valde kā ārzemju latviešu kopienu un to centrālo organizāciju augstākā pārstāvēšana aicina Jūs nekādā gadījumā nemazināt tās prasības, kas nosaka latviešu valodas zināšanu apjomu mūsu valstī profesionālo un amata pienākumu veikšanai un pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai. Mums nav pieņemams, ka nākotnē Latvijā būtu tādi pašvaldību un citu iestāžu darbinieki, kas ar mūsu valsts iedzīvotājiem nespētu sarunāties latviski.

Aicinām Jūs, Valsts prezidenta kungs un Ministru prezidenta kungs, stingri aizstāvēt latviešu valodas pozīcijas mūsu valstī, lai neveicinātu latviešu valodas izzušanu tuvāko paaudžu laikā.

Mārtiņš Sausiņš, PBLA valdes priekšsēdis
(Dienā 2009.6.X)

★

2009.1.X UNESCO Nemateriālās kultūras aizsardzības starpvalstu komitejas sēdē tiek nolemts iekļaut UNESCO neatliekami glābjamajā nemateriālās kultūras mantojuma sarakstā suitu kultūrtelpu, ko raksturo dialekts, sieviešu burdona dziedāšana, baznīcas un pagānu tradīciju savdabīgs savijums, kāzu tradīcijas, krāšņie tautastērpi un vēl daudz kas cits. Uzklīkšķinot <http://www.unesco.org/culture/ich/USL/00314>, iespējams noskatīties 10 minūšu filmu par suitiem. ●●● Vissvētākās Jaunavas Marijas Debesīs uzņemšanas svētkos Aglonā augusta vidū ieradusies aptuveni 60 000 svētcēlnieku, pat katoļu studenti no Minhenes. ●●● 2009.15.IX Eiropas Kultūras galvaspilsētas atlases konkursa žūrijas pr-jš Skots (Sir Robert Scott) ziņo, ka par izvirzīšanu EKG statusam 2014.gadā no Latvijas izvēlēja Rīgu. ●●● Jūlija beigās jauniešu biedrība „Vārti ģimenei” Pāvilstas novadā „Lejās” rīko latviskās dzīvesziņas vasaras skolu „Senču balsis”. ●●● Dānijas Roskildas U. bakalaura grādu ieguvusi LU studente Maija Bērtule ir vienīgā Eiropas pārstāve, kas saņēma COP15 stipendiju CO² emisiju samazināšanas pētīšanai globālā mērogā. ●●● Čakstes 150. jubilejas svinībās LU tainsa valoda atskan no akadēmiķa Jāņa Stradiņa: Kārlis Ulmanis bija amerikāniskais praktiķis, bet Čakste – ar eiropiešiem uzskatiem, jurists, kas rīcībā balstījās uz tiesiskumu, toleranci (..) demokrātiskā valstī politiķis un valsts darbinieks nedrīkst tajā pašā laikā būt veikalnīeks. (..) Ja 1934.15.V Jānis Čakste būtu bijis valsts prezidents, Latvija nenonāktu uz autoritārisma ceļa, drīzāk tā līdzinātos Somijai, kur saglabājas

demokrātija. ●●● Jau labu laiku t.s. Vasarsvētku baznīcas draudzes „Cerība” mācītājs **J. Sadovskis** aicina kristiešus vienoties cīņā pret pagānisko Jāņu tradīciju. 2009.22.VI pat publiski dedzinātas tautas tradīciju popularizētājas grāmatas, tautas pasakas un arī trimdā daudz lietotā Mārtiņa Zandberga *Mārtiņa dziesmu grāmata*. Sadovska amata brālis Jānis Šmits, kurš ir arī Rīgas domnieks (LPP/LC), savukārt aicina (2.X) *beigt piekopt pagānisma tradīcijas un aplikt sevi ar lāstu*, konkrēti, nepiešķirt domes plānotos Ls 1 000 tradicionālajai blūka vilkšanai Vecrīgā, jo tā esam sevi ievilkusi tur, kur esam. ●●● Pirms vairākiem gadiem **Aigars Bikše**, kuru **Laima Slava** nosauc par *tīro mūsu gs. un laikmeta mākslinieka kvintesenci*, kritizējot no ASV valsts sekretāres par firmas Coca-Cola pārstāvi kļuvušās Olbraitas (**Madeleine Albright**) prasību ļaut Latvijas skolēnus dzirdīt ar šo neveselīgo burbulūdeni, izveido instalāciju – ar Coca-Cola piepildītu caurspīdīgu tvertni un tur iemērkta ASV karogu, kas neilgā laikā saešts lupatu lēveros. Tagad kultūras foruma „Baltā nakts” ietvaros savulaik Ļeņina pieminekļa atrašanās vietā Rīgā Bikše novieto piepūšamu mūžīgi dzīvo (kā savā laikā skandēja Arvids Grigulis, un ne tikai) ar izstieptu roku – *brīžiem stāvus, brīžiem guļus*, uzjautrinās **Elita Veidmane** un piebilst: *daudz sarežģītāk un pat bīstamāk būtu kariēt Pārdaugavas nepareizi nodrāzto zīmuli, t.s. uzvaras pieminekli. Bet tas būtu skaisti: uzvaras pieminekli te paceļas, te saļimst!* (NRA 2009.12.IX). (re)

P O L I J Ā – Seims 2009.23.IX pieņem rezolūciju „Par PSRS 1939.17. IX agresiju pret Poliju”, kam pamatā Molotova-Ribentropa Pakts: *Tādējādi tika veikta ceturrtā Polijas sadalīšana. Polija kļuva par divu totalitāru režīmu – nacisma un komunisma – upuri.* (..) *Lietuva, Latvija un Igaunija zaudēja suverenitāti, parādījās draudi Somijas un Rumānijas teritoriālajam veselumam. Gulaga arhipelāgs aprija simtu tūkstošu visa šī reģiona cilvēku dzīvības.* (..) *Šīs sistēmas organizācija, parādības ilgums un apjomi, piešķīra šiem noziegumiem, arī Katinas noziegumam, genocīda pazīmes.* (..) *Seims nosoda jekurus vēstures falsifikācijas centienus un vērsās pie visiem labas gribas cilvēkiem Krievijas Federācijā ar aicinājumu īstenot kopīgas un solidarūs pasākumus, lai nodotu atklātībai un nosodītu staļinisma laika noziegumus.*

B A L T K R I E V I J Ā – pirms 10 gadiem „pazudušo” opozīcijas līderu Viktora Gončara un Anatolija Krasovska piemiņai veltītā gājiena (16.IX) dalībniekus Minskā brutāli piekāvušas specvienības – laikā, kad prezidents Aleksandrs Lukašenka pauž vēlēšanos veidot draudzīgas attiecības ar ES valstīm.

K R I E V I J A S F E D E R Ā C I J Ā – Neraugoties uz Kremļa centieniem attaisnot Staļina laika noziegumus, pārsteidzošā kārtā 11. klases skolas programā obligātās literatūras sarakstā iekļauti **Aleksandra Solžeņicina Gulaga arhipelāga** fragmenti. ●●● Aptaujā par labāko krievu daiļliteratūras grāmatu 1. vietu (ar 13%) iegūst **Mihaila Bulgakova Meistars un Margarita**, kam seko **Tolstoja Karš un miers** (6%) un **Dostojevskas Noziegums un sods**. 1/5 daļa aptaujāto nav spējusi nosaukt nevienu krievu rakstnieka grāmatu. ●●● Informācijas avoti vēsti, ka Ičkerijā (Čečenijā), Ingušijā, Dagestānā u.c. Ziemeļkaukāzā nepaies ne diena bez vietējo kaujinieku uzbrukumiem KF un vietējo pašpārvalžu drošības dienestiem.

C I T U R G E O P O L I T I S K A J Ā T E L P Ā – Izraēlas cilvēktiesību grupa **B'Tselem** ziņo, ka uzbrukumā Gazas joslai nogalināti 1 387 palestīnieši, no tiem 320 bērni un tikai 330 kaujinieki, kam pievienojas 12 izraēlieši – 9 karavīri un 3 civiliedzīvotāji. Palestīniešu cilvēktiesību centra (**Palestinian Centre for Human Rights**) bojāgājušo skaitļi ir nedaudz atšķirīgi – 1 419 palestīnieši, no tiem 318 bērni un 252 cīnītāji. 16.IX klajā laistais oficiālais ANO Cilvēktiesību padomes 574 lpp. dokuments apsūdz Izraēlu par *pārkāpumiem, kas ir tuvi kara noziegumiem un, iespējams, noziegumiem pret cilvēci*. ANO izmeklēšanu vada plaši respektētais žīdu izcelsmes Dienvidāfrikas tiesnesis Goldstons (**Richard Goldstone**). ●●● Par tupeļu lingošanu pērn gadā preses konferencē pret tolaik ASV lideri Bušu tuptūzi ievietotā un tagad **Bagdādē** priekšlaicīgi atbrīvotā irākiešu žurnālista, gaviļējošu sagaidītāju ar ziediem apbērtā **Muntazera al-Zaidi** viedoklis, neraugoties uz it kā spīdzināšanu apcietinājumā, nav mainījies: *šis kara noziedznieks, stāvēdams mūsu priekšā, sagaidīja, ka mēs*

sumināsim viņu ar puķu pušķiem. Es ziedu vietā raidīju pret okupantu kurpes. ●●● Ar krietnu humora izjūtu apveltītais Venecuēlas prezidents Čavess (**Hugo Chavez**) pirms trīs gadiem uzrunā Ģenerālajā Asamblejā Ņujorkā, aplausu vētras pavadīts, nosauc Bušu par pašu sātanu, pēc kura uzstāšanās ANO tribīnē bijusi jūtama sēra smaka. Š.g. uzrunā ANO ĢA (24.IX) viņš dziļdomīgi nāk pie atziņas, ka pēc prezidenta **Obamas** runas neesot nemaz sajutis *velna sēra smaku*, bet gan *cerību smaržu*. ●●● *Moderno kapitālisma raksturo tuvredzība un ētikas trūkums – tā Encikliskajā cirkulārā* (2009.7.VII) savā nemaldībā **Romas pāvests Benedikts XVI.** (re)

Materiālus sagatavoja **Vita Gaiķe** (vg), **Lauma Zvidriņa** (lz), **Māris Brancis** (mb), **Franks Gordons** (fg), **Andris Priedītis** (ap), **Rolfs Ekmanis** (re).

Gončara un Krasovska piemiņas demonstrācija Baltkrievijā

PAR DZĪVI, DZEJU UN...

Māra Zālīte. *To mēs nezinām: sarunas ar Imantu Ziedoni. No 2000.gada janvāra līdz jūlijam dažādās Rīgas kafējnicās.*

Rīga: Dienas Grāmata, 2009. 199 lpp.

Bija doma par grāmatu, kuru kādreiz varbūt varētu uzrakstīt par dzejnieku. Kādreiz. Varbūt.

Gāja laiks. Vienmēr atradās steidzamāki darbi. Grāmata par dzejnieku palika neuzrakstīta. Tad atgadījās neparedzētais. Likteņa kaprīze. Gandrīz viss ir kā agrāk: dzejnieka doma – asa, prāts – darbīgs, gars un griba – stiprāki nekā jebkad. Vienīgi valodot, tērzēt, tērgāt, mēlot un plāpāt kā agrāk dzejnieks vairs neielaižas.

Tagad paturēt sarunas ar Imantu Ziedoni vienīgi sev būtu mazliet savtīgi. Kopā ar dzejnieku esam mūsu plāpāšanu no jauna pārskatījuši un nolēmuši to vairs neslēpt no tautas acīm. Tā grāmatas ievada rindās raksta Māra Zālīte un piebilst, ka sarunu pilnīga autentiskuma vārdā tās nav literāri nedz gludinājuši, nedz stērķelējuši, nedz kā citādi uzlabojuši.

Grāmatā nav interviju, bet ir sarunas, – to Māra Zālīte īpaši uzsver. Saruna no intervijas atšķiras ar to, ka nav iepriekš sagatavotu jautājumu. Tā brīvi plūst no vienas tēmas citā. „man liekas, ka tās par Ziedoni pasaka arī ko tādu, ko agrāk neesam zinājuši. Saglabāta Imanta sarunvalodas intonācija. Tās, kā Imants runā, kā viņš domā runājot. Kā uzšķiļas paradokss. Grāmata ir veltījums Ziedonim, arī viņa cienītājiem. (..)“

Grāmatā arī nešķiroju svarīgas vai mazāk svarīgas tēmas. Varbūt var likties, ka tā ir plāpāšana. Bet – autentiska plāpāšana. Un – plāpāšana ar Imantu Ziedoni. Tam ir vērtība. (Māra Zālīte. „Gan pele, gan putns“. Diena, 2009.14.IV).

Sarunu autentiskums gan šķiet apstrīdams kritiķim Normundam Naumanim, bet pašu grāmatas kompozicionālo izveidi viņš pamatoti uzteic: Tā kā personīgi es visai maz ticu grāmatas veidotājas Māras Zālītes apgalvojumam par sarunu „pilnīgu autentiskumu“.., tad varu vien uzslavēt dramaturģi par prasmī pīt sarunas intrigu, vienlaikus radot iespēju (iespaidu – I.K.) par to „autentisko“ savvaļību.., gan strukturēt sarunu nenopietnos anklāvus ar latviešu nācijas dzīvē gluži eksistenciālu jautājumu izspriešanu. (Normunds Naumanis. „Pīlītes ar zelta acīm“. Diena, 2009.24.IV).

Māra Zālīte un Imants Ziedonis

Patiešām, ne jau sarunu pilnīgs vai nepilnīgs autentiskums nosaka *To mēs nezinām* kultūrnozīmīgumu, bet paši sarunu biedri – izcilas personības. Viņu domāšanas enerģētiskais spēks un valodas dzīvais, dabiskais pulsējums, intonācijas tiešums valda literāri negludinātās vai arī mazliet piegludinātās sarunās. Un šī dzīvā, tiešā intonācija ne tikai paver katra runātāja domu un emociju pasauli, bet ļauj arī lasītājam baudīt sarunu biedru klātbūtni gan izteiktos, gan neizteiktos, zīmīgi aprautos vārdos, kad aprāvums vai pauze runā vēl spēcīgāk (par Latvijas tā brīža morālo situāciju vai ko citu netikamu).

Grāmatā ievietotajās 18 sarunās, protams, ieraugāma Zālītes vēlme uz noteiktiem jautājumiem Ziedoņa atbildes dzirdēt, bet turpat arī liela un brīva ļaušanās sarunas mirkļa burvībai (pat ja tā „gudri režisēta“). Te savveidā ienāk tas „viegli“ princips, kuru Ziedonis tik augstu vērtē un pēc kura tiecas dzejā (1993. gadā izdotā dzejoļu krājuma *Viegli* nosaukums jau ir konceptuāls). Te planē divi brīvi putni. Skaisti un viegli planē.

Sarunas skar plašu tēmu lauku, nereti tām tikai pieskaroties, bet tik precīzi un izteiksmīgi, ka pietiek ar dažiem vārdiem vai teikumiem, aforistiskiem izteicieniem, lai kādu parādību raksturotu, ilgāk pie tās nekavējoties, un saruna „brīvi plūstu tālāk“.

Lūk, šis ietilpīgais pieskārienu lakonisms: M. *Vai tu zini, ka šodien ir dzimtās valodas diena?* – I. *To es nezinu.* – M. *Es arī tikai šorīt uzzināju, kad mani pieteicās intervēt šajā sakarā. IZRādās, ka šodien mums Latvijā ir dzimtās valodas diena.* – I. *Viena diena vismaz ir.*

Kādā sarunā tālajā 1992.gadā Imants Ziedonis ir sacījis: *Manā izpratnē dzīvo divi lieli nojēgumi: Dievs un tauta.* Lai cik dažādībā krāšņs būtu sarunās skarto jautājumu loks,

Ziedoņa lielle nojēgumi būtiski caurvij arī grāmatu. Kad sarunas ris par Ziedoņa ceļu *pie ticības visaugstākajam saprātam*, par folkloras un reliģijas attiecībām (Ziedonis: *Man neēdas kristiānisms ar tautiskumu*), par tautasdziesmām un Ziedoņa atzītājiem *augstākās apziņas meklējumiem tajās (dievišķā apgaismība tur ir)*, par Brigaderes pasaules kodu Dievs, Daba, Darbs un „Dieva gaumi”, par kultūras lomu nācījas liktenī, par Raini un runātāju dažādo attieksmi pret Raina dramaturģiju (Zālīte: *Rainim māksla bija līdzeklis, bet Šekspīram - mērķis*), par profāno un sakrālo Ziedoņa *Poēmā par pienu* un vēsturiskās situācijas ietekmētajiem poēmas vērtējumiem, par dzejas impulsiem un dzejnieka pašapziņu, par vērtību sistēmu un lasītāju rezonansi utt.

To mēs nezinām interesanti iezīmējas abu dzejnieku dažādā paaudzes piederība un dzīves pieredze. Kad Zālīti pārsteidz līdz tam neizprastais kritikas nospēlētais teātris ap *Poēmu par pienu*, kad viņa nespēj saprast, kā latviešu dzejnieki varēja romantizēt Sibīriju (*Krievi, to es vēl saprotu*), Ziedonis paškritiski vērtē savu paaudzi un nožēlo, *cik muļķi bijām* (...) *mēs bijām apstrādāti*, un pieskāriens šim nebūt ne vienkāršajam jautājumam beidzas ar Zālītes vārdiem: *Nu ja, jā. Tomēr jūs kļūvat tie ledlauži*. Bet skepse ieskanas abu domās par nākamajām literātu paaudzēm.

I. *Nāks cita paaudze, kurai līdz kaklam tā rūpe, tā labā rūpe par latviešu tautu un par visu.* – M. Valodu... – I. *Par taisnību un par netaisnību. Viņiem tas viss apnicis.* –

M. *Aizbērsim Daugavu ciet! Tā šie saka.*

Arī tajos brīžos, kad viedokļi jūtami nošķiras, sarunu biedri izlīdzināti paliek katrs pie sava. Kad Ziedonis stāsta par metafiziskām cēlonībām, fiziskās pasaules, garīgās pasaules, dievišķās pasaules sajūgšanos, bet Zālīte bilst, ka viņa principā nelieto to terminoloģiju, kuru lieto Ziedonis, kad Ziedonis atzīst, ka dzejai jātop viegli, bez pienākuma smaguma, bez problēmu sloga, un tam nevar piekrist Zālīte (*tad jau iznāk, ka nav nozīmes ne tavai identitātei, ne tavai bērnbai, ne tavai latvietībai, ne tavam vectēvam zvejniekam, ne tavim mērķiem un ideāliem*) u.tml.

Izlīdzinājumu Ziedonis izjūt kā vienu no dzīves pamatprincipiem (*man strīds nelielas vairs patiesības izziņas veids*), varbūt tas iespaido sarunu intonāciju. Dzejnieka palāvība uz Trismegista atziņu, ka *iespējams sajūgt cēlāko ar zemāko un zemākais ar cēlā-*

ko sajūgts visu laiku, grāmatā sabalsojas ar Zālītes cenšanos nešķirot svarīgas vai mazāk svarīgas tēmas, un šī it kā „mikro un makropasaules” līdzvērtīgā pastāvēšana rada īpašu sarunu gaisotni. Pīlnestīgu, sugestējošu.

Neilgā laikā mūsu lasītāji kļuvuši bagātāki ar divām atšķirīgām un spilgtām sarunu grāmatām: ar kolorīto režisores Māras Ķimeles pašportretu *levas Zoles grāmatā Sarunas ar Māru Ķimeli* (2007) (skat. Ildzes Krontas apceri *JG253:63-65 – Red.*) un Māras Zālītes sarunām ar Imantu Ziedoni, sarunām – impresijām vēsturiski konkrētā brīdī – 2000.gadā. *Tam ir vērtība*. Paliekoša.

Ildze Kronta

Literatūrkritiķe Ildze Kronta ir vairāku grāmatu autore. Dzīvo Rīgā.

VĒRIENĪGI PAVĒRIENI

Lidija Dombrovska. *Virzības viļņojums*.

Atceres un apceres.

Rīgā: Sol Vita (bez datuma). Rīga. 144 lpp.

Lidija Dombrovska Larsena ir labi pazīstama ne tikai latviešiem ar savām gleznām, arī ar rakstiem vairākās valodās. Apskatāmais sējums sastāv no vairāk nekā 60 esejām – pieņemot šī apzīmējuma plašāko un sākotnējo etimoloģisko nozīmi, kam pievienoti šī žanra jaunāki atvasinājumi – kritika, fabuliski pastāsti, anekdotes un citi prozas paveidi, kur lasītājs vienmēr atradīs kādu pieredzējošākas acs morālu spriedumu. Autore apgalvo, ka grāmatā iekļautie teksti rakstīti gleznošanas laikā, lai *rokas atpūšas*, t.i., kad darītājs jūtas spiests pamest uz brīdi svarīgo nodarbību. Kad nepieciešams atslābināt koncentrāciju, lai pievērstos kaut kam, kas atvieglo radīšanas spriegumu (vai dažkārt – mokas). Ar to nebūt nav jāsaprot, ka autore nododas plāpšanai vai pajautrai tenkošanai, kas gan arī neizslēgtu sava veida filozofisku nosvērtību vai ironiju. Dombrovskas tematiskais apjoms ir plašs, visbiežāk par glezniecību, māksliniekiem, mākslas kritiķiem, arī par patērētājiem, t.i., izstāžu apmeklētājiem. Viņas prātu bieži nodarbina mūsdienu dzīves vienmēr pieaugošie, aulekšojošie ritmi, skaļie iestrāvojumi mūslaiku kultūrā, kas izsauc dinamisku spriegumu starp tradīciju un eksperimentēšanu. Nav jau tas nekas nepiedzīvots cilvēces gaitās, bet mūsdienās atšķiras ar to, ka izmaiņas un pārveidības uzbrūk ar reizēm

vai gandrīz apdullinošu ātrumu, kad *virzības viļņojums* (kā saka pati autore) var pārmaiņus izlikties gan kā cilvēces slogs, gan arī glābiņš, kā lāsts vai arī kā cerība. Kā piemēru mūsu kultūras akselerācijai varētu minēt autore pasā norādījumu, ka jaunākās paaudzes mūziķi iekļauj savos darbos *elementus no džezā, blūzā, svinga* (10). Viņu sava laika avangardisms vairs neiederas šodienas „svētbilžu grāvju” pulkā. *Jaunie mākslinieki izturas kritiski pret pašu radošo kultūru.* (..) *Pēc ‘dumpīgās’ paaudzes radās patērētāju paaudze un tagad – vēl Interneta maniaki* (11). Nav viegli būt jauniem un radošiem māksliniekiem.

Lidija Dombrovska ir izteikta kosmopolitāne savos vērojumos un visai atšķirīga no tiem daudziem „ārpusaulniekiem” (citviet sauktiem par trimdiniekiem), kuri nespēj tikt galā ar „kultūru sadursmi” – iemācītais un *smadzenēs iemazgātais* latviskais nesakrīt ar piedzīvoto un redzēto ārpus Latvijas. Itin dabīgi, autore skats kavējas pie Austrālijas aborigēnu mākslas. Viņiem bijusi grūta un ilga cīņa ar iebrāucējiem, sākumā galvenokārt noziedzniekiem, izsūtītiem uz pasaules „lejas galu” savu noziegumu izpirkšanai. Bijis laiks, kad Austrālijas valdība pieņēma lēmumus padot aborigēnus aizmirstībai un lēnai izmirstībai. Sākumā baltie iebrāucēji uzskatīja aborigēnus par mežoniem, analfabētiem, cilvēkiem bez vēstures un vēstures varoņiem. Bet mūsdienās viņi ir pasargāti no citu rasu noziedzīgās diskriminācijas. Nevis ar apvainojošu līdzjūtību, bet ar patiesu interesi Dombrovska vēro aborigēnu „primitīvās” kultūras izpausmes un viņu šodienas pēcnācēju iemānīšanos mākslas izpausmēs.

Saistošas ir autore atziņas, kas gūtas ne tikai ielūkojoties sevī un savos darbos, bet arī ceļojot gandrīz pa visu plašo pasauli un satiekoties ar daudzām izcilām personībām. Viņas piedzīvojumu albums ir krāšņš, pilns kontrastējošu un saistošu atziņu un noskaņu. Paradoksālais izmainās ar visietverošu autoritativu vēstījumu, vairāk vai mazāk – *urbi et orbi*. Divas dominantes šķietami izpaužas viņas nostājā: optimisms un pozitīvisms. Viņa novēršas no tumšām krāsām un noskaņām. *Dot padomu var vienīgi Dievs un mākslinieka mūza* (141). Autore daudz nebēdā, ka šāds vispārinājums varētu būt teoloģiski visai neortodoksāls. Cik zināms, mūzas nepieder kristiešu pasaulei. Bet mākslai ir citas rūpes un robežas. Dombrovska nebēg no paradoksiem un vispārinājumiem, kas vērigā lasītājā varētu izsaukt protestu, ko jebkurš autors droši vien grib arī panākt.

Dombrovskas grāmatas ārējā apdare ir glīta. *Virzības viļņojums* labi izskatīsies uz kafijas galdīņa – aicinās ziņkārīgos pašķirstīt, palasīt, tādējādi priecinot pašu autori, ko viņa ir atliku likām pelnījusi.

Juris Silenieks

Recenzents ir literatūras profesors *emeritus* un JG redakcijas loceklis. Dzīvo Pitsburgā (Pittsburgh), ASV.

SKATU PĀRLAIŽOT CITĀ GAISMĀ

Jānis Liepiņš. *Tautas turētāji*. Esejas. Rīgā. „Antera” salikums. 2008. 214 lpp.

Kā autors ievadvārdos paskaidro, sējuma virsraksts nāk no idejām, ko pauduši pēdējā laika rakstnieki – tādi kā Imants Ziedonis, Zigmunds Skujiņš, Marģeris Zariņš, Andrejs Eglītis u.c., kas vērsuši skatu vairāk uz tautas kopumu un mazāk paši uz savām personām. Apzīmējums „esejas” Liepiņa apdarē daudz neseko šī žanra ciltstēva, Mišela Montēna domai, proti, eseja izvērtē kādu iezīmi cilvēka dabā, piesaucot paraugus no klasiskās pasaules, arī pievērsties laikmetīgiem novērojumiem, ar sarkasma un ironijas palīdzību izceļot tā laika nejdzīvības, liekulību, necilvēcību, kas nevēsta nekā pozitīva par jaunajiem reformētajiem laikiem pēc viduslaiku tik bieži piesauktās tumsonības. Liepiņa 23 esesjas pievērsas visvairāk autora laikabiedriem, īpaši tiem rakstniekiem un rakstītājiem, kam nav palaimējies tikt ieceltiem popularitātes saulītē. Liepiņš, šķiet, franču 19.gs. jauno rakstnieku garā grib norādīt, ka dzīves pavārtē nonākušo lietās asaras ir tikpat rūgtas un patētiskas kā privilēģēto aprindu asaras. Visbiežāk viņš pievērsas tiem, kuri šodien jau daļēji piemirsti, mazāk godināti, tiem, kuru atzinība kultūras dzīvē nav pienācīgi novērtēta. Autora uzskatā „tautas turētāju” pulkā pienāktos būt arī tiem, kam rakstniecība nav dzīves ass, piemēram, Nikolajs Balabkins, tautsaimnieks ar priekšzīmīgu dzīves gaitu un dziļu interesi par tautas kopības kopšanu. Taisnīgāku atzinību meklējot, Liepiņš piemin Vilmu Delli, Veltu Grimmu, Laimonu Puru, Mirdzu Ķempi, Mirdzu Bendrupi un vēl citus, dažbrīd norādot arī uz netaisnīgu nomelnošanu (krāsa, protams, nav melna, bet biežāk sarkana). Autors labo tautā izplatīto ieskatu par Andreju Kurciju, par viņa aizbraukšanas iemesliem uz Krieviju, Sarkanarmijai atkāpjoties no Baltijas 1941. gadā. Autors citādā gaismā izvērtē arī politiķi Eduardu Berklavu,

ieskaitot viņa atskurbšanu no komunisma apmātības, kas labi atbalsojas sarakstē starp Berklavu un vēsturnieku Uldi Gērmani. Paša Liepiņa lietpratīgi rediģētas, tās iekļautas materiālu izlasē *Dialogi, vēstules un publikācijas 1989-1997*. Sava veida *scherzo* ieskanas esejā par dažbrīd grotesko latīņu valodas skolotāju Kārli Kristoforu – izcilu, savu skolnieku visai iemīļotu un cienītu pasniedzēju. Vairākas esejas veltītas autora apbrīnotai teātrinieku profesijai, īpaši aktrisēm, arī likstām un sasniegumiem sava paša ārsta profesijā.

Liepiņš neatklāj nekādas pikantas aizkulišu vinjetes. Taču lasītājam grūti neapbrīnot autora plašās zināšanas un pieredzi. Autors, kura izredzēto pulks ir liels un daudzveidīgs, koncentrējas tikai uz personībām Latvijā, trimdiniekus piemirstot (ja neskaita minēto ekonomistu Balabkinu) vai pat apveltot ar aizdomīgi šaubīgām piezīmēm. Par Vairu Vīki-Freibergu, kura neieradusies uz dzejnieka Andreja Eglīša godināšanu, aizbildinoties ar prezidentisku nevalū, autors kodīgi piebilst, ka tolaik prezidente atsūtījusi vienīgi garu un saturiski tukšu vēstījumu, ko formāli nolasīja kāds pils sūtnis, nokaitinādams pašu jubilāru. Jāņa Liepiņa stāstījums ir vienkāršs, nepiespiests, bez mēģinājumiem izlekt ar stilistisku eleganci. Ar savu iesaistīšanos rakstniecībā un arī žurnālistikā, ar savu vēlmi paust svarīgo mūsu kultūrā, autors pieskaitāms pašiem izcilākajiem „tautas turētājiem.”

Juris Silenieks

VIŅŠ MEKLĒ MARMORA TĒLAM NOLAUZTO ROKU...

Fikrets Demirāgs (Fikret Demirağ). *Gaisos tālu medību bāsis / Havada ince av sleseri*. No turku valodas atdzejojis Uldis Bērziņš. Rīgā: Lietusdārzs, 2009. 59 lpp.

Rīgā latviešu tulkojumā iznākusi Kipras turku dzejnieka Fikreta Demirāga dzejas paša sastādīta dzejas izlase, kur ietverti no 1976. līdz 1998.gadam sacerēti darbi. Ar šo grāmatu atdzejotājs Uldis Bērziņš turpina latviešu lasītāju iepazīstināt ar mums ne visai pazīstamo Kipras turku literatūru. Tikai pagājušogad iznāca gados jaunāka Kipras turku dzejnieka Mehmeda Jašina krājums *Vecas dziesmas no Jaunās pilsētas*, arī Bērziņa tulkojumā. Gadu pirms tam Bērziņš kopā ar Knutu Skujenieku bija autori vienreizējam notikumam Eiropas kultūras pasaulē, izdodot grāmatu *Kipras dzeja*, kurā apvienoti Kipras gan turku, gan grieķu dzejnieku darbu latviskojumi.

Fikrets Demirāgs, tagad jau turpat 70 gadus vecs, dzimis Kipras pilsētā Lefkē, bet augstskolu beidzis Turcijā – Ankarā. Viņš, tāpat kā daudzi mūsdienu Kipras dzejnieki, tiecas izcelt un uzsvērt Kipras un kipriešu īpatnējo identitāti, ko veidojusi salas īpatnējā vēsture un ģeogrāfija, *kur līdzās dzīvo (...) abas tautas – Bizantijas mantinieces: grieķi un turki* (10. lpp). Šī identitāte veidojama kā kaut kas īpatns, atšķirīgs no cietzemes turku vai grieķu kultūrām, bet ietekmēta no abām. Lai gan Kipras literatūru ne vienmēr pienācīgi uzņēmu Turcijā pašā, pasaules literatūras žurnāla *World Literature Today* 1996.gada

LIDIJA DOMBROVSKA

*Virzības
vilņojums*

LETONIKA
otrais kongress

Latviešu literatūras
procesi un personības

Fikrets
Demirāgs

Gaisos
tālu
medību
bāsis

rudens numurā Demirāgs ierindots starp *labākajiem modernajiem dzejniekiem jebkur pasaulē, kas raksta turku valodā.*

Demirāga dzeja *tiecas radīt modernu mitoloģiju, kas izpēta un aptver gan seno grieķu, gan anatoliēšu civilizācijas (WLT).* Tā attēlo dabu un cilvēku, kas piesātināti ar vēsturi, kariem, senām kultūrām, mitoloģiju un reliģiju. (*Manas krosenes iegrimst satrūdējušos augumos, / raud un raud – 20. lpp.*). Vēsture sāpīgi izveidojusi kipriešu identitāti. Iepazīdamies ar Kīpras grieķu dzejnieku Gorgosu Moleski, Demirāgs drīz secina, ka 1974.gadā abi cīnījušies vienā kaujā pie Lokmasilāras, bet katrs savā pusē, kam seko apkampšanās: *Labi, ka viens otru toreiz nenokāvām.* Šāda vēstures untumu veidota identitāte, liekas, varētu latviešu lasītājam būt viegli saprotama.

Uldis Bērziņš ir viens no redzamākajiem latviešu tulkotājiem. Viņš ir poliglots, kas tulko ne tikai no slāvu un ģermāņu valodām, bet arī no latviešu lasītājiem grūtāk pieejamām valodām, piemēram, turku un seno islandiešu. Viņš latviešu kultūrā palīdz ienest pasaules seno kultūru klasiskos stūrakmeņus – viņš ir tulkojis seno islandiešu *Eddu* (skat. JG258), piedalījies arī Bībeles tulkošanas komisijas darbā, tulkodams *Vecās Derības* dzeju no senebreju valodas, šī gada vasarā pabeidzis; Korāna tulkošanu no senarābu valodas. Jau 1970. gados, t.i., padomju varas gados, Bērziņš kopā ar Knutu Skujenieku, Leonu Briedi u.c. bija pasauli sadalījuši "interesu sfērās", vadoties pēc valodu grupām. Viņi arī mudināja jauno paaudžu dzejniekus apgūt valodas literāru tekstu tulkošanas/atdzejošanas darbā. Tādā veidā latviešu kultūras apvāršņi tika sistemātiski paplašināti. Šo svarīgo darbu motivēja ne tikai dzejnieku tulkotāju pašu interese un ziņkārība par citu tautu kultūram, bet arī politiska pārliecība. Padomju Savienības monolītiskā vienveidība un iecerētā vienvalodība tika pakāpeniski drupināta. Padarīdami citu tautu kultūras pieejamas latviešiem, tulkotāji vienlaikus atgādina citām kultūrām, ka pastāv arī tāda latviešu valoda un kultūra. Šī ir loģiska un dabīga stratēģija latviešu kultūras pārdzīvošanai – saprasties un saistīties ar citām mazām kultūrām, ar minoritātem, ar visu, kas atrodas pasaules kultūras galveno novirzienu perifērijā vai ir izņēmums tās likumībām.

Arī šodien, kad latvieši brīvi var sastapties ar visas pasaules kultūrām, ir veselīgi iepazīties ar citu tautu – it sevišķi mazākuma tautu – likteņiem un tajos saredzēt daudz pazīstamu pazīmju. Galu galā, vai tas nebūtu varējis

būt trimdas latvietis, kas sarakstījis sekojošos Fikreta Demirāga vārdus?

*Kad sakni izrauj no zemes, tai sāp,
tādas pat sāpes jūt zeme, kad sakni aizrauj,
te – miesas un kaulu traģēdija, ne mazāk;
purīni, dauzi, vienalga paliek uz saknes
kaut kas no zemes, kurai tā nolaupīta,
bet zemē – saknei norautas spalvotas dzīslas.*

("Traģēdija. Sakne un zeme" – 29. lpp)

Juris Rozītis

Par rakstnieku un literatūrzinātnieku Juri Rozīti skat. JG257:9.

LITPROCESI, LITPERSONĪBAS

Viktors Hausmanis un Benedikts Kalnačs, sastādītāji. *Latviešu literatūras procesi un personības.* Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts (LU LFMI), 2008. 200 lpp.

Tā vienmēr ir bijis un, domājams, vienmēr tā būs – dažādu vecumu un nevienlīdzīgu spēju zinātnieki un pētnieki sanāk kopā, mutvārdos atskaitās – pārāk bieži vienmuļā, monotonā skanējumā – par savu pētījumu rezultātiem, kas tad pārtop zinātniskas aparatūras ierāmētos rakstos, lai parādītos kādā periodiskā izdevumā vai rakstu krājumā. Tāds ir aplūkojamā grāmata ar veselu velna duci autoru un no katra pa pētījumam, kas nolasīti Letonikas 2. kongresā. Sējuma veidotājiem gan piemirsies norādīt, kur un kad šis konklāvs noticis, bet ziņkārīgāks interents to var viegli „uzgūglēt” (RLB 2007.30.-31.X). No autoriem 11 ir LFMI dažāda ranga pētnieki – no vadošajiem (ar abiem habilitētajiem sastādītājiem priekšgalā) līdz divdesmitgadīgajiem asistentiem, skaitā diviem, vienīgajiem (vismaz pagaidām) bez *Dr.philol.* kabatā. LFMI zinību vīriem un sievām pievienojas viena LZA akadēmiķe un viena LU asociēta profesore. Tematiski raksti aptver laika posmu no 18. līdz 20.gs. otrai pusei.

Vispirms kvēls rokas spiedienu asistentiem. Pauls Daija, visjaunākais no krājumā iekļautajiem, pievērsās 18.gs. apgaismībai un racionālismam, idejām, kas ne tikai paver jaunu skatījumu uz latviešu dzimtcilvēkiem, bet kļūst par pamatu mūsu laicīgai literatūrai. Latvijā tolaik sāk skanēt atziņa, ka

svarīgas un vērtīgas ir nevien Dieva vārdu grāmatas, bet arīdzan citas, kas par izlūstēšanu un prāta izskaidrošanu rakstītas – tā Jaunais Stenders. Kristīne Genderte apcer trimdā (Kopenhāgenā) mirušo Valdemāru Dambergu (1886-1960), kura neoklasicisma manierē sacerētie dzejdarbi visumā maz ievēroti, nekad nav bijuši *viegli uztverama liriskas lasāmviela* – vēsā smalkuma, apvaldītās atturības un poētiskā elitārisma dēļ. Arī privātā dzīvē dzejas smalkais estēts nekad neesot pārkāpis robežu, vienmēr bijis pārspīlēti pieklājīgs un uzvedīgs. Ne jau bez iemesla *Biķera* (1907) autors Edvarts Virza nav vērtējis savu draugu iedomāties *mīlestībā citādā pozā, kā vai nu jaunkundzei palīdzot uzvilkt mēteli, vai pasniedzot rožu ziedu.*

No Zigrīdas Frīdes uzzinām, ka angļa Defo (Daniel Defoe, 1660-1731) dēku romāna *Robinson Crusoe* traki iecienītais latviskais variants (kopš 1824.gada, kad to driķķē līcis Stefenhāgens) faktiski ir vācu skolmeistara un rakstnieka Joachīma Kampes (Campe, 1746-1818) *Robinson der Jüngere* tulkojums, ko veicis luterāņu baznīckungs K.R. Girgensons (1752-1814). Ir sagādījies, ka Čikāgā angļu valodā 4 x gadā iznākošā (kopš 1954) rakstu krājuma *Lituanus* 2008. gada 4. numurā atrodams Linas Lamanauskaites Gerīgus pamatīgs pētījums par Simonas Daukantas (1793-1864) arī no Kampes *Jaunā Robinsona* tulkoto lietuvīsku versiju *Rubinaičio Peliuzes Gyvenimas* (Rubinaiša Peliuzes dzīve). Kaut arī pārtulkots jau 1846.gadā, cara un vēlāk padomju cenzori to atļāuj publicēt tikai 1984.gadā, jo lietuviešu *Robinsonā Krūziņā*, kura darbība pārcelta uz Lietuvas teritoriju, pārāk reāli atmaskots Maskavas impērijas koloniālisms.

Ievas Kalniņas (Jāņa meitas) pētījuma pamatā ir ļoti īsā tikšanās un tai sekojošā neilgā sarakstīšanās starp Annu Brigaderi un baltvācu literātu, teozofistu Manfredu Kīberu (Kyber, 1880-1933), kura ne visai pārliecinošā ietekme it kā manāma Brigaderes lugā *Karaliene Jāna*. Toties grūti apšaubīt abu vēstulnieku kopējo personisko momentu – mīlestību pret kaķiem, veģetārismu un žultspūšļa problēmas (Kībers iesaka *Dievs, Daba, Darbs* autorei kafijas vietā dzert fenheļu tēju). Kalniņas vārda un arī uzvārda māsa (bet Edgara meita) pēc iegrimšanas Jāņa Sudrabkalna priekšskara dzejdarbos piedāvā lietot jēdzienus „latviešu ekspresionists”, gan ar stingru piekodinājumu, ka tam neesot nekā kopīga ar vācisko paveidu. Literatūras vēsturnieku veterāne, akadēmiķe Vera Vāvere, kuras kontaktā ietilpst kopīgi ar Ludmilu Sproģi uzraks-

tīts salīdzināmās literatūras šedevrs *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras „sudraba laikmets”* (2002), ņem priekšā tikai retajam zināmus Viktora Eglīša prozas darbus, vienā no tiem saredzot vienlaikus Ničes (Nietzsche) un Gorkija ietekmi. Un droši vien pavisam mazam skaitam lasītāju būs palicis atmiņā, ka visnotaļ plaši izslavinātais dekadentu dzejnieks bijis viens no latviešu dievturības dibinātājiem.

Pieskaroties padomju varas periodam, Raimonds Briedis cita vidū norāda, ka *sociālistiskā reālisma dominantes laiks*, kad jāpāklaujas *vispārējām prasībām*, vai, citviet vēl smalkākiem vārdiem – kad notiek *pagātnes laika un telpas neitralizācija*, vēstures pārkošanās, Latvijā ildzis no 1946. līdz 1951.gadam. Daži strīdīgi ļaudis teiks, ka „vispārējo prasību” laika beigu sākums kļūst redzams 60.gados „jaunā vilņa” dzejnieku tekstos, bet prozā un kritikā krietni vēlāk. Viktoram Hausmanim rakstā par latviešu drāmu pēckara gados nākas atzīt, ka 1944. gada otrā pusē, kad sākas Lielā bēgšana, *dabiskais latviešu drāmas pavediens bija pārrauts un tā īstais atzars garus gadus veidojās tieši trimdā*, kamēr Latvijā palikušajiem dramaturgiem bijis jāseko *sociālistiskā reālisma un partijiskuma principiem*, kas grāvuši un kroplājuši daiļradi. Var droši pieņemt, ka autors nepavisam nevēlas atcerēties savas pirms daudziem gadiem rakstītās rindkopas par šo pašu tematu, piemēram, šķirkli „Padomju teātris” *Latvijas PSR Mazajā enciklopēdijā* (2.sēj., 1968). Benedikta Kalnača pētījuma degpunktā ir vēstures (no 13. līdz 18.gs.) tematika lietuviešu Justinas Marcinkevičus un Juozas Grušas dramatiskajos darbos, kā arī II Pasaules kara notikumu atbalsis Gunāra Priedes *Centrifūgā* un igauņa Jāņa Krūsvala (Jaan Kruusvall) *Mākoņu krāsās*. Tāpat kā Regīnas Ezeras nepabeigtā *Esamība*, pusratā, šķiet, palicis arī Lītas Silavas miniraksts par šo romānu.

Valsts drošības komitejas (čekas) filiāles Kultūras sakaru komitejas tikai „Rietumu latviešiem” domātais izdevums *Svešuma Balss*, kur, bez padomju specdienestu inspi-rētās *viltotās „trimdas” literatūras*, patvarīgi no aizrobežas izdevumiem (ļoti bieži no JĢ) pārspiesta arī *istā trimdas literatūra*, JĢ lasītājiem pazīstamās literatūrzinātnieces Evas Eglājas-Kristsones vērtējumā ir *negluds un bieži vien vulgārs laikraksts, kas sastāv no mākslinieciski neizsvērta, dažbrīd augsta, dažbrīd zema līmeņa literārajiem darbiem*. Par spīti tam autores raksts lasās kā saistošs detektīvstāsts, kur meklētas, bet ne vienmēr atrastas atbildes uz jautājumiem: *Kā šī lite-*

ratūra nonāca līdz „Svešuma Balss” numurim? Kas atlasīja publicējamo materiālu? Kas slēpjas zem pseidonīmiem? Autore puļkojas, ka nevienā no Latvijas bibliotēkām vai arhīviem neesot izdevies sameklēt *Svešuma Balss* pēdējos 12 laidienus – nr.38(1975)-50(1979). Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā paskaidrots, ka kāds vārdā nenosaukts „bijušais redaktors” visus tur uzglabātos numurus „izvācīis”. Savādi, ka bibliotēkas materiālus var tā vienkārši izvākt. Trūkstošie numuri, kurus šo rindiņu rakstītājam laimējās sameklēt „Ārlatvijā”, starplaikā nosūtīti Evai uz Rīgu.

Pēckara Rietumu trimdas literatūras pētniece Inguna Daukste Silasproģe ir pazīstama ar savām grāmatām *Latviešu literārā dzīve un literatūra bēgļu gados Vācijā, 1944-1950* (2002) un *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā, 1950-1965* (2007; skat. JG254:62-66), kam obligāti jāpievieno viņas izcili nostrādātā nodaļa „Vācu un latviešu trimdas literatūra” grāmatā *Vācu literatūra un Latvija, 1890-1945* (skat. JG246:13-17). Ar gandarijumu jākonstatē, ka autore turpina trimdas literatūras pētišanas darbu – krājumā *Latviešu literatūras procesi un personības* iekļauts viņas literāro sarīkojumu apraksts Austrālijas pilsētās Sidnejā, Melburnā, Adelaidē, Pertā un Brisbenā 50. un 60.gados ar uzsvāru uz ļoti regulāri rīkotajām Austrālijas Latviešu kultūras dienām un Rakstnieku dienām (RD), kurās minētajās dekādēs ņēmuši dalību 49 rakstnieki, dramtiķi, literāti. Zīmīgi, ka liela daļa no viņiem piedalījusies arī JG veidošanā gan kā ģekli līdzstrādnieki, gan arī kā redaktori (Kārlis Ābele, Spodris Klauverts, Ņina Luce, Eduards Silkalns, Aina Vāvere). Būtiska ir arī Austrālijā nonākušo latviešu radošo ļaužu cenšanās uzturēt tuvību ar Rietumeiropas kultūras dzīvi. Jānis Sarma, piemēram, dedzīgi iestāties par RD apmeklētāju iepazīstināšanu ar svarīgākajām parādībām franču, itāļu, vācu, skandināvu un spāņu literārajā dzīvē, jo *vārišanās tikai savā sulā, piemērot tai mums ne arvienu diezin cik piemērotas angļu-sakšu druskas, mūs attālina no Eiropas*. Ņemot vērā autores pētniecisko rūpību, mazliet pārsteidz fakts, ka viņa nav atsaukusies uz Melburnas Universitātes prof. Edgara Dunsdorfa izveidotajiem un rediģētajiem *Archiva* 32 sējumiem (1969-1993), nedz arī uz trimdas laiku „bibliogrāfiju bibliogrāfiju” – prof. Benjamiņa Jēģera piecsējumu *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija / Bibliography of Latvian Publications Outside Latvia, 1940-1991* (1968-1996).

Lasītāji, kuru interešu lokā ir kultūras norises Latvijā, nav jāiepazīstina ar Gundegu Grīnumu. Nu jau vairākus gadus viņas spraiģās publikācijas par Raiņa un Aspazijas trimdas gadiem Kastaņolā, arī par visnotaļ asajām, agresīvajām un vienlaikus komiskajām dažādu trimdas klanu, *kliķu un politisko frakciju* savstarpējām cīņām par pirmtiesībām uz abu rakstniecības diģgaru piemiņas saglabāšanu Šveicē, iespiestas turpinājumos *Karogā*, bet 2009. gadā iznāk viņas grāmatā *Piemiņas paradoksi: Raiņa un Aspazijas atcere Kastaņolā*. Aplūkojamā krājumā ievietotajā rakstā Grīnuma pievērsas ērkšķainajai piemiņas zīmes un muzeja izveidošanai Kastaņolā. Nav zināms, kādēļ skaistās pilsētiņas (Castagnola) Lugano ezera krastā nosaukuma latviskā rakstība pēkšņi mainīta no jau Raiņa lietotās „Kastaņolas” uz „Kastaņolu”. Protams, var jau arī tā.

Rakstu kopsavilkumi angļu valodā vietām izklausās samocīti – ar tādām vārdkopām kā: *fresh view on farmer peoples* vai atkal – *...had emigrated to exile*. Īpaši jokaini izklausās ne reizi vien lietotā vārdkopa *Latvian literates* (droši vien *literati* vietā), jo *literate*, ja lietots kā lietvārds, vienkārši ir cilvēks, kurš māk lasīt un rakstīt. Vecā nelaime – aizmirsts piespēlēt pārlasišanai kādiem angļvalodīgās zemēs uzaugušiem ļautiņiem.

Rolfs Ekmanis

JĀŅA OŠA GLEZNICĪBAS LĪKLOČĪ

Ilze Konstante. *Jānis Osis, 1926-1991*. Rīga: Neputns, 2009. 216 lpp.

Monogrāfija veltīta vienam no talantīgākajiem pēckara paaudzes māksliniekiem. Ar Dieva dotu talantu apveltītais Jānis Osis spēja gleznot kā ainavas, tā industriālus motīvus – viss zem viņa otas pārvērtās par vīrišķīgas romantikas pilnu stāstu par dzīvi Baltijas jūras krastā. Diemžēl viņa dzīves laikā maz tika rakstīts par mākslinieku. Šī ir pirmā nopietnā publikācija.

Osim piemita izsmalcināta tonāla krāsu izjūta. To pamanīja jau viņa diplomdarbā *Latvijas zvejnieki* (1951), kas atnesa jaunajam māksliniekam popularitāti visā bijušajā Padomju Savienībā. Uz Staļina laika izskaistinātās, sacukurotās un samākslotās mākslas fona viņa gleznojumi izcēlās ar dabiskumu, neuzspēlētu dzīvesprieku, svaigumu, materialitā-

ti, spīrgto dabas atmosfēru un izsmalcinātu kolorītu, īpaši zvejnieku tēmas risinājumā – patiesībā visā pagājušā gs. 50. gadu mākslā, bet jo sevišķi figurālajā glezniecībā.

Zvejnieku tēma, ainava un portreti – lūk, kas Osi saistīja mākslā. Kopš 20. gs. 70. gadiem mākslinieka gleznas ir tonāli skopas (viņš lietoja pārsvarā tikai trīs krāsas un to nianšes), pazuda naturalisms, tam piemita vienkārša kompozīcija, dabiskums, bieži vien tās bija skīčveidīgas, bet vienmēr pilnas iekšējas enerģijas, neraugoties uz kompozīcijas un figūru statiskumu.

Monogrāfijas autore Ilze Konstante izseko Oša dzīves un daiļrades līkločiem kontekstā ar laikmeta liecībām – dokumentiem. Viņa nebaidās pieskārties gleznotāja intīmās dzīves atsevišķām lappusēm. Tas izdarīts ar lielu pietāti pret mākslinieku.

Grāmata ir bagātīgi ilustrēta ar fotogrāfijām un krāsainām gleznu reprodukcijām. Publicēts arī Oša darbu zinātniskais katalogs, skrupulozi sastādītā bibliogrāfija un izstāžu saraksts, kā arī dzīves gājums. Kopsavilkums angļu valodā.

Māris Brancis

Makslas vēsturnieks un vairāku grāmatu autors Māris Brancis, JG "Dažu vārdu" sadaļas "Tēlotājmāksla" veidotājs, pirms pensionēšanās vada Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un trimdas dokumentu daļu. Dzīvo Jelgavā.

SFUMATO NESFUMATO

Janīna Kursīte. *sfumato nesfumato*. Rīgā: Madris, 2008. 264 lpp.

Itāļu vārds *sfumato* ir nelokāms un glezniecībā nozīmē attēlojamo objektu kontūru mīkstināšanu. *Nesfumato* ir jaunvārds. Autore pirmajā nodaļā skaidro, kāpēc viņa to lieto, kā arī to savieno ar latviešiem viegli saprotamiem jēdzieniem – miglu vai dūmaku. Caur miglu katrs var saskatīt sev nozīmīgus tēlus un tie katram būs atšķirīgi.

Literatūrzinātniece, LU Filoloģijas fakultātes dekāne, turklāt Saeimas deputāte, autore nesēž zilonkaula tornī. Līdz pat pēdējam laikam ir piedalījusies folkloras ekspedīcijās kopā ar kolēģiem un studentiem. Folklorā veidojas arī mūsdienās. Professore Kursīte, liekas, mazliet vilusies akadēmiskajā pasaulē. Viņas pašas devums latviešu dzejas formas pētniecībā interesē tikai citus pētniekus. Arī citu zinātnieku darbi, sacerēti sarežģītā, it kā zinātniskā terminoloģijā, nenonāk pie plašākas publikas. *Zinātnieki veido tādu pašu vai vēl spēcīgāku atkarību no kolektīvajiem priekšstatiem par prestižumu, nekā tie, kas seko apgērba modei.* (11. lpp.). *Sfumato nesfumato* neseko šādam šablonam. Intervijas ir gan precīzi dokumentētas (cilvēku vārdi, vieta, gads), bet visas iespējamās valodas grūtības pārtulkotas parastā latviešu rakstu valodā. Viss sīki aprakstīts, bet nav vērtēts – labs, slikts, pareizs, nepareizs, glīts vai neglīts. Ja nu izteikts viedoklis, tad ļoti maigi, cenšoties palikt uz zelta vidus ceļa: *...var būt un tikpat labi var nebūt...* (192). Norādītais laika posms ir no 1999. līdz 2008. gadam, bet apjoms ir daudz plašāks. Bijušās trimdas „pīļu diķī” atradīšies sarunas ar pazīstamiem cilvēkiem.

Autore konstatē, ka *viens cilvēks nevar būt visur, ir jāizvēlas. Perspektīvāk it kā ir izvēlēties to, par ko interesējas daudzi* (97). Un ekspedīciju dziļāka jēga: *atgriezties pie cilvēkiem, kas kļūst tuvi ne tikai zināšanu, bet arī pasaules izjūtas ziņā* (171). Liekas, ka šī mītiskā pasaules izjūta mūs vēl saista ar senajām baltu tautām – ar jātvīngiem, galindiem un prūšiem, tiem, kuri ir izkauti, pārvietoti, un pārtautojušies, bet tai pašā laikā bijuši priekšpostenis, kas palīdzējis mums paturēt mūsu identitāti.

Vārds *prūšieši* attiecas uz pirms II Pasaules kara Austrumpūsijai un vēlāk Vācijai piederošiem iedzīvotājiem. Mūsdienās Kalņiņingradas teritorijā, Eiropas melnajā bedrē *kārtu*

kārtām pārklājies prūsiskais, kursiskais, austrumprūsiskais, vāciskais, pēc kara krieviskais (68).

Kas ietilpst vārdā ar piedēkli *aīs*? Piemēram *latviskais*? – Viss, kas saistās ar valodu – no- stāsti, ticējumi, buramvārdi, vietvārdi, cilvēku vārdi. Materiālā kultūrā ietilpst ēkas, rotājumi, krāsas, apģērbs, senas kapsētas, akmeņi, akmens skulptūras, kā arī viss cits, kam ir saskare ar cilvēku – ēdieni, dzīvnieki, koki. Īpaši nozīmīga ir cilvēku saprašana - izskaidrojumi par sapņiem, zīmēm, dziedniecību. Katrs lasītājs pats var pieņemt vai nepieņemt šos skaidrojumus.

sfumato nesfumato beigās jautājums: *Vai pēc 100 gadiem tam visam, kas ekspedīcijās pa kripatai savākts, būs lasītāji un galvenais lasītāji latviešu valodā?*

Anita Liepiņa

Anita Liepiņa tulko latviešu literārus darbus angļu valodā. Dzīvo Kanādā.

IETEKMĪGS BALTIĒŠU RAKSTU KRĀJUMS

Journal of Baltic Studies (JBS), XL/2 June 2009, The Association for the Advancement of Baltic Studies (www.balticstudies-aabs.org)

Aplūkojamais *JBS* laidiens, šķiet, īpaši piemērots lasītājiem, kas to visu vienā rāvienā nedomā izlasīt, toties vispirms iepazīsies ar pirmo īso un interesantu rakstu, kas veltīts dažādām kultūrām un arī lasīt prasmei. Pēc tam droši vien turpinās ar ceturto rakstu, kas dod dziļu ieskatu kāda ievērojama latviešu dzejnieka un kultūras darbinieka veikumā. Minētie divi raksti ir arī vistuvāk latviešu lasītājiem. Taču es patiesi iesaku izlasīt arī visus pārējos pētījumus – jo vairāk uzzinām par igauņiem un Igauniju, jo plašāk veidojas mūsu sapratne ne tikai par mūsu kaimiņiem, bet arī par mums pašiem. Tas arī ir baltiešu zinātnieku un zinātnes pasaulē arvien lielāku ietekmi gūstošā žurnāla *JBS* līdz šim sekmīgi veiktais uzdevums un misija.

Priecājos, ka Bostonas U. profesors un kompleksu sabiedrību pētnieks Valters Klemenss (Walter Clemens Jr. <wclemens@bu.edu>) ir piedalījies lietuviešu, latviešu un igauņu atmodas laika 20 gadu atcerei veltītā konferencē Viļņā (2008). Manuprāt diskusijas šādās konferencēs (arī, cerams, gaidāmajā AABS konferencē Sietlā 2010. gada aprīlī) bagātina pētnieku ieskatus un palīdz precizēt viņu domas. Klemensa raksta daļa par nacionālo simboliku ir interesanta pati par sevi, bet vēl interesantāks ir autora ieskats tajā kultūras mantojumā, ko Austrum- un Viduseiropa ir devusi Bībeļu izplatīšanā vietējās valodās – tās ir devušas ne tikai ievērojamu ieguldījumu reliģiskās funkcijās, bet arī vietējo kultūru un izglītības jomā.

Lasītājiem, kuri vēlas iepazīties ar reformēto vietējo pašvaldību un jauno novadu autonomo administrāciju nozīmi Baltijas valstīs, ieteicu izlasīt Tartu U. profesora Trasberga (Viktor Trasberg <viktor.trasberg@ut.ee>) rakstu. Autors, kurš savu doktora grādu ieguvis Latvijā, sniedz kodolīgus salīdzinošus datus par pašvaldību budžetiem, par līdzekļu sadali un tās mērķiem, kas nozīmīgi atšķiras trīs Baltijas valstu attīstības politikā. To der īpaši ievērot tagad, kad Latvija veido jaunu pieeju budžeta struktūrā un nosprauž jaunus sabiedriskus mērķus. Iepazīt lielās atšķirības Latvijā iespējams profesora Edvīna Vanaga darbos, ieskaitot viņa sastādīto ļoti

informatīvo grāmatu *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni – vērtējumi, perspektīvas, vīzijas* (2005).

Somijas Ārlietu ministrijas padomnieks Haukala (Hiski Haukkala) (<hiski.haukkala@formin.fi>) atgriežas pie jau iepriekšējos numuros aplūkotajām Igaunijas un Krievijas attiecībām, īpaši sakarā ar "bronzas kareivja" pieminekļa lietu. Viņa galvenais arguments – internacionālu attiecību problēmu atrisinājumus var vislabāk gūt ar plašāku, multidisciplināru pieeju.

Arizonas Valsts U. profesors un *Jaunās Gaitas* redaktors Rolfs Ekmanis (<rolfs.ekmanis@asu.edu>) savā rakstā vairāku citu dzejnieku vidū izceļ Māri Čaklo kā vienu no dzejas dzīvinātājiem, t.s. „jaunā vilņa” pārstāvjiem Latvijā 60. gados un viņa darbību pēc tam. Āturs atsaucas uz Gunta Bereļa teikto, ka Čaklais bijis ne tikai dzejnieks, bet, tāpat kā daži citi, arī sava laika pravietis un sludinātājs un līdz ar to filozofs, vēsturnieks, demogrāfs, sociologs. 1940.16.VI dzimušais Čaklais uzauga personīgā konfliktā ar padomju varu jau no mazām dienām. Būdams nemiēra gars, viņš skatās pāri Latvijas robežām un labi iepazīst citu tautu jauno dzejnieku un rakstnieku darbus. Jau par šādu neprovinciālu nostāju vien viņu kritizē oficiālie padomju literatūras uzraugi. Krietni brīvāka uzelpošana var sākties līdz ar Mihaila Gorbačova nākšanu pie varas. Apbrīnojami ražīgā un daudzpusīgā rakstnieka darbus – no liriskās dzejas līdz ceļojumu aprakstiem un biogrāfijām – Ekmanis vērtē gan dziļumā, gan arī plašumā, ko Māris Čaklais ir arī godam nopelnījis. Kaut arī parasti neslavēju atsevišķu *JB5* autoru darbus, ar cieņu un apbrīnu vēlos atzīmēt gan Čaklā milzīgo darbu, gan Ekmana spēju to pienācīgi novērtēt pagarā (turpat 30 lappuses), bet vienlaikus visai kondensētā pārskatā, kas dod iespēju iepazīties ar Māra Čaklā dzīvi un darbiem gan svešautiešiem, gan arī tiem latviešiem, ieskaitot *JG* lasītājus, kuru zināšanas par rakstnieku ir paviršas. Bez tam rakstā atbalsojas kultūras politika un gaisotne vispār Latvijā padomju varas gados, dramatiskajā atmodas laikā un atjaunotajā neatkarīgajā valstī – līdz pat rakstnieka priekšlaicīgai aiziešanai 2003.gadā.

Tallinas U. demogrāfs Martins Klesments (<klesment@tlu.ee>) raitā un viegli saprotamā valodā sāk savu jau sen vajadzīgo ieskatu par Igaunijas saimniecību padomju varas laikā ar padomju laika publikāciju analīzi, kam seko interesanti, agrāk mazāk ievēroti atklājumi, piemēram, privātā sektora pozitīvā nozīme Igaunijas lauksaimniecībā. Kles-

ments uzskaita, gan pārāk nekritiski, vairākus padomju laika sasniegumus rūpniecībā un tautas labklājībā, tajā pat laikā norādot, ka vairums no kopprodukta tomēr ir maz devis igauņu tautas labklājībai. Šos vērojumus atsver igauņu trimdinieku, to skaitā *AABS* aprindās labi pazīstamo Elmāra Jervesō (Järvesoo) un Reina Tāgeperas raksti. Jaunākos pētījumos uzsvērtas sekas, ko nesusi krievnāšanas politika Igaunijā. Salīdzinājumā ar saimniecisko attīstību Somijā normālos apstākļos Igaunija būtu sasniegusi daudz, daudz vairāk par padomju varas laikā paveikto..

Grāmatu apskatu sadaļā latviešu lasītāju vairumam vislielāko interesi izraisīs Marka Jubula (Gannon U.) kritika par levas Zaķes (Rowan U.) jaunāko darbu *Nineteenth-Century Nationalism and Twentieth-Century Anti-Democratic Ideals: The Case of Latvia, 1840s to 1980s*. Viena no Zaķes tēzēm ir, ka latviešu rakstniecībai nav dziļu sakņu demokrātiskās tradīcijās. Pārējās recenzētās grāmatas – Michala Kopečeka sastādītā *Past in the Making: Historical Revisionism in Central Europe after 1989* (rec. Ieva Zaķe); *The Cutting Edge. Innovation and Entrepreneurship in New Europe* (sastād. Ruta Aidis & Friederike Welter) (rec. Rainer Kattel, Tallin U. of Technology) un *Past for the Eyes: East European Representations of Communism in Cinema and Museums after 1989* (sastād. Oksana Sarkisova & Péter Apor) (rec. Geditinas Lankauskas, U. of Regina).

Gundars *Ķeniņš* Kings

Pacifika Luterāņu universitāte

Dārgie lasītāji! Aicinām Jūs vai nu dāvināt *JG* radiem, draugiem, pazīstamiem vai arī, vēl labāk, pārlicināt viņus pievienoties *JG* abonentu saimei. Tajā pat laikā jāpatur vērā trimdā mirušā rakstnieka Jāņa Klīdzēja vārdi: *centa knauzeriem un cilvēkiem ar gulēšanas prātu un tiem, kas nolēmuši pārtautoties, ir no sirds ieteicams *JG* neabonēt...*

JAUNĀ GAITA

Galvenais redaktors: Rolfs Ekmanis

50 Cedar Lane
Sedona, AZ 86336-5011 USA
Telefons/telefakss: 928-204-9247
rekmanis@msn.com
rolfs.ekmanis@asu.edu

Galvenā redaktora vietnieks: Juris Žagariņš

121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
Telefons: 413-732-3803
Juris.zagarins@gmail.com

Redaktori:

Voldemārs Avens, Vita Gaiķe,
Anita Liepiņa, Andriš Priedītis,
Juris Silenieks, Juris Šlesers,
Biruta Sūrmane, Lilita Zaiķalne

Konsultanti:

Līga Gaide, Uldis Matīss, Tija Kārkla

Datormaketētājs: Juris Žagariņš**JG mājas lapa:** <<http://zagarins.net/JG>>**Saimniecības vadītāja:** Ingrīda Bulmane

23 Markland Drive
Toronto, ON M9C 1M8 Canada
Telefons 416-621-0898
Telefakss 416-621-9717
ibulmanis@scom.ca

Ekspeditors: Guntis Liepiņš

liepag@idirect.com

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne vienmēr atbilst redakcijas viedoklim. Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē dažādu uzskatu publicēšanu.

Andrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus eksemplārus lūdzam pieteikt *JG* saimniecībā.

JG SATURA RĀDĪTĀJI

Nr. 100 - 150 Kanādā Kan. \$7,-
Citās valstīs: ASV \$7,-

Nr. 151 - 175 Kanādā Kan. \$5,-
Citās valstīs: ASV \$5,-

Nr. 176 - 200 Kanādā Kan. \$5,-
Citās valstīs: ASV \$5,-

Nr. 201 - 230 Kanādā Kan. \$8,-
Citās valstīs: ASV \$8,-

Satura rādītāji pasūtīnāmi no *JG* saimniecības.

Jaunās Gaitas abonements maksā:

Kanādā - 1 gads \$39,-
2 gadi \$76,-
Atsevišķa numura cena \$10,-

Citās valstīs -

1 gads ASV \$39,- (Kan. \$45,-)
2 gadi ASV \$76,- (Kan. \$88,-)
Atsevišķa numura cena: \$10,- (Kan. \$10,-)

Krājumā ir arī vairums agrāko *JG* numuru. Sarakstu un cenas var pieprasīt no *JG* saimniecības.

JAUNO GAITU VAR IEGĀDĀTIES:**ANGLIJĀ**

E.D. Rusovs, 2 Wellington Terrace
Basingstoke, Hants. RG 23 8HJ

AUSTRĀLIJĀ

Latviešu biedrība Rietumaustrijā
Valdis Auziņš, 179 Alexander Dr.
Dianella, W.A. 6059

Sidnejas latviešu biedrības grāmatnīca

A. Priedīte-Rīga, 32 Parnell St.
Strathfield, N.S.W. 2135

Latvian Books

Box 1287, G.P.O.
Adelaide, S.A. 5001

KANĀDĀ

Letts Shop - dāvanu veikals
Kanādas Latviešu centrs Toronto
4 Credit Union Dr
Toronto ON M4A 2N8

LATVIJĀ

A/S „Danske Bank”, Lāčplēša ielā 75, Rīga LV 1011
IBAN - LV61MARA00002028 26000
Ingrīda Bulmane (*JG* žurnāla abonēšana)
1 gads (4 numuri) Ls14,-
Tuvāka informācija - Ilze Dzelme 67-289619

Latvijas Okupācijas muzeja grāmatgaldā

Strēlnieku laukumā 1
Rīga LV-1050

LETTERS AND THE VISUAL ARTS are both represented by our featured artist, Maija Šlesere (*nom de plume* - Maija Meirāne). Her latest poetry graces this issue, as well as color reproductions of two recent monotypes. Her collage, "*Homage à Thomas Bezanson*", is on the front cover. As a graphic artist Meirāne is an abstractionist; her energy-laden images empower the viewer to visualize more than the eye can see. Baiba Bičole writes of Meirāne's poetry: *Being secure in her latvianness, [she] is open to the rest of the world, to its spiritual life on many levels.* In Meirāne's own words: *I believe in the power of words / it burns brightly ever anew / when Rilke and Elliot sing in foreign tongues / when young writers somewhere in Vidzeme / gather together at dawn.* ●●● An abstract monochrome in India ink on wood by Aigars Kildišs and several photographs by Juris Kornets round out the formal visual offerings of this issue. ●●● Art historian Māris Brancis reports on the retrospective exhibit in Rīga of Voldemārs Avens' art, which was featured in the last issue of *JG*. ●●● Indra Gubiņa, author of 27 books as well as many poems, stories and meditations published in *JG*, describes her autumnal garden, naming each flower and reminiscing on its connections with her own life. ●●● In a fragment from a book in progress, Juris Rozītis describes the hilariously different effects of pot smoking and beer drinking on the social behavior of Australian high school students. ●●● Irēne Avena, writing about literary historian, Dace Lūse (University of Latvia), and her latest book *Latvian Literature and the Political Collisions of the 20th Century*, concludes: *The more I think about Dace Lūse, ... The more she becomes in my mind something like the Bearslayer or Hercules cleaning the Augean stables...* ●●● Juris Šlesers writes about a doctoral dissertation (University of Stockholm) by Anette Reinsch-Cambell on the changing portrayal of Jews in Latvian fiction in the decade 1934-1944. Although overt anti-semitism was rare, there did take place a passive distancing between Latvians and Jews, which may have paved the way to eventual dehumanization. ●●● In a poem written to honor the memory of Dr. Valdis Muižnieks (1927-2009), who contributed much of himself to the Latvian political exile community, Juris Kronbergs likens Muižnieks to a wheel which has been improved by re-invention.

SONG AND DANCE were celebrated for the thirteenth time in Canada in the Latvian Song and Dance Festival in Hamilton, On-

tario, July 1-5. Ivars Antēns reports on the excellent time he had there as participant and spectator, and two photographs by Juris Kornets show the dancers literally levitating off the floor. ●●● Conductor and composer Andrejs Jansons comments on a tour of North America by three tenors of the Latvian National Opera.

MEMORIES, HISTORY AND MARGINALIA.

Eva Eglāja-Kristšone, in Part 5 of her forthcoming book on cultural contacts between Latvia under the Soviets and the Latvian exile community in the West, spotlights the years 1976-1979. ●●● Nikolajs Balabkins relates some personal experiences as a Latvian legionnaire in West Prussia in January 1945, and makes clear how hellishly muddled the war had become by then. ●●● In an essay written on board a U.S. troop carrier ferrying refugees from Germany to the United States in 1949, Mārgers Grīns bemoans loss of personal identity and describes how fellow countrymen instinctively gravitated to each other. ●●● The literal centerpiece of this issue is a 32 page article titled "Working at Latvia's Radio 1938-1944" by Pāvils Ieviņš. As a young clerk, and later as legal consultant at the Radio, he had a unique perspective on the turbulent events and popular personalities of those years. The article is enhanced by many fine photographs generously provided by the Rīga Museum of Literature, Theater and Art (RTMM). ●●● Historian Gatis Krūmiņš presents new evidence that Latvia's "benevolent dictator", president Kārlis Ulmanis, in 1940, formally requested a pension from the occupying Russians before being deported to Kazakhstan. ●●● The Marginalia section, as usual, covers deaths, books, awards, art exhibits, theater, music, film, periodicals and current events, not only in Latvia and its diaspora, but also in Poland, Russia, Belarus, and the Mideast.

REVIEWS. Māra Zālīte's *To mēs nezinām*: conversations with Imants Ziedonis (reviewed by Ildze Kronta) • Lidija Dombrovska's remembrances and essays, *Virzības viļņojums*, and Jānis Liepiņš's essays, *Tautas turētāji*, (both by Juris Silenieks) • The poetry of Fikret Demirağ, *Gaisos tālu medību balsis / Havada ince av sleseri*, translated from the Turkish by Uldis Bērziņš (Juris Rozītis) • Viktors Hausmanis' and Benedikts Kalnačs', *Latviešu literatūras procesi un personības* (Rofls Ekmanis) • Ilze Konstante's monograph on artist Jānis Osis (Māris Brancis) • Janīna Kursīte's interviews and essays, *Sfumato nesfumato* (Anita Liepiņa). • *Journal of Baltic Studies*, June 2008 (Gundars Ķeniņš Kings). J.Ž.